MAKSİM GORKİ

EKMEĞİMİ KAZANIRKEN

60

MODERN KLASİKLER DİZİSİ - 60

MAKSİM GORKİ

EKMEĞİMİ KAZANIRKEN

RUSÇA ASLINDAN ÇEVİREN:
MAZLUM BEYHAN

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

4. basım

Genel Yayın: 3379

MODERN KLASİKLER DİZİSİ

MAKSİM GORKİ
EKMEĞİMİ KAZANIRKEN

ÖZGÜN ADI
В ЛЮДЯХ

ÇEVİREN
MAZLUM BEYHAN

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2014
Sertifika No: 29619

EDİTÖR
GAMZE VARIM

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

REDAKSİYON
KORHAN KORBEK

DÜZELTİ
MEHMET CELEP

GRAFİK TASARIM VE UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

1. BASIM AĞUSTOS 2015, İSTANBUL
4. BASIM OCAK 2018, İSTANBUL

ISBN 978-605-332-548-2 (KARTON KAPAKLI)

BASKI
AYHAN MATBAASI
Mahmutbey Mah. Devekaldırımı Cad. Gelincik Sok. No: 6 Kat: 3
Bağcılar İstanbul
Tel: (0212) 445 32 38 Fax: (0212) 445 05 63
Sertifika No: 22749

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında gerek metin, gerek görsel malzeme yayınevinden izin alınmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İstiklal Caddesi, Meşelik Sokak No: 2/4 Beyoğlu 34433 İstanbul
Tel. (0212) 252 39 91
Faks. (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

Modern
Klasikler
Dizisi -60

Maksim Gorki

Ekmeğimi Kazanırken

Rusça aslından
çeviren: Mazlum Beyhan

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

I

Ekmeğimi kazanıyorum. Anacadde üzerindeki "Moda Kundura"da çırak olarak çalışıyorum.

Patronum ufak tefek, tombalak bir adam; yüzü esmer, yüz çizgileri belirsiz, dişleri yosun bağlamış gibi, yeşilimsi; gözleri bulanık su rengi; görmüyor sanki bu gözler. Bunu anlamak için yüzümü buruşturuyorum.

— Buruşturma yüzünü öyle! –diyor, yavaşça, ama sert.

Bu bulanık gözlerin beni gördüğüne inanamıyorum. Canım sıkılıyor. Görmemiş, yalnızca tahmin etmiştir, diye düşünüyorum.

— Buruşturma demedim mi sana yüzünü? –diyor, sesini iyice alçaltarak, kalın dudaklarını neredeyse hiç kımıldatmadan.

Az sonra hışırtıyı andıran kısık sesini yeniden duyuyorum:

— Ellerini kaşıyıp durma! Kentin anacaddesinde birinci sınıf bir mağazada çalışıyorsun, bunu aklından çıkarma! Böyle yerlerde çırak, mağazanın kapısında heykel gibi durur!

Heykelin ne olduğunu bilmiyorum ve ellerimi kaşımadan duramıyorum: Her iki elim de dirseklerime kadar kırmızı beneklerle, yaralarla kaplı ve uyuz hastalığım onları dayanılmaz biçimde kemiriyor.

— Evindeyken ne iş yapıyordun? –diye soruyor patron, gözleri ellerimde.

Anlatıyorum; kül rengi saçların sıkı sıkıya yapıştığı toparlak kafasını sallayarak aşağılar gibi konuşuyor:

— Paçavra toplayıcılığı, dilencilikten kötüdür; hırsızlıktan bile...

Bunu duyunca övünçle açıklıyorum:

— Benim hırsızlığım da vardır!

Ellerini tıpkı kediler gibi tezgâhın üzerine koyup, gözlerini korkuyla yüzüme dikerek:

— Ne dedin?.. –diye tıslıyor.– Nasıl hırsızlık?

Bunun nasıl bir hırsızlık olduğunu açıklıyorum.

— Eh, fazla önemli bir şey olmadığını düşünebiliriz bunun. Ama eğer buradan bir ayakkabı ya da para çalmaya kalkacak olursan, seni hapse tıktırırım, ergenlik çağına kadar yatarsın, şimdiden haberin olsun!

Bunları sakin bir tavırla söylemişti; korktum ve ondan iyice soğudum. Mağazada patrondan başka kuzenim Saşa Yakovlev ile becerikli, sırnaşık, al yanaklı bir adam olan bir baş tezgâhtar da çalışıyordu. Saşa, yanık sarı renkte bir ceket ve uzun pantolon giyiyordu; gömleği plastronluydu, ayrıca kravat da takıyordu. Gururlu biriydi ve sanki beni hiç görmüyor gibiydi.

Dedem, çalışmam için beni patrona getirdiği gün, Saşa'dan işi öğrenmemde bana yardımcı olmasını istemiş, o da azametli bir havayla kaşlarını çatarak uyarmıştı:

— Bak, sözümden hiç çıkmayacak!

Dedem, elini başımın üzerine koyarak:

— Onu dinle, –dedi,– senden yaşı da büyük, işteki kıdemi de...

Saşa da gözlerini belerterek:

— Dedemi duydun! –dedi,– hiç unutma dediklerini!

Daha ilk günden bana karşı sahip olduğu yaş ve kıdem üstünlüğünden yararlanmaya, bunun keyfini çıkarmaya başladı.

Patron, Saşa'yı uyarırdı:

— Kaşirin, gözlerini belertme öyle!

Kuzenim başını önüne eğerek kendini savunurdu:

— Ben bir şey yapmıyorum!

Patron, sürdürürdü:

— Tos vuracakmış gibi de durma, müşteriler keçi sanacak seni...

Tezgâhtar saygıyla gülümserken, patron dudaklarını iğrenç bir biçimde sarkıtır, Saşa'ysa yüzü kıpkırmızı, tezgâhın ardına gizlenirdi.

Hiç hoşuma gitmezdi bu konuşmalar. Söylenen sözcüklerin çoğunu anlamazdım; yabancı bir dilde konuşuyorlarmış gibi gelirdi bana.

Mağazaya bir kadın müşteri geldiğinde patron elini cebinden çıkarıp bıyıklarına götürür, yüzüne tatlı bir gülücük kondururdu. Bu gülücük yüzünü kırışıklar içinde bıraksa da, gözlerinin insanda bıraktığı görmüyormuş izlenimini gidermezdi. Tüm bedeni gerginleşen tezgâhtar, dirseklerini sıkıca böğürlerine dayayıp her iki elini saygıyla havada asılı tutar; Saşa, pörtlemiş gözlerini gizlemek için korkuyla gözkapaklarını kırpıştırmaya başlar, ben belli etmeden ellerimi kaşıyarak kapının yanında dikilip satış seremonisini izlerdim.

Müşterinin önünde diz çöken tezgâhtar, parmaklarını bir yelpaze gibi açarak ayakkabıları kadının ayağına giydirip çıkarırdı. Adeta kırılmasından korkar gibi son derece dikkatli ve elleri titreyerek dokunurdu kadının bacağına; oysa, ağzı aşağıda, boynu karnına karışmış bir şişeye benzerdi kadının bacağı.

Bir gün bir kadın müşteri bacağını oynatarak ve kendi içine büzülüp yumaklanarak:

— Ayy, çok gıdıklandım... –diye kikirdeyince, tezgâhtar ona ateşli ateşli şu karşılığı vermişti:

— Efendim ben yalnızca incelik olsun diye...

Tezgâhtarın mağazaya gelen kadın müşterilere kene gibi yapışmasını izlemek öyle eğlenceliydi ki, bazen gülmemek için başımı kapının camına doğru çevirirdim. Ancak buna fazla dayanamaz, elimde olmadan yeniden tezgâhtarı izlemeye koyulurdum. Onun ayakkabı satışı konusunda uyguladığı inanılmaz eğlenceli yöntemleri izlerken, bir yandan da, parmaklarımı asla onun gibi incelikle ve onun yaptığı kadar genişçe birbirinden ayıramayacağımı, hele hele başka birinin ayağına böylesine hünerle ayakkabı giydirmeyi asla başaramayacağını düşünürdüm.

Patron sik sık tezgâhın arkasındaki ufak odaya çekilir, Saşa'yı da yanına çağırırdı. Böylece tezgâhtar müşteri kadınla baş başa kalırdı. Bir gün sarışın bir kadının bacaklarına dokunduktan sonra, parmaklarını birleştirip dudaklarına götürdü:

— Ah, –diye içini çekti kadın,– çok yaramazsınız!

Tezgâhtarsa parmaklarını dudaklarına sıkıca bastırarak gürültülü bir beğeni sesi çıkardı:

— Mu-uh!

Kendimi tutamayıp öylesine gülmeye başladım ki, yere devrilmekten korkarak olanca ağırlığımla kapı koluna asıldım, kapı açıldı, kapı camı şiddetle başıma çarptı ve kırıldı. Yerinden doğrulan tezgâhtar telaşla üzerime yürüdü; patron ağır altın yüzüğüyle başıma vurdu, Saşa da kulağını çekmeye çalıştı.

Akşam, eve dönerken:

— Böyle şeyler işten kovulma nedenidir! Ne var bunda gülünecek! –diye sertçe azarladı beni.

Sonra da, kadınların tezgâhtarını beğendikleri mağazalarda daha iyi alışveriş olduğunu açıkladı.

— Kadın için önemli olan ayakkabı değildir; salt sevimli bulduğu tezgâhtarı görmek için mağazaya gelir, ihtiyacı yoksa bile kendine bir çift ayakkabı alır gider. Sense bunu anlamadığın için başımıza iş çıkartıyor, bizi uğraştırıyorsun!

İçerledim onun bu sözlerine. Benim kimseyi uğraştırdığım yoktu, Saşa'yı hele hiç!

Sabahları hasta ve ters bir kadın olan aşçı, beni Saşa'dan bir saat erken uyandırırdı. Patronun, tezgâhtarla Saşa'nın elbise ve ayakkabılarını temizler, semaveri yakar, bütün sobalara odun taşır, öğle yemeği için kapları yıkardım. Mağazaya gelince de yerleri süpürür, toz alır, çayı hazırlar, müşterilerin paketlerini evlerine iletir, öğle yemeğini almak için eve giderdim; bu süre içinde, kapının yanında dikilme görevimi Saşa yerine getirir, bu işi küçültücü bulduğu için de bana söylenirdi:

— Uyuşuk! Senin işini de ben görüyorum!

Sabahtan akşama Kunavino'nun kumlu yollarında, suları bulanık Oka kıyılarında, kırlarda, ormanlarda özgürce dolaşmaya, başıboş yaşamaya alışmış bir insan olarak bu yeni hayatımı inanılmaz sıkıcı buluyordum. Ninemi, arkadaşlarımı arıyordum. Çevremde iki laf edebileceğim kimse yoktu. Bana gerçekle ilgisi olmayan, çirkin arka yüzünü gösteren bu hayat sinirime dokunuyordu.

Mağazaya gelen bir kadın müşterinin hiçbir şey almadan gittiği de olurdu ve bu sık rastlanan bir durumdu. O zaman bizimkiler kendilerini aşağılanmış hissederlerdi. Tatlı gülümsemesini cebine koyan patron emrederdi:

— Kaşirin malları topla!

Ardından da sövüp saymaya başlardı:

— Şıllık! Her şeyi indirtti, açtırdı! Evde oturmaktan canı sıkılmış besbelli, dükkân dükkân sürtüp duruyor! Benim karım olacaktın ki gösterecektim ben sana...

Kendi karısı kara gözlü, kocaman burunlu, kupkuru bir kadındı. Olduğu yerde tepinerek ve evin uşağıyla konuşur gibi, bağıra çağıra konuşurdu onunla.

Tanıdık bir kadın müşteriyi yerlere kadar eğilerek selamlarla ve en incelikli sözlerle uğurladıktan sonra, ardından çirkin, edepsiz sözler etmeleri sık karşılaştığım bir durumdu

ve bu bende kadının arkasından koşup hakkında söylenenleri ona aktarma isteği uyandırırdı. Birbirlerinin arkasından insanların genelde pek hoş şeyler söylemediklerini bilmez değildim; ama bunlar sanki kendileri dünyanın en iyi insanlarıymış ve el âlemi yargılamak onlara verilmiş ayrıcalıklı bir görevmiş gibi herkesten öfkeyle ya da kıskançlıkla söz eder, hiçbir zaman kimse hakkında güzel, övücü bir şey söylemezlerdi; hemen herkes hakkında bildikleri kötü bir şeyler vardı.

Bir gün genç bir kadın geldi mağazaya; yanakları al al, gözleri ışıl ışıldı. Üzerindeki kadife mantonun yakasını çeviren siyah kürkün ortasında yüzü harika bir çiçek gibi yükseliyordu. Omuzlarından Saşa'nın ellerine doğru silkeleyiverdiği mantosundan da kurtulunca göründüğünden çok daha güzel olduğu ortaya çıktı: Maviye çalan kül rengi bir ipek giysinin sımsıkı sardığı bedeni incecik ve çok düzgündü. Kulaklarında pırlanta küpeler ışıldıyordu. Bana Güzel Vasilisa* gibi görünen bu güzeller güzeli kadının valinin karısı olduğundan emindim. Önünde yerlere kadar eğilerek, bir Tanrıçaymışçasına, derin bir saygıyla karşıladılar kadını; üçü birden çılgınca dönmeye, cin tutmuş gibi koşuşturmaya başladı mağazada; görüntüleri birbirine karışıyor, dolap camlarında yansıları görünüp yitiyor, eriyor, her an yeni ve başka bir biçim alıyordu.

Fazla uzatmadan kendine pahalı bir çift pabuç satın alan kadın mağazadan çıkınca, patron:

— Kan-cıkk! –diye tısladı.

— Artist! –diye ekledi tezgâhtar da, küçümser bir edayla.

Sonra, birbirlerine kadının aşk maceralarını, katıldığı içkili eğlentileri anlatmaya başladılar.

Yemekten sonra patron mağazanın arkasındaki odaya şekerleme yapmaya gidince, ben de kendisinin altın saatini açıp içine sirke damlattım. Uyandıktan sonra mağazaya gi-

---

* Güzel Vasilisa: Annesini küçük yaşta kaybederek öksüz kalan Rus masal kahramanı genç kız. (ç.n.)

rip elindeki saate bakarak şaşkın şaşkın söylenişini izlemekten büyük keyif aldım:

— Bu da nereden çıktı şimdi? Saatim terlemeye başlamış! İlk kez başıma geliyor böyle bir şey! Yoksa bir uğursuzluk belirtisi mi bu?

Dükkânda da, evde de işlerden nefes almaya zaman yoktu; buna karşın dehşetli canım sıkılıyor ve sürekli, kendimi işten kovdurmanın yolunu arıyordum.

Kar altında yürümekten kardan adama dönmüş birtakım adamlar, sanki birini toprağa vermeye mezarlığa götürüyorlarmış da, geç kaldıkları için cenazeye yetişmeye çalışıyorlarmış gibi telaşla ve sessizce mağazanın önünden geçip gidiyorlardı. Atlar, kar yığınlarını güçlükle aşarken titriyordu. Mağazanın hemen arkasındaki çan kulesinden gelen ve Büyük Perhiz'i duyuran iç karartıcı çan sesleri, başa yastıkla vuruluyormuşçasına, can yakmıyor, ama insanı sersemletip sağırlaştırıyordu.

Bir gün avluda, dükkânın önünde yeni gelen bir sandık dolusu malı ayırırken kilisenin yaşlı bekçisi yanıma geldi. Eğri büğrü, sanki köpeklerin didik didik ettiği paçavralardan yapılmışçasına yumuşacık bir ihtiyarcıktı bu.

— Tanrı'nın kulu, bana şuradan bir çift lastik çalıp versene, –dedi.

Karşılık vermedim. Boş sandığın üzerine oturup esnedi, ağzının üzerinde haç çıkardı, sonra bir kez daha:

— Hadi, çalıver şuradan bir lastikçik, –dedi.

— Çalmak olmaz! –dedim.

— Olmaz ama herkes çalıyor. Benim gibi yaşlı birine saygı göster!

Aralarında yaşadığım öteki insanlara benzemiyordu. Benim her an bir şeyler çalabilecek biri olduğuma kesinlikle inandığı belliydi, bu yüzden arkadaki küçük pencereden kendisine bir çift lastik vermeyi kabul ettim.

Pek sevinmiş gibi görünmedi:

— İyi, –dedi, sakince.– Ama beni aldatmayasın ha! Hayır, aldatmayacaksın, bunu görüyorum.

Çizmesinin tabanındaki çamurlu karları temizleyerek bir dakika kadar sessizce oturdu, pişmiş topraktan piposunu tüttürdü, sonra birden beni korkuttu:

— Ya ben seni aldatırsam? Lastikleri patrona götürüp bunları senin bana yarım rubleye sattığını söylersem? Lastiklerin fiyatı iki rubleden fazladır, sense bana onları 50 kopeğe veriyorsun! Armağan gibi bir şey! Öyle değil mi?

Sanki bu söylediklerini yapmış gibi dilim damağım kurumuş bir halde ona bakıyordum. O ise piposundan savurduğu masmavi dumanlar içinde yitmiş, gözleri çizmesinde, mırıl mırıl konuşup duruyordu.

— Ya patronun bana, "Git de şu yeni aldığım delikanlıyı bir dene, hırsız mı değil mi, anlayalım," dediyse, o zaman ne olacak?

— Sana lastik mastik vermiyorum! –dedim öfkeyle.

— Olur mu öyle şey, söz verdin bir kez!

Kolumdan tutup beni kendine çekti, soğuk parmağıyla alnıma vurarak ağır ağır şöyle konuştu:

— Durup dururken birine "Al, istediğini veriyorum sana," der mi insan hiç?

— Durup dururken değil, sen istedin!

— Ohho, ben neler isterim neler! Diyelim, kiliseyi soymanı istedim, soyar mıydın? Hiç insana inanılır mı? Küçük aptalcık!..

Beni iterek ayağa kalkarken:

— Benim çalınmış lastiklere ihtiyacım yok! –dedi.– Bey değilim ki, lastik giyeyim! Ben sana yalnızca şaka yapmıştım... Saf, temiz bir çocukmuşsun. Bundan dolayı da paskalyada kilisenin çan kulesine çıkmana ve çanları çalmana izin vereceğim. Kenti de seyredersin oradan...

— Ben kenti biliyorum.

— Çan kulesinden görünüşü başkadır ama...

Ağır adımlarla köşeye doğru yürüyüp kiliseye yöneldi; çizmelerinin burnu karlara gömülüyordu. Arkasından onu izlerken gerçekten bana şaka mı yaptığını, yoksa ağzımı araması için onu patronun mu yolladığını düşünüyordum, keyifsiz ve korkmuş bir halde. Mağazaya girmeye korkuyordum.

Birden Saşa avluya fırladı ve bağırmaya başladı:

— Ne halt ediyorsun burada!

Öyle bir tepem attı ki, elimdeki kerpetenle kendisine vuracakmış gibi kolumu kaldırdım.

Tezgâhtarla ikisinin mağazadan hırsızlık yaptıklarını biliyordum. Bir ayakkabı ya da terlik çiftini soba borusuna sokuştururlar, akşam mağazadan çıkarken de, bunları paltolarının yenine gizleyip dışarı çıkarırlardı. Bu durum hiç hoşuma gitmediği gibi patronun tehdidini hatırlatarak beni korkutuyordu da.

— Hırsızlık yapıyor musun? –diye sordum Saşa'ya.

— Ben yapmıyorum, tezgâhtar yapıyor, –dedi sertçe.– Ben yalnızca ona yardım ediyorum. Sözümden çıkma diyor bana. Onu dinlemek zorundayım. Yoksa pislik atabilir üzerime. Patron dediğin adam da dünkü tezgâhtar! Ve kendisi her şeyin farkında. Onun için sesini kessen iyi olur!

Bunları söylerken tıpkı tezgâhtarın yaptığı gibi parmaklarını tuhaf bir biçimde birbirinden ayırmış, aynada kravatını düzeltiyordu. Sürekli olarak benden üstün olduğunu, bana emir verebileceğini gösterme sevdasındaydı. Bana emir verirken sesini kalınlaştırır, bu sırada kolunu tiksinç bir biçimde ileri uzatırdı. Ondan hem daha uzun boylu hem daha güçlüydüm; ama iri kemikli ve hantaldım. O ise tıknaz, yağlı, yumuşacıktı. Üzerindeki redingot ceketi ve pantolonuyla gözüme önemli, büyük biri gibi görünürdü, ama sevimsiz, gülünç bir yanı da var gibiydi. Yemeklerimizi pişiren aşçı kadını hiç sevmezdi. Tuhaf bir kadındı bu; iyi mi kötü mü olduğunu söyleyebilmek kolay değildi.

— Dünyada en sevdiğim şey dövüştür, –derdi, kor gibi yanan kara gözlerini ayıra ayıra.– Ne dövüşü olduğu hiç fark etmez: İster horoz dövüşü, ister köpek, ister insan!

Dışarıda iki horoz ya da güvercin dövüşe dursa, mutfaktaki işini bırakıp pencereye koşar ve ağzı dili kilitlenmiş bir halde sonuna kadar dövüşü izlerdi. Akşamları da bana ve Saşa'ya:

— Çocuklar, –derdi,– ne oturup duruyorsunuz böyle, kalkıp dövüşsenize!

Saşa da ona:

— Ben çocuk değil, ikinci tezgâhtarım, aptal kadın! –diye çıkışırdı, öfkeyle.

— Ama ben hiç böyle bir şey görmüyorum. Evlenmemişsen, çocuksun demektir!

— Aptal gelmiş aptal gideceksin!

— Şeytan akıllıdır, ama Tanrı onu sevmez.

Aşçının söyleyiverdiği deyimlere sinir olan Saşa çileden çıkıp söylenmeye başlar, aşçı ise kendince onu küçük gördüğünü belirtmek ister gibi gözlerini şaşılaştırarak:

— Tanrı'nın elinden kazara çıkmış hamamböceği! –derdi.

Saşa kaç kez beni aşçı kadın uyurken yüzünü ayakkabı boyasıyla ya da kurumla boyamamız, yastığına iğneler batırmamız ya da kadına buna benzer başka birtakım "şaka"lar yapmamız için kandırmaya çalışmıştı. Ama ben aşçı kadından korkuyordum; sonra, uykusu da hafifti: İkide bir uyanır, lambasını yakıp, bakışları bir noktaya dikili yatağında öylece otururdu. Bazen de ocağın arkasındaki yatağıma gelip beni uyandırır ve kısık sesle:

— Ah, Leksey, –derdi,– uyuyamıyorum... korkuyorum... hadi bana bir şeyler anlat...

Uykulu uykulu ona bir şeyler anlatırdım. Oturduğu yerde ileri geri sallanarak sessizce dinlerdi. Sımsıcak bedeninden balmumu ve günlük kokusu yayılıyormuş, sanki yakında ölecekmiş gibi gelirdi. Hatta belki de şu anda yüzüstü

yere kapaklanarak ölüverecekti. Korkudan sesimi yükselterek konuşmaya başlayınca beni sustururdu:

— Şşş! Şu domuzlar uyanmasınlar... yoksa seni âşığım sanırlar...

Yanıma geldiğinde hep aynı pozu alırdı: Yatağıma oturup öne doğru eğilir, dizlerinin arasına soktuğu ellerini dışa fırlamış diz kemikleriyle sıkıştırırdı. Göğsü tahta gibiydi, kaburgaları, geceliğinin kalın kumaşı altından bile kurumuş bir fıçının çemberleri gibi belli olurdu. Uzun süre sessizce oturduktan sonra, ansızın:

— Böyle sürekli sıkıntı içinde yaşamaktansa ölmek daha iyi... –diye fısıldardı.

Ya da belirsiz birine sorar gibi:

— Yaşadın da ne oldu sanki? –derdi.

Sonra sözümü keserek, bana:

— Uyu! –diye fısıldar ve doğrulup kül rengi bir gölge gibi sessizce mutfak karanlığı içinde erirdi.

Saşa, aşçı kadına hep "Cadı!" derdi; ama yüzüne karşı değil, arkasından.

— Niye arkasından söylüyorsun, yüzüne söylesene!

— Söyleyemez miyim sanıyorsun?

Ama hemen sonra yüzünü buruşturarak:

— Hayır, yüzüne söyleyemem! –derdi.– Ya gerçekten cadıysa?..

Herkesi küçük gören, öfkeyle tersleyen aşçı kadının bana da güler yüz gösterdiği söylenemezdi. Sabahın altısında ayağımdan çekiştirerek beni uyandırır ve bağırmaya başlardı:

— Daha uyuyor musun? Odun taşınacak! Semaver yakılacak! Patatesler soyulacak!

Seslere uyanan Saşa, söylenirdi:

— Ne bağırıyorsun! Senin yüzünden uyuyamadığımızı söyleyeceğim patrona!

Kemikli bedeniyle mutfakta hızlı hızlı hareket eden aşçı kadın bu sözler üzerine uykusuzluktan ışıl ışıl yanan gözlerini Saşa'ya çevirirdi:

— Tanrı'nın elinden kazara çıkmış yaratık! Oğlum olsan koparılmadık etini bırakmazdım!

Saşa da kadına söverdi:

— Lanet olası kadın!

Sonra da, işe giderken, aklımı çelmeye çalışırdı:

— Onu işten attırmanın bir yolunu bulmalıyız. Çaktırmadan yemeklere tuz boca edebiliriz. Yaptığı yemekler zehir gibi tuzlu olunca kesin işten atar onu patron. Ya da yemeklere biraz gazyağı ekleyelim?.. Niye öyle aval aval bakıyorsun?

— Asıl sen aval aval bakıyorsun!

— Korkak! –diye homurdanırdı öfkeyle.

Bir gün aşçı kadın gözlerimizin önünde ölüverdi. Semaveri yerden kaldırmak için eğilmişti; birden biri göğsüne vurmuş gibi yere oturdu, sonra da ellerini ileri uzatarak yana devrildi. Ağzından kan geliyordu.

Her ikimiz de hemen anladık öldüğünü. Ama korkudan öyle gerilmiştik ki, gözlerimizi ölü kadından ayırmadan uzunca bir süre, donmuş gibi öylece kaldık. Sonunda Saşa ok gibi fırlayıp kendini mutfaktan dışarı attı; bana gelince ne yapacağımı bilemeden aydınlanmış olan pencereye gidip yüzümü cama dayadım.

Patron geldi, aşçı kadının başucuna çömelip parmağıyla yüzüne dokundu:

— Gerçekten ölmüş, ne oldu acaba?

Köşede Aziz Nikola'nın küçük bir tasviri vardı, ona dönerek haç çıkarmaya başladı. Duası bitince emir verdi:

— Kaşirin, koş polise haber ver!

Bir polis memuru geldi, içeride biraz dolaştı, bahşişini alıp gitti. Bir süre sonra bir yük arabası ve sürücüsüyle birlikte yine geldi. Aşçıyı biri başından, öbürü ayaklarından tutarak dışarı çıkardılar. Patronun karısı sofadan başını uzatıp bana buyurdu:

— Yerleri yıka!

Patron da:

— İyi ki akşam öldü! –dedi.

Aşçı kadının akşam ölmesinin neden iyi olduğunu anlayamadım. Akşam uyumak için yataklarımıza girdiğimizde Saşa onda hiç görmediğim bir tatlılıkla:

— Işığı söndürme, –dedi.

— Korkuyor musun?

Yorganı başına çekip uzunca bir süre sessiz kaldı. Gece, sanki bir şeylere kulak kabartıyor, birilerini bekliyordu, öylesine sessiz ve sakindi. Oysa aynı anda bana, bir saniye sonra çanlar var gücüyle çalmaya, yollara dökülen insanlar korku içinde haykırmaya, koşuşmaya başlayacaklarmış gibi geliyordu.

Saşa burnunun ucunu yorganın altından çıkararak:

— Ocağın üstünde birlikte yatalım mı? –dedi.

— Ocak sıcak olur, –dedim.

Bir süre sustu, sonra:

— Nasıl da birdenbire ölüverdi, değil mi? –dedi.– İşe bak! Cadı... Ah... uyuyamıyorum bir türlü!

— Ben de uyuyamıyorum.

Mezarlarından çıkıp gece yarılarına dek kentte dolaşan, yaşadıkları yerleri, yaşayan yakınlarını arayan ölülerden söz etmeye başladı.

— Ölüler yalnız kentleri hatırlarlarmış, –diye ekledi,– sokakları ve evleri çıkaramazlarmış...

Sessizlik de, karanlık da büsbütün yoğunlaşmış gibiydi.

Saşa başını kaldırarak sordu:

— Sandığıma bakalım mı?

Hep istediğim bir şeydi bu; sandığına ne sakladığını müthiş merak ederdim. Asma bir kilitle kilitlediği sandığını her seferinde sakınarak açar, ben öteden başımı uzatacak olsam, kaba bir şekilde:

— Ne var? Ne bakıyorsun? –derdi.

Sandık teklifini kabul edince, ayaklarını sarkıtmadan yatağında doğruldu, bana da emreden bir tonla, sandığını ge-

tirip ayaklarının ucuna koymamı söyledi. Sandığın anahtarı küçük bir haçla birlikte boynunda asılıydı. Karanlık mutfakta sağa sola şöyle bir göz attıktan sonra azametli bir yüz ifadesiyle anahtarı kilide sokup çevirdi; sanki sıcakmış da soğutmak istermiş gibi sandığın kapağına üfledi, sonunda kapağı kaldırdı.

Birkaç iç çamaşırı çıkardı. Sandık yarısına dek, her renkten teneke kutularla doluydu. İlaç, boya, sardalye kutularıydı bunlar; ayrıca deste deste çay paket kâğıdı vardı.

— Ne bunlar böyle? –dedim.

— Şimdi görürsün, –dedi.

Sandığı bacaklarının arasına alıp üzerine eğildi; bir yandan da ezgiyle, "Göklerdeki babamız..." diye bir şeyler mırıldanıyordu.

Doğrusu oyuncak görmeyi bekliyordum. Hiçbir zaman oyuncağım olmamıştı; bu yüzden de oyuncakları küçük görür gibi bir hava içinde olsam da, oyuncağı olanları hep biraz kıskanırdım. Saşa gibi ciddi, ağırbaşlı birinde oyuncak bulunması, açıkçası, hoşuma gitmişti. Gerçi o bundan biraz utanır gibiydi; ama ben anlıyordum onun bu duygusunu.

İlk kutuyu açıp bir gözlük çerçevesi çıkardı; çerçeveyi burnunun üstüne koyup sert sert yüzüme baktı ve:

— Camının olmamasının hiç önemi yok, –dedi,– bu da bu tip bir gözlük!

— Versene bir takayım!

— Senin gözüne olmaz! Koyu renk gözler için bu gözlük, senin gözünse açık renk, –dedi bilmiş bilmiş, büyükler gibi gırtlağını temizleyerek, sonra korku dolu gözlerle bütün mutfağı kolaçan etti.

Bir kundura boya kutusu çeşit çeşit düğmeyle doluydu.

— Hepsini sokakta buldum! –diye gururla açıkladı Saşa.– Ve hepsini kendim buldum. Tam otuz yedi tane!

Üçüncü kutu yine sokakta bulunmuş büyük, bakır iğneler; aşınmış, kırılmış ya da yeni topuk demirleri; ayakkabı ve

terlik tokaları; bakır bir kapı kolu; kırık bir kemik baston başı; genç kızların saçlarını tutturdukları bir tarak; "Rüya Yorumları ve Fal" kitabı ve başka ıvır zıvırla doluydu.

Paçavra ve kemik toplayıcılığı yaptığım günlerde bu türden önemsiz şeyleri bir ay gibi bir sürede, hem de on kat fazlasıyla toplamam işten bile değildi. Saşa'nın sandığındaki nesneler tam bir düş kırıklığı yaratmıştı bende; acımıştım Saşa'ya. Ama o bütün bu ufak tefeğe büyük bir ilgi ve özenle bakıyor, her birine sevgiyle dokunuyordu. Kalın dudakları ciddi bir işle uğraşıyormuşçasına şişerken, patlak gözlerinde kaygı dolu, sevecen ışıklar tutuşuyordu. Bu anda burnunun üzerinde unuttuğu camsız gözlüğün çocuksu yüzünü nasıl da gülünçleştirdiğinin farkında bile değildi!

— Ne yapacaksın bütün bunları? –diye sordum.

Gözlük çerçevelerinin arasından bana şöyle bir göz attıktan sonra çocuksu bir sesle:

— Bir ikisini sana vermemi ister misin? –diye sordu.

— Yok, istemez...

Önerisini geri çevirmem ve hazinesine yeterince ilgi göstermememe zoruna gitmiş gibi bir süre sustu, sonra duyulur duyulmaz bir sesle:

— Hadi havluyla hepsini güzelce silelim, –dedi.– Çok tozlanmışlar...

Her şey silinip sandığa yerleştirildikten sonra, yatağın içinde bir takla atıp yüzünü duvara döndü. Yağmur yağıyordu. Çatıdan yağmur tıpırtıları geliyor, camlarda rüzgâr uğulduyordu.

Saşa yüzünü bana dönmeden:

— Bekle, –dedi,– bahçe kurusun, sana öyle bir şey göstereceğim ki, aklın duracak!

Karşılık vermedim; uyumak için rahat bir pozisyon almaya çalışıyordum.

Birkaç saniye geçti; Saşa birden fırlayıp kalktı, elleriyle duvarı tırmalayarak haykırmaya başladı; gerçekten sarsıcı, etkileyici bir durumdu:

— Korkuyorum... Tanrım, çok korkuyorum! Ah, bana neler oluyor anlayamıyorum?

Bir anda beni de bir korkudur aldı. Öylesine ki, ağzım dilim kurudu korkudan. Avluya bakan pencerede aşçı kadın duruyordu sanki; arkası bana dönüktü; tıpkı sağlığında, horoz dövüşü izlerken yaptığı gibi başı öne eğik, alnı cama dayalıydı.

Saşa duvarı tırmalıyor, yatağında tepinerek böğüre böğüre ağlıyordu. Kor ateş üzerinde yürür gibi sağıma soluma bakmadan hızla mutfağa gidip Saşa'nın yanına uzandım.

Güçsüz düşene dek ağladıktan sonra uyuyakalmışız.

Birkaç gün sonra, bir bayram günüydü; o gün mağazada öğleye kadar çalıştık. Evde öğle yemeğini yedikten sonra patron ve karısı uyumak için kendi dairelerine çekilince Saşa yanıma gelip gizemli bir tavırla:

— Gidelim! –dedi.

Aklımı durduracak şeyi görmeye gideceğimizi anladım.

Bahçeye çıktık. İki ev arasında bir şerit gibi uzanan daracık toprak alanda on beş kadar yaşlı ıhlamur ağacı vardı. Ağaçların güçlü, kalın gövdeleri tümüyle yosun kaplı; kara, çıplak dalları ise canlılığını yitirmiş gibiydi. Bu kara, çıplak dallar üzerinde bir tane olsun karga yuvası yoktu. Mezarlıktaki anıtları andıran bu ıhlamurlardan başka, bahçede yeşillik adına tek bir çalı ya da ot yoktu. Bu daracık şerit üzerindeki toprak, çiğnenmekten öyle sıkışmıştı ki, dökme demiri andırıyordu, rengi bile demir gibi karaydı. Geçen yıldan kalma kuru yaprakların altından yer yer görünen yüzeyinin, üzerini sumercimeği kaplamış durgun sular gibi küf bağladığı görülüyordu.

Saşa, köşede, çitin yol tarafına geçip bir ıhlamurun altında durdu ve gözlerini dikip bir süre komşu evin bulanık camına baktı; sonra çömelip iki eliyle birden yerdeki kuru yaprakları toparlayınca ağacın kalın kökü ve onun iki yanında toprağa sıkıca gömülmüş iki tuğla çıktı ortaya. Tuğ-

ları topraktan çıkarınca önce çatılarda kullanılan bir sac parçası, sonra da dört köşe bir tahta parçası göründü. Tahtanın da yerinden kaldırılmasıyla ağacın derindeki köklerine doğru uzanan kocaman bir delik ortaya çıktı.

Bir kibrit çakan Saşa cebinden çıkardığı bir mum kalıntısını yakıp deliğe doğru uzattı ve:

— Bak! –dedi bana.– Bak ama sakın korkma...

Asıl korkanın kendisi olduğu görülüyordu: Mum kalıntısı elinde titriyordu, yüzünde renk diye bir şey kalmamıştı, dudakları sarkmış, gözleri nemlenmişti. Serbest olan elini usulca sırtına götürdü. Korkusu bana da geçmişti. Sakınarak, kökün altına doğru uzanan boşluğa baktım. Ağacın kökleri, mağarayı andıran boşluğun kubbesini oluşturuyordu. Saşa'nın mağaranın en dibinde yaktığı üç mum, içeriyi mavi mavi aydınlatıyordu. Büyük sayılabilecek bir mağaraydı burası; bir kova derinliğinde, ama kovadan daha genişti. Mağaranın duvarları değişik renklerde cam parçalarıyla, çay bardağı ve tabağı kırıklarıyla kaplıydı. Tam ortada, kırmızı kumaş kaplı bir yükseltinin üzerinde, yaldızlı kâğıtla kaplı küçük bir tabut görülüyordu. Yarısına kadar üzeri kumaş kaplıydı tabutun; kumaşın altından bir çift kül rengi, minicik kuş ayağı ve sivri gagasıyla bir serçenin minik kafası görülüyordu. Tabutun ardındaki yüksekçe rahle üzerine bakırdan küçük bir haç konulmuştu. Rahlenin çevresinde, gümüş ve altın rengi şekerleme kâğıtlarıyla kaplanmış üç şamdanda mumlar yanıyordu.

Mumlardan sivri sivri yükselen alevler mağaranın ağzına doğru yöneliyordu. Mağaranın içi de her renkten donuk ışık benekleriyle, ışık çakıntılarıyla doluydu. Yüzüme ılık mum, nemli toprak ve çürük kokusu çarpıyor; gözlerimin önünde eriyen, birbirine giren gökkuşağı renkleri dans ediyordu. Duyduğum korkuyu bastıran kederli bir şaşkınlık uyandırmıştı bütün bunlar bende.

— Güzel mi? –diye sordu Saşa.

— Anlamı ne bunların?

— Küçük bir kilise, –diye açıkladı.– Benzemiş mi?

— Bilmem.

— Serçeye gelince, sıradan bir ölü değil, suçsuz yere acılar çekmiş bir çilekeş... Cenazesinin azizlerinki gibi kutsal bir kalıntıya dönüşeceğini umuyorum.

— Bulduğunda ölü müydü?

— Hayır, uçarak samanlığa girmişti; şapkamı üstüne atarak yakaladım ve boğdum.

— Neden yaptın bunu?

— Bir nedeni yok, öylesine...

Gözlerimin içine bakarak yeniden sordu:

— Güzel mi?

— Değil!

Bu sözüm üzerine eğilip mağaranın ağzını tahta ve sacla kapattı, ardından tuğlaları toprağa sıkıca gömdü; doğrulup dizlerini temizlerken:

— Neyi beğenmedin? –diye sordu, sertçe.

— Serçeye acıdım.

Körmüş gibi donuk, kımıltısız bakışlarla baktı bana, sonra göğsümden sertçe iterek bağırdı:

— Salak! Kıskandığın için böyle konuşuyorsun! Kanatnaya'daki evin bahçesinde senin yaptıkların bundan daha iyiydi sanki!

Ellerimle yaptığım çardağı hatırlayarak tam bir özgüvenle:

— Tabii daha iyiydi! –dedim.

Ceketini çıkarıp yere attı, gömleğinin kollarını sıvadı, ellerine tükürerek:

— Madem öyle, çık karşıma! –dedi.

Canım dövüşmek istemiyordu. İçimi ezen bir can sıkıntısı altında kendimi güçsüz hissediyordum; kuzenimin öfke dolu yüzüne bakmak bile içimden gelmiyordu.

Üzerime yürüyüp göğsüme sert bir kafa attı. Yere yıkıldım. Ata biner gibi üzerime oturdu:

— Hangisini istersin: yaşamak mı, ölmek mi? –diye bağırdı.

Ama ben ondan daha güçlüydüm, üstelik tepemi de attırmıştı. Bir dakikaya kalmadan elleri başının arkasında, yüzükoyun yerde yatıyor, hırıldayarak nefes alıyordu. Korkup kendisini yerden kaldırmaya çalıştım; ama kollarını, bacaklarını sallayıp çırpınmaya başlaması beni daha da korkuttu. Ne yapacağımı şaşırmış bir halde kenara çekilip bekledim.

Kuzenim, başını yerden kaldırarak:

— Görürsün sen! –dedi hınçla.– Patronlar beni fark edene dek burada, yerde yatacağım. Sonra da seni şikâyet edip kovduracağım!

Sövüyor, tehditler savuruyordu. İyice tepem attı. Bir hamlede mağaranın üzerindeki tuğlaları kaldırıp serçeyi ve tabutu çitin üzerinden yola fırlattım. Sonra da mağarayı yıkıp üzerinde tepindim.

— İşte bu kadar! Aldın mı boyunun ölçüsünü?

Saşa benim bu isyanıma ilginç bir tepki gösterdi: Yerde oturuyordu; ağzı yarım açık, kaşlarını oynatarak sessizce beni izliyordu. Mağaranın üstünde tepinmem bitince ağır ağır yerden kalktı, üzerini silkeledi, ceketini omzuna atıp sakin, ama insanı ürperten bir tavırla:

— Başına gelecekleri bir bilsen! –dedi.– Hele biraz bekle! Her şeyi bilerek yaptım! Bütün bunlar bir büyüydü... ne haber?

Bu sözleriyle elim ayağım kesildi, olduğum yere yığıldım kaldım. Yüzüme bile bakmadan çekti gitti. Onun bu sakinliği beni iyiden iyiye altüst etti.

Hemen yarın bu kentten, patrondan, Saşa'dan ve onun büyülerinden; bütün bu sıkıcı, bezdirici, ahmak yaşamdan kaçıp kurtulacaktım.

Ertesi sabah yeni aşçı kadın beni uyandırırken:

— Aman Tanrım! Suratına ne olmuş böyle? –diye bir çığlık attı.

Kahrolmuş bir halde, "Kesin büyüden bu!" diye düşündüm.

Ama aşçı öyle şen kahkahalar atıyordu ki, elimde olmadan ben de güldüm. Aşçının aynasına bakınca yüzümün yoğun bir is tabakasıyla kaplı olduğunu gördüm.

— Saşa mı yaptı bunu?

— Hayır, ben! –dedi aşçı, gülerek.

Ayakkabıları temizlemeye giriştim. Potinlerden birinin içine elimi sokunca parmağıma bir iğne battı.

"İşte bu büyü!"

Bütün ayakkabıların içi iğne doluydu; öyle ustalıkla yerleştirilmişti ki iğneler ayakkabıların içine, ne yapsam avucuma bir iğnenin batmasına engel olamıyordum. Bunun üzerine, uyuyan ya da uyuyormuş pozu yapan büyücünün başına büyük bir keyifle bir kova soğuk suyu boca ediverdim.

Ama kendimi yine de kötü hissediyordum: Kıvrılmış minicik gri ayakları ve acınası mum rengi sivri gagasıyla serçe ve onun tabutu; gökkuşağı olmak isteyen, ama bunu bir türlü başaramayan o renk renk ışık çakıntıları gözümün önünden gitmiyordu. Tabut genişliyor, kuşun tırnakları yukarı doğru uzayıp kıvrılıyor, canlanıp titriyordu.

O akşam kaçmaya karar verdim. Ama öğle yemeği için gaz ocağında çorbaları ısıtırken, derin düşüncelere daldığım için çorbayı taşırdım. Telaşla ocağı söndürmeye çalışırken de kaynar çorba kabını devirip ellerimi haşladım. Beni hemen hastaneye götürdüler.

Hastaneyi insanı soluksuz bırakan bir karabasan olarak hatırlıyorum: Sarı, sürekli dalgalanan bir boşlukta beyaz ve gri kefenler içinde birtakım bedenler gidip geliyor, mırıl mırıl bir şeyler söylüyor, inliyordu; koltuk değnekleriyle yürüyen ve kaşları neredeyse bıyığı andıran uzun boylu bir adam kara, uzun sakalını sallayarak, ıslıksı bir sesle:

— Ben de bütün bunları piskopos hazretlerine bildirmezsem! –diye homurdanıyordu.

Tabutu andıran yataklarında sırtüstü yatan hastalar, yukarı dikilmiş burunlarıyla ölü serçeleri andırıyorlardı. Sarımtırak duvarlar gidip gelirken, tavan bir yelken gibi şişiyor; döşeme tahtaları, yan yana dizili yatakları bazen birbirine yaklaştırıp, bazen birbirinden uzaklaştırarak sürekli oynuyordu. Her şey güvenilmez ve ürkütücüydü; pencerelerin dışındaysa kuru ağaç dalları sopaları andırıyor ve sanki biri bunları sürekli oynatıyordu.

Tam kapıda kızıl saçlı, incecik bir ölü zıplıyor, kısacık kollarıyla kefenini çekiştirerek:

— Deliler gitsin... onları istemiyorum!.. –diye ciyaklıyordu.

Kaşları bıyığı andıran koltuk değnekli adamsa onun başının üzerinden:

— Piskopos hazretlerine... –diye bağırıyordu.

Dedem, ninem, herkes, bana hep hastanede insanları öldürdüklerini söylemişlerdi. Ben de hayatının sona erdiğini düşünüyordum. Gözlüklü, kefenli bir kadın bana doğru geldi, başımın üzerindeki karatahtaya bir şeyler yazdı; kırılan tebeşir parçaları başımın üzerine düşüyordu.

— Seni ne diye çağırırlar? –diye sordu kadın.

— Hiç.

— Nasıl hiç? Bir adın var herhalde?

— Yok.

— Saçmalama, yoksa dayağı yersin!

Ben zaten dayak yiyeceğimi biliyordum, onun için ona cevap verme gereğini duymadım. Kedi gibi tısladı ve yine kedi gibi sessizce uzaklaştı kadın.

Sarı ışıkları, yitik iki göz gibi tavanın altında asılı kalan iki lambayı yaktılar. Birbirine yaklaşma çabasıyla sürekli göz kırpan lambaların ışıkları insanın gözünü kamaştırıyordu.

Köşeden biri:

— Hadi kâğıt oynayalım, –dedi.

— Ama ben elsizim, nasıl oynayacağım?

— Öyle ya, senin elini kestilerdi!

Kâğıt oynadı diye adamın elini kestikleri anlaşılıyordu. Öldürmeden önce bana ne yapacaklardı acaba?

Sanki içinden kemiklerini çekip çıkarıyorlarmış gibi yanıyor, sızlıyordu ellerim. Korkudan ve acıdan sessizce ağladım; gözyaşlarım görülmesin diye gözlerimi sıkıca yumduysam da, gözkapaklarımın altından sızan yaşlar, şakaklarımdan kulaklarıma doğru ince ince aktı durdu.

Gece oldu. Herkes yatağına uzanıp kül rengi battaniyeleri başına çekti. Her an daha da sessizleşiyordu koğuş. Yalnız köşede birinin mırıldandığı duyuluyordu:

— Bir şey çıkmaz bu işten... adam pisliğin teki, kadın da öyle...

Henüz canım sağken, gelip buradan beni kaçırması için nineme bir mektup yazsam?.. Ama bu imkânsız, ellerimi oynatamıyorum, hem kâğıdım da yok. Peki, kaçmayı denesem buradan?

Sonsuza dek sürecekmişçesine gece büyüdükçe büyüyordu. Bacaklarımı usulca sarkıtıp yatağımdan indim, kapıya doğru yürüdüm. Kapının bir kanadı açıktı. Koridorda, lambanın altındaki arkalıklı bir tahta sandalyede, ak saçları kirpiyi andıran, yoğun bir duman bulutu ardında kaybolmuş bir kafa görülüyordu; kara göz çukurları doğruca bana yönelmişti. Gizlenmeye zaman bulamadım:

— Kim geziniyor orada? Çabuk buraya gel!

Korkutucu olmayan, usul bir ses. Ona doğru yürüdüm. Yuvarlak yüzünü kısa bir sakal örtüyordu. Ama gümüşten ışık demetleri gibi dört bir yana tutam tutam uzanan saçları, uzundu. Kuşağına bir anahtar demeti asılıydı. Saçı sakalı biraz daha uzun olsa, havarilerden Aziz Petrus'a benzeyecekti.

— Eli yanan mı o dolaşan orada? Ne geziniyorsun bakayım bu saatte? Bunun yasak olduğunu bilmiyor musun?

Yüzüme doğru yoğun bir sigara dumanı savurdu, boynumdan tutup beni kendine çekti; eli sıcacıktı.

— Korkuyor musun?

— Evet.

— İlk geldiğinde herkes korkar burada. Oysa korkacak hiçbir şey yoktur. Özellikle de ben buradaysam, kimsenin kılına zarar gelmez. Tüttürmek ister miydin? Yok, içme. Senin için daha erken... bir iki yıl daha bekle. Anan baban nerde? Yoklar mı? Varsın olmasınlar, onlarsız da yaşarız. Yeter ki korkma! Beni anlıyor musun?

Bu kadar yalın, anlaşılır sözcüklerle, bu kadar dostça konuşan birini uzun zamandır görmemiştim; onu dinlemek inanılmaz hoşuma gitmişti.

Bana yatağıma kadar eşlik ettiğinde:

— Biraz kalsana yanımda, –dedim.

— Olabilir, –diye kabul etti hemen.

— Sen kimsin?

— Ben mi? Askerim. Hem de en hakikisinden. Bir Kafkas askeri. Savaşa da katılmışlığım var. Hem bu iş başka türlü olmaz ki! Asker savaşmak için vardır. Macar, Polonyalı, Çerkez, hepsiyle çarpıştım. Savaş, kardeş, kapıdan içeri sokulacak şey değil! Perişanlık!

Bir an gözlerimi yumdum. Yeniden açtığımda, askerin yerinde ninem oturuyordu; üzerinde kara entarisi vardı. Asker se ninemin yanı başında ayakta dikiliyordu. Konuşuyorlardı.

— Bak sen! Demek hepsi öldü ha? –diye sordu asker, nineme.

Güneş koğuşta kıpır kıpır gezinip duruyordu: Bir bakıyordun her şeyi ışıltılarıyla yıkıyor, bir bakıyordun gizleniyordu; sonra yaramaz bir çocuk gibi gizlendiği yerden çıkıyor, yeniden yüzünü gösteriyordu.

Ninem üzerime eğildi:

— Ah, benim güzel oğlumun canını mı yakmışlar? Söylemiştim ben bunu o kızıl şeytana...

Asker:

— Gereken yasal işlemleri hemen yaparım, –diyerek yanımızdan uzaklaştı.

Ninem, gözyaşlarını silerek:

— Asker de Balahno'luymuş, hemşerimiz çıktı, –dedi.

Karşılık vermedim, çünkü hâlâ düşteymişim gibi geliyordu bana. Doktor geldi, yanıklarımın sargılarını değiştirdi. Az sonra da ninemle birlikte bir arabada kentin sokaklarında ilerliyorduk. Ninem anlatıyordu:

— Dedeni hiç sorma, hepten aklını yitirdi. O kadar cimrileşti ki, insanın midesini bulandırıyor. Kendisinin yeni dostlarından kürkçü Hlist, geçenlerde dedenin Zebur'un sayfaları arasına gizlediği yüz rublelik bir banknotu yürütmüş galiba... neler olduğunu anlatamam!

Güneş ışıl ışıl, bulutlar gökte ak kuşlar gibi süzülüyor, biz Volga üzerindeki köprüleri geçiyoruz, suda buz kütleleri uğuldayarak akıyor, köprünün padavralarına çarpan sudan şaklama sesleri yükseliyor, fuar alanındaki kırmızı, tombul kilisenin tepesindeki altın yaldızlı haçlar ışıklar içinde. Kocaman yüzlü bir köylü kadınla karşılaşıyoruz, ipeksi ışıltılar saçan söğüt dalları var kucağında. Bahar geliyor, paskalya kapıda!

Yüreğim bir tarlakuşunun yüreği gibi atıyordu.

— Seni öyle seviyorum ki nineciğim! –diye haykırdım.

Bu coşkulu sözlerim onu hiç şaşırtmadı.

— Seviyorsun, çünkü özbeöz ninenim ben senin! –dedi usulca.– Ama övünmek gibi olmasın ya, beni yabancılar da sever... Meryem Anamıza şükürler olsun!

Sonra gülümseyerek ekledi:

— Yakında o da benim gibi sevinecek... Çünkü oğlu yeniden dünyaya gelecek! Benim kızıma, güzel Varyacığıma gelince...

Sözünü tamamlamadan sustu.

II

Dedem beni avluda karşıladı. Yere diz çökmüş, kamaya benzer bir şey yontuyordu. Sanki başıma doğru fırlatacakmış gibi baltayı havaya kaldırdı, öbür eliyle şapkasını çıkardı, gülünç bir edayla:

— Ooo, ekselansları!.. Soylu efendimiz!.. Çalışma hayatınız sona ermiş gibi? Eh, bundan böyle dilediğiniz gibi yaşarsınız! Ah, siz yok musunuz, siiz!..

— Tamam, tamam! –diye onun sözlerini kesen ninem, içeri geçip semaveri hazırlamaya girişti. Bir yandan da bana açıklamalarda bulunuyordu:

— Deden tümüyle battı! Meteliğe kurşun atıyor... Ne kadar parası varsa işletip büyütmesi için vaftiz oğlu Nikolay'a vermiş. Karşılığında senet falan da almadığı anlaşılıyor... Artık aralarında ne geçti, nasıl anlaştılar, ettiler, ben orasını bilmiyorum. Ama deden battı! Bütün paraları gitti! Ve bu işler, yoksullara yardım etmediğimiz, bahtsızlara acımadığımız için geldi başımıza... Besbelli şöyle düşündü Tanrı: Onca varlığı niye verdim ben bu Kaşirin'lere? Düşündü taşındı, verdiği her şeyi elimizden geri aldı.

İki yanına bakınarak şunları ekledi:

— İhtiyarın üstüne fazla varmasın, canını fazla yakmasın diye Tanrı'nın güler yüzünü kazanmaya çalışıyorum. Kendi emeğimle kazandığım paraları geceleri çıkıp kimseye göster-

meden sadaka olarak dağıtıyorum. İstersen sen de gel, bu gece birlikte çıkalım, param var...

O ara dedem geldi, gözlerini kısarak:

— Gırtlak durumları mı? –dedi.

— Sana ait tek lokma yok soframızda, –dedi ninem.– İstiyorsan otur, sana da yetecek kadar var.

Masaya oturan dedem, usulca:

— Doldur öyleyse, –diye mırıldandı.

İçeride her şey eskiden nasılsa öyleydi, bir tek annemin oturduğu köşede insanın içini buran bir boşluk vardı. Bir de dedemin yatağının başucunda, kocaman harflerle basılmış bir kâğıt asılıydı; kâğıtta şunlar yazıyordu:

"Senin kutsal adın, ey Ölümsüz İsa, yaşadığım sürece, her gün, her saat benimle birlikte olsun!"

— Kim yazdı bunu? –diye sordum.

Dedem karşılık vermedi. Ninem omuz silkip, hafif bir gülümsemeyle:

— Bu gördüğün kâğıda tam yüz ruble ödenmiştir! –dedi.

— Orası seni hiç ilgilendirmez! –diye bağırdı dedem.– Neyim varsa hepsini ellere dağıtacağım!

— Dağıtacak bir şeyin yok artık, –dedi ninem, çok sakin.– Varken düşünecektin onu!

— Kes sesini! –diye cıyakladı dedem.

Burada hiçbir şey değişmemişti, her şey eskisi gibiydi.

Köşede, sandığın üzerindeki çamaşır sepetinde yatmakta olan Kolya uyanıp bizden yana baktı. Gözlerinin mavisi, gözkapaklarının altından belli belirsiz seçilebiliyordu. Daha da kırlaşmış, solmuş, süzülmüş gibiydi. Beni tanımadı. Sessizce dönüp, gözlerini yumdu.

Sokakta da üzücü haberler bekliyordu beni: Vyahir, kutsal hafta içinde "cereyanda kalıp" ölmüştü; Habi kente taşınmış, Yazya'nın ayakları tutulmuş, artık hiç dışarı çıkamıyormuş. Bütün bunları bana anlatan kara gözlü Kostroma kızgınlıkla şöyle tamamladı sözlerini:

— Çocuklar ne kadar erken ölüyor!

— Ama ölen yalnızca Vyahir?

— Fark etmez: Sokaktan ayağı kesilen, ölmüş demektir! Tam dostluklar kuruluyor, birbirimize alışıyoruz, sonra bir bakıyorsun kimi çalışması için bir yere gönderilmiş, kimi ölüvermiş! Sizin mahalleye, Çesnakov'ların oraya yeni birileri taşındı: Yevseyenko'lar. Oğulları Nyuşka, fena çocuk değil; yetenekli! İki de kız kardeşi var: Biri daha küçük; öteki, topal, koltuk değneğiyle yürüyor; güzel kız. –Durup biraz düşündükten sonra ekledi:– Çurka da, ben de âşık olduk kıza, durmadan kavga ediyoruz.

— Kimle? Kızla mı?

— Kızla olur mu? Birbirimizle. Kızla kırk yılda bir!

Büyük çocukların, hatta adamların âşık olduklarını elbette biliyordum, hatta bunun ayıp anlamını da biliyordum. Bir tedirginlik duydum. Kostroma'ya acıyordum. Onun öfkeli kara gözlerinden, kaba saba bedeninden tedirginlikle gözlerimi kaçırdım.

Topal kızı aynı gün, akşam gördüm. Kapının önündeki küçük merdivenden aşağı inerken koltuk değneğini düşürmüş, olduğu yerde çaresizce kalakalmıştı; şeffaf, incecik, cılız elleriyle sıkıca tırabzanı kavramıştı. Değneğini alıp vermek istediysem de, kat kat sargı bezi altındaki ellerimi rahat kullanamıyordum. Epey bir uğraştım, kendime kızdım. Kız yukarıda, sessizce halime gülüyordu.

— Ellerine ne oldu?

— Haşlandı.

— Ben de topallıyorum. Bu mahalleden misin? Hastanede çok yattın mı? Ben çok yattım!

Göğüs geçirip ekledi:

— Ço-ok!

Eskice ama tertemiz, mavi benekli beyaz bir entari vardı üzerinde. Sıkı taranmış düz saçları, kısa, kalın bir örgü halinde göğsüne bırakılmıştı. Gözleri iri, bakışları ciddiydi;

gözlerinin sessiz derinliklerinde, sivri burunlu, zayıf yüzünü aydınlatan mavi yalımlar yanıp sönüyordu. Gülümseyişi hoştu, ama ben pek hoşlanmadım. Sakat bedeninin de sanki "Lütfen bana dokunmayın" diyen bir hali vardı.

Arkadaşlarım bu kıza nasıl âşık olabilmişlerdi?

Kız, istekle, adeta övünerek anlatıyordu:

— Uzun süredir hastayım. Komşumuz büyü yaptı bana. Annemle kavga etmişlerdi; acısını büyü yaparak benden çıkardı... Hastanede korktun mu?

— Evet.

Kendimi rahat hissetmiyordum kızın yanında; sıkılıp eve gittim.

Gece yarısına doğru ninemin okşayışlarıyla uyandım.

— Gelecek misin, –dedi,– benimle? İnsanlara yardım edersen, ellerin çabuk iyileşir...

Koluma girip, bir körü yeder gibi çekip götürdü beni. Gece simsiyah ve nemliydi. Rüzgâr, hızla akan bir nehir gibi durmamacasına uğulduyor; soğuk, ıslak kumlar insanın ayağına yapışıyordu. Yoksul evlerinin karanlık pencerelerine dikkatle yaklaşan ninem üç kez haç çıkardıktan sonra pencerenin kenarına beş kopek ve üç gevrek bırakıyor, sonra yeniden haç çıkarıp başını yıldızsız gökyüzüne dikerek:

— Ey Meryem Anamız! İnsanlara yardım et! Hepimiz senin önünde günahkârız! –diye mırıldanıyordu.

Ötelere gittikçe çevremizi saran karanlık da koyulaşıyor, ortalık daha da sessizleşiyordu. Gökyüzünün uçsuz bucaksız karanlığı, ayı da, yıldızları da bir daha hiç çıkarmamak üzere derinliklerinde gizlemiş gibiydi. Birden bir köpek çıktı önümüze; tam karşımızda durup havlamaya başladı. Karanlıkta gözleri ışıyordu. Korkup nineme yapıştım.

— Korkma, –dedi ninem,– bildiğin köpek bu, cin değil. Cinler için geç oldu. İlk horozlar öttü bile!

El edip köpeği yanına çağırdı, okşadı, nasihat etti:

— Dikkat et köpekçik, toruncuğumu korkutma sakın!

Köpek bacaklarıma sürtündü, sonra da yanımızdan ayrılmadı, üçümüz birlikte yürümeye başladık. Ninem on ikinci kez bir pencereye yaklaşıp "sessiz sadaka"sını usulca bıraktı. Gün ağarmaya başlamıştı: Karanlığın içinden evler kül rengi kütleler halinde beliriyor, Napolnaya Kilisesi'nin bembeyaz çan kulesi ötede gitgide daha görünür olurken, kilisenin de içinde yer aldığı mezarlığın tuğla duvarları, gevşek bir hasırın dokusunu andırıyordu.

— Ah-ah, yoruldu bu yaşlı kadın! –dedi ninem.– Artık evimize dönelim! Kadıncağızlar yarın uyanınca, Meryem Anamızın çocukları için bir şeyler yolladığını görecekler! Hiçbir şeyi olmayan insanın, birazcık bir şey bile işine yarar! Ah, Alyoşacığım, insanlarımız öyle yoksul ki! Ve onları düşünen kimse yok!

Ne Tanrı'yı düşünür varsıl,
Ne kıyamet gününü.
Yoksulu da kendine ne dost ne kardeş görür.
Altın biriktirmektedir aklı fikri.
Bilmez oysa, cehennemde bu altınlar
Kor olur, yakar onu, cayır cayır!

— Ya, işte böyle, oğulcuğum, –diye sürdürdü sözlerini ninem.– İnsanlar birbirini, Tanrı da hepimizi düşünecek! Yeniden yanımda olduğun için çok mutluyum!

Ben de içimde, hiçbir zaman unutamayacağım bir şeye katıldığını belli belirsiz hissetmekten kaynaklanan huzur dolu bir sevinç duyuyorum. Kızıl tüylü köpek, yanı başımda titreyip duruyor: Burnu tilki burnu, hüzün dolu bakışları tertemiz.

— O da bizimle mi kalacak?

— İstiyorsa elbette kalabilir. Ben şimdi ona bir gevrek veririm. Elimde iki tane kalmıştı. Gel şu sıraya oturalım. Nedense çok yorgun hissediyorum kendimi...

Bir kapının önündeki sıraya oturduk. Ayaklarımızın dibine uzanan köpek, takır tukur gevreğini kemiriyor, ninem anlatıyordu:

— Burada bir Yahudi kadın oturur. Hepsi de küçük küçük tam dokuz çocuğu var. Nasıl, neyle yaşıyorsun Mosevna diye sordum ona bir kez, "Tanrımla yaşıyorum, başka nasıl, kimle yaşayabilirim!" diye karşılık verdi.

Ninemin sıcacık bedenine sokuldum, kendimi uykunun kollarına bıraktım.

Ruhuma her gün hayranlık veren, onu kaygılandıran, üzen, düşündüren birbirinden ilginç yeni duygular ve izlenimler taşıyarak, yeniden gürül gürül akmaya başladı hayat.

Bir süre sonra, topal kızı olabildiğince sık görmek, onunla konuşmak ya da kapının önüne atılmış sırada hiç konuşmadan, sessizce yan yana oturmak bana da çok hoş gelmeye başladı; var gücümle bunun fırsatını kolluyordum artık. Kumru gibiydi: tertemiz. Don Kazaklarının yaşamlarına değin çok hoş şeyler anlatırdı: Oralarda bir fabrikada makinist olan dayısının yanında kalmıştı uzun süre; derken, tesviyeci olan babası bizim bu tarafa, Nijniy'e taşınmıştı.

— Ama öbür dayım, Çar'ın yanında çalışıyor!

Yortu günleri, akşam oldu mu herkes "sokağa dökülürdü". Genç kızlarla delikanlılar şarkılar söyleyip dans etmek için mezarlığın yolunu tutarken, erkekler meyhanelere dağılır, sokak da kadınlarla çocuklara kalırdı. Kadınlar kapı önlerindeki sıralara ya da doğruca yere, kumların üzerine oturup bağıra bağıra konuşur, onu bunu çekiştirir, kavga ederlerdi. Oğlanlar top, çelikçomak, birdirbir gibi oyunlar oynarken, başarılı olanları coşturarak, başarısızlarla alay ederek anneleri de bu oyunları izlerdi. Kıyamet kopar, şen çığlıklar, neşeli bağırışlarla ortalık yıkılırdı. "Büyükler"in orada durup bizi izlemeleri, oyunumuza özel bir canlılık, he-

yecan katar, oyunu alabildiğine gergin bir yarışmaya dönüştürürdü. Ama kendimizi oyuna ne kadar kaptırırsak kaptıralım, biz üçümüz –Kostroma, Çurka ve ben–, arada bir fırlayıp topal kızın yanına koşuyor ve kendimizi övüyorduk:

— Gördün mü, Lyudmila, tek vuruşta ne kadar uzağa yolladım çeliği...

Kız, yüzünde sevecen bir gülümsemeyle başını üst üste sallayarak bizi onaylardı.

Önceleri biz üç arkadaş bütün oyunlarda aynı takım içinde yer almaya çalışırdık. Şimdiyse Çurka'yla Kostroma'nın ayrı takımlarda yer aldıklarına ve birbirleriyle sık sık gözyaşlarına ve kavgaya varan acımasız bir güç ve hüner yarışına girdiklerine tanık oluyordum. Bir kez öylesine gözü dönmüş bir şekilde giriştiler ki birbirlerine, büyüklerin işe el koyup köpeklere yaptıkları gibi üzerlerine su dökerek ayırmaları gerekti onları.

Oturduğu sırada sağlam ayağıyla sürekli yere vurarak kavgayı izleyen Lyudmila, kavgacılar yerde yuvarlanarak onun önüne geldiklerinde, koltuk değneğiyle onları itekleyerek korkuyla haykırırdı:

— Kesin artık!

Yüzü, maviye çalacak denli rengini yitirir, gözleri saralıların gözleri gibi donuklaşırdı.

Bir başka kez de oyunda Çurka'ya çok kötü yenilen Kostroma, kendini oracıktaki bakkalın yulaf sandığının ardına atmış ve yere çömelerek sessiz sessiz ağlamıştı. Korkunç denilebilecek bir görüntüsü vardı: Dişlerini sıkmaktan elmacık kemikleri dışarı fırlamış, iri, kemikli yüzü taş kesilmişti; kederli, kara gözlerinden iri, ağır damlalar yuvarlanıyordu. Kendisini sakinleştirmek için yanına vardığımda, gözyaşlarına boğularak:

— Başına tuğlayı indirdiğimde görür o... –diye mırıldandı.

Çurka'nın burnu büyümüş, küstah, kibirli bir tip olmuştu. Evlenmek üzere olan gençler gibi, eller cepte, kasket yana

yıkılmış, sokağın ortasından bıçkınca yürüyordu; dişlerinin arasından havalı bir şekilde tükürmeyi de öğrenmişti.

— Yakında sigara içmeyi de öğreneceğim, –diye söz veriyordu.– İki kez denedim, ama midem bulandı...

Bütün bunlar hiç hoşuma gitmiyordu: Arkadaşımı kaybettiğimi görüyordum ve bence bunun nedeni Lyudmila'ydı.

Bir akşam, avluda, topladığım kemik, paçavra ve başka ıvır zıvırı ayırmakla uğraşırken, sallana sallana Lyudmila yaklaştı yanıma. Bir yandan da sağ elini sallıyordu:

— Merhaba, –dedi, başıyla üç kez selam vererek.– Kostroma da seninle dolaşır mıydı?

— Evet.

— Peki, Çurka?

— Çurka bizimle arkadaşlığını kesti. Ve bunun suçlusu sensin. Çünkü ikisi birden sana âşık oldular, bu yüzden de birbirleriyle dövüşüp duruyorlar...

Yüzü kızardıysa da, yanıtı gülünçtü:

— Daha neler! Niye ben suçlu oluyormuşum?

— Onları kendine âşık ettiğin için!

— Gelin de bana âşık olun diye yalvarmadım onlara, –dedi öfkeyle ve geri dönüp söylene söylene yürümeye başladı:– Ne saçma! Bir kez ben onlardan büyüğüm... on dört yaşımdayım. Kendinden büyük kızlara âşık olunmaz!

Salt onu üzmek için:

— Ne çok şey biliyorsun! –diye bağırdım arkasından.– Şu bakkal kadın, Hlistov'un kız kardeşi, yaşını başını almış bir tip, ama gencecik oğlanlarla gezip tozuyor!

Lyudmila geri döndü, koltuk değneğini yolun kumlarına derince batırdı.

— Hiçbir şeyden anladığın yok, –dedi çabuk çabuk, ağlamaklı bir sesle; tatlı gözleri sevecen bir ışıkla aydınlanmıştı.– O bakkal, yoldan çıkmış, ahlaksız bir kadın. Ben öyle miyim? Ben daha küçüğüm, bana dokunmak, çimdiklemek, başka şeyler yapmak kesinlikle doğru değil. "Kamçat-

kalı Kız" romanının ikinci bölümünü okumuş olsan böyle konuşmazdın!

Hıçkırarak uzaklaştı. Ona acıdım, benim henüz kavrayamadığım bir gerçek seziliyordu sözlerinde. Arkadaşlarım niye çimdikliyorlardı onu? Hem ona âşık olduklarını söylüyorlar hem de çimdikliyorlardı!

Ertesi gün kendimi bağışlatmak için ona sevdiğini bildiğim şekerlemelerden iki kopeklik satın aldım.

— Alsana.

Sert görünmek için kendini zorlayarak:

— Defol! –dedi.– Arkadaşım değilsin artık benim!

Ama elini uzatıp şekerlemeleri almaktan da geri durmadı. Bana da bir uyarıda bulunarak:

— Bari bir kâğıda sarsaydın... ellerin ne kadar kirli!

— Yıkadım, ama çıkmıyor...

Elimi, eline alıp incelemeye başladı; eli kuru, sıcacıktı.

— Berbat etmişsin ellerini...

— Senin de parmakların delinmiş hep...

— Çok dikiş dikiyorum, iğne batıyor...

Birkaç dakika sonra çevresine bakınarak bir öneride bulundu:

— Baksana, hadi bir yere saklanıp "Kamçatkalı Kız"ı okuyalım?

Epeyce kendimize saklanabileceğimiz bir yer arandık, ama bir türlü uygun bir yer bulamadık. Sonunda en uygun yerin hamamın soyunma odası olduğuna karar verdik. Pek aydınlık bir yer değildi ama, samanlıkla bitişiğindeki hayvan kesim yeri arasındaki pis bir boşluğa bakan bir penceresi vardı, onun önüne oturabilirdik; insanların pek girip çıkmadığı bir yerdi.

Ve işte oradayız. Hasta bacağını sıranın üzerine uzatan, sağlam bacağını ise yere sarkıtan Lyudmila pencereye yanlamasına oturmuş, okunmaktan perişan olmuş kitabını yüzünü kapatacak kadar yukarı kaldırmış, çoğunu anlaya-

madığım birtakım sözleri heyecanla okuyup duruyor. Ben de heyecansız sayılmam, çünkü oturduğum yerden onun ciddi gözlerinin zaman zaman nemlenerek iki mavi ışık halinde kitabın sayfalarında nasıl kaydığını, bir araya gelişleri benim için bir giz olan yabancı birtakım sözcükleri art arda sıralarken sesinin nasıl titrediğini izliyorum. O arada anlaşılmaz da olsalar, kulağıma çarpan bu tuhaf sözcükleri yine de yakalıyor, eğip büküyor ve onlardan dizeler oluşturmaya çalışıyorum; bu işle uğraşmaktan, sonuçta, kitapta ne anlatıldığını asla anlayamıyorum.

Adını Rüzgâr koyduğum köpeğim dizlerimde uyukluyor. Ona Rüzgâr adını koydum, çünkü uzun bedenli, uzun tüylü, hızlı koşan bir köpek ve hırlaması güz rüzgârlarının bacalarda çıkardığı uğultuyu andırıyor.

— Dinliyor musun? –diye soruyor kız.

Sessizce başımı sallıyorum. Oysa kendimi büyük bir tutkuyla sözcüklerle oynamaya kaptırmış durumdayım: Şarkıların düzenini vermeye çalışıyorum onlara; her sözcüğün, gökteki yıldızlar gibi kendi başına yaşayacağı ve ışıyacağı bir düzen.

Hava kararmaya başlayınca Lyudmila kitabı tutmaktan kanı çekilen ellerini indirip soruyor:

— Güzel, değil mi? Sen de gördün işte...

O akşamdan sonra sık sık gittik hamamın soyunma odasına. Lyudmila'nın bir süre sonra "Kamçatkalı Kız"ı okumaktan vazgeçmesi de doğrusu beni mutlandırdı. Bu başı sonu belli olmayan uçsuz bucaksız kitabın ne anlattığını sorsa, kendisine doğru dürüst yanıt veremezdim. Uçsuz bucaksız diyorum, çünkü okumaya başladığımız ikinci bölümün hemen ardından üçüncü bölüm geldi; kızın dediğine göre daha bir de dördüncü bölüm vardı.

En çok da, tabii eğer hamamın yakıldığı cumartesiye rastlamamışsa, yağmurlu havalar hoşumuza giderdi.

Yağmur yağdığı için dışarı çıkan pek olmaz, dolayısıyla bulunduğumuz loş köşeye kimseler uğramazdı. Lyudmila "yakalanmamızdan" çok korkardı.

— O zaman neler düşünürler, biliyor musun? –diye sorardı kısık sesle.

Neler düşüneceklerini bildiğim için ben de korkardım "yakalanmak"tan. Orada saatlerce oturur, mırıl mırıl konuşurduk. Ben bazen ninemin masallarından anlatırdım. Lyudmila, Medveditsa Irmağı boylarında yaşayan Kazakların yaşamlarını anlatırdı.

— Ah, öyle güzeldir ki oralar! –derdi derin derin göğüs geçirerek.– Burası ne ki! Ancak yoksullar yaşar burada!

Büyüdüğümde ne yapıp edip Medveditsa Irmağı'nı görmeye karar verdim.

Bir süre sonra hamamın oraya gitmeye ihtiyacımız kalmadı. Lyudmila'nın annesi bir kürkçünün yanında işe girdiğinden, sabahları işe gitmeye başladı. Küçük kız kardeşi okula gidiyor, ağabeyi ise çini fabrikasında çalışıyordu. Yağmurlu günlerde evlerine gider, onun yemek pişirmesine, ortalığı toparlamasına yardım ederdim.

— Karı koca gibiyiz seninle, –derdi gülerek.– Bir tek yatarken ayrıyız. Hatta karı kocalardan çok daha iyi durumumuz, çünkü kocalar karılarına yardım etmezler...

Param varsa şekerleme alırdım, çay demler içerdik; sonra da Lyudmila'nın çenesi düşük annesi dırdır etmesin diye su döküp semaveri soğuturduk. Bazen ninem de katılırdı bize. Elinde danteli ya da dikişi, olağanüstü güzel masallar anlatırdı. Dedemin kente gittiği günlerdeyse Lyudmila bize gelir, kaygısızca eğlendiğimiz tam bir şölene dönüşürdü birlikteliğimiz.

— Keyfimiz beyde yok! –derdi ninem.– Yediğimiz önümüzde, yemediğimiz arkamızda!

Lyudmila'yla dostluğumuza da coşkuyla arka çıkardı:

— Oğlanların kızlarla arkadaşlık etmeleri güzel bir şey! Yalnız, yaramazlık yapmamaları gerek...

"Yaramazlığın" ne olduğunu da inanılmaz yalınlıkla anlatırdı. İçe işleyen, İnsanda yüce duygular uyandıran çok güzel bir konuşması vardı. Henüz açmamış, tomurcuk halindeki çiçeklere dokunulmazdı, yoksa ne o güzel kokuları ne de meyveleri olurdu.

"Yaramazlık yapmak" gibi bir niyetim yoktu, ama bu durum yine de, benim ve Lyudmila'nın, üzerinde fazla konuşulmaması gerektiği konusunda hemen herkesin birleştiği şeyleri konuşmamıza engel olmuyordu. Aslında biz buna kendimizi zorunlu duyuyorduk, çünkü cinsler arası ilişkiler pek sık, handiyse sırnaşıkça ve gözümüze sokulurcasına ortalıktaydı; son derece incitiyordu bu durum bizi.

Lyudmila'nın babası, kırklı yaşlarında, kıvırcık saçlı, bıyıklı, bayağı hoş bir adamdı; gür kaşlarını zafer kazanmış bir edayla, ilginç bir biçimde oynatırdı. Tuhaf denecek kadar sessiz, suskun bir adamdı. Onun ağzından tek bir söz duyduğumu hatırlamıyorum. Çocuklarını okşarken, dilsizlerin homurtusunu andırır sesler çıkarırdı. Karısını bile hiç ses çıkarmadan, sessizce döverdi.

Bayram günleri, akşama doğru, mavi mintanı, şalvarı andırır, bol kırmalı pantolonu ve ışıl ışıl çizmeleriyle kapının önüne çıkar, bir kayışla sırtına astığı kocaman armoniğiyle "Selam dur!" emri almış bir asker gibi dikilirdi. Onun kapı önüne çıkmasıyla, bizim evin önü de "gezinti yeri"ne dönerdi: Genç kızlar, kadınlar, hepsinin gözleri Yevseyenko'da, kimi hırsızlama, kimi açıktan açığa, hatta yiyecekmiş gibi bakarak, ördek sürülerini andırırca salına salına gidip gelmeye başlarlardı. Altdudağını kabartarak orada öylece dikilen Yevseyenko da önünde geçit yapan hatunlara kara gözlerini diker, hepsini tek tek seçici bakışlarla süzerdi. Gözlerle gerçekleştirilen bu sessiz konuşmada, kadınların, ona mahkûmmuşçasına yavaş hareketlerle kendilerini erkeğe gösterme törenlerinde, köpekçe diyebileceğim, insanı rahatsız eden bir şeyler vardı. Kadınların her biri, erkeğin en ufak

bir işaretiyle kendini sokağın pis kumlarına, onun ayakları dibine atmaya hazırdı sanki.

Lyudmila'nın annesi:

— Gene kızıştı bizim azgın teke! Utanmaz herif, ne olacak! –diye söylenirdi.

Uzun boylu, zayıf bir kadındı; ince, uzun yüzü kirli gibiydi; geçirdiği tifodan sonra saçları kısacık kesilmişti; bu haliyle kullanılmış bir süpürgeyi andırıyordu.

Onun hemen yanında oturan Lyudmila boşuna bir çabayla annesinin dikkatini sokaktan başka yere çekebilmek için ona başka konularda sorular sorar dururdu.

Ama kadın, çekik, Moğol gözlerini kaygıyla kırpıştırarak:

— Kes sesini başımın belası! –diye çıkışırdı kızına; sonra da açık renk gözleri donuklaşır, bir noktaya takılır kalırdı.

— Kızma anneciğim, –derdi Lyudmila.– Hem onu boş ver, hasırcının karısına bak asıl! Neler takmış takıştırmış öyle!

— Siz üçünüz olmasaydınız ben çok daha güzel giyinir kuşanırdım, –derdi Lyudmila'nın annesi, acımasızca ve sanki ağlar gibi, bakışlarını hasırcının dul karısının iriyarı bedeninden ayırmadan.– Yediniz bitirdiniz beni!

Küçük bir evi andırırdı hasırcının karısı: Göğsü, koca bir balkon gibiydi; boynuna doladığı yeşil bir atkının üzerinde yükselen kırmızı yüzü ise, camları güneşi yansıtan çatı penceresi gibiydi.

Yevseyenko'nun armonikasını sırtından göğsüne alıp çalmaya başlamasıyla, birden olağanüstü ezgiler kaplardı ortalığı; mahallenin bütün çocukları koşar gelir, kendilerini yere, armonikacının ayakları dibine atıp, kumların üzerinde hayranlıkla hareketsiz kalırlardı.

— Görürsün sen, boynunu nasıl koparacaklar! –diye söylenirdi Lyudmila'nın annesi.

Yevseyenko ona göz ucuyla sessiz bir bakış fırlatırdı.

Az ileride, bakkal Hlistova'nın kapısının önündeki sıraya kendini bir taş gibi bırakan hasırcının dul karısı ise, başını omzu üzerine eğip alev alev yanarak müziği dinlerdi.

Mezarlığın gerisinde, kırlarda, akşamın kızıltıları giderek artıyor; ışıltılı giysilere bürünmüş kocaman et parçaları sokakta bir nehir gibi akıyor, çocuklar kasırga gibi oradan oraya koşturuyorlar, ılık hava sevecen, sarhoş... Gün boyu ısınmış kumlardan keskin bir koku yükseliyor. Ama mezbahadan gelen ılık kan kokusu, o tatlımsı-yağlı koku, bütün kokuları bastırıyor. Kürkçülerin oturdukları evin avlusundan da ekşimsi, keskin bir deri kokusu geliyor. Kadın konuşmaları, sarhoş naraları, çocukların çınlayan haykırışları, armonikanın tok sesi, tümü birleşerek, insana sanki sürekli yaratan dünyanın güçlü soluk alıp verişleriymiş gibi gelen yoğun bir uğultuya dönüşüyor. Her şey, olanca kabalığı ve çırılçıplaklığıyla, hayvanca bir utanmazlık içindeki kapkara hayata karşı son derece sağlam, güçlü bir güven duygusu aşılıyor. Gücünden övünç duyan hayatsa, tedirgin, gergin, bu gücünü akıtıp boşaltabileceği bir yer arıyor.

Bu uğultu arasında insanın yüreğine işleyen, belleğine sonsuza dek kazınan korkunç birtakım sözler geliyor kulağa:

— Herkesin hep birden bir adamı dövmesi yanlış, sırayla yapılmalı bu iş...

— Kim bize acıyacak, biz bile kendimize acımıyorsak eğer?..

— Yoksa Tanrı kadını gülünüp alay edilsin diye mi yarattı?..

Gecenin eli kulağında. Hava daha serin. Gürültü iyiden azalmış gibi. Koyu kara gölgelere gömülen tahta evler şişip büyümüş. Uyumaları için çocuklar evlere götürülüyor; kimi çocuklar oracıkta, çitlerin dibinde ya da annelerinin bacaklarının üstünde çoktan uykuya dalmış. Yaşı biraz daha büyük olanlar, geceleyin sanki daha bir uslu, uysallar. Yevse-

yenko eriyip geceye karışmış gibi ortalıktan yok oluveriyor; hasırcının dul karısını da gören yok. Armonikanın tok sesi uzaklardan, mezarlığın oralardan geliyor. Lyudmila'nın annesi, kapı önündeki tahta sırada, hep öyle büzülmüş, sırtını kediler gibi kamburlaştırmış, oturuyor. Ninem, bir komşu kadına çaya gitti: Genç kızlarla delikanlıların arasını bulan, aynı zamanda ebelik de yapan, damarları fırlamış, ördek burunlu, iriyarı bir kadındı bu; erkeklerinkine benzeyen tahta gibi, dümdüz göğsünde "birini ölümden kurtaranlara" verilen altın bir madalya sallanırdı. Kadını bütün sokak büyücü gibi görür ve korkardı ondan. Bir albayın hasta karısıyla üç çocuğunu büyük bir yangından kurtardığı anlatılırdı.

Ninemse dosttu onunla; sokakta karşılaştılar mı, daha uzaktan inanılmaz hoş bir gülümsemeyle aydınlanırdı yüzleri.

Kostroma, Lyudmila ve ben, kapının önündeki sırada oturuyoruz. Güreşe tutuşan Çurka ve Lyudmila'nın oğlan kardeşi birbirlerine sarılmışlar, kumların üzerinde tepinip ortalığı toza boğuyorlar.

Lyudmila korku içinde yalvarıyor:

— Kesin artık!

O arada Kostroma, kara gözleriyle yandan kıza bakarak, avcı Kalinin'den söz ediyor Lyudmila'ya: Mahallede herkesin bildiği, ak saçlı, anasının gözü bir ihtiyarcık olan Kalinin'in pek de iyi bir ünü yok. Bu yakınlarda ölmüştü Kalinin. Ama onu toprağa gömmemişler, tabutunu öbür mezarların az ötesinde bir yere öylece bırakıvermişlerdi. Yüksek ayakları olan, kapağı beyaz, kendisi kara bir tabuttu bu. Beyaz kapağının üzerinde haç, mızrak, sopa ve iki kemik resmi görülüyordu.

Dediklerine göre, akşam havanın kararmasıyla tabutundan çıkan ihtiyar, horozlar ötene dek mezarlıkta bir şeyler arayıp duruyordu.

— Lütfen bana böyle korkunç şeyler anlatma, –diyor Lyudmila.

Lyudmila'nın kardeşiyle güreşmekte olan Çurka bir yandan "Bırak beni!" diyerek onun kollarından kurtulmaya çalışırken, bir yandan da Kostroma'ya, alay eder gibi laf yetiştiriyor:

— Yalan söyleme! Tabutu toprağa gömdüklerini ben kendi gözlerimle gördüm. Orada bıraktıkları şeyin içi boş... anıt niyetine bıraktılar onu oraya. Gece dolaşan ölü hikâyesine gelince, sarhoş demircilerin uydurmasından başka bir şey değil...

Kostroma onun yüzüne bakmadan:

— Madem öyle git, geceyi mezarlıkta geçir! –diye öneride bulundu öfkeyle.

Tartışmaya başladılar. Sıkılan Lyudmila annesine dönerek, sordu:

— Anneciğim, ölüler geceleri kalkarlar mı?

Lyudmila'nın annesinin yanıtı, sorunun son sözcüğünün uzaktan gelen yankısı gibiydi:

— Kalkarlar!

Bakkal kadının şişman, al yanaklı, yirmi yaşlarındaki oğlu Valyok yanımıza gelip tartışmamızı öğrenince:

— Üçünüzden kim gidip sabaha kadar mezarlıkta o tabutun üzerinde yatarsa, benden ona yirmi kopekle on tane sigara!.. Ama ödleklik edip sıvışanın istediğim kadar kulağını çekerim, tamam mı? –dedi.

Kimse karşılık vermedi; herkesin kafası karışmıştı.

Lyudmila'nın annesi:

— Çocukları böyle şeyler yapmaya kışkırtmak, saçmalık! –dedi.

— Bir ruble ver, gideyim! –dedi Çurka, ciddi bir yüzle.

Kostroma, alay eder gibi:

— Yirmi kopek yetmiyor anlaşılan korkmamana? –dedi, sonra Valyok'a dönerek:– Bir ruble versen yine gitmez, –diye ekledi,– hava atıyor...

— Kabul! İşte bir ruble!

Çurka sessizce oturduğu yerden kalktı, ağır ağır çitlere doğru yürüyerek yanımızdan uzaklaştı. Kostroma parmaklarını ağzına götürüp alaycı bir ıslık çaldı Çurka'nın ardından.

Lyudmila, heyecanlı:

— Aman Tanrım, palavracıya bak! –dedi.

— Sizi gidi ödlekler! –diye alay etti Valyok.– Bir de mahallenin bıçkını geçinirler! Horozdan korkan bıçkınlar sizi!

Küçümsemelerini dinlemek ağırıma gidiyordu. Bu karnı tok sırtı pek oğlanı pek sevmezdik. Kendinden küçükleri sürekli kötü birtakım sivrilikler yapmaya kışkırtır, genç kızlar ve kadınlarla ilgili çirkin şeyler anlatır ve onların nasıl kızdırılacağını öğretirdi. Onun sözünü dinleyen oğlanların canı yanar, bu iş onlara pahalıya patlardı. Köpeğimi nedense hiç sevmez, gördü mü taş atardı. Bir kez de içine iğne koyduğu ekmek vermişti hayvana.

Ama bana en çok koyan, Çurka'nın kahrolmuş bir halde aramızdan uzaklaşması olmuştu.

— Ver rubleyi, ben giderim! –dedim Valyok'a.

Bir yandan benimle alay ederek, bana gözdağları vererek rubleyi Lyudmila'nın annesine uzattı, ama kadın:

— Yok bana verme, ben istemem! –dedi ve öfkeyle kalkıp gitti.

Lyudmila'nın da parayı almaya cesaret edememesi, Valyok'u büsbütün küstahlaştırdı, alayları iyice şiddetlendi. Bu işi yapacaktım, üstelik de onun parasını falan almayacaktım. Tam bu sırada, ninem göründü. Yanımıza gelip konunun ne olduğunu öğrenince rubleyi aldı, sonra bana sakin sakin:

— Paltonu giy, bir de yorgan al üzerine, –dedi,– sabaha doğru hava soğur...

Başıma korkunç bir şey gelmeyeceğine duyduğum inancı artıran bu sözler beni büsbütün umutlandırdı.

Valyok, gün ağarana dek tabutun üzerine uzanıp yatmam ya da tabuta oturmam ve ne olursa olsun oradan hiç

inmememem koşulunu getirdi. İhtiyar Kalinin mezarından çıkmaya çabalarken tabut sallanacak falan olursa kesinlikle tabutu terk etmeyecektim; tabuttan aşağı inersem kaybediyordum.

— Bütün gece seni gözetleyeceğimi de bilmiş ol! –diye uyardı Valyok.

Mezarlığın yolunu tutarken, üzerimde haç çıkararak beni kutsayan ninem:

— Bir şeyler görünecek olursa sakın kımıldama, yalnızca "Kutsal Meryem Anamız" duasını oku.

Hızlı hızlı yürümeye başladım: Her ne olacaksa bir an önce olsun bitsin istiyordum. Valyok, Kostroma ve birkaç delikanlı daha benimle birlikte geldiler. Mezarlığın taş duvarından atlarken yorgan ayağıma dolandı ve yere düştüm, ama sanki toprak beni geri itmiş gibi hemen ayağa kalktım. Duvarın öbür yanından gülme sesleri geliyordu. Yüreğimde bir daralma, sırtımda soğuk bir ürperti duydum.

İkide bir tökezleyerek kara tabutun başına vardım. Tabutun bir ucu kumlara gömülmüştü, öbür uçta ise, sanki birileri onu kaldırmaya yeltenmiş ve zorlayıp yerinden oynatmış gibi kısa, kalın bacakları açıktaydı. Tabutun ayaklarının bulunduğu ucuna oturup çevreme bakındım: Bazı yerleri tümsek, bazı yerleri düz mezarlık, baştan aşağı boz renkli haçlarla doluydu. Mezarların üstüne düşen büyümüş haç gölgeleri, üzerleri fırça gibi otlarla kaplı mezar tümseklerini kucaklıyor, haçlar arasında sanki yolunu yitirmiş incecik birkaç kayın, dallarıyla mezarları birbirine bağlıyordu. Kayın gölgelerinin dantelleri arasından ot sapları görünüyordu; en korkuncu da buydu, bu solgun otların fırçamsı görüntüsü! Mezarlık kilisesi, bembeyaz bir kar yığını gibi göğe yükseliyor, gökte kımıltısız duran bulutların arasından eriyip küçücük kalmış bir ay, ışıyor.

"Pis Mujik" Yazyov Baba, uyuşuk uyuşuk bekçi çanını çalıyor; çanın ipini her çekişinde, önce çatı tenekelerine ta-

kılan ipten yakınmayı andırır acılı bir inilti kopuyor, sonra, küçük çanın kısa, kuru, sıkıcı vuruşları duyuluyordu.

Bekçinin sürekli yinelediği "Tanrı kimseye uykusuzluk çektirmesin!" sözü aklıma geliyor.

Korkuyorum. Ve nedense soluk almakta zorlanıyorum. Gece, serin; ama ben tere batmış durumdayım. İhtiyar Kalinin, mezarından çıkacak olursa acaba kendimi bekçi kulübesine atmayı başarabilir miyim?

Mezarlığı avucumun içi gibi biliyorum; mezarlık bekçisi Yazyov'un oğluyla ve öbür arkadaşlarımla birlikte ne çok oynadık bu mezarların arasında! Annem de karşıda, kilisenin orada gömülü...

Daha herkes uyumamış; mahalleden kahkaha yansıları geliyor, kesik kesik şarkı parçaları duyuluyor. Ötedeki tepelerden, kum ocaklarından ya da belki de Katizovka köyünün oralardan bir armonikanın içli inlemeleri duyuluyor. Mezarlık duvarlarının dışından demirci Myaçov geçiyor. Her zamanki gibi sarhoş, şarkı söylüyor. Şarkısından çıkarıyorum onu:

Küçüktür annemiz bizim
Küçücüktür günahları da
Tek babamızı sevdi o
Sevmedi kimseleri başka

Hayatın son soluk alıp verişlerini dinlemek ne güzel! Ama çanın her vuruşundan sonra son ses kırıntıları da diniyor, daha da büyüyen sessizlik, bir nehir gibi kırlara dökülerek, her şeyi içine alıyor, her şeyi kendiyle örtüyor. Uçsuz bucaksız bir boşlukta yüzüyor ruh ve yalnızca erişilmez yıldızların ışıdığı, yaşadığı boşluk okyanusunda tek bir iz bile bırakmadan eriyerek karanlıkta bir kibrit alevi gibi sönüyor. Yeryüzünde her şey silinip yitti... yeryüzünde artık her şey gereksiz, ölü.

Sırtımda yorgan, yüzüm kiliseye dönük, tabutta bağdaş kurmuş oturuyorum. Kımıldayacak oldum mu, tabut gıcırdıyor, alttaki kumlar çıtırdıyor.

Arkamdan, sanki toprağa bir şeyler düşmüş gibi bir ses duyuyorum. Bir kez daha yineleniyor bu ses. Sonra hemen yakınıma bir tuğla parçası düşüyor. Bu beni korkutuyor; ama Valyok ve yanındakilerin duvarın öte yanından taş attıklarını anlamam uzun sürmüyor: Beni korkutmak istiyorlar. Korkmak şurada dursun, hemen yakınımda insanların bulunması bana iyi geliyor.

Elimde olmadan annemi düşünüyorum. İlk kez sigara içmeye kalkıştığımda beni yakalayışı aklıma geliyor. Dövmeye başladığında kendisine şöyle demiştim:

— Dokunma bana, zaten çok kötüyüm... içim dışıma çıkıyor...

Cezamı çekip ocağın arkasında otururken, nineme şöyle dediğini duymuştum:

— Duygu diye bir şey yok bu oğlanda, kimseyi sevmiyor...

İçime işlemişti bu sözleri. Beni cezalandırdığında anneme hep acırdım; zor duruma düşerdi çünkü. Cezaları ne adil olurdu ne de suça uygun.

Dünyada insanı yaralayan ne çok şey vardı! Örneğin şu duvarın dışındaki tipler! Gece vakti mezarlıkta, şu tabutun üzerinde korktuğumu çok iyi bilmelerine karşın beni daha da korkutmaya çalışıyorlardı! İyi ama niçin?

— Şeytanlar götürsün hepinizi! –diye bağırmak geliyordu içimden onlara.

Ama bu tehlikeliydi; kim bilir şeytanın tepkisi ne olurdu buna? Kesin yakınlarda bir yerlerdeydi.

Kumlar arasında çok sayıda minik mika parçası vardı; bunların ay ışığı altında yaydığı donuk ışıltılar, Oka Irmağı'nda yaşadığım bir olayı anımsattı bana: Sala uzanmış, suya bakarken birden burnumun dibinden suyun yüzüne bir

çapakbalığı fırlamıştı; havada yan dönen balığın yüzünün insan yüzünden hiç farkı yoktu; kuş gözünü andıran yuvarlak gözüyle bana şöyle bir baktıktan sonra yeniden suya dalmış ve bir akçaağaç yaprağı gibi ağır ağır, döne döne derinlere doğru uzaklaşıp gitmişti.

Belleğim, inatla korkunç tablolar yaratmaya çalışan düş gücümü alt etmek istercesine, yaşadığım değişik hayat sahnelerini zihnimde yeniden canlandırmak için inanılmaz bir çaba gösteriyordu.

İşte sert ayacıklarıyla kumları hışırdata hışırdata bir kirpi yürüyor: Minikliği, saçının başının karışıklığıyla ev cinini hatırlatıyor bana kirpicik.

Ninem geliyor gözümün önüne: Ocağın önüne oturmuş ev cinine sesleniyor:

— Sevimli efendimiz, şu hamamböceklerinden kurtar bizi...

Uzaklarda, buradan görülmeyen kentin arkalarında hava belli belirsiz aydınlanıyor; sabah ayazı yanaklarımı ısırıyor, gözlerim kapanıyor.

Yumaklanıp yorganı başıma çekiyorum: Ne olacaksa olsun varsın!

Beni ninem uyandırdı. Yanı başımda dikiliyor, üzerimden yorganı çekiyordu:

— Hadi kalk! Üşümedin ya? Ee, nasıl, korkunç muydu?

— Korkunçtu, ama sen bunu kimseye söyleme, bizim çocuklara da...

Şaşırdı:

— Niye söylemeyecekmişiz? Korkunç olmadı mı övünülecek bir şey de yok demektir...

Evin yolunu tuttuk. Yolda bana olanca sevecenliğiyle şöyle diyordu:

— İşte böyle canım evladım. İnsan her şeyi kendisi denemeli, kendisi yaşamalı, her şeyi kendi kendine öğrenmeli. Sen kendin öğrenmedin mi, kimse sana bir şey öğretmez.

Akşama doğru sokağın "kahraman"ıydım; herkes gelip soruyordu:

— Gerçekten hiç korkmadın mı?

— Korktum!

Benden "Korktum," yanıtını alınca başlarını sallayarak:

— Bak, gördün mü? –diyorlardı.

Bakkal kadın tam bir iman etmişlikle, bağıra bağıra herkese açıkladı:

— Demek ki Kalinin'in mezarından çıkıp dolaşması falan yalan! Öyle olsaydı çocuk korkmaya bile zaman bulamazdı... Kalinin onu kaldırdığı gibi kim bilir hangi cehenneme fırlatır atardı?

Lyudmila'nın bana bakışları sevecen bir hayranlıkla doluydu. Dedem bile sanki benden hoşnuttu, kıs kıs gülüp duruyordu. Bir tek Çurka, yüzü bir karış:

— Onun için kolay, –dedi,– ninesi cadı onun!

III

Nasıl oldu, farkına bile varamadık: Minik bir yıldızın gün ışırken solup gitmesi gibi kardeşim Kolya da birden sönüverdi.

Ninem, Kolya ve ben küçük bir odunlukta, üzerleri çul çaputla örtülmüş odun yığını üzerinde yatardık. Hemen bitişiğimizde ev sahibimizin kümesi vardı, kümesle odunluğu aralıklı tahta perdeler ayırıyordu. Akşamleyin tok tavukların uykuya geçmeden önce silkinişlerini, gurklamalarını duyardık. Sabahlarıysa tüyleri altın rengi velveleci horozun cırtlak ötüşüyle uyanırdık.

— Seni boynu kopmayasıca! –diye, söylenerek uyanırdı ninem uykusundan.

Ben de artık uyumaz, tahta perdenin aralıklarından yatağıma kadar sızan güneş ışığını, ışın demetleri içinde dans eden gümüşsü tozları izlerdim. Bu minik toz parçacıkları, masallardaki sözcükler gibi gelirdi bana. Odunların arasında fareler tıkırdar, kırmızı kanatlarında siyah noktacıklar olan küçük böcekler koşuştururdu.

Tavuk pisliği kokusundan boğulur gibi oldum mu kendimi odunluğun damına atar, uyumaktan yüzleri gözleri şişmiş, gözleri kaybolmuş insanların uyanışlarını izlerdim.

İşte kayıkçı Fermanov başını pencereden dışarı uzatıyor: Saçı başı karışık, yüzü asık; belli, yine akşamdan kalma. Şiş

gözlerinin çizgiye dönüşmüş aralığından güneşe bakıyor ve bir domuz gibi homurdanıyor. Derken dedem avluya çıkıyor, soğuk suyla yıkanmak için telaşla hamamın yolunu tutarken iki eliyle kısa, kızıl saçlarını düzeltiyor. Kendisi yaşlı, besili bir güvercine benzeyen ev sahibimizin yüzü çillerle kaplı, sivri burunlu, çenesi düşük aşçısı guguk kuşunu andırıyor. Bütün insanlar bana kuşları, değişik hayvanları, yırtıcıları anımsatıyor.

Pırıl pırıl, çok tatlı bir sabah, ama ben biraz keyifsizim; kimseciklerin olmadığı kırlara doğru uzaklaşmak istiyorum; çünkü, biliyorum: İnsanlar hep yaptıkları gibi bu aydınlık, ışıl ışıl günü de kirletecekler.

Bir gün damda yatıyordum; ninem yanına çağırdı ve başıyla kendi yatağını göstererek, usulca:

— Kolya öldü, –dedi.

Bebecik yastıktan kaymış, çıplak-mosmor, keçenin üzerinde yatıyor; üzerindeki gömleği yukarı, boynuna doğru toplanmış: Şiş karnı, yaralarla kaplı küçük, çarpık bacakları ortada. Elleri, sanki doğrulup kalkacakmış gibi, tuhaf bir biçimde belinin altında duruyor. Başı hafif yana kaymış.

— Kurtuldu bebecik! –dedi ninem.– Şükürler olsun! Yoksa böyle sakat sakat ne yapardı?

Ayaklarını dans eder gibi yere vura vura dedem göründü. Parmağıyla bebeğin kapalı gözüne sakınarak dokundu.

— Pis elinle dokunmasan olmaz! –diye çıkıştı ninem, öfkeli.

Dedem, kendi kendine söylenir gibi:

— Al işte: Doğdu... yaşadı... yedi içti... ve durup dururken çekti gitti...

— Hey, kendine gel! –diye sözünü kesti ninem.

Dedem ona boş boş baktı ve söylenerek avluya çıktı:

— Bende onu gömecek para pul yok, kendin nasıl biliyorsan öyle yap...

— Tuh sana! Bahtı kara adam!

Evden çıktım ve akşama kadar da dönmedim.

Ertesi sabah toprağa verdiler Kolya'yı. Ben kiliseye gitmedim, gömme töreni boyunca annemin açılmış mezarı başında köpeğim ve Yazyov'un babasıyla otırdum. Mezarı çok ucuza açmıştı ve bütün gün bana bununla övündü durdu.

— Sizi tanıdığım için yaptım bunu, yoksa bir ruble almam gerekirdi...

Ağır bir kokunun duyulduğu sarımsı çukura bakarken, çukurun kenarlarında kararmış, nemli tahtalar gözüme çarptı. Durduğum tümseğin üzerinde azıcık kımıldadım mı ayağımın altındaki kumlar, iki yanda kırışıklar oluşturarak incecik iplikler halinde aşağıya, mezar dibine akıyordu. Kumlar kararmış, nemli tahtaları örtsün diye olduğum yerde özellikle kımıldıyordum.

Yazyov Baba piposundan dumanlar salarak:

— Yaramazlık yapma! –diye uyardı beni.

Az sonra ninem, kucağında küçük, beyaz bir tabutla geldi. "Pis Mujik" mezara inip tabutu aldı, onu kara tahtaların dibine koydu; sonra mezardan çıkıp kürekle ve ayaklarıyla tümsekteki kumları aşağı itmeye başladı. Piposu buhurdan gibi tütüyordu. Dedem ve ninem sessizce yardım ediyorlardı kendisine. Ne bir din adamı ne de dilenciler vardı; kararmış haç yığını arasında bizim dördümüzden başka kimsecikler yoktu.

Bekçiye parasını verirken ninem adama çıkıştı:

— Varyacığımın ruhuna eziyet ettin!

— Başka ne yapabilirdim ki? Bu durumda bile yan mezarın toprağına geçtim! Neyse artık, olur o kadar!

Ninem mezarın önünde yerlere dek eğildi, hıçkırdı, inledi, sonra yürüyüp gitti. Dedem de şapkasının siperliğini iyice indirip gözlerini gizleyerek ve eprimiş ceketinin eteğiyle oynayarak onu izledi. Sonra birden:

— Sürülmemiş toprağa tohum ekildi! –diye mırıldanarak tarlada koşturan bir karga gibi hızlanıp öne geçti.

— Ne diyor? –diye sordum nineme.

— Sen aldırma ona! Kendince bir şeyler düşünüyordur...

Sıcaktı. Ayakları ısınmış kumlara gömülen ninem güçlükle yürüyor, ikide bir durup atkısıyla yüzünün terini siliyordu.

Bütün gücümü toplayıp nineme sordum:

— Mezardaki o... kararmış şeyler... annemin tabutu muydu?

— Evet, –dedi, öfkeyle.– Aptal herif... Oysa bir yıl bile olmadı daha... Ama Varya çürüyüp gitmiş! Çünkü her yer kum! Kum olduğu gibi suyu geçiriyor... En iyisi mezarın balçık olması...

— Herkes mi çürür?

— Herkes çürür! Evliyalar dışında...

— O zaman sen de çürümeyeceksin...

Durdu, başımdaki kasketi düzeltti ve alabildiğine ciddi:

— Böyle şeyleri düşünme! –dedi.– Tamam mı?

Ama ben elimde olmadan düşünüyordum: "Ne kötü şey şu ölüm! İnanılmaz iğrenç, pis bir şey!"

Kendimi hiç iyi hissetmiyordum.

Eve vardığımızda dedem semaveri yakmış, masayı hazırlamıştı.

— İki yudum çay içelim. Hava çok sıcak. Kendi çayımdan demliyorum. Siz de içebilirsiniz.

Ninemin yanına gitti, elini omzuna koydu:

— E, buna ne diyorsun, anacık?

Ninem elini salladı:

— Ne var ki bunda?

— Ne var olur mu? Tanrı'nın bütün öfkesi bizim üzerimizde! Parça parça koparıp eksiltiyor bizi! Aile dediğin bir elin parmakları gibi, eksiksiz, sımsıkı bir arada olacak ki...

Ne zamandır ilk kez bu kadar yumuşak, barışçıl konuşuyordu. Üzüntümü dağıtır, dibindeki kararmış, nemli tahtalarıyla sarı çukuru unutmamı sağlar diye onu dikkatle dinliyordum.

Ama ninem onu sertçe durdurdu:

— Yeter artık, baba! Hayatın boyunca hep bunları söyledin, ne yararını gördük? Pasın demiri yemesi gibi sen de ömrün boyunca bizi yiyip bitirdin!

Dedem kem küm etti, sessizce nineme baktı ve sustu.

Akşam, kapının önünde Lyudmila'ya büyük bir üzüntüyle sabah tanık olduğum şeyleri anlattım; ama sözlerim onu fazla etkilemedi.

— Annesiz babasız yaşamak çok daha iyi. Annemle babam ölseler kız kardeşimi abime bırakır, kendim de gider manastıra kapanırdım. Başka ne yapabilirim ki? Topal olduğum için ne evlenebilirim ne de çalışabilirim. Hem doğuracağım çocuklar da topal olur...

Sokağımızın bütün kadınları gibi akla mantığa uygun şeyler söylüyordu. Ama ben sanırım o akşamdan sonra ona ilgimi yitirdim. Öte yandan, hayatın akışı da arkadaşımı giderek daha seyrek göreceğim bir biçim aldı.

Kardeşimin ölümünden birkaç gün sonra dedem:

— Bu akşam erken yat, –dedi,– yarın seni gün doğarken uyandıracağım, birlikte ormana, oduna gideceğiz.

Ninem de:

— Ne güzel, ben de ot toplarım! –dedi.

Ormanımız daha çok çam ve kayın ağaçlarından oluşuyordu ve yaşadığımız yerden üç verst ötede, bir bataklık üzerindeydi. Kurumuş ağaçlardan, çalı çırpıdan yana çok zengindi ve bir yandan Oka Irmağı'na, öbür yandan Moskova şosesine –hatta onun da ötelerine kadar– geniş bir alana uzanıyordu. Ormanın yer aldığı yükseltinin doruğunda yer alan ve kara bir otağ gibi yükselen sık çam korusuna "Savyolov Yelesi" deniliyordu.

Bu zenginlik, bütünüyle Kont Şuvalov'a aitti ve iyi korunduğu söylenemezdi. Kunavino'lular onu kendi malları gibi görür, çalı çırpısını toplayıp, kurumuş ağaçlarını keser, fırsatını buldular mı yeşil ağaçların da gözünün yaşına bak-

mazlardı. Güzün, kışlık odunlarını toparlamak için baltasını, ipini kapan soluğu burada alırdı.

Biz de üç kişilik bir grup olarak buradayız, sabahın köründe çiyle ıslanmış gümüşi yeşil kırlarda yürüyoruz. Solumuzdan, Oka Irmağı'nın gerilerinden tembel Rus güneşi doğuyor: Dyatlov dağlarının kızıl-sarı yamaçları üzerinden, ak ak ağaran Nijniy Novgorod üzerinden ağır ağır doğuyor güneş... ve tepelerdeki yemyeşil bahçelere, altın yaldızlı kilise kubbelerine serpiyor ilk ışıklarını. Sessiz, boz bulanık Oka'dan uykulu, usul bir rüzgâr esiyor, çiyle ağırlaşmış altın sarısı düğünçiçekleri sallanıyor, mor çançiçekleri sessizce başlarını eğiyorlar, ölmezotu seyrek çimler üzerinde kuru kuru dikiliyor, akşamsefası kırmızı yıldızlarını cömertçe açıyor...

Orman, safları sık, kara bir ordu gibi üzerimize doğru geliyor. Kanatlı çamlar, kocaman kuşları andırıyor; kayınlar, genç kızlar gibi. Bataklığın ekşimsi kokusu akıyor dört yandan. Köpeğimin pembe dili dışarıda, yanı başımda yürüyor; arada bir durup sağı solu kokluyor, kafası karışmış gibi tilki başını andıran kafasını sallıyor.

Dedem, üzerinde ninemin kısa kürkü; başında siperliksiz bir şapka, gözlerini kısmış, içinden her ne geçiyorsa, gülümsüyor ve incecik bacaklarıyla pek dikkatli, sanki hırsızlığa çıkmış gibi yürüyor. Ninemin üzerinde mavi bluzu, siyah etekliği var; başına beyaz bir atkı bağlamış. Öylesine hafif, hünerli, hızlı yürüyor ki, ona yetişmekte zorlanıyorum.

Ormana yaklaştıkça dedem de daha bir canlanıyor sanki: Burnundan derin soluklar alıyor, önce anlaşılmaz sesler çıkarıyor, kesik kesik, bağlantısız bir şeyler söylüyor, ardından sarhoş olmuşçasına bir coşkuyla son derece güzel, etkileyici şeyler söylüyor:

— Ormanlar Tanrı bahçeleridir. Ekeni dikeni yoktur. Bir tek O'nun soluğu, O'nun ağzından çıkan ilahi esinti var eder onları. Jiguli'de yedekçi olarak çalıştığım gençlik yıllarımda... Ah, be Lekseyciğim, ben öyle şeyler gördüm, öyle

şeyler yaşadım ki, sen bunların hiçbirini görmeyecek, yaşamayacaksın. Kasımov'dan Murom'a kadar uzanan Oka ormanları... ya da Volga'nın ötelerinden ta Urallar'a uzanan ormanlar... Öyle akıl almaz bir büyüklük ve güzellikti ki bu!

Göz ucuyla ona şöyle bir bakan ninem bana göz kırpıyor. Dedemse bir yandan tümseklere takıla takıla yürürken, bir yandan da anlatıyor: Ağzından dökülen kısa kesik sözcükler, tohum ekiyormuşçasına belleğime yerleşiyor:

— Bir yelkenliyle Saratov'dan Makari panayırına yağ götürüyoruz. Kiril adında Pureh'li bir kâhya vardı başımızda. Tayfa reisi, Kasımov'lu bir Tatar'dı... adı galiba Asaf'tı. Jiguli'ye vardığımızda hepimiz elden ayaktan kesilmiş, iyice şiddetlenen rüzgârla artık baş edemez olmuştuk. Tekne öyle sallanıyordu ki, içimiz dışımıza çıkmıştı. Bari bir lapa pişirip yiyelim diye kıyıya çıktık. Mayıs ayıydı. Volga, önümüzde bir deniz gibi göz alabildiğine uzanıyor... üzerinde bitmez tükenmez ak köpüklü dalgalar... sanırsın, binlerce kuğu, kafileler halinde Hazar Denizi'ne göç ediyor. Baharla yeşile kesmiş Jiguli dağları, gökyüzüne doğru atılıyor. Bulutlar dersen, bembeyaz, gökyüzünde otlayan bir koyun sürüsü... Güneş, sanki eriyip yeryüzüne sarı sarı yağan bir altın külçesi. Dinleniyor, hayranlıkla çevremizi izliyoruz. Hepimizin yüreği yumuşuyor, hepimizin içi birbirimize karşı iyilikle doluyor. Üzerinde kuzey rüzgârları savrulan ırmak, soğuk... kıyı ise ılık, ıtırlı! Akşama doğru yaşlı, sert bir adam olan kâhya Kiril ayağa kalktı, şapkasını çıkardı ve "Çocuklar!" dedi. "Ben artık sizin amiriniz de değilim, hizmetçiniz de. Yolun bundan sonrasını bensiz gidin, ben artık ormanda yaşayacağım!" Allah Allah! Bu da nerden çıktı şimdi? Başımızda mal sahibinin yetkilendirdiği biri olmadan ne yapardık? İnsanlar başsız yapamazlar ki! Volga üzerindeydik gerçi, ama belli mi olurdu, düz ovada bile şaşırabilirdi yolunu insan! Halk, vahşi hayvana benzer: Kimseye acımaz! Korktuk biz tabii. Ama o da düşüncesinde ayak diriyor: Artık böyle yaşamak

istemiyormuş! Daha fazla bizim çobanınız olmayacakmış! Bundan böyle ormanda yaşamak istiyormuş! Aramızdan kimileri elini kolunu bağlayıp onu dövmeye hazırlanırken, kimileri de, "Durun yahu, durun da bir düşünelim!" diye bağırdı. Tam o sırada tayfa reisi Tatar da bağırmaya başlamasın mı: "Ben de... ben de ormanda kalıyorum!" İşte bu olacak şey değildi! Patronun iki "sefer" borcu vardı reise; üçüncü seferde de yolun yarısı geçilmiş durumdaydı. O zamana göre yabana atılır para değildi bu! Bağıra çağıra akşam geç vakitleri bulduk. Geceye doğru yedi kişi daha ayrılmasın mı aramızdan! Geriye on dört-on beş kişi kaldık! Onun için, orman dedin mi duracaksın!

— Peki, o ayrılanlar, eşkıya mı oldular?

— Belki eşkıya, belki keşiş oldular? O zamanlar bu ikisi birbirinden pek ayırt edilemezdi...

Ninem haç çıkarıyor.

— Kutsal Meryem Anamız! Nasıl da acınası bir yaratık şu insanoğlu!

— Tanrı herkese bir parça akıl dağıtmış... niye? Şeytanın kendisini nereye çekiştirdiğini anlasın diye!

Bataklık içinde yer yer yükselen tepeciklerle seyrek çamlar arasında uzanan ıslak bir patikadan ormanın derinliklerine dalıyoruz. Pureh'li Kirillo gibi ormana çekilip orada yaşamanın çok güzel olduğunu düşünüyorum. Ne geveze insanlar, ne kavga dövüş, ne de sarhoşluk vardır ormanda. Dedemin iğrenç açgözlülüğünü, annemin kumlu mezarını ve yüreğimi sıkıştıran bütün her şeyi unutabilirim orada.

— Şurada oturup bir şeyler yiyelim, –diyor ninem, kuru bir yere vardığımızda.

Sepetinden çavdar ekmeği, yeşil soğan, salatalık, tuz ve bir bezin içinde biraz lor peyniri çıkarıyor. Bütün bunlara utangaçça bakan dedem, göz kırparak:

— Ben yiyecek bir şey almadım yanıma... –diyor.– Allah sizi inandırsın...

— Hepimize yeter...

Tam gemi direği olacak dümdüz, upuzun bir çamın bakırsı gövdesine sırtımızı verip oturuyoruz. Havada keskin bir reçine kokusu var. Kırlardan hafif bir rüzgâr esiyor, atkuyrukları sallanıyor. Ninem, esmer elleriyle yolduğu kılıçotu, sinirotu, mercanotu gibi otların şifalı özelliklerini açıklıyor bana... eğreltiotunun, akdiken çayının, sarıotun büyülü gücü olduğunu anlatıyor.

Dedem kuru dalları kesiyor. Benim yapmam gereken, onun kestiği dalları bir araya toplamak. Ama ben dedeme sezdirmeden ninemin ardı sıra ormanın derinliklerine doğru uzaklaşıyorum. Ninem, güçlü ağaç gövdeleri arasında süzülürcesine ilerliyor, ikide bir eğilip elini suya sokar gibi ağaç diplerinde birikmiş yaprakların arasına daldırıyor.

Yürürken kendi kendine konuştuğu duyuluyor:

— Bal mantarları erken çıkmış... bu yıl mantar az olacak! Ah Tanrım, yoksulları pek düşünmüyorsun... Mantar demek, yoksulun midesinin bayram etmesi demektir!

Hiç ses çıkarmadan izliyorum onu; beni fark etmemesi için çok dikkatliyim: Tanrı'yla, kurbağalarla, otlarla içinden geldiği gibi konuşmasını dinlemek istiyorum.

Ama o beni görüyor:

— Dedenden kaçtın ha?

Göz alıcı yeşil giysileri içindeki toprağı yerden selamlayarak, bir zamanlar insanoğluna kızan Tanrı'nın nasıl bütün dünyayı suya boğduğunu ve tüm canlıların bu suda yok olduğunu anlatıyor.

— Ama Tanrı'nın şefkatli annesi daha önce her şeyin tohumunu bir sepete doldurmuş. Sepetini güvenilir bir yere gizleyen Meryem Anamız sonra dönüp güneşe yakarmış: "Kurut baştan sona bütün dünyayı!" demiş. "Kurut ki şanını şakıyan şarkılar söylesin sana insanlar!" Güneş dünyayı kurutmuş, Kutsal Meryem de gizlediği sepetini çıkarıp ekmiş tohumları. Tanrı bakmış, dünya yeniden canlanıyor:

Dört yanda otlar, hayvanlar, insanlar... Kim o, demiş, benim irademe karşı gelen? Meryem Anamız çıkıp suçunu söylemiş, bağışlamasını dilemiş ondan. Tanrı da, dünyanın bomboş hali kendisini de üzdüğü için ona, eline sağlık, iyi yapmışsın, demiş!

Hikâye beni etkiliyor. Ama yine de kafam karışıyor ve ciddi ciddi soruyorum:

— Böyle mi olmuştu? Tanrı'nın anası tufandan sonra doğmamış mıydı?

Bu kez ninemin kafası karışıyor.

— Bunu sana kim söyledi?

— Okulda söylediler. Kitaplarda da böyle yazıyor...

Yanıtım onu rahatlatıyor.

— Kitapları boş ver! –diye öğütlüyor bana.– Yalan hep kitaplarda yazılanlar!

Kendi kendine usulca gülüyor:

— Salaklar, neler uyduruyorlar! Tanrı var, ama annesi yok, öyle mi? O zaman Tanrı'yı kim doğurdu?

— Bilmiyorum.

— Aman ne güzel! Demek "bilmiyorum"a kadar öğrendin?

— Papaz, Meryem Anamızın Yoakim ile Anna'dan dünyaya geldiğini söylemişti?

— Bu hesapça Meryem Anamızın adı Meryem Yakimovna* mı oluyor, öyle mi?

Ninem artık kızmaya başlıyor. Tam karşıma dikilip gözümün damarına bal-ıyor:

— Böyle düşünürsen eğer, seni çok kötü pataklarım!

Ama hemen sonra açıklamaya başlıyor:

— Tanrı'nın anası her zaman vardı... her şeyden önce... Tanrı ondan doğdu, sonra da...

— Peki, Hazreti İsa?

---

* Meryem Y(o)akimovna: Rusça kişi adları dizgesine göre, "Y(o)akim'in kızı Meryem" anlamındadır. (ç.n.)

Ninem yanıt vermiyor, utanıp gözlerini yumuyor.

— Evet, ya Hazreti İsa? Ya o? Ya o?

Onu yendiğimi, Tanrısal sırlarla kafasını karıştırdığımı görüyorum; hoşuma gitmiyor bu.

Mavilikleri güneşin altınsı ışıklarıyla parçalara ayrılmış sisli derinliklerine doğru dalıyoruz ormanın. İnsanı güvenle saran ılık ormanın, usulca soluk alıp verdiğini duyuyoruz. İnsanı hülyalara salan çok özel bir ses bu. Çapraz gagalı ispinoz kuşları gagalarını gıcırdatıyor, baştankaralar çiğirdiyor, guguklar gülüşüyor, sarıasma kuşu ıslık çalıyor, ispinozlar bitmez tükenmez bir şarkıya durmuşlar, pek tuhaf bir kuş olan kozalak kuşu tümüyle kendine özgü bir ezgi tutturmuş. Ayaklarımızın altında zümrüt rengi kurbağalar hopluyor; ağaç kökleri arasına sinmiş bir karayılan, altınsı ışıklar saçan başını kaldırmış, dikkatle onları gözlüyor. Kabarık kuyruğu dallar arasında görünüp yiten bir sincabın tıkırtıları duyuluyor. Öyle çok şey görüyor ki insan! Ama daha da çok şey görmek, bunun için de ormanın daha da derinliklerine gitmek istiyor!

Çam gövdeleri arasında havadan yapılmış gibi, saydam, dev boyutlu insan bedenleri görülüyor; görünmeleriyle yeşil koyuluklar arasında gözden yitmeleri bir oluyor. Yeşillikler arasında yer yer gümüşsü mavilikler halinde gökyüzü parçacıkları göz alıyor. Ayaklarımızın altında yosunlar, kırmızı yabanmersini ve kurumuş frenküzümü iplikleri, süslü, yumuşacık bir halı gibi uzanıyor. Taş böğürtlenleri, otlar arasında kan damlaları gibi ışıldıyor. Keskin mantar kokusu genzi yakıyor.

Ninem göğüs geçirerek dua ediyor:

— Yüce Meryem Anamız! Yeryüzünün ışığı!

Sanki buraların sahibiymiş, çevresindeki bütün her şey onun yakınıymış gibi, kendi evindeki bir dişi ayı edasıyla yürüyor, her şeyi görüyor, gördüğü her şeyi övüyor, şükürler ediyor. Bedeni ormana ısı yayıyor sanki. Yürürken basıp

ezdiği yosunların, o geçer geçmez düzeliverdiklerini izlemek çok hoşuma gidiyor.

Yürüyor ve düşünüyor insan. Eşkıya olmak, gözü doymazlardan, varsıllardan aldıklarını yoksullara dağıtmak hiç de fena bir şey değil. Varsın herkesin karnı tok, sırtı pek, keyfi yerinde olsun; birbirini kıskanmasın, huysuz köpekler gibi birbirine hırlayıp durmasın. Yine, ninemin Tanrısının, Kutsal Bakiresinin ulaşılabilir varlıklar olmaları, böylece varıp onlara, insanların ne kadar kötü yaşadıklarına, birbirlerini pis kumların içine gömmelerinin hiç hoş bir şey olmadığına ilişkin gerçekleri anlatabilmek de güzel bir şey. Varlıkları insana aykırı olan, onur kırıcı olan, yeryüzünde hiç olmamaları gereken bütün her şeyi onlara anlatmak... Baktım ki Kutsal Bakire bana inanıyor, o zaman her şeyi yoluna koyabilmem, bu kötü gidişi durdurabilmem için gereken aklı ver bana, derim. İnsanların beni dinlemelerini, bana inanmalarını sağla. Sağla ki, ben de hep birlikte nasıl daha iyi yaşayabileceğimizi araştırıp bulayım! Yaşımın küçük olması da hiç önemli değil, çünkü yaşını başını almış, bilge insanlar Hazreti İsa'nın sözünü dinlemeye başladıklarında İsa benden yalnızca bir yaş büyükmüş...

Bir gün yine böyle derin düşüncelere dalmış yürürken, birden kendimi derin bir çukurun dibinde buldum. Böğrüme bir dal saplanmış, ense kökümün derisi sıyrılmıştı. Çukurun dibinde soğuk, katran gibi yapışkan bir çamurun içinde yatıyor ve büyük bir utançla, buradan tek başıma kurtulamayacağımı hissediyordum. Bağırıp ninemi korkutmak da istemiyordum, utanıyordum da buna, ama yine de yardım etmesi için bağırdım.

Beni hemen çukurdan çekti, sonra haç çıkararak:

— Şükürler olsun sana Tanrım! –dedi.– Ya in boş olmayıp da sahibi içinde olsaydı!?

Hem gülüyor hem ağlıyordu. Beni oracıktaki dereye götürdü, yaralarımı yıkadı, ağrımı dindirecek yapraklar koy-

du yaraların üstüne, gömleğiyle sardı, sonra beni demiryolu bekçisinin kulübesine götürdü; eve kadar dayanacak gücüm kalmamıştı.

Hemen her gün:

— N'olur ormana gidelim! –diye yalvarıyordum nineme.

Ninem buna dünden razıydı. Böylece güzün son günlerine dek bütün yazı orman yemişleri, mantar, fındık, ot toplayarak ormanda geçirdik. Topladıklarımızı ninem satıyor, kazancıyla geçiniyorduk.

— Asalaklar! –diye tıslıyordu dedem, hiçbir şekilde kendisinin ekmeğine ortak olmadığımız halde.

Orman, ruhuma dinginlik veriyordu. Gerginliğimi geçiriyor, yaşadığım bütün tatsızlıkları unutturuyordu. Ama en önemlisi, beş duyumun daha duyarlı hale gelmiş olmasıydı. Görme, işitme duyularım alabildiğine keskinleşmiş, izlenimlerimi biriktirdiğim belleğim güçlenmişti. Ninem beni sürekli şaşırtıyordu. Onu yeryüzünün en iyi, en bilge insanı, bütün insanların en üstünü gibi görmeye alışmıştım. O da sürekli benim bu inancımı pekiştiriyordu. Bir akşam, akmantarlar toplamış evimize dönüyorduk. Ormanın kıyısına vardığımızda ninem biraz dinlenmek için oturdu, ben de başka mantar bulabilir miyim diye oracıktaki ağaçlara doğru ilerledim.

Birden ninemin sesini duydum. Dönüp baktığımda, oturduğu yerde sakin sakin mantarların köklerini kestiğini, tam karşısında da zayıf, dili bir karış dışarıda boz bir köpeğin durduğunu gördüm.

— Çekil, –diyordu ninem, köpeğe,– hadi yoluna git! Hadi, selametle!

Geçenlerde Valyok köpeğimi zehirlemişti, bu köpeği kendime alıştırabilirsem ne güzel olurdu! Bu düşünceyle koşup ninemin ve köpeğin yanına gittim. Köpek acayip bir biçimde sırtını kamburlaştırdı; başını çevirmeden yemyeşil, aç gözleriyle bana şöyle bir baktı ve kuyruğunu kısarak bir sıçrayışta

ormana girdi. Duruşu, davranışları pek köpeğe benzemiyordu. Arkasından ıslık çalınca, ok gibi çalıların arasına daldı.

— Gördün, değil mi? –dedi ninem, gülümseyerek.– Önce köpek sandım onu, sonra baktım dişleri köpek dişi değil, boynu da tam kurt boynu! Korktum bile... Bak, dedim, kurtsan eğer, kendi yoluna git! Şükür, yazın uysal oluyor kurtlar...

Ormanda hiç yolunu şaşırmazdı; nerde olursak olalım, evin yolunu bulur çıkarırdı. Otların kokusundan orada hangi mantarların bulunduğunu bilir, bu konuda beni de sık sık sınavdan geçirirdi:

— Söyle bakayım, kanlıca hangi ağacı sever? Yenen mantarı, zehirliden nasıl ayırt edersin? Eğreltiotunu seven mantar hangisidir?

Ağaç kabuklarındaki belli belirsiz tırnak izlerinden sincap yuvalarını bulurdu. Gösterdiği ağaca tırmandığımda hayvanın yuvada kış için biriktirdiği cevizleri bulur ve boşaltırdım. İçinde neredeyse on funt ceviz bulduğum sincap yuvaları olurdu...

Bir gün yine bu işle uğraşırken, bedenimin sağ yanına, bir avcının tüfeğinden çıkan yirmi yedi saçma saplandı. Saçmaların on birini ninem iğneyle çıkardı, kalanlar, yıllar içinde kendiliklerinden yavaş yavaş çıktılar.

Acıya sessizce katlanmam ninemin hoşuna giderdi.

— Aferin sana! Sabır acıdır, ama meyvesi tatlıdır!

Mantar ve ceviz satışından biraz parası birikti mi, hemen "sessiz sadaka" olarak, pencere kenarlarına bırakırdı bu parayı, oysa bu sırada kendisi pazarları bile yamalı, eski püskü giysiler giyerdi.

— Dilencilerden farkın yok, yüzümü yere geçiriyorsun! –diye söylenirdi dedem.

— Umurumda değil! Senin kızın değilim... gelin olacak halim de yok!

Gitgide daha sık kavga eder olmuşlardı.

Dedem haksızlığa uğramış gibi bağırırdı:

— Başkalarından daha günahkâr değilim, ama payıma herkesten daha çok acı düşüyor!

— E, şeytanlar iyi bilir, kimin payına ne düştüğünü! – diye büsbütün üzerine varırdı ninem.

Yalnız kaldığımızda da:

— Benim ihtiyar şeytanlardan korkuyor, –diye açıklardı bana.– Bu kadar hızlı yaşlanması da, şeytan korkusundan... Zavallı adam...

Yaz boyu iyice güçlenmiş, gürbüzleşmiş ve yaşıtlarıma, Lyudmila'ya duyduğum ilgiyi yitirerek yabanıl orman yaşamı içinde ben de yabanıllaşmıştım. Lyudmila'dan sıkılıyordum artık, bilgiç buluyordum onu...

Dedem bir gün kentten sırılsıklam döndü. Güzdü, yağmurlar başlamıştı. Kapıda serçe gibi silkindikten sonra, fazla ciddi, ağırbaşlı bir havada:

— Hazırlan, haylaz oğlan! –dedi.– Yarın yeni yerindesin!

Ninem, öfkeli:

— Yine nereye? –diye sordu.

— Kız kardeşin Matryona'nın oğlunun yanına...

— Bu hiçiyi bir düşünce değil, baba!

— Sus, aptal! Bakarsın, buna da teknik resim çizmeyi öğretirler?

Ninem susup başını önüne eğdi. Akşam, kente gideceğimi, bundan böyle orada yaşayacağımı söylediğimde Lyudmila dalgın dalgın:

— Bugün yarın beni de kente götürecekler, –dedi.– Babam bacağımın tümüyle kesileceğini söylüyor, bacaksız daha sağlıklı olurmuşum...

Yaz aylarında daha da zayıflamış gibiydi, yüzünün derisi mavimsi bir renk almış, gözleri irileşmişti.

— Korkuyor musun?

— Korkuyorum, –dedi, sessiz sessiz ağlamaya başladı.

Onu avutabilecek bir sözüm yoktu. Ben de korkuyordum kentte yaşamaktan. Birbirimize sokulup keder dolu bir sessizlik içinde uzun süre öylece durduk.

Mevsim yaz olsaydı, ağzından girer, burnundan çıkar, nineme küçüklüğünde de yaptığı gibi, sokak sokak dolaşıp dilenmemizi kabul ettirirdim. Lyudmila'yı da alırdık yanımıza, onu arabayla dolaştırırdım...

Ama güzdü, gökyüzü silme bulutlarla kaplıydı, çamurlu toprak keyifsizce yüzünü buruşturmuştu ve dışarıda ıslak bir rüzgâr esiyordu...

IV

İşte yeniden kentteyim.

İki katlı, tabuta benzer beyaz bir evdeyim. Pek çok insanın ortak evi bu. Yeniydi; fakat daha önce yoksullar gibi cılız bir şeyken, birden zenginleşmiş ve aşırı tıkınmaktan şişmiş bir hali vardı. Sokağa bakan yan yüzünde her katta sekizer pencere, önyüzü olması gereken tarafta ise dörder pencere vardı. Alt kat pencereleri avluya ve dar bir geçide, üst kat pencereleriyse, çitlerin üzerinden, çamaşırcı kadının kulübesiyle pis bir dere yatağına bakıyordu.

Benim anladığım anlamda bir sokak da yoktu ortada. Sokak denilen şey, iki yerinden set gibi iki yükseltiyle kesilmiş pis bir dere yatağıydı. Soldan askeri hapishaneye uzanan dere yatağının dibi, evlerin bütün çöpü buraya atıldığı için, koyu yeşil renkte yoğun bir su-çamur birikintisiyle kaplıydı. Dere yatağının sağında çamuru ekşi ekşi kokan Zvezdin göleti vardı. Dere yatağının ortası, –ki tam bizim evin karşısına düşüyordu– yarısına kadar, ısırgan, dulavratotu, kuzukulağı gibi yeşilliklerle ve her türden çöple kaplıydı; kalan yarısında ise papaz Dorimedont Pokrovskiy'in işlediği bahçe vardı. Papaz, bahçesine incecik lata tahtalarından yeşile boyalı bir de kameriye kondurmuştu. Kameriyenin tahtaları o kadar inceydi ki, bir taş atıldığında hemen kırılıyordu.

Burası inanılmaz sıkıcı ve pis bir yerdi. Milli toprak, sonbaharla büsbütün iğrençleşmiş, yapıştı mı insanın ayağından çıkmayan kızıl bir zifte dönüşmüştü. Bu kadar küçük bir alanda bu kadar çok pisliği daha önce hiç görmemiştim ve kırların, ormanların tertemizliğinden sonra kentin bu köşesi bende derin bir iç sıkıntısı yaratmıştı.

Dere yatağının gerilerinde kül rengi, eski yüzlü birtakım tahta çitler uzanıyor. Bu çitlerin de ötesinde, en gerilerde, kışın ayakkabı mağazasında çırak olarak çalışırken oturduğum boz renkli evi görüyorum. Bu evin bu kadar yakın olması içimi daha da daraltıyor. Yeniden bu sokakta oturmak zorunda mıydım?

Patronumu, yanında çalışacağım adamı daha önceden tanıyorum; kardeşiyle birlikte anneme, nineme konukluğa gelirlerdi. Kardeşi, cıvıltıyı andırır incecik bir sesle:

— Andrey-baba, Andrey-baba! –diye ezgili, gülünç bir şeyler söylerdi.

İkisi de nasılsalar, öyleydiler: Büyük olanı gaga burunlu, uzun saçlı, hoş ve galiba iyi yürekliydi; küçük olan, Viktor'sa, yine öyle at yüzlüydü, yüzü çillerle kaplıydı. Anneleri, ninemin kız kardeşiydi; son derece ters, yaygaracı bir kadındı bu. Kardeşlerden büyüğü evliydi. Mayalı hamur gibi akça pakça, gösterişli bir karısı vardı, kocaman, kara gözlü bir kadın.

Daha geldiğim günlerde bana iki kez şöyle dedi:

— Annene ipek bir pelerin hediye etmiştim, kenarları şöyle boncuklu...

Onun anneme bir armağan vermesi, annemin de bunu kabul etmesi bana ters geliyor ve nedense buna inanmak istemiyordum.

Bir kez daha pelerin sözünü açtığında, kendisine öğüt verir gibi:

— Hediye ettinse ettin, övünüp durma bununla, –dedim.

İrkilip geriye sıçradı:

— Ne-e? Sen kiminle konuştuğunu sanıyorsun?

Bir anda yüzünü allar basmış, gözleri fincan gibi olmuştu. Kocasına seslendi.

Elinde pergel, kulağının arkasında kurşunkalemle geldi kocası mutfağa. Karısını dinledikten sonra bana döndü:

— Ona ve herkese siz demek gerek, kaba sözler hiç ağza alınmamalı.

Ardından karısına dönerek, sabırsızca:

— Bir daha beni böyle boş şeyler için rahatsız etme! – diye çıkıştı.

— Nasıl boş şeyler? Burada senin aileni...

— Tükürmüşüm ailesine! –diye bağırarak hızla içeri geçti patron.

Bu insanların ninemin ailesinden olmaları benim de hiç hoşuma gitmiyordu. Gözlemlerime göre aile ya da akrabalar birbirlerine yabancılardan daha kötü davranıyorlardı, çünkü birbirlerinin eksik ya da gülünç yanlarını yabancılardan daha iyi biliyor, bu yüzden de birbirlerini çok daha acımasızca çekiştiriyor, kavgaları dövüşleri çok daha acımasız oluyordu.

Patronumdan hoşlanmıştım. Saçlarını sallayıp kulaklarının arkasına sıkıştırması pek hoştu. Bir yanıyla bana Horoşeye Delo'yu* hatırlatıyordu. Sık sık içtenlikli, keyifli kahkahalar atar, bu sırada çelik mavisi gözleri sevecenlikle ışırken, şahin gagasını andıran burnunun iki yanında gülünç çizgiler oynaşırdı.

Karısına ve annesine çıkışırken, küçük, sık dişlerini açığa çıkaran sevecen bir gülümseme belirirdi yüzünde:

— Yorulmadınız mı kavga edip durmaktan, orman tavukları!

Gelin-kaynana her gün kavga ederlerdi. Bu kadar kolay, bu kadar çabuk kavga edebilmelerine şaşardım. Her ikisi de daha sabahtan evde sanki yangın çıkmış gibi saç baş dağınık, yarı çıplak, evin içinde telaşla gidip gelmeye başlarlardı.

---

* Yazarın otobiyografik üçlemesinin ilk kitabı olan *Çocukluğum*'daki kişilerden biri. (ç.n.)

Bu koşturma gün boyu sürer, yalnızca kahvaltı ile öğle ve akşam yemekleri için masaya oturulduğu saatlerde dinlenilirdi. Yiyip içmeleri de inanılmazdı: Bitap düşene kadar yemek yer, yıkılana kadar içki içerlerdi; yemek yerken yemeklerden konuşurlar ve asıl büyük kavgaya hazırlık olmak üzere ufak ufak, üşengeççe atışırlardı. Kaynanasının pişirdiği her yemek için gelinin değişmez sözü şuydu:

— Benim annem bunu böyle yapmaz!

— Böyle yapmıyorsa, daha kötü yapıyor demektir!

— Hayır, daha iyi!

— Madem öyle, çek git ananın yanına!

— Bu evin hanımı benim!

— Peki, ben?

Patron girerdi araya:

— Yorulmadınız mı çekişmekten orman tavukları? Aklınızı mı oynattınız yoksa?

Evde her şey inanılmaz ölçüde tuhaf, gülünçtü: Mutfaktan yemek odasına geçmek için evin biricik –ve daracık– tuvaletinden geçmek zorundaydınız. Semaver olsun, yemekler olsun, hep tuvaletten geçirilerek götürülüyordu yemek odasına. Neşeli şakalara, gülünç yanlışlıklara neden olan bu tuvaletin su deposunu doldurmak benim görevimdi. Geceleri mutfakta yatıyordum. Tuvalet kapısıyla evin ana giriş kapısı arasındaydı mutfak. Ocağın sıcağı başımı pişirirken, sokak kapısından gelen esinti ayaklarımı dondururdu. Yatarken bütün yollukları toplayıp ayaklarımın üstüne koyardım.

Büyük salon, pencere aralarındaki iki aynası, "Niva" dergisinin armağanı olan altın çerçeveli tabloları, bir düzine Viyana sandalyesiyle boş ve sıkıcıydı. Küçük konuk odası alaca bulaca koltuklar ve "çeyiz" olarak getirildiği belli dolaplar dolusu gümüş çay takımı, tabak ve çaydanlıkla tıka basa doluydu. Her biri ötekinden daha büyük üç lamba aydınlatırdı bu odayı. Bir tek bile pencerenin olmadığı karanlık yatak odasında büyükçe bir yatak dışında yaprak tütün

ve papatya kokuları yayan birtakım sandıklar, dolaplar vardı. Salon, küçük konuk odası ve yatak odası, bu odaların üçü de hiç kullanılmazdı. Evdeki insanlarsa küçücük yemek odasında sıkış tepiş otururlardı. Sabah çayından hemen sonra, saat sekiz gibi, patronla kardeşi masanın yerini değiştirir ve üzerine kocaman beyaz bir tabaka kâğıt sererlerdi. Sonra, pergel takımlarını, kurşunkalemlerini, çini mürekkeplerini çıkararak, biri masanın bir kenarına, öbürü onun karşısına geçip, çalışmaya başlarlardı. Masa, sallanırdı. Neredeyse bütün odayı dolduracak büyüklükte olduğu için, çocukların bakıcısıyla evin hanımı, çocuk odasından çıkıp yemek odasına geçtiklerinde muhakkak masanın bir yerine çarparlardı.

Patronun kardeşi Viktor:

— Ayak altında dolaşıp durmayın! –diye çıkışırdı.

Evin hanımı kalbi kırılmış bir şekilde kocasına seslenirdi:

— Vasya, söyle şuna, bana bağırmasın!

Patron, arabulucu bir tonda:

— Sen de masayı sallama, –derdi.

— İyi de, ben gebeyim... burası da çok sıkışık...

— O zaman biz gidip salonda çalışalım.

Evin hanımı öfkeyle sesini yükseltirdi:

— Aman Tanrım! Salonda çalışıldığı nerede görülmüş!

Kocakarı Matryona İvanovna, ocağın ateşinden kızarmış öfkeli yüzünü tuvalet kapısından dışarı uzatır:

— Görüyorsun, değil mi Vasya, –diye bağırırdı.– Senin burada çalışacağım diye canın çıkarken, o alt tarafı bir doğum yapacak, ama dört oda yetmiyor kendisine. Aklı terelelli!

Viktor bıyık altından gülümserken, patron:

— Kesin artık! –diye bağırırdı.

Buna karşın kaynanasını en seçme küfürlerle bir güzel kalaylayan gelin, sonunda kendini bir sandalyeye bırakıp inlemeye başlardı:

— Ah, gidiyorum! Ölüyorum!

Patron, kendini tutmaktan yüzü bembeyaz, bağırırdı:

— Bırakmıyorsunuz ki çalışayım şurada, Allahın belası yaratıklar! Tımarhaneye döndürdünüz evi! Sizin yeminiz için didinip duruyorum şurada, orman tavukları!

Önceleri bayağı korkutuyordu beni bu kavgalar. Özellikle de evin hanımının ekmek bıçağını kapıp kendini tuvalete kilitlediği gün çok korkmuştum. Kadın orada böğürürcesine haykırmaya başlayınca bir anda evde herkes susup kaldı, sonra patron tuvalet kapısına ellerini dayayarak iki büklüm oldu ve bana:

— Sırtıma çık, camı kır, çengeli kaldır! –diye bağırdı.

Bir sıçrayışta patronun sırtına çıktım, kapının üzerindeki camı kırdım, ama çengeli kaldırmak için aşağı doğru eğildiğimde, evin hanımı elindeki bıçağın sapıyla art arda kafama vurmaya başladı. Yine de kapıyı açmayı başardım. Patronum çıkmamak için direnen karısını zorla dışarı çıkarıp yemek odasına götürdü, elinden bıçağı aldı. Mutfakta oturup acıyan kafamı ovuştururken gereksiz yere acı çektiğimi hemen anladım: Bıçak o kadar kördü ki, insan şurada dursun, ekmek bile kesilmezdi onunla. Sonra, patronun sırtına çıkmam da gereksizdi; bir sandalyeye çıkıp camı yine kırabilirdim. Son olarak da, kolu daha uzun olduğu için bir yetişkinin sarkıp çengeli kaldırması çok daha yerinde olurdu. Bu olaydan sonra evdeki kavgalar beni korkutmaz oldu.

Kardeşler kilise korosunda şarkı söylüyorlardı. Bazen çalışırlarken de hafiften bir şarkı tutturdukları olurdu. Büyük, bariton sesiyle başlardı:

Sevdiğimin yüzüğünü
Denizlere düşürdüm...

Küçüğü, tenor sesiyle sürdürürdü:

O yüzükle beraber
Mutluluğu yitirdim.

Evin hanımı, çocuk odasından kısık sesle bağırırdı:

— Kendinize gelin! Çocuk uyuyor!

Ya da:

— Vasya, sen evli bir adamsın, kadınlar kızlar üzerine şarkı söylemek sana mı kaldı? Hem az sonra akşam ayini çanları çalacak...

— O zaman biz de ilahi söyleriz...

Evin hanımı ilahilerin olur olmaz yerde söylenemeyeceğini belirttikten sonra artistik bir hareketle tuvaletin küçük kapısını göstererek, hele buranın bunun için hiç uygun olmadığını eklerdi.

— Evi değiştirmemiz gerek, –derdi patron da,– yoksa burada başımıza bir iş gelecek!..

Bunun gibi sık sık yinelediği bir başka söz de, masayı da değiştirmek gerektiğiydi. Üç yıl boyunca kim bilir kaç kez duydum bunları ondan.

Patronumun ve evindekilerin insanlar üzerine söylediklerini duyduğumda, hep ayakkabı mağazası geliyordu aklıma; orada da aynı şeyleri söylerlerdi. Patronum ve ailesi kendilerini kentin en görgülü ailesi gibi görürler ve benim bir türlü aklımın ermediği bu değerlendirmeden yola çıkarak, başkalarını acımasızca yargılarlardı. Onların bu acımasızlıkları bende patronların değer yargılarına karşı derin bir sıkıntı uyandırıyordu. Zaman içinde, onların bu yasalarını çiğnemek benim için bir keyif kaynağı olmaya başladı.

Çok işim vardı. Diyebilirim ki, bir kadın hizmetçinin gördüğü bütün işleri görüyordum. Çarşambaları mutfak döşemelerini siliyor, semaveri ve bakır kap kacağı temizliyordum. Cumartesi bütün evin döşemelerini ve iki merdiveni siliyor, temizliyordum. Sonra ocaklarda yanacak odunu kesip yerlerine taşıyordum. Sonra bulaşık yıkıyor, sebze ayıklıyor, patronun karısıyla pazara gidip, onun ardı sıra alışveriş sepetini taşıyordum. Bakkala, eczaneye gitmek de benim işimdi.

En yakın amirim, ninemin kız kardeşiydi. Bu öfkesi dinmek bilmeyen yaygaracı kadın sabahın köründe kalkıp yüzünü geçiştirirce yıkayıverdikten sonra üzerinde bir tek gecelik entarisiyle tasvirlerin önünde diz çöker ve uzun uzun yaşamından, çocuklarından, gelininden Tanrı'ya dert yanardı.

Üç parmağını birleştirerek alnına götürüp:

— Tanrım! –diye haykırırdı, gözyaşlarından ağırlaşmış bir sesle.– Tanrım senden hiçbir şey istemiyorum... hiçbir şeye ihtiyacım yok. Bana yalnızca huzur ver... birazcık huzur, Tanrım! Senin her şeye gücün yeter!

Onun bu bağırışlarıyla uyanır ve yorganın altından korku içinde kadının ateşli dualarını dinlerdim. Boz bulanık bir güz sabahı, yağmurla ıslanmış mutfak penceresinden içeri göz atarken, başörtüsü kaydığı için küçücük başından boynuna ve omuzlarına seyrek saçları dökülmüş kül rengi bir insan figürü, mutfağın soğuk alacakaranlığında kolunu aşağı yukarı indirerek iki yana sallanıp durur... Başından sürekli kayan örtüyü sol eliyle sertçe çekiştiren kocakarı, sertçe homurdanır:

— Hay senin gibi örtüye e mi!

Elini geniş hareketlerle alnına, karnına ve omuzlarına götürüp sertçe vururken tıslar:

— Hatırım için şu gelinimi cezalandırsan, Tanrım? Bana ettiği kötülükleri de hesaba katmayı unutma! Oğlumun da gözünü aç! Karısının ve Viktorcuğumun üzerine aç! Tanrım, Viktorcuğumu da esirge, ona yardım et!

Benim gibi mutfakta yatan ve annesinin gürültüleriyle uyanan Viktorcuk, ocağa bitişik tahta yükseltideki yatağından uykulu uykulu annesine bağırır:

— Anneciğim, yine sabahın köründe bağırıp duruyorsunuz! Bu kadar da olmaz ki!

— Tamam tamam... sen uyu! –diye suçlu suçlu mırıldanır, kocakarı.

Bir süre sessizce sallanır, sonra birden, kin dolu bir sesle yeniden başlar:

— Yerinden kalkamaz olasın! Ocağında baykuşlar ötsün!

Dedemden bile duymadığım korkunçlukta beddualardı bunlar.

Duası bitince bana yönelirdi:

— Kalk bakayım! Yeter keyfettiğin! Ense yapmaya mı geldin dünyaya! Semaveri yak, odun getir! Çıraları da akşamdan hazırlamamışsın! Seni!..

Kocakarının tıslamalarını duymamak için her şeyi çabucak yapmaya çalışırdım, ama onun gözüne girmek mümkün değildi. Mutfakta tipi gibi eser, pavkırır dururdu:

— Yavaş ol, sıpa, Viktorcuğumu uyandıracaksın! Uyanırsa, gözünü oyarım! Çabuk bakkala koş...

Normal günlerde sabah kahvaltısı için iki funt buğday ekmeği ve patronun hanımı için ucuzundan iki kopeklik francala alırdım. Ekmekleri getirdiğimde kuşkulu kuşkulu gözden geçirirler, avuçlarında şöyle bir okkaladıktan sonra:

— Gramı eksik gibi sanki? –derlerdi.– Değil mi? Aç bakayım ağzını! –Ağzımı kontrol edip zafer kazanmış gibi bağırırlardı:– Yemiş!.. Dişlerinin arasında ekmek kırıntıları var!

...İşleri istekle yapardım. Yerleri silip süpürmek, evi temizlemek, bakır kapları, kapı kollarını ovup parlatmak hoşuma giderdi. Kavgayı kesip barış içinde oldukları saatlerde kaç kez kadınların benden övgüyle söz ettiklerine tanık olmuştum.

— Aslında çalışkan çocuk!

— Temizliğine de diyecek yok.

— Yalnız, küstah!

— E, anacağım, kimden terbiye almış?

İkisi de bende kendilerine karşı saygı uyandırmaya çalışırdı, ama ben onları aklı başında insanlar olarak görmezdim; ikisini de sevmez, sözlerini dinlemez ve laflarının altında kalmazdım. Genç olanı bazı sözlerinin beni kötü etkilediğini fark etmiş olmalı ki, bunları sık yineler oldu:

— Buraya bir dilenci aileden geldiğini unutma! Annene ipekli bir pelerin armağan etmiştim. Boncukları da vardı!

Yine bir gün bundan söz ettiğinde ona şu karşılığı vermiştim:

— Ne yani, siz anneme ipekli pelerin armağan ettiniz diye, karşılığında ben de size derimi mi yüzüp vereceğim?

— Aman Tanrım, bu oğlan evi bile kundaklayabilir! – diye bağırdı, korkuyla.

Kundak mı?! Bana yakıştırdığı şeye müthiş şaşırırdım. Niye kundaklayaydım ki evi?

Her ikisi de patrona benden yakınırlardı. Patron da beni sertçe uyarırdı:

— Dikkat et kardeş, yoksa külahları değişiriz!

Ama bir gün karısına ve annesine, pek de önemsemeden:

— Size de pes doğrusu! –dedi.– Ufacık çocuğu öküz gibi çalıştırıyorsunuz! Başkası olsa çoktan cavlağı çeker ya da kaçar giderdi.

Bu sözler o denli öfkelendirdi ki kadınları, neredeyse yaşlar fışkıracaktı gözlerinden. Karısı, ayağını yere vurarak öfkeyle haykırdı kocasına:

— Bunları üstelik onun yanında söylüyorsun, ha? Seni uzun saçlı budala! Sen böyle konuştuktan sonra o artık bana saygı mı gösterir. Ben gebe bir kadınım!

Annesi de ağlamaklı bir sesle:

— Tanrı seni bağışlasın, Vasiliy, –dedi.– Ama bu sözüme mim koy, bu tutumun bu çocuğu hepten tepemize çıkarır!

Kadınlar öfkeyle dışarı çıkınca, patron bana dönüp, sertçe:

— Senin yüzünden ne kavgalar çıkıyor, görüyorsun değil mi, küçük şeytan? –dedi.– Seni dedene geri yollayayım da, yeniden paçavra toplayıcılığına dön!

Aşağılamasını karşılıksız bırakmadım:

— Paçavra toplayıcılığı yapmak sizin yanınızda olmaktan çok daha iyidir! İşinizi öğretmek için çırak aldınız beni yanınıza, peki ne öğretiyorsunuz? Bulaşık suyunu dışarı taşımayı...

Patron saçlarımı tutup acıtmamaya özen göstererek hafifçe çekti, gözlerimin içine bakarak:

— Seni kirpi! –dedi.– Nasıl da çıkarıverdi dikenlerini! Yok kardeş, yok... bana yaramazsın sen...

Beni kovacağını sanıyordum, ama ertesi gün mutfağa elinde kâğıtlardan oluşan büyük bir rulo, kurşunkalem, gönye ve cetvelle geldi.

— Bıçakları temizlemen bitince, şunu çiz!

Kâğıtta iki katlı bir evin önyüzden çizimi vardı; çok pencereli, pervazları süslü bir evdi.

— Al, şu da pergel! Bütün çizgileri ölç, nokta olarak kâğıda işaretle, sonra cetvelle bu noktaların arasını birleştir. Önce enine çizgileri çek, bunlara yatay denir, sonra da boyuna çizgileri, bunlara da dikey denir. Hadi, yallah!

Öğrenme dönemimin başlaması ve sonunda temiz bir işe kavuşmak beni çok sevindirmişti ama kâğıtlara ve çizim gereçlerine hayranlık dolu bir korkuyla bakıp duruyor, bir türlü harekete geçemiyordum.

Yine de hemen ellerimi yıkayıp işe giriştim. Önce yatay çizgileri çektim, sonra ölçüp doğru çizip çizmediğimi kontrol ettim; hepsi doğruydu! Yalnız, fazladan üç çizgi var gibiydi. Dikey çizgileri de çektikten sonra büyük bir şaşkınlıkla evin yüzünün epeyce çarpılmış olduğunu gördüm. Pencereler kendi yerlerinden, aradaki boşluklara doğru kaymıştı; pencerelerden biriyse hepten duvar dışına çıkarak boşlukta asılı kalmıştı. Evin giriş merdivenleri, ikinci kat hizasına yükselirken, büyük silme, çatının ortasına çıkmış; tavan arası penceresi ise bacanın üzerine konmuştu.

Dokunsalar ağlayacak bir halde, ortaya çıkardığım sıra dışı işe bakakaldım, bunu nasıl becerdiğimi anlamaya çalıştım. Olup biteni pek anlayamasam da, yanlışlarımı hayal gücümün yardımıyla düzeltmeye karar verdim. Evin bütün önyüzüne, silmelere, çatı saçaklarına karga, güvercin, serçe resimleri çizdim. Yere, pencere önlerine ise, eğri bacaklı insanlar kondurdum; insanların ellerine birer şemsiye tutuşturdumsa da, şemsiyeler de onların çirkinliklerini tam gizle-

yemedi. Hepsinin üzerini sık yatay çizgilerle doldurduktan sonra işimi öğretmenime götürdüm.

Patron kaşlarını yukarı kaldırıp saçlarını karıştırdı, asık yüzle sordu:

— Bu da ne böyle?

— Yağmur yağıyor, –diye açıkladım.– Yağmurda bütün evler yamuk görünür, çünkü yağmur da hep yandan yandan yağar. Şunlar, kuş... hepsi kuş... saçaklara, silmelere sığınmışlar. Yağmurda hep böyle olur. Aşağıdaki insanlarsa evlerine koşturuyorlar. Şu kadın yere düşmüş. Şu da seyyar satıcı, limon satıyor...

— Nasıl teşekkür edeceğimi bilemiyorum, –dedi patron, gülmekten iki büklüm; saçları masanın üzerindeki kâğıtları süpürüyordu.– Ne yapmışsın böyle, yabani serçe!

Karnı bir fıçı gibi önünde, karısı geldi, işime şöyle bir göz attıktan sonra:

— Esaslı bir sopa at şuna! –dedi.

Ama patronum sevecenlikle:

— Önemli değil, –dedi,– benim de ilk işlerim bundan daha iyi değildi.

Evin cephesinde yanlış yaptığım yerleri kırmızı kalemle işaretleyerek yeni kâğıtlar verdi:

— Git yeniden çiz! Yanlışsız yapana dek buna çalışacaksın!

İkinci çizimim daha iyi oldu, yalnız pencerelerden biri evin giriş kapısının üzerine geldi. Ama evin boş olmasını beğenmedim, buraya yerleşmiş değişik insanlar çizdim. Pencerelerde ellerinde yelpazeleriyle hanımlar, sigara içen beyler görülüyordu; sigara içmeyen biri de ötekilere nanik yapıyordu. Evin dış merdivenleri önünde bir araba bekliyordu, bir köpek de hemen oracığa uzanmıştı.

— Yine berbat etmişsin! Niye böyle yapıyorsun? –dedi patron, öfkeli.

İçinde insan olmayan evleri çok sıkıcı bulduğumu açıklıyordum ki, bağırarak sözümü kesti:

— Lanet olsun insanına da, sıkıcılığına da! Bu işi öğrenmek istiyorsan, dediklerimi yapacaksın! Senin bu yaptıkların yaramazlıktan başka bir şey değil...

Evin karşıdan görünüşünü sonunda aslına uygun biçimde yapmayı becerdiğimde bu çok hoşuna gitti.

— Bak, –dedi,– demek ki yapabiliyormuşsun! Kısa sürede sana daha ciddi işler verebileceğiz gibi geliyor bana...

Bir de ödev verdi:

— Oturduğumuz evin planını yap. Odaların, kapı ve pencerelerin yerlerini göster, nerede ne varsa belirt. Ben bir şey göstermeyeceğim... Her şeyi sen kendin yapacaksın.

Mutfağa gidip işe nereden başlayacağımı düşünmeye başladım.

Teknik ressamlık öğrenimim de burada noktalandı.

Patronun anası olacak kocakarı mutfağa girdi ve beni kâğıtlarla görünce:

— Demek çizim yapmak istiyorsun? –dedi.

Saçlarımdan yakaladığı gibi yüzümü masaya öyle bir vurdu ki, ne burun kaldı bende ne dudak. Hızını alamadı, masanın üzerindeki kâğıtları yırttı, çizim gereçlerini yere fırlattı, sonra her iki elini beline koyup zafer kazanmış bir edayla:

— Çizim öyle yapılmaz, böyle yapılır! –diye bağırdı.– Olacak şey değil! Sen tut eloğluna iş verebilmek için öz kardeşini kapı dışarı et!

Patron daldı mutfağa, ardından karısı yetişti, en ilkelinden bir kavga başladı aralarında: İtişip kakışıyor, birbirlerine tükürüyor, böğürürcesine haykırıyorlardı; kavga kadınların ağlamak için odalarına çekilmeleriyle sona erdi. Patron bana döndü:

— Şimdilik kalemi kâğıdı bırakıyorsun kardeş, öğrencilik bitti! Bütün bunların nasıl sonuç verdiğini sen de görüyorsun!

Adama acımıştım: İki kadının çığlıkları arasında öylesine ezilmiş, öylesine korunmasızdı ki!

Kocakarının bu işi öğrenmemi istemediğini baştan beri görüyordum. Bilerek engel oluyordu buna. Çizime başlamadan önce her zaman ona sorardım:

— Yapacak bir şey var mı?

Yüzü bir karış, karşılık verirdi:

— Bir şey olursa ben kendim söylerim. Sen masanda yan gel yat, keyif sür!

Az sonra ya beni bir yere gönderir, ya da:

— Giriş merdivenlerini nasıl süpürmüşsün öyle! –diye çıkışırdı.– Köşeler çerçöp dolu, git süpür!

Gidip bakardım: Tek bir toz bile yok!

— Ne! Bana karşı mı çıkıyorsun yani? –diye bağırırdı.

Bir gün kvas döktü çizimlerimin üstüne, bir gün de tasvirlerin önünde yanan kandilin yağını döktü. Küçük bir kız çocuğu gibi huysuzluklar ediyor, çocukça kurnazlıklar yapıyordu. Hayatımda onun kadar çabuk ve kolay sinirlenen, kendinden ve bütün hayattan onun kadar tutkuyla ve adeta zevk duyarak yakınan birini hiç görmedim. Genel olarak bütün insanlar yakınmayı sever, ancak o zevk duyuyormuş gibi yapardı, özel bir keyifle, şarkı söyler gibi.

Oğluna çılgınca bir düşkünlüğü vardı. "Gözü dönmüş sevgi" diye adlandırabileceğim bu delice sevginin şiddeti beni hem güldürüyor hem korkutuyordu. Bazen sabah duasından sonra ocağın basamağına çıkar, dirseklerini oğlunun yattığı ocak başındaki tahta kerevetin uzantısına dayayarak coşkuyla fısıldardı:

— Ey Tanrı'nın bana ilahi bir rastlantıyla lütfettiği biricik varlığım! Sıcak kanım, elmasım, melek kanatları gibi, tertemiz, göksel oğlum! Uyu! Uyu bebeğim! Güzel düşler gör, dünyanın en güzel kızı girsin gelinin olarak düşüne... kraliçe olsun bu kız, varsıl olsun, tüccar kızı olsun! Düşmanların daha dünyaya gelmeden geberip gitsin! Dostların yüz yıl

yaşasınlar! Kızlar, suna kuşu ardına düşmüş ördek sürüsü olsunlar ardında!

Gülmemek için kendimi zor tutuyordum: Kaba, tembel, bir ağaçkakan gibi rengârenk ve kocaman burunlu, inatçı, kafasız Viktor için söylüyordu bunları!

Bazen annesinin mırıltılarından uyanan Viktor, uykulu uykulu homurdanırdı:

— Allah kahretsin! Nefesiniz yüzümde, ne dırlanıp duruyorsunuz, anne? Cehenneme çevirdiniz be hayatımı!

Çoğu kez sessiz bir boyun eğişle ocak basamağından iner, gülümseyerek:

— Peki, uyu, uyu... kaba adam! –derdi.

Ama bazen de olduğu yerde yaylanır, dili yanmış gibi derin bir soluk alıp birbirinden yakıcı sözleri art arda sıralardı:

— Demek öyle? Demek annene Allah kahretsin diyorsun? Seni itoğluit! Yüz karası velet! Bedenime batmış lanetli kıymık! Ruhuma şeytanın aşıladığı melun! Doğacağına çürüyüp gideydin keşke karnımda!

Sokak sarhoşlarının ağzıyla inanılmaz pis şeyler söylerdi. Onu dinlemek içimi kaldırırdı.

Çok az ve tedirgin uyurdu; gecede birkaç kez ocaktaki yatağından fırlayıp yatağımın yanına gelir, beni uyandırırdı.

— Neyiniz var?

— Suss! –diye fısıldardı, haç çıkarıp, karanlıkta bir şeyler aranır gibi iki yanına bakınarak.– Tanrım! Hazreti İlyas! Büyük Çilekeş Varvara!.. Sizlere sığınırım!

Titreyen elleriyle mumu yakardı. Gerilmiş kocaman yüzü, iri burnu aydınlanır, kurşuni gözlerini telaşla kırpıştırarak karanlıkta biçimini değiştirmiş eşyayı incelerdi. Aslında büyük olduğu halde dolap ve sandıklarla tıka basa dolu mutfak, geceleyin küçük görünürdü. Ay ışığı içeride sessizce gezinir, tasvirlerin önündeki hiç sönmeyen kandilin alevi titrerdi. Duvarda bıçaklar buz sarkıtları gibi ışıldar, raflarda kara tavalar, gözsüz bir yüzü andırırdı.

Kocakarı, kıyıdan bir ırmağa dalar gibi dikkatli, sakınarak ocaktan aşağı iner, çıplak ayaklarıyla şap şap yürüyerek pis su teknesinin üzerine asılı, kesik başı andıran kulplu tasın bulunduğu köşeye giderdi. Tası oradaki su fıçısına daldırıp nefes nefese su içtikten sonra, camlardaki mavimsi kırağı dantelleri arasından dışarıya bir göz atar ve fısıltıyla:

— Tanrım, beni bağışla! Tanrım beni bağışla! –diye yakarırdı.

Kimi kez mumu söndürürek diz çöker, derin bir gönül kırıklığıyla:

— Tanrım, kime gerekliyim ben? Kim sevecek beni şu dünyada? –diye mırıldanırdı.

Ocak çıkıntısındaki yatağına tırmandıktan sonra bacaya doğru yeniden haç çıkarır ve baca çekiş kapağının sıkılığını kontrol ederdi. Bu sırada eline bulaşan is karasına söver sayar, sonra, sanki görülmez bir güç onu vurmuş gibi, birdenbire uykuya dalardı. Kadına kızgın olduğum zamanlar keşke dedem bununla evlenseymiş, diye düşünürdüm, yer bitirirdi kadın onu! Gerçi dedem de ona az çektirmezdi ya!.. Bana sık sık kızardı, ama kimi kez de gözyaşlarıyla ıslanmış şiş ve yumuşak yüzüne derin bir acı çöker, gözleri ağlamaktan kan çanağına dönmüş:

— Benim için kolay mı sanıyorsun? –derdi, çok inandırıcı bir dille.– Çocuklar doğurdum, baktım, adam edip ortaya çıkardım... niçin? Yanlarında yemek yapıp duran bir aşçıdan başka neyim? Bu, benim çok mu hoşuma gidiyor sanıyorsun? Oğlum bir el kızı getirdi ve kendi ailesini ona feda etti. Bu güzel bir şey mi? Ha, güzel bir şey mi?

Olanca içtenliğimle:

— Hayır, –derdim,– güzel bir şey değil.

— Yaa, gördün mü?..

Ve utanıp sıkılmadan gelini hakkında ileri geri sözler etmeye başlardı:

— Birinde onu hamamda gördüm! Nesiyle övünüyor anlamıyorum? Böylesine de güzel mi denir?

Kadın erkek ilişkilerinden her zaman iğrenç bir dille söz ederdi. Önceleri sözleri bende derin bir tiksinti yaratıyordu, ama daha sonra sözlerinin gerisinde derin bir gerçek olduğunu sezinleyerek onu dikkatle, ilgiyle dinlemeye başladım.

Avucuyla masaya vurarak:

— Kadın, büyük güçtür! –derdi.– Tanrı'yı bile aldatmıştır kadın! Bütün insanların cehennemlik olması Havva yüzünden değil mi? Yaa!..

Bıraksalar bütün gün kadının gücünden söz edebilirdi. Bana hep bu sözleriyle birilerini korkutmak istiyormuş gibi gelirdi. Anlattıklarından beni en etkileyeni, "Havva, Tanrı'yı aldatmıştır!" sözü oldu.

Evimizin avlusunda, neredeyse bir ev büyüklüğünde, eklenti bir yapı vardı. İki bölümden oluşan yapıdaki sekiz dairenin dördünde subaylar, beşincisinde alay papazı oturuyordu. Avlumuz emir eri, özel ulak, ayrıca subaylara gelip giden çamaşırcı ve aşçı kadınlarla kaynaşırdı. Bütün mutfaklarda en romantiğinden, en trajiğine bol gözyaşlı, kavgalı, küfürlü aşk öyküleri yaşanırdı. Erler birbirleriyle, işçilerle, ev sahibinin adamlarıyla kavga ederler, kadınları döverlerdi. Avlunun her köşesinde, her an, sefahat ya da şehvet adıyla anılan sahneler yaşanır, genç ve sağlıklı delikanlıların zapt olunmaz, hayvansı azgınlıklarına tanık olunurdu. Zalimce bir şehvet, anlamsız eziyetler ve yenenlerin çirkin böbürlenmeleriyle dolu bu hayatı benim patronlar yemeklerde ya da akşam çayları sırasında hiç utanıp sıkılmadan, olanca ayrıntılarıyla tartışırlardı. Kocakarı avluda geçen her şeyi bilir ve coşkulu, öç alır gibi bir sevinçle anlatırdı.

Patronun karısı bu öyküleri kalın dudaklarında sessiz bir gülümsemeyle dinler, Viktor kahkahalar atar, patronsa yüzünü buruşturarak:

— Yeter be anneciğim... –derdi.

— Tanrım, artık iki kelime konuşmam da yasak! –diye yakınırdı öykü anlatıcısı.

Viktor onu kışkırtırdı:

— Hadi anneciğim, sıkılmayın! Biz bizeyiz şurada!

Büyük oğul annesine tiksintili bir acıma duyar, onunla baş başa kalmaktan kaçınırdı; böyle bir şey oldu mu annesi hiç durmadan ona karısından yakınır ve kesinlikle bir miktar para isterdi. Patron çabucak annesinin eline iki üç kâğıt rubleyle biraz da gümüş ufaklık tutuştururdu.

— Anneciğim, paraya acıdığımdan değil, ama gereksiz yere alıyorsunuz bu parayı! Gereksiz yere!..

— Ben yoksullar için... bir de kiliseye mum parası olarak...

— Yoksullar içinmiş! Sonunda Viktor'u iyice yoldan çıkaracaksınız!

— Kardeşini sevmemen büyük günah!

Oğlu arkasını dönüp giderdi.

Viktor ise annesine kaba davranır, onunla alay ederdi. İnanılmaz obur bir adamdı, doymak bilmezdi. Pazarları annesi gözleme pişirir ve her zaman çömlek içine birkaç gözleme gizler, çömleği de benim yattığım divanın altına sokardı. Akşam ayininden dönen Viktor doğruca çömleğe yönelir, bir yandan gözlemeleri tıkınırken, bir yandan homurdanırdı:

— Biraz daha fazla ayıramaz mıydın?

— Çabuk tıkıştır şunları da görmesinler...

— Ben de inadına herkese yayacağım, bana gizli gizli vermek için nasıl gözleme aşırdığını...

Bir gün çömlekten iki gözleme aşırıp yedim. Viktor da beni dövdü. Ben nasıl onu sevmiyorsam, o da beni sevmiyordu. Sürekli alay ederdi benimle. Günde üç kez çizmelerini temizletir, ocağa bitişik ranzanın üstünde yatarken, tahtaları aralar, başıma tükürürdü.

Ağabeyinin "orman tavukları" sözünü sıkça yinelemesine öyküdüğü için olsa gerek, Viktor da arada bir tekerleme ya da deyime benzer bir şeyler söylemeye çalışırdı; ama tümü de saçma, anlamsız şeyler olurdu söylediklerinin.

— Behey dört köşe daire! Çoraplarım nerede?

Aptalca sorularıyla peşimi bırakmazdı:

— Alyoşka, söyle bakalım, niye mavi diye yazarız, ama hurma diye okuruz? Alyoşka, koz kupa ise, kızarmış çivinin kilosu kaçadır? Alyoşka, bu dalda ne var ki, sana hep budala diyorlar?

Onların konuşmalarını hiç sevmezdim. Dedemle ninemin düzgün, özene bezene konuştukları bir ortamda yetiştiğim için, onların "korkunç komik", "acayip neşeli", "ölesiye yemek istiyorum" gibi bir araya gelmeleri olanaksız sözcüklerle kurdukları cümleleri anlayamıyordum bile. Korkunç bir şey nasıl komik olabilirdi? Acayip ve neşeli bir araya gelebilir miydi? Ayrıca herkes öleceği güne kadar yemek yerdi.

— Ama böyle konuşulmaz ki... –derdim onlara.

Azarlarlardı beni:

— Bakın hele, başımıza öğretmen kesildi! Kulağını koparmalı şunun!

Ama "kulak koparmak" bana doğru gelmezdi; elma, çiçek ya da fındık koparılabilirdi. Bana kulağın da koparılabileceğini kanıtlamaya girişirlerdi, ama beni yine de ikna edemezlerdi. Zafer kazanmış bir edayla:

— Yine de koparamadınız! Bakın, yerinde duruyor kulaklarım! –derdim.

Bütün çevremiz, acımasız bir rezillik, iğrenç bir edepsizlik deryası gibiydi; öylesine ki, "genelevler"i ve "yosmalar"ıyla ünlü Kunavino'yu bile solda sıfır bırakacak düzeydeydi burada olup bitenler. Kunavino'daki hayâsızlık ortamının ardında, bu durumun kaçınılmazlığını duyumsatan bir şeyler vardı: Yarı aç yarı tok sürdürülen inanılmaz zor yaşam koşulları, ağır çalışma ortamı gibi... Burada ise herkesin karnı tok, sırtı pekti; yaşam kolaydı; işin, çalışmanın yerini anlamsız bir itiş kakış, gereksiz bir koşuşturma, karmaşa almıştı. Burada her şeyin üzerine yakıcı, kahredici bir can sıkıntısı abanmış gibiydi.

Burada hayatım kötüydü, ama ninem ziyaretime geldiğinde kendimi daha da kötü hissediyordum. Ninem arka kapıdan girerdi eve; mutfağa gelince Meryem Ana tasvirine doğru haç çıkarır, ardından yerlere kadar eğilerek, kendinden küçük kız kardeşini selamlardı. Onun bu selamı beni ağır bir taş gibi ezer, soluksuz bırakırdı.

— A, sen miydin, Akulina? –diye soğuk, baştan savma karşılardı onu kocakarı.

Ninemi tanıyamazdım. Alçakgönüllülükle dudaklarını büzer, yüzü bütünüyle değişmiş, usulca kapının dibine, kirli su teknesinin yanındaki tahta sıraya otururdu. Sonra suçluymuş gibi susup, kız kardeşinin sorularını usulca, başı önünde yanıtlardı.

İçim ezilir, öfkeyle çıkışırdım ona:

— Ne bu böyle?.. Niye oraya oturdun?

Sevecenlikle göz kırpar, sonra saygı uyandıran bir tavırla bana haddimi bildirirdi:

— Sen bir sus bakayım... burada patron sen değilsin!

Kocakarı hemen benden yakınmaya başlardı:

— Hep başkalarının işine burnunu sokuyor! Döv, söv, kâr etmiyor!

Öç alır gibi, adeta zevk duyarak nineme sorardı:

— E, Akulina, yine dilencilikle mi doyuruyorsun karnını?

— Dert değil...

— İnsanda utanma olmadı mı hiçbir şey dert değildir...

— Dediklerine göre, İsa Peygamber de sadakayla yaşarmış...

— Ahmaklarla din sapkınlarının sözü o... Sen koca sersem de hep onlara kulak verirsin! İsa Peygamber dilenci falan değildi, Tanrı'nın oğluydu. Ne denilmiştir: O, gelecek ve kendi şanına yakışır biçimde canlıları ve ölüleri yargılayacak! Dikkatini çekerim: ölüleri de! O'ndan kaçıp gizlenemezsin, anacığım, yanıp küle dönsen bile! Seninle Vasili'nin burnu büyük hallerinizin de hesabını soracaktır o, siz zen-

ginken gelip sizden yardım istediğimde beni yüz geri ettiğiniz günlerin hesabını...

— Ama ben sana gücümün yettiğince yardım etmiştim, –derdi, bu sözlere fazla alınmış görünmeyen ninem.– Hem biliyorsun, Tanrı cezamızı da verdi bizim...

— Yetmez bu kadarı...

Kocakarı, dur durak bilmeyen diliyle ninemin başının etini yer dururdu; bense onun bu kin dolu sözlerini dinlerken ninemin bütün bunlara nasıl katlanabildiğine şaşardım. Böylesi durumlarda ninemi sevemiyordum.

Derken patronun karısı odasından çıkıp, saygıyla başını eğerek selamlardı ninemi.

— Niye burada duruyorsunuz? Yemek odasına geçin lütfen!

Kız kardeşi, ninemin ardından seslenirdi:

— Ayaklarını sil, Akulina! Köy, çamlıktır... bataklık üzerine kurulu, malum...

Patron içerde ninemi neşeyle karşılardı:

— Nasılsın, bilge Akulina? İhtiyar Kaşirin sağ mı?

İçten, aydınlık bir gülümseme olurdu ninemin verdiği karşılık.

— Gene öyle iki büklüm çalışıp duruyor musun?

— Sürekli çalışıyorum... bir kürek mahkûmu gibi...

Ninem patronla içten, sevecen konuşurdu; ama hep bir büyük, küçükle konuşur gibi.

Patron bazen annemi hatırlatırdı:

— Varvara Vasilyevna... ne yaman kadındı... nasıl da gözü pekti!

Karısı fırsatı kaçırmazdı:

— Hatırlarsanız, ona ipek bir pelerin hediye etmiştim... siyah... kenarları boncuklu...

— Hatırlamaz olur muyum?

— Daha yepyeniydi... ne de güzeldi!

Patron muzipçe araya girerdi:

— Pelerin... melerin... ben böyle yaşamaya tüküreyim!

Karısı kuşkuyla:

— Ne söyleniyorsun sen Tanrı aşkına? –derdi.

— Ben mi? Hiç, öylesine... Hayat güzel, insanlar güzel...

Kadın büsbütün tedirgin:

— Seni anlayamıyorum, hiç anlayamıyorum! –diye mırıldanırdı.

Sonra kocakarıyla patronun karısı bebeği görmesi için ninemi içeri götürürlerdi. Ben masadan çay fincanlarını toplarken patron bana usulca:

— İyi bir kadın ninen... –derdi,– ihtiyarcık...

Derin bir gönül borcu duyardım bu sözlerinden dolayı ona.

Ninemle baş başa kaldığımızdaysa, içim paramparça:

— Niçin geliyorsun buraya, niçin? Nasıl insanlar olduklarını görüyorsun?.. –diye çıkışırdım.

— Ah, Alyoşa, görmez miyim, her şeyi görüyorum,–diye karşılık verirdi bana, harika yüzü içten bir gülümsemeyle aydınlanmış, gözlerimin içine bakarak.

Hemen pişman olurdum o sözleri söylediğime. Elbette her şeyi görüyor, biliyordu ninem. Şu anda bile, kesin, içimden neler geçtiğini biliyordu.

Gelip giden kimse var mı diye çevresine bakındıktan sonra beni kucaklardı:

— Sen olmasan gelir miyim hiç buraya? –derdi büyük bir içtenlikle.– Bana ne onlardan? Bir de... deden hastalandı, onunla uğraşınam gerektiği için doğru dürüst çalışamadım. Hiç param yok... Mihail dayın da Saşa'yı yanından kovdu... Bir de onun boğazı eklendi. Bunlar senin için yılda altı ruble vereceklerini söylemişlerdi. Şimdi acaba hiç değilse bir ruble verirler mi diye düşünerek geldim... Ne de olsa altı ay kadar oldu sen yanlarına geleli... –Sonra eğilip kulağıma fısıldardı:– Senin kulağını çekmemi söylediler, hiçbir dediklerini tutmuyormuşsun. Canımın içi, biricik Lekseyim, iki yılcık daha

katlansan şunlara... Biraz daha serpilip gelişene, gücün kuvvetin yerine gelene kadar... Katlanırsın, değil mi oğulcuğum?

Katlanacağıma söz verirdim. Bu çok zordu. Buradaki hayat, bu yoksul, sıkıcı, bir lokma ekmek uğruna bu sürekli koşuşturma içinde geçen hayat beni eziyor, kahrediyordu; düşteymiş gibi yaşıyordum.

Kaçmalıyım buradan, diye geçerdi aklımdan bazen. Ama mevsim kahrolası kıştı! Geceleri korkunç bir fırtına esiyor, tavan arasında rüzgâr, soğukta donmuş tahtaları gıcırdatıyordu... nereye kaçabilirdim?

Gezmeme de izin vermiyorlardı. Aslında gezecek zamanının olduğu da söylenemezdi; kısa kış günleri, ev işlerini bitirme telaşı içinde hızla geçip gidiyordu.

Ancak, kiliseye gitmek zorundaydım. Cumartesileri gece ayinine, pazarları da sabah ayinine.

Kilise hoşuma gidiyordu. Genişçe, loş bir köşede durup resimlerle süslü duvara bakmayı severdim. Mum ışıklarıyla bu duvar sanki erir ve altın bir dere gibi vaiz kürsüsü önündeki gri taşların üzerine doğru akardı. Loş tasvirler hafiften kımıldarken, mihrap kapısındaki sırma süsler neşeyle titreşir, mum alevleri mavimsi boşlukta altın arılar gibi asılı kalırdı. Kadınların, kızların başları çiçek bahçelerini andırırdı.

Çevredeki her şey koronun ilahileriyle bütünleşir, onların içinde adeta erirdi. Garip, masalsı bir yaşamın buğusu sarardı her şeyi. Tüm kilise katran gibi kapkara, yoğun bir karanlık içinde beşik gibi usul usul sallanırdı.

Ninemin anlattığı Kityoj kenti üzerine masalın etkisiyle olsa gerek, zaman zaman kilise bana, tümüyle kendine özgü, çok özel bir hayatı yaşamak için dünyadan kaçarak bir gölün dibine gömülmüş gibi gelirdi. Bu yüzden olsa gerek, sık sık, çevremdeki her şeyle birlikte, koronun ninniyi andırır ezgileri, dua mırıltıları, insanların göğüs geçirmeleri altında hafif hafif sallanarak, uykudaymışım gibi o hüzünlü, ezgili masalı yinelerdim içimden:

Lanet olası Tatar ordusu
Gelip sardı çevresini
Şanlı Kityoj kentinin
Sabah gün doğmadan daha.
Ah, Tanrım, yüce Tanrım
Esirgeme kullarından
Sabah ayinlerine gitmeyi
Ve dinlemeyi kutsal kitabımızı!
İzin verme, melun Tatar'a
Alay etmesin kutsal kilisemizle
Kirletmesin kadınımızı kızımızı
Oyuncak etmesin bebelerimizi kendine
Ve öldürmesin yaşlılarımızı!
Ulaştı Yüceler Yücesi'ne
İnsanların bu yakarışı
Meryem Ana da duydu
Bu yürekten haykırışı.
Meleği Cebrail'i çağıran Tanrı
"Var git de, Cebrail," dedi,
"Kityoj'un altındaki toprağı sallayıver bir,
Salla ki, göle batsın bu şehir.
Halk da varsın yüzyıllarca
Dur durak bilmeden dua edebilsin
Sabahın köründen gece yarılarına
Yerine getirsin emirlerini dinin!"

O yıllar, tüm varlığım ninemin masallarıyla doluydu, tıpkı bal dolu bir petek gibi. Sanırım bütün düşünce dünyama sinmişti bu şiir-masallar, ben de artık bu masallara uygun biçimde düşünüyordum.

Kiliseye gittiğimde dua etmiyordum; ninemin Tanrısı önünde dedemin öfke dolu dualarını, ağlamaklı ilahilerini yinelemek hiç içimden gelmiyor, bundan tedirginlik duyuyordum. Ayrıca, tıpkı benim gibi, bunların ninemin Tanrı-

sının da hoşuna gitmeyeceğinden emindim. Kaldı ki, bu duaların tümü kitaplarda yazılı olduğuna göre, bütün okuma yazma bilenler gibi, Tanrı'nın da bunları ezbere bildiğinden kuşkum yoktu.

O bakımdan, kilisedeyken içimde ince bir hüzün duydum mu, o günün acı tatlı anıları yüreğimi tırmalayacak oldu mu, kendi dualarımı kendim düzmeye çalışırdım. Kara yazgımı düşünmem yeterdi bunun için, sözcükler kendiliğinden dökülmeye başlardı dudaklarımdan:

Ah, Tanrım, öyle sıkılıyor ki canım!
Hiç değilse çabucak büyüyebilsem!
Dayanamıyorum artık böyle yaşamaya,
Kendimi mi boğsam, Tanrım, bağışla!

Bir anlam bulamadım okumakta bile
Şeytanın kuklası Matryona nine
Kurt gibi hep üzerime geliyor
Tanrım, hayat zehir oldu bana!

Pek çok "duamı" bugün bile hatırlarım. Çocukluk yıllarına ait yaşanmışlıklar, insan ruhunda çoğu kez ömür boyu kapanmayan derin yara izleri açıyor.

Kilise hoşuma gidiyordu; tıpkı ormanda ya da kırlarda olduğu gibi, orada da kendimi dinlenmiş hissediyordum. Daha şimdiden nice üzüntüyü tatmış, hayatın nice acımasızlığıyla, çamuruyla kirlenmiş küçücük yüreğim, henüz tam belirgin olmayan, yakıcı birtakım hayaller içinde yüzüyordu.

Ama ben kiliseye yalnızca havanın çok soğuk olduğu, tipinin tüm kenti esir aldığı günlerde giderdim. Hani, gökyüzü donmuş gibidir... ve rüzgâr, donmuş gökyüzünü kar bulutları halinde bölüp parçalara ayırır... Kar yığınları altındaki topraksa bir daha hiç canlanmayacakmış gibi donmuştur.

Tipisiz, durgun gecelerde tüm kenti en ıssız yerlerine dek sokak sokak dolaşmak daha hoşuma giderdi. Tek başına yürür dursun... sanki kanatlanmış gibisindir... tıpkı gökteki ay gibi. Gölgen önünde gider ve giderken bazen kıvılcımlanan karların üzerine düşer, ışık çakıntılarını söndürür, bazen gülünç bir biçimde yol kıyısındaki çitlere, tahta perdelere çarpar. Sırtında kalın gocuğu, elinde cırcırıyla* gece bekçisi yolun ortasından yürür; yanında köpeği de vardır.

Bekçi, bu hantal ve sakar görünüşüyle, bulunduğu avludan sokağa çıkarak belirsiz bir yöne doğru yürüyen bir köpek kulübesini andırır; duruma tepesi atan köpek de "kulübe"nin ardı sıra koşturur gibidir.

Kimi kez genç kız ve delikanlılardan oluşan neşe dolu çiftlere rastlar ve onların da akşam ayininden kaçtıklarını düşünürdüm.

Işıklı, yarı aralık pencerelerden sokaktaki tertemiz havaya, ince ince, hiç bilmediğim hayatların çağrışımlarıyla yüklü, bambaşka birtakım kokular karışırdı. Pencerenin altında durup sızan kokuyu içime çekerek seslere kulak kabartır, bu evde nasıl birtakım insanların yaşadığını, nasıl bir hayatın yaşanmakta olduğunu kestirmeye çalışırdım. İnsanların kilisede gece ayini için toplandıkları saatte onlar neşeyle gülüşüyorlar, değişik birtakım gitarlar çalıyorlardı; yarı aralık pencerelerinden dışarıya metal tellerden dökülen sesler yayılıyordu.

Her ikisi de pek tenha olan Tihonov ve Martinov sokaklarının kesiştiği köşedeki tek katlı, alçak bir evi özellikle ilginç buluyordum. Buzların eridiği günlerde, yortu arifesine denk gelen aylı bir gecede dikkatimi çekmişti bu ev ilk kez. Pencerelerin üzerindeki dört köşe bir vasistastan ılık bir buharın yanı sıra olağanüstü güçlü, tertemiz bir ses yayılıyordu; sanki biri, mırıltı şeklinde inanılmaz güzel bir şarkı

---

* Eskiden Rusya'da hem mahalle sakinlerine uyumadıklarını göstermek hem de hırsızları tedirgin edip caydırmak için gece bekçilerinin devriye gezerken zaman zaman döndürerek çaldıkları, tahtadan yapılma, kaynanazırıltısına benzer basit alet. (ç.n.)

söylüyordu. Sözler tam anlaşılmıyordu; eşlikçi çalgının tellerinden dökülen tekdüze seslerin ezgiyi duyulmaz ve anlaşılmaz hale getirmesine karşın sanki benim çok iyi bildiğim, çok da iyi anladığım bir şarkıydı bu. Kaldırımdaki bir tahta sıraya oturup, keman olduğunu düşündüğüm eşlikçi sazdan yükselen olağanüstü güçlü ve insanın içini gerçekten paramparça eden, bu yüzden de katlanılması pek kolay olmayan ezgiye kulak verdim. Bazen öyle güçlü sesler çıkarıyordu ki keman, başta pencere camları, bütün ev titreşiyordu. Saçaklardan akan sulara, gözlerimden akan yaşlar eşlik ediyordu.

O arada gece bekçisi yanıma gelmiş; ben farkında bile değildim. Adam beni oturduğum sıradan iterek:

— Ne halt ediyorsun burada? –dedi.

— Müzik... –diye açıklayacak oldum.

— Yok yahu! Müzikmiş! Hemen toz ol buradan!

Bütün o ev grubunun çevresini koşar adım dönüp yeniden aynı pencerenin altına geldim. Ama artık evden müzik sesi gelmiyordu; onun yerine vasistastan neşeli konuşmalar, gülüşmeler taşıyordu dışarı. Ve bu sesler deminki hüzünlü ezgiden o denli farklıydı ki, az önce onu dinlediğim anlar gerçek değil bir düştü sanki.

Hemen her cumartesi akşamı soluğu bu evin önünde aldım. Ama yalnızca bir kez, ilkbaharda nasip oldu o viyolonseli yeniden dinleyebilmek. İlkbahardı. Hiç ara vermeden, gece yarısına dek çaldılar. Eve döndüğümde esaslı bir dayak yedim.

Kış yıldızları altında, kentin ıssız sokaklarında yaptığım bu gece gezintilerinden zenginleştiğimi hissediyordum. Özellikle merkezden uzak mahalleleri seçiyordum, çünkü kent merkezi çok ışıklıydı, patronların tanıdıklarından beni fark edenler olabilir, böylece de akşam duasına katılmayıp dışarıda gezdiğim ortaya çıkardı. Bunun dışında merkezde sarhoşlar, polisler, sokaklarda "sürten" kızlar da hep birer engeldi. Oysa uzak mahallelerde alt kat pencerelerden içeri bakmak

hiç sorun değildi, tabii eğer camlar kalınca buz bağlamamış ve perdeler de sıkı sıkıya çekilmemişse.

Bu pencereler ne çok manzara sundu bana! Oralarda insanların dualarına, öpüşmelerine, çekişmelerine, iskambil oynamalarına, usulca, kaygılı konuşmalarına tanık oldum... Panayırlarda bir kopeğe seyrettirilen manzara resimleri gibi, balıklarınkine benzeyen dilsiz bir yaşam seriliyordu gözlerimin önüne.

Bir bodrum katında şöyle bir manzara görmüştüm: Biri genç, öbürü ondan biraz daha yaşlı iki kadın masa başında oturuyorlar, onların karşısında oturan uzun saçlı bir lise öğrencisi de elini sallaya sallaya kitap okuyordu. Kadınlardan genç olanın yüzü gergin, kaşları çatılıydı; başını iskemlenin arkalığına doğru atmıştı. Gür saçlı ve daha ince olan yaşlısı, birden elleriyle yüzünü kapadı. Kadının omuzlarının sarsıldığı görülüyordu. Öğrenci hemen elinden kitabı attı... Genç kadınsa yerinden kalkıp hızla dışarı çıktı. Bunun üzerine öğrenci, gür saçlı kadının önünde diz çöküp ellerinden öpmeye başladı.

Bir başka pencerede de sakallı, iriyarı bir adamın kucağına oturttuğu kırmızı bluzlu bir kadını bebek gibi salladığını gördüm. Zaman zaman ağzının kocaman açılmasına, gözlerinin de fincan gibi olmasına bakılacak olursa, adam bir yandan da kadına şarkı söylüyordu. Kadın katılırcasına gülüyor, kendini geriye atıp bacaklarını sallıyordu. Adam kadını düzeltip yeniden şarkısına başlayınca, kadın da yeniden makaraları koyuveriyordu. Onları uzun uzun seyrettim ve kendilerine bütün bir gece yetecek kadar neşe depoladıkları sonucuna vararak oradan ayrıldım.

Bunlara benzer daha nice sahne silinmez biçimde yer etti belleğimde. Kendimi bunları izlemeye kaptırıyor ve eve geç kalıyordum. Patronlarım halimden kuşkulanıyor ve beni sorguluyorlardı:

— Hangi kilisedeydin? Hangi papaz yönetiyordu ayini?

Kentteki bütün papazları, hangi İncil'in ne zaman okunduğunu, her şeyi... her şeyi biliyorlardı. Yalanımı yakalamaları çok kolaydı.

Kadınların ikisi de dedemin öfkeli Tanrısına cezalandırıcı, kendisinden korkulmasını isteyen Tanrı'ya tapıyorlardı. İkisi de sürekli onun adını anarlardı. Birbirlerine söverken bile.

— Görürsün, Tanrı nasıl belanı verecek! Seni çirkef, yüce Tanrım kolunu bacağını kıvırıp çolak etsin, görürsün!

Büyük Perhiz'in ilk pazar günü, kocakarı gözleme pişiriyordu. Gözlemelerin hepsi yanınca, yüzü ocağın sıcaklığından kıpkırmızı, bağırmaya başladı:

— Hay sizin gibi gözlemeyi şeytan alsın e mi!..

Birden atılıp tavayı kokladı. Yüzü öfkeden mosmor, tavayı yere attı, bir yandan da ulur gibi sızlanmaya başladı:

— Aman Tanrım, ben ne halt ettim!.. Orucumuz yaralandı! Tavada et süt bulaşığı varmış meğer! Büyük Perhiz başlamadan önce fırında güzelce yakarak temizlemeyi unutmuşum tavayı!*

Diz çöktü, gözyaşları içinde yakarıyordu:

— Tanrım... bu günahkâr kulunu bağışla! Tanrım, ben bunak bir ihtiyarım, benden lütfunu esirgeme!

Yanık gözlemeler köpeklere verildi, tava yüksek ateşte güzelce yakıldı. Ama gelin fırsatı kaçırmayıp kaynanasına veriştirmeye başladı:

— Siz Büyük Perhiz'de bile, ateşte yakarak üzerindeki et süt kokularını tümüyle yok etmediğiniz tavalarda yemek pişirdikten sonra...

Tanrılarını aralarındaki her soruna, küçücük hayatlarının her köşesine, her ayrıntısına soktukları için, yoksul hayatları görünüşte bir önem, her anı ibadetle dolu bir büyüklük kazanmış oluyordu. Tanrı'yı beş paralık konulara karıştırmaları içimi eziyor, bu yüzden de kendimi görülmez

---

* Et ve süt ürünlerinden uzak durulan Ortodoks orucunda, bu tür yiyeceklerin bütün kalıntılarının, hatta kokularının yok olması için tavaların, tencerelerin yüksek ateşte iyice yakılması gerekirdi. (ç.n.)

bir güç tarafından gözetleniyormuş gibi hissederek elimde olmadan çevreme bakınıyordum. Hele geceleri kendimi buz gibi bir korku bulutunun içinde buluyordum. Mutfakta, tasvirlerin önünde gece gündüz yanan kandilin bulunduğu köşeden çıkıp geliyordu bu korku.

Tasvirlerin durduğu rafın yanında büyük bir pencereyle iki de çerçeve vardı. Pencereden, öyle masmavi, öyle uçsuz bucaksız bir gök görünürdü ki; bazen ev, mutfak, ben, hepimiz bu boşluğun en ucunda bir yere asılıymışız ve sanki sert bir hareketle her şey bu mavi, soğuk delikten aşağı yuvarlanacak ve hepimiz boşlukta yıldızların arasından uçarak, göle atılan bir taşın dibi boylaması gibi, katı sessizlik diyarına geçecekmişiz gibi gelirdi. Uzun süre, kımıldamaya bile korkarak, kaskatı yatardım yatağımda; hayatı bekleyen korkunç sonu düşünürdüm.

Bu korkuyu nasıl atlattım, nasıl iyileştim, hatırlayamıyorum, ama bunun fazla uzun sürmediğini biliyorum. Kuşkusuz ninemin güzel Tanrısının yardımıyla oldu bu iş. Şu yalın gerçeği, ta o zamanlardan kavramıştım: Ben daha hayatımda hiç kötü bir şey yapmamıştım. Suçum olmadığı halde cezalandırılmam, yasaya uymazdı. Başkalarının suçundan da ben sorumlu tutulamazdım.

Sabah ayinlerine de katılmıyordum, yine sokaklardaydım; özellikle de ilkbaharda. Bahar, karşı konulmaz gücüyle bastırıyor, aman vermiyordu; bırakmıyordu ki kiliseye gideyim. Hele mum alınam için iki kopek de para verdilerse, iş büsbütün çığırından çıkıyordu. Parayla kendime aşık alıp ayin süresince dışarıda aşık oynuyor ve tabii eve geç kalıyordum. Kiliseden okunmuş ekmek alınam için verilen koca bir onluğu oyunda kaybettiğim için, papaz yardımcısının mihraptan getirip gezdirdiği tepsiden bir başkasının ekmeğini çalmak zorunda kaldığını da unutamam.

Tam bir oyun çılgınıydım. Kendimi kaybederdim oyunda. Yeterince becerikli ve güçlü olduğumdan çok geçmeden

yakın çevrede aşık, top ve çelikçomak oyuncusu olarak nam salmıştım. Büyük Perhiz'de beni de oruç tutmaya ve ibadete zorladılar. Sonuçta, komşumuz Dorimedont Pokrovski babaya günah çıkarmaya bile gittim. Onu çok sert bir adam olarak biliyordum, üstelik ona karşı işlediğim suçlar epey büyük bir hane oluşturuyordu: Taş atıp bahçedeki kameriyesini kırıyor, avluda çocuklarıyla sürekli kavga ediyordum. Bunlar gibi genel olarak kendisi için hoş sayılmayacak nice davranışımı hatırlatabilirdi. Dehşetli utandırıyordu bu durum beni. Bu yüzden de yoksul kilisemizde günah çıkarma sırasının bana gelmesini beklerken kalbim göğüs kafesimden fırlayacak gibi atıyordu.

Ama Dorimedont baba beni içten, aydınlık bir yüzle karşıladı:

— Vay, komşum gelmiş!.. Hadi bakalım, diz çök ve anlat. Ne günahlar işledin!

Başımı ağır bir kadifeyle örttü; günlük ve mum kokusundan boğulacak gibiydim, genzim yanıyor, konuşmakta zorlanıyordum, istemiyordum da konuşmayı.

— Büyüklerinin sözlerini dinliyor musun?

— Yok.

— Öyleyse, "Bu yaptığım günah!" de, itiraf et!

Nasıl oldu ben de anlamadım, birden:

— Okunmuş ekmek de çaldım! –dedim.

Dorimedont baba biraz düşündükten sonra, tane tane:

— Nasıl? Nerede? Ne zaman? –diye sordu.

Okunmuş ekmek çaldığım kiliselerin adlarını saydım:

— "Üç Evliyalar"dan, "Koruyucumuz"dan ve "Aziz Nikola"dan.

— Bütün kiliselerden yani! Bu yaptığın çok kötü bir şey, kardeş! Günah! Anlıyor musun?

— Anlıyorum.

— Hadi, "Günah işledim!" de. Akılsız şey! Yemek için mi çaldın okunmuş ekmekleri?

— Yemek için çaldığım da oldu. Ama daha çok, aşıkta yenildiğim için, eve okunmuş ekmek alacak para kalmadığından çaldım...

Dorimedont baba bir şeyler mırıldanmaya başladı, yorgun ve kopuk kopuktu konuşması; arada bana bazı sorular da sordu. Sonra birdenbire:

— Hiç yeraltı yayını okudun mu? –diye sordu.

Soruyu anlayamamıştım:

— Ne okudum mu? –dedim.

— Yasak kitaplar okudun mu?

— Yok... hiç...

— Günahların bağışlandı... Kalkabilirsin!

Anlamadan şaşkın şaşkın yüzüne baktım; düşünceli, iyi bir yüz vardı karşımda. Tedirgin oldum, içim ezildi. Patronlar beni günah çıkarmaya yollarken onun hakkında öyle şeyler anlatmışlardı ki, bütün günahlarımı tam bir dürüstlükle itiraf etmemin gerekliliğine beni inandırmışlardı.

— Kameriyenizi taşlayan da bendim, –dedim.

— Bu da kötü... hadi, gidebilirsin!

— Köpeğinize de taş atmıştım...

— Sıradaki gelsin! –dedi, Dorimedont baba, başımın üzerinden bakarak.

Kendimi aldatılmış, aşağılanmış hissederek ayrıldım oradan. Ne kadar germiş, korkutmuştu günah çıkarma beni, oysa korkunçluk şurada dursun ilginç bile olmayan bir şeydi! Ne olduğunu bilmediğim kitaplara ilişkin soru belki tek ilginç şeydi. Bodrum katı evde iki kadına kitap okuyan lise öğrencisi geldi gözümün önüne; sonra içleri acayip resimli, kalın, kara, kocaman kitapları olan "Horo-şeye Delo"yu hatırladım.

Ertesi gün elime on beş kopek verip, şaraplı ekmek töreni için kiliseye yolladılar. Gecikmiş paskalya günleriydi.Karlar çoktan erimiş, hatta yolların çamuru bile kuruyup tozumaya başlamıştı. İnsanın içini ısıtan günlük güneşlik, harika bir hava vardı.

Kalabalık bir çırak tayfası, kilise duvarlarının orada kendilerini aşık oyununa kaptırmıştı. Oyuna girip bir iki el oynamakla herhalde kilisedeki törene geç kalmayacağını düşünerek, "Ben de oynayayım mı?" diye sordum oyunculardan birine.

Yüzü çiçekbozuğu, kızıl saçlı adam, burnu havada:

— Oyuna giriş bir kopek, –dedi.

Oyunda ilk hamlemi yaparken sesim onunkinden daha az kibirli değildi:

— Soldan ikinci çifte, üç kopek!

— Para ortaya gelsin!

Ve oyun başladı!

Onbeşliği bozdurdum, üç kopeği ortaya attım. İşaret ettiğim aşığı vuran, ortaya attığım parayı alıyordu; vuramazsa, bu kez o bana üç kopek veriyordu. Şanslıydım. Benim aşığa nişan alarak parama göz diken iki kişi çıktı, ikisi de ıskaladı. Yetişkin, koskoca adamlardan altı kopek kazanmıştım. Bu bana dehşetli moral verdi...

İçlerinden biri:

— Gözünüzü ondan ayırmayın çocuklar, –dedi,– kazandığı paralarla tüyüverir sonra!

Bu söz ağırıma gitti. Coşkuyla:

— En soldaki çifte dokuz kopek! –diye bağırdım.

Ancak oyundakilerin hiçbiri beklediğim tepkiyi göstermedi; yalnız ben yaşlarda bir çocuk:

— Dikkatli olun, –dedi,– tanırım ben bunu, çok şanslıdır. Zvezdinki mahallesinden, teknik ressam...

Yaydığı kokuya bakılırsa kürkçüde çalışan, zayıftan bir çırak:

— Teknik ressam mı? –dedi, içten pazarlıklı, istihzalı.– Güze-el!

Çok güzel bir atışla aşığımı vurdu, bana doğru eğilerek:

— Zırlamayacaksın, değil mi? –dedi.

Verdiğim karşılık şu oldu:

— En sağdakine üç kopek!

— Sileceğim seni! –diye övündü kürkçü çırağı, ama bu kez kaybetti.

Üst üste üç kezden fazla ortaya para atılamıyordu, bu yüzden bu hakkı dolmamış olanların yerine oynadım, dört kopek daha kazandım, ayrıca yığınla da aşığım olmuştu. Sıra yeniden bana gelince, üç kez üst üste kaybettim; tek kopeğim kalmamıştı. Şaraplı ekmek ayininin bittiğini bildiren çanlar çalıyor, insanlar kiliseyi boşaltıyordu.

Kürkçü çırağı yanıma usulca yaklaşarak:

— Evli misin? –diye sordu bana.

Ama asıl niyeti beni saçlarından yakalamaktı. Buna fırsat vermedim, çevik bir hareketle elinden kurtulup uzaklaştım. Üzerinde tertemiz bayramlık giysiler bulunan bir delikanlıya yaklaşarak, kibarca bilgi almaya çalıştım:

— Siz acaba şaraplı ekmek törenine katıldınız mı?

— Evet, niye sordun? –dedi, kuşkulu bakışlarını yüzümde dolaştırarak.

Bunun nasıl bir tören olduğunu bana anlatmasını rica ettim: Şaraplı ekmek nasıl yeniyordu, papaz neler söylüyor, benim neler söylemem gerekiyordu?

Sert sert yüzüme baktı, sonra korkunç bir sesle bağırmaya başladı:

— Seni din sapkını, ayine katılacak yerde dışarıda oynadın, değil mi!? Sana tek bir şey bile anlatacak değilim! Eve gittiğinde baban derini yüzsün de gör!

Eve döndüm; şimdi sorgu başlayacak ve ayine katılmadığım ortaya çıkacaktı.

Ama kocakarı beni ayinden dolayı kutladı ve tek bir şey sordu:

— Isınma parası ne kadar verdin papaz yardımcısına?

Kafadan attım:

— Beş kopek!

— Üç kopek yeter de artardı bile... o zaman iki kopek sana kalırdı, akıllı!

...Bahar. Her gün yeni, bir öncekinden daha ışıltılı, daha sevimli bir giysi var üzerinde. Tazecik otlardan, yeşeren kayınlardan baş döndürücü bir koku yükseliyor; sıcacık toprağa sırtüstü uzanıp tarlakuşunu dinlemek için karşı konulmaz bir istek yükseliyor içimde. Ama kışlık giysileri temizliyor, temizlenenlerin katlanıp sandığa kaldırılmasına yardım ediyorum, yaprak tütün kıyıyorum, mobilyaların tozunu alıyorum, sabahtan akşama benimle hiç ilgisi olmayan, zevksiz, gereksiz birtakım işlerle uğraşıp duruyorum.

Boş saatlerimde yapabileceğim hiçbir şey yok. Yoksul sokağımız bomboş. Sokağımızdan ötelere gitmem yasak. Avluda, yorgun, öfkeli amelelerle, saç baş dağınık aşçı ve çamaşırcı kadınlar var yalnız. Her akşam kurulan pespaye içki sofralarından öylesine tiksiniyorum ki, bu rezilliği görmemek için kör olmaya razıyım.

Yanıma renkli kâğıtlarla bir makas alıp tavan arasına çıkıyorum. Dantel gibi değişik biçimlerde kestiğim kâğıtlarla çatı kirişlerini süslüyorum. Az da olsa can sıkıntıma çare oluyor. Çekip başka yerlere gitme isteği yükseliyor içimden, yüreğimi sıkıştıran bir istek bu; daha az uyunan, çekişmelerin, kavgaların daha az olduğu, yerli yersiz şikâyetlerle Tanrısı rahatsız edilmeyen, insanların bu denli sert, acımasız değer yargılarıyla kalplerinin bu denli sık kırılmadığı bir yerlere...

...Paskalya cumartesileri Oran Manastırı'ndan Vladimir Meryemi'nin mucizeler yaratan ikonu kentimize getirilir ve haziran ortalarına kadar ev ev dolaştırılıp kentteki her kilisenin sorumlu olduğu her mahallede, bütün evlerde bir süre bulunması sağlanırdı.

Hafta içi bir sabah benim patronların evine de getirdiler. Mutfakta bakır kapları temizliyordum; birden genç hanımın içeriden heyecanla bağırdığını duydum:

— Çabuk kapıyı aç!.. Oran Meryem'ini getiriyorlar!

Uçarcasına alt kata indim. Üstüm başım pis, ellerim yağ ve kiremit tozu içindeydi. Kapıyı açtım, genç bir keşiş bir elinde fener, öbüründe tütsü:

— Sonunda açabildiniz! –diye homurdandı.– Yardım et..."

İki kişi ağır bir ikon dolabını daracık merdivenlerden çıkarmaya çalışıyordu; kirli ellerimle dolabın bir ucundan da ben tutup, omzumla da destek vererek onlara yardım ettim. Arkadan, bas sesleriyle isteksizce bir ilahi mırıldanarak, takıp takıştırmış asıl rahipler geliyordu:

— Tanrı'nın kutsal anası-ı!.. Bizden dualarını esirge-me-e!..

"Pis ellerimle onu taşıdığım için Meryem Ana bana kızacak... ellerim kuruyacak," diye düşündüm, derin bir üzüntüyle, böyle olacağına bütün kalbimle inanarak.

Camlı dolabı ön köşede temiz bir çarşafla örtülmüş iki sandalye üzerine koydular; dolaba destek olmak için iki yanına melekler gibi güzel, iki genç keşiş geçti; ikisi de neşeliydi; gözleri açık renk, saçları gürdü.

Dua faslı başladı.

İriyarı bir papaz gür bir sesle açılışı yaptı:

— Adı bir an bile dilimizden düşmeyen Meryem Anamız...

Papazın, bakır rengi parmaklarıyla gösterişli saçlarının altında kalan iri kulak memesini tutarak söylediği ilahinin cümlelerini öteki papazlar yorgun yorgun tekrarlıyorlardı:

— Adı bir an bile dilimizden düşmeyen Meryem Anamız... merhametini esirgeme bizden!..

Meryem Ana'yı seviyordum. Ninem de onun yoksullara teselli olsun diye tüm dünyayı çiçeklerle, sevinçlerle, hayırlı, güzel şeylerle donattığını anlatırdı. Meryem Ana'nın elini öpme sırası bana gelince, büyüklerin bu işi nasıl yaptıklarına dikkat etmediğimden o heyecanla dudaklarımı Meryem Ana'nın yüzüne uzattım, dudaklarından öptüm.

Güçlü bir el tuttuğu gibi beni kapıya doğru savurdu. Din adamları ne zaman gittiler, camlı ikon dolabını nasıl indirip götürdüler, hiç hatırlamıyorum. Hatırladığım yalnız, ben kapının önünde yerde otururken, patronlarının başıma toplanıp, yüzlerinde tam bir dehşet ifadesiyle, beni nelerin beklediğini, başıma neler geleceğini konuşmalarıydı.

— Rahiplerin en bilgilisi hangisiyse, gidip ona danışmalı, –dedi patron, sonra da bana çıkıştı:– Cahil çocuk, dudaklardan öpülmeyeceğini nasıl bilmezsin! Sözüm ona, okula gitmişsin..."

Birkaç gün kahrolmuş bir durumda neler olacağını bekledim. İkon dolabını kirli ellerimle tutmuş, dudaklarımı kutsal bakirenin dudaklarına yapıştırmıştım, bütün bunların cezasız kalması mümkün değildi.

Ama benim içten bir sevgiden kaynaklanan ve hiç elimde olmadan işlediğim bu günahı Tanrı'nın anası bağışlamış gibiydi. Ya da onun bu günahım için verdiği ceza o kadar hafifti ki, iyi insanların bana durmadan verdikleri cezalar arasında onu fark edememiştim bile.

Bazen kocakarıyı kızdırmak için:

— Tanrı'nın anası herhalde beni cezalandırmayı unuttu? –derdim.

Kocakarı derin bir kinle yanıtlardı beni:

— Acele etme... Göreceğiz...

...Tavan arasında çatı kirişlerini renkli kâğıtlarla, kalay yaprakları, pembe çay kâğıtları, yeşil yapraklar ve akla gelebilecek başka her türlü ıvır zıvırla süslerken, bir yandan da aklıma gelen rastgele cümleleri, kilise ilahilerinin makamıyla söylerdim, Kalmuk'ların da yolda yürürken yaptıkları gibi:

Tavan arasında oturup,
Elimde bir makas
Sürekli kâğıt kesiyorum.
Cahilim, canım sıkılıyor!

Bir köpek olsaydım eğer
Gezerdim istediğim yerde
Şimdi herkes bana bağırıyor:
Otur ve sesini kes, sersem,
Şükret haline!

Tavan arasında yaptıklarımı gören kocakarı, başını salladı, gülümsedi:

— Mutfağı da böyle süslesen ne güzel olurdu!.. –dedi.

Bir gün de patron geldi tavan arasına. Marifetimi gözden geçirdikten sonra, göğüs geçirerek:

— Allah layığını versin... hoş çocuksun be Peşkov! – dedi.– Belki de hokkabaz olacaksındır, kim bilir? İnsan anlayamıyor ki...

Bana mandagözü dediğimiz kocaman bir beş kopeklik verdi.

Parayı bir tel yardımıyla, rengârenk işlerimin en görünür yerine madalya gibi astım.

Ama ertesi gün para kayboldu.

Onu kocakarının çaldığına emindim.

V

Baharda her şeyi göze alıp evden kaçtım. Sabah bakkala kahvaltılık ekmek almaya gitmiştim. Bakkal, karısıyla kavga ediyordu; birden terazi taşlarından biriyle karısının alnına vuruverdi. Kadın dışarı attı kendini, sonra olduğu yere yığılıp kaldı. Başına insanlar toplandı, sonra da kadını bir arabaya koyup hastaneye götürdüler. Ben de arabanın ardı sıra yürümeye başladım. Bir baktım, elimde yirmi kopek, Volga kıyılarındayım!

Işıl ışıl bir ilkbahar günüydü. Volga göz alabildiğine uzanıyordu; dünya geniş, uğul uğuldu. Bense bugüne dek bodrumda bir fare gibi yaşamıştım. Karar verdim, patronların yanına dönmeyecektim. Kunavino'ya, ninemin yanına da dönmeyecektim. Ona verdiğim sözü tutamamıştım, gözlerine bakamazdım. Öte yandan dedemin de öç alırca bir sevinç duyarak benimle dalga geçeceğinden kuşkum yoktu.

İki üç gün nehir boyunda dolandım durdum. İyi yürekli yükleme-boşaltma işçileri bana yemeklerinden verdiler, onlarla birlikte iskelede uyudum. Derken işçilerden biri bana:

— Baksana küçük, --dedi,– gördüğüm kadarıyla işsiz güçsüz dolanıp duruyorsun burada. "Dobriy"e git, orada bir bulaşıkçıya ihtiyaçları var...

Gittim. Başında siperliksiz siyah, ipekli bir başlık bulunan uzun boylu, sakallı büfeci gözlüğünün arkasından bulanık gözlerle süzdü beni, sonra usulca:

— Ayda iki ruble. Kimliğini ver, –dedi.

Kimliğim yoktu. Büfeci biraz düşündü, sonra:

— Anneni getir, –dedi.

Soluğu ninemde aldım. Kararımı olumlu karşıladığı gibi, esnaf birliğine gidip bana kimlik çıkarmayı dedemin aklını yatırdı. Gemiye de benimle birlikte geldi.

— Güzel, –dedi büfeci, bize şöyle bir göz atıp.– Beni izle.

Geminin kıçına gittik. Başında kocaman, beyaz bir külah, üzerinde beyaz, uzun bir ceket bulunan iriyarı bir adam, küçük bir masada oturuyor ve çayını yudumlayarak kalınca sarılmış sigarasını tüttürüyordu.

— Bulaşıkçı! –diyerek beni ona doğru itti büfeci, sonra da hemen oradan uzaklaştı.

Aşçı, pufladı; bu sırada kara bıyıkları fırça gibi oldu, uzaklaşan adamın arkasından bağırdı:

— Elinden hiçbir iş gelmez adamları işe alıyorsunuz, çünkü size ucuza geliyorlar...

Kara saçları kısa kesilmiş kocaman kafasını öfkeyle geriye attı, göğsünü şişirip bedenine azametli bir hava verdi, sonra gözlerini belerterek, sıtma görmemiş bir sesle:

— Kimsin, nesin sen? –diye bağırdı.

Adam hiç hoşuma gitmemişti, beyazlar içinde olmasına karşın bana kirliymiş gibi görünüyordu. Parmaklarının üstünden... kocaman kulaklarının içinden bile kıllar fışkırıyordu.

— Açım ben, –dedim ona.

Gözlerini kırptı ve öfkeyle gerilmiş acımasız yüzü birden geniş bir gülümsemeyle ışıdı; güneşin kavurduğu kocaman yanakları kulaklarına doğru dalgalar halinde çekildi; at dişleri ortaya çıktı, bıyıkları usulca aşağı indi. Bu haliyle iyi yürekli, tombul kadınlara benzemişti.

Bardağında kalan çayı bir hamlede nehre döktü, sonra benim için yenisini doldurdu; bütün bir francalayla koca bir parça sucuğu da önüme itti.

— Götür! –dedi.– Ye yiyebildiğin kadar! Annen-baban var mı? Hırsızlıkla aran nasıl? Korkma, burada herkes hırsızdır; sana da öğretirler!

Konuşmuyor, havlıyordu sanki. Sinekkaydı tıraşla hafiften mavi-mor bir renk alan yüzünde, burnunun iki yanı kırmızı damar ağlarıyla kaplıydı. Kocaman, mor burnu bıyıklarının üzerine iniyordu. Altdudağı bir tiksinti ifadesiyle fena halde aşağı sarkmıştı. Ağzının köşesine iliştirdiği sigarasından dumanlar tütüyordu. Hamamdan yeni çıkmış olmalıydı, kayın ve acı biber kokuları yayılıyordu üzerinden.* Ayrıca şakakları, ensesi ter içindeydi.

Çayımı bitirince elime bir ruble tutuşturdu:

— Git kendine bir önlük al! Dur, ben kendim alırım...

Külahını düzeltti, ağır bir şekilde yalpalayarak ve ayı gibi ayaklarını yere sürte sürte güvertede yürüdü gitti.

...Gece. Geminin solundan çayırlığa doğru kayan ay, ortalığı ışıl ışıl aydınlatıyor. Bacası beyaz şeritli, kırmızıya çalan pas rengi eski geminin çarkları, gümüşsü suları düzensiz aralıklarla dövüyor. Karartısı suya vuran karşı kıyı, usul usul gemiye doğru yüzüyor; köylü kulübelerinin küçük pencereleri karanlıkta kızıl kızıl ışıyor. Köylülerin şarkı söylediği duyuluyor. Kızlar korosunun "Ay-luli" nakaratı kulağıma "Hallelujah" gibi geliyor.

Geminin yedeğinde, uzun bir halatla gemiye kıçtan bağlı, güvertesi demir kafesle kapatılmış, gemi gibi pas rengi bir mavna var. Kafes, sürgün ve kürek cezası yemiş mahkûmlarla dolu. Mavnanın burnunda dikilen nöbetçinin süngüsü, karanlıkta mum gibi ışıyor. Lacivert gökyüzünü dolduran yıldızlar da minik birer mum sanki. Mavnadan çıt çıkmıyor. Ayın bütün ışıkları mavnanın üzerinde. Kararan demir

---

* Sauna gibi sıcak olan eski Rus hamamlarında, çok eski bir gelenek olarak, başta kayın, değişik ağaçların ince dallarından ya da değişik otlardan yapılan küçük süpürgelerle bedene vurularak masaj yapılır; böylece buharla yumuşayan ağaç yapraklarının kokusu ve özsuları, iyice yumuşayıp gözenekleri açılmış olan deriden bedene geçer. (ç.n.)

kafesin içinde yuvarlak, gri-kara birtakım gölgeler seçiliyor. Mahkûmlar Volga'ya bakıyorlar. Su şırıldıyor, bazen ağlama, bazen usulca gülme sesini andıran bir ses bu. Çevremdeki her şeyin öyle bir havası var ki, kilisedeymişim gibi bir duyguya kapılıyorum. Kiliselerde olduğu gibi burada da keskin bir yağ kokusu var.

Arkadaki mavnaya bakıyor ve erken çocukluk yıllarımı, Astrahan'dan Nijniy'e yaptığımız vapur yolculunu, annemin sert yüzünü ve beni bu zor olmasına karşın ilginç yaşamın içine salan insanı, ninemi anımsıyorum. Ninemi anımsadım mı da, bütün kötü şeyler benden uzaklaşıyor, her şey değişiyor, çok daha ilginç ve hoş oluyor, insanlar daha sevecen, daha iyi yürekli oluyorlar...

Gecenin güzelliği karşısında ağlayacak kadar heyecanlanıyorum. Uzaktan bir tabutu andıran mavna da heyecanlandırıyor beni; nehrin engininde, ılık gecenin dalgın sessizliğinde o da bir tabut gibi gereksiz görünüyor gözüme. Düzgün ilerlemeyen, bazen yükselip bazen alçalan kıyı çizgisi de içimde hoş bir ürperti yaratıyor. İyi bir insan olmak istiyorum, insanların ihtiyaç duyduğu, onlara yararlı biri olmak istiyorum.

Genç-yaşlı, kadın-erkek, gemimizdeki herkes bana tek kişi gibi görünüyor. Bizim gemi hız yapamıyor, bu yüzden işadamları posta gemilerini yeğliyorlar; bizim gemiye ise sessiz sedasız, işsiz güçsüz birtakım insanlar biniyor. Sabahtan akşama tek yaptıkları yiyip içmek, o arada durmadan tabak, bıçak, çatal, kaşık kirletmek. Benim görevim, bulaşık yıkamak. Sabah saat altıdan gece yarılarına dek bulaşık yıkıyorum. Gündüzleri iki ile altı, akşamları da onla on iki arası işim biraz azalıyor; yemekten yorgun düşen yolcular bu saatlerde yalnız çay, bira, votka içiyorlar. Bu zaman dilimi, geminin büfe bölümü çalışanlarının, başka bir deyişle benim amirlerimin –aşçı Smuriy, aşçı yardımcısı Yakov İvaniç, mutfak bulaşıkçısı Maksim ve yolcu güvertesi gar-

sonu, elmacık kemikleri çıkık, yüzü çiçekbozuğu, gözleri yağlı yağlı ışıldayan kambur Sergey'in– küçük bir masanın çevresinde toplanıp çay içtikleri serbest saatleridir. Yakov İvaniç ağlamayı andırır bir gülümsemeyle edepsizce bir şeyler anlatır; güldüğü zaman yeşermeye başlamış çürük dişleri ortaya çıkar. Sergey, kurbağa ağzını ta kulaklarına kadar uzatırken, Maksim, rengi belirsiz gözlerini onlara dikip, yüzü bir karış, susar.

Aşçıbaşı zaman zaman ağır, uğultulu bir sesle gürler:

— Asyalılar! İlkeller!

Bu insanların hiçbirinden hoşlanmıyorum. Dazlak kafalı, şişman bir adam olan Yakov İvaniç'in tek konusu kadınlar ve hep çok çirkin bir dille söz eder kadınlardan. Mavi lekelerle dolu, bomboş bir yüzü var kendisinin, bir yanağında da üzerinde kırmızı tüylerin bittiği bir siğil. Eli hep siğildeki tüylerin üzerinde; kıvırıp iğne gibi sipsivri yapıyor onları. Vapura biraz hafif bir kadın binecek oldu mu, kadının çevresinde tıpkı bir dilenci gibi inanılmaz bir ürkeklikle dolanmaya başlar ve onunla tatlı bir dille, ama kendini de acındırarak konuşur. Konuşurken ağız kenarlarında beliren köpükleri, ikide birde iğrenç dilinin hızlı bir hareketiyle yalar. Ona bakınca nedense, cellatlar da herhalde bunun gibi yağlı olurlar, diye düşünürüm.

— Karı kısmını nasıl tava getireceğini bileceksin, –diye ders verir Sergey'le Maksim'e.

Berikiler pembeleşen yüzleriyle onu dikkatle dinler, dudaklarını kabartırlar.

Aşçı Smuriy ağır ağır yerinden doğrulurken, hor görür bir yüzle, gümbür gümbür:

— Asyalılar! –diye homurdanır, sonra bana emreder:– Peşkov! Hadi!

Kamarada elime deri ciltli bir kitap tutuşturur ve yandaki buzluk duvarına dayanan yatağına uzanır.

— Oku!

Makarna kutusu üstüne oturup buyruğu yerine getiririm.

— Umbrakulda yıldız ışıklarının yansıması, ayıplardan, utançlardan kurtulmaya doğru göklerin yolunun açıldığına işarettir.*

Bir sigara tüttüren Smuriy, burnundan dumanları salarken:

— Develer! Neler de yazmışlar! –diye söylenir.

— Sol memenin açılması, yüreğin temizliğine işarettir.**

— Kimin memesi?

— Onu yazmıyor.

— Besbelli kadın memesi... Tüh, edepsizler!

Gözlerini yumuyor, kollarını başının altına koyarak yatıyor, dudaklarının köşesine yapışmış sigaradan belli belirsiz bir duman yükseliyor; sigarasını diliyle düzeltiyor. Geriniyor, hem öylesine ki, göğsünden ıslıksı sesler yükseliyor. Kocaman yüzü duman bulutları ardında kayboluyor. Bazen uyuduğunu sanıyor ve okumaya ara vererek şu lanet kitabı gözden geçiriyorum; öylesine bıktım, tiksindim ki bu kitaptan!

Ama aşçının hırıltılı sesi yükseliyor:

— Oku!

— Venerabl şu yanıtı veriyor: "Bak sevgili frer Suverian..."***

— Doğru oku! Severyan olacak...

— Burada Suverian yazılı...

---

* Umbrakulda Yıldız Işıkları... Fransızcadan çevrilerek 1784'te Petersburg'da yayımlanan T. Wilson'un "Maskesiz Mason–Masonluğun Gerçek Sırları" adlı kitabı; anti-mason bir politik hiciv olan ve mason ritüelleri ve masonlukla ilgili terimlerin açıklamalarına yer veren bir kitap. Umbrakul (Lat. Umbraculus): Gölgelik yer, saçak altı. (ç.n.)

** Masonlukla ilgili bir ritüele gönderme. (ç.n.)

*** Venerabl (Fr. Vénérable): Saygıdeğer. Büyük Üstad: Mason Locası yöneticisi. Masonlukta, örgüte yeni giren kişiye Frer (Fr. Frère-kardeş) deniyor. Suverian (Fr. Surveillent-Sürveyan) Mason Locasında, Üstad'ın yardımcısı. Sözcük, "suverian" şeklinde yanlış söyleniyor; aşçı da bu yanlış söylenişi büsbütün yanlış anlayarak, Rusçada "kuzeyli" anlamına gelen "severyan" ile karıştırıyor. (ç.n.)

— Öyle mi? Hep cin işi bunlar! Biraz aşağıda şiir gibi bir şey olacaktı, onu oku...

Okuyorum:

Ey, yapıp eylediklerimizi merak eden cahiller,
Onları görmeye yetmez sizin zayıf gözleriniz
Kardeşler nasıl şarkı söyler,
*Siz onu bile bilmezsiniz.**

— Dur! –diyor Smuriy.– Şiir değil bu okudukların! Ver şu kitabı...

Kızgınlıkla kalın, mavi sayfalarını karıştırdığı kitabı daha sonra şiltesinin altına sokuyor.

— Başka bir tane al oradan!

Dertli başım! Teneke kaplı kara sandığında öyle çok kitap var ki! "Omir'in Öğütleri", "Bir Topçunun Anıları", "Lord Sedengal'in Mektupları"**, "Bir Zararlı Olarak Tahtakurusu–Zararlının Yok Edilmesiyle İlgili Tavsiyeler"... O arada başı ve sonu olmayan kitaplar da vardı. Aşçı bazen bütün kitaplarını elden geçirmemi ve tek tek hepsinin adlarını okumamı isterdi. Ben kitapların adlarını okurken, o öfkeyle homurdanırdı:

— Aşağılık herifler, uydurup uydurup yazıyorlar, ama ne yazdıklarını anlayan beri gelsin! Gervasiy*** mesela, nedir, kimdir, ben ne bileyim! Umbrakul da öyle...

---

* "Maskesiz Mason" kitabının sonunda yer verilen mason şarkısı. (ç.n.)

** Alman edebiyatçı ve mistik filozof Karl Eckartshausen'in "Olması Gereken Değil, Var Olan Dünya İçin Omarov'un Öğütleri" (Moskova, 1819) adlı kitabından söz ediliyor. "Bir Topçunun Anıları"-Pierre Surirey de Saint Remy'nin değişik top çeşitlerini ayrıntılarıyla anlattığı "Topçunun Anıları ve Notları" adlı iki ciltlik kitabı (Petersburg, 1732-33). "Lord Sedengal'in Mektupları"-Markiz Adelaide de Flao'nun, "Adele de Senange ya da Lord Sidengam'ın Mektupları" (Moskova, 1803) adlı kitabı. (ç.n.)

*** 1803 yılında Kazan Akademisi'nin isteğiyle Gervasiy adlı bir din adamının Yunancadan çevirdiği, kendi adıyla anılan Kutsal Kitap tefsiri. (ç.n.)

Tuhaf sözcükler, yabancı adlar zihnime çakılıyor, dilime yerleşiyordu. Anlamlarını seslerinden çıkarabileceğimi umarak bu sözcükleri sürekli tekrarlamak istiyordum. Pencerenin gerisindeyse sürekli şırıldayan sular, bitmez tükenmez bir ezgi mırıldanıyordu. Şimdi geminin kıçında olmak vardı! Orada yığılı sandık sepet arasında toplanan tayfalar, ateşçiler iskambil oynayıp yolcuları üter, şarkılar söyler ve birbirinden ilginç öyküler anlatırlardı. Orada onlarla oturmak, onların yalın, anlaşılır öykülerini dinleyerek Kama kıyılarını, kıyı boyunca bakır teller gibi birbirini izleyerek uzayıp giden çam ağaçlarını, üzerlerinde su baskınlarından arta kalan küçük göllerin yer aldığı çayırlıkları ve kırık bir aynayı andıran bu küçük göllerde yansıyan masmavi gökyüzünü izlemek büyük keyifti! Gemimiz gitgide kıyıdan uzaklaşsa da, görünmez çanlardan yükselen sesler, yorgun günün sessizliği içinde bize insanları ve köyleri hatırlatmaya devam ederdi. Dalgaların arasında ekmek kabuğu gibi oynayıp duran bir balıkçı kayığı... Kıyıda görünüveren bir köy... ırmakta yüzen sürüyle çocuk. Kıyıdaki sarı kum şeridi üzerinde yürüyen kırmızı gömlekli bir köylü... Uzaktan, ırmağın ortasından bakınca her şey nasıl da oyuncak gibi küçük, sevimli, alaca bulaca. Kıyıya ve gemimize bağlı mavnaya doğru sevecen, güzel sözler haykırmak isteği yükseliyor içimden.

Bu kızıla çalan pas rengi mavna çok ilgimi çekiyordu. Küt burnuyla bulanık suları yarışını gözlerimi bir an bile ondan ayırmadan dakikalarca izleyebilirdim. Bir domuzu sürür gibi çekiyordu onu gemimiz. Mavnayı gemiye bağlayan halat, gevşediğinde suyu kamçılıyor, yeniden gerildiğindeyse mavnanın burnunu sallıyor, üzerindeki su damlacıkları dökülüyordu. Mavnada, vahşi hayvanlar gibi demir kafes içine kapatılmış insanların yüzlerini görmeyi çok istiyordum. Perm'de onları kıyıya çıkardılar. Mavnanın yanaştığı iskeleye gittiğimde onlarca kül rengi insan önümden geçti. Boğuk seslerle ayaklarını sürüyor, zincirlerini şakırdatıyorlardı; sırt-

larındaki torbanın ağırlığından iki büklümdüler. Kadın-erkek, genç-yaşlı, güzel-çirkindiler, ama öbür insanlardan hiçbir farkları yoktu; bir tek saçları çok kötü kesilmişti, bir de giyimleri değişikti. Elbette hayduttu bunlar; ama ben ninemden haydutlar hakkında hep güzel şeyler dinlemiştim.

Şu kafesteki insanlardan çok daha fazla hayduta benzeyen Smuriy asık yüzle mavnaya bakarak:

— Tanrı kimsenin başına böyle dert vermesin! –diye homurdandı.

Bir gün ona:

— Başkaları haydutluk edip adam öldürürken, siz yemek pişiriyorsunuz, bu nasıl iş? –dedim.

— Ben yemek pişirmem, yemek hazırlarım; yemeği kadınlar pişirir, –dedi, sonra gülümseyerek ekledi:– İnsanlar arasındaki bütün fark, onların ne kadar ahmak olduklarındadır. Kimi akıllıdır, kimi daha az akıllıdır, kimi ahmaktır. Akıllı olmak için doğru kitapları okumak gerekir: kara büyü... ya da ne bileyim... Aslında bütün kitapları okuyacaksın, ki iyisini, doğrusunu bulabilesin...

Bana sürekli aşılamaya çalışırdı:

— Oku! Anlamadın mı, yedi kez daha oku! Yine mi anlamadın, on iki kez oku!

Smuriy, konuşmaktan pek hoşlanmayan suskun büfeci de dahil, gemideki herkesle, onları küçük görüyormuş, sanki onlara sürekli taşlar fırlatıyormuş gibi kesik kesik konuşurdu; bu sırada altdudağı sarkar, bıyıkları fırça gibi kabarırdı. Bana karşı yumuşak, dikkatliydi; ama beni korkutan bir şeyler vardı bu dikkatte. Aşçı bana bazen ninemin kız kardeşi gibi hafif kaçık gelirdi.

— Dur, okuma! –derdi, bazen.

Ve gözlerini yumup, burnunu çeke çeke uzunca bir süre yatardı. Bu sırada kocaman karnı inip kalkarken, tıpkı ölülerinki gibi göğsünde kavuşturduğu tüylü el parmakları, görünmeyen şişlerle görünmeyen bir çorabı örerdi.

Derken birden mırıldandığı duyulurdu:

— Evet. İşte sana akıl, git ve yaşa! Ama insanlara hem çok az hem de eşitsiz dağıtılmış akıl. Keşke herkes aynı şekilde akıllı olsaydı! Ama öyle değil işte. Kimi anlar, kimi anlamaz, kimi anlamak bile istemez!

Tökezler gibi kesik kesik bir konuşmayla askerlik hayatından bir şeyler anlatıyor bana. Anlattığı öykünün özünü kavrayamıyorum; çünkü hem öykü bana ilginç gelmiyor hem de o olayları en başından değil, aklına geldiği gibi anlatıyor.

— Derken, alay komutanı o eri çağırıp, sordu: "Teğmen sana ne dedi?" Er de ne olup bittiyse hepsini bir bir anlattı. Çünkü ere bir şey sorulduğunda doğru yanıt vermek zorundadır. Teğmense ona duvara bakar gibi bakıyordu... sonra döndü, başını eğdi... Evet...

Ağzından duman bulutları savurarak öfkeyle homurdanıyor:

— Neyin söylenip neyin söylenemeyeceğini ben nereden bileyim? Teğmeni küreğe mahkûm ettiklerinde zavallı annesinin söylediği... Aman Tanrım! Ben hiç okumamış bir adamım...

Sıcak. Her şey usul usul titriyor, uğulduyor. Kamaranın metal duvarına sular çarpıyor. Vapurun çarkı pat pat sesler çıkarıyor. Vapurun ışığı altında ırmak geniş bir şerit halinde akıyor. Uzakta, kıyı şeridinde, çayırlık bir bölge seçiliyor. Ağaçlar hafiften sallanıyor. Kulak, çevredeki bütün seslere alıştığı için insana sanki her yanda kaskatı bir sessizlik hüküm sürüyormuş gibi geliyor; oysa geminin baş tarafında bir tayfa hazin bir sesle bağırıyor:

— Ye-e-di, ye-e-di...

Hiçbir şey yapmak istemiyor canım; ne birilerini dinlemek ne bir şeye katılmak ne çalışmak... Tek istediğim, mutfağın yanık yağ kokusunun duyulmadığı gölge bir yerde

oturup sessiz, yorgun hayatın suda usulca kayışını uykulu gözlerle izlemek.

Aşçı, öfkeyle emrediyor:

— Oku!

Varsıl yolculara hizmet eden garsonlar bile korkuyorlar ondan. Hatta sessiz, konuşmaktan yana pek cimri, levrek balığına benzeyen büfeci bile ondan çekiniyor sanki.

— Hey, sen, domuz herif! –diye bağırıyor, büfe garsonlarından birine.– Çabuk buraya gel, hırsız herif! Asyalı... Umbrakul...

Tayfalar, ateşçiler hep saygılı davranırlardı ona, dalkavukluk ederlerdi. O da onlara haşlama et verir, köyleri, aileleri hakkında sorular sorardı. Üstleri başları yağ, is içindeki Beyaz Rus ateşçiler vapurda küçük görülürlerdi; herkes onlara Yagut diye seslenir, sonra da:

— Yagu, byagu, –diye alay edip onları kızdırırlardı.

Smuriy bu durumu öğrendiğinde yüzüne kan yürüdü, bıyıkları fırça gibi oldu:

— Seninle alay etmelerine nasıl izin verirsin be adam? –diye haykırdı, ateşçiye.– İndirsene pislik herifin suratına bir tane!

Yakışıklı, ama kötü yürekli bir adam olan lostromo bir gün aşçıya şöyle deyiverdi:

— Yagut'la Hohol*'un inancı aynıdır!

Lostromoyu bir anda çalyaka edip havaya kaldıran aşçı onu havada ileri geri sallayarak sordu:

— Geberteyim mi, ha, geberteyim mi?

Bazen işi dövüşe vardıracak kadar tartıştıkları olurdu. Ama Smuriy'e kimse vuramazdı. Çünkü hem insanüstü bir gücü vardı hem de kaptanın karısıyla arası çok iyiydi; uzun boylu, iriyarı, saçları oğlan çocuklarınınki gibi kısacık kesilmiş bu kadınla sık sık oturup samimi bir şekilde sohbet ederlerdi.

---

* Hohol: Küçümseme ya da alay yollu Ukraynalı. (ç.n.)

Smuriy korkunç votka içer, ama hiç sarhoş olmazdı. Daha sabahtan başlardı içmeye; bir şişe votkayı başına dikip dört hamlede bitirdikten sonra biraya başlar, akşama kadar bira şişeleri birbirini kovalardı. Aşçının yüzü kızardıkça kızarır, kara gözleri bir şey karşısında şaşırıp kalmış gibi yuvarlaklaşırdı.

Akşamları bazen lombar ağzında beyaz ve kocaman görünümüyle saatler boyu sessizce oturur, asık yüzü akıp giden uzaklara dalar giderdi.

Yakov İvaniç pişmiş, tere batmış bir halde mutfaktan çıkar, şöyle bir durup dazlak kafasını kaşıdıktan sonra ya elini sallayıp gözden kaybolur ya da biraz uzaklaştıktan sonra uzaktan seslenirdi:

— Mersinbalıkları sizlere ömür...

— Sen de balık çorbasına kat...

— Sövüş ya da buğulama isteyen olursa?

— Yap. Hapır hupur yiyeceklerdir!

Bazen yanına yaklaşmaya cesaret ederdim. Gözlerini ağır ağır kaldırıp sorardı:

— Ne var?

— Hiç.

— İyi...

Böyle anlardan birinde, yine de sordum:

— Neden herkesi korkutuyorsunuz, oysa siz iyi bir insansınız?

Beklediğimin tersine, kızmadı.

— Ben yalnız sana karşı iyiyim.

Ama hemen ardından olanca saflığıyla, dalgın dalgın:

— Kim bilir, –diye ekledi,– belki de herkese karşı iyiyimdir? Ama, bunu insanlara göstermiyorum. Çünkü bunu gösterdin mi anında tepene çıkarlar. İnsanlar nasıl hep bataklıkta kuru yükseltilerin üzerine basmaya çalışırlarsa, iyi insanların da öyle tepesine çıkar, çamurlu ayaklarıyla onları ezerler. Git, bira getir!

Birkaç hamlede şişeyi bitirince, bıyıklarından süzülen birayı yalayarak:

— Az daha büyük olsaydın sana neler öğretirdim! – dedi.– Benim insanlara söyleyecek sözüm var. Aptal biri değilim... Kitap oku, gereken her şeyi kitaplarda bulacaksın. Kitap deyip geçme! Bira ister misin?

— Yok, sevmiyorum.

— Eh, içme öyleyse. Sarhoşluk beladır. Votka dersen, şeytan işi. Varsıl olaydım, ne yapar eder seni okuturdum. Cahil adamın öküzden farkı yoktur. İsterçifte koş, ister mezbahaya yolla, farkında bile olmaz!

Kaptanın karısı ona bir Gogol cildi vermişti, "Korkunç İntikam"ı okudum, çok da beğendim. Ama Smuriy kızgınlıkla bağırdı:

— Saçma sapan şeyler! Başka kitapları da var, biliyorum...

"Korkunç İntikam"ı benden aldı, gidip kaptanın karısından başka bir kitap getirdi.

— Taras'ı oku, –dedi, somurtkan bir yüzle.– Neydi adamın ikinci adı? Unuttum. Hadi, bul ve oku. Kadın, güzel bir kitap olduğunu söylüyor. Kime göre güzel? Ona göre. Belki ben güzel bulmayacağım? Saçlarını kestirmiş... Kulaklarını niye kestirmemiş, anlamadım?

Taras'ın Ostap'ı dövüşe çağırdığı sahne aşçıyı esaslı güldürdü.

— Bu işler böyledir! Ya ne olacaktı? Sen okumuşsun, ama ben de güçlüyüm! Neler basıyorlar, develer!

Dikkatle dinliyor, arada bir homurdanıyordu:

— Olacak şey değil! Bir adamı bir vuruşta omzundan kıçına kadar ikiye ayıramazsın! Saçmalık! Bir adamı mızrağın ucunda havaya kaldırmak da olacak şey değil, mızrak kırılır! Ben de askerlik yaptım... bu işler böyle olmaz!

Andrey'in ihaneti karşısında derin bir nefret duydu:

— Olmaz olsun böyle evlat! Üstelik de karı yüzünden! Tuh sana aşağılık herif!

Gelgelelim Taras oğlunu öldürünce aşçı bacaklarını yatağından aşağı sarkıttı, elleriyle yatağına dayanıp iki büklüm oldu, ağlamaya başladı. Gözyaşları yanaklarından ağır ağır akıyor, yere damlıyordu. Burnunu çeke çeke:

— Aman Tanrım! Aman Tanrım... –diye söyleniyordu.

Birden bana bağırdı:

— Okusana be, şeytanın aşık kemiği!

Ama Ostap ölmeden önce, "Baba! Beni duyuyor musun?" diye bağırdığında yeniden ağlamaya başladı; bu kez çok daha acı, çok daha şiddetliydi ağlaması.

— Her şey mahvoldu! –dedi hıçkırarak.– Her şey... Kitap burada bitiyor mu? Ah, lanet olsun... Neler geliyor insanoğlunun başına! Erkek diye ben bu Taras'a derim!

Kitabı elimden alıp okşar gibi inceledi. Gözyaşları kitabın üzerine damlıyordu.

— Güzel kitap! Ruhuma bayram ettirdi!

Sonra "Ivanhoe"yu okuduk. Richard Plantagenet'ı çok beğendi Smuriy.

— Kral dediğin böyle olur! –dedi, etkileyici bir sesle.

Oysa ben sıkıcı bulmuştum kitabı.

Aslında zevklerimiz pek uyuşmuyordu. "Bulunmuş Çocuk Thomas Jones'un Başından Geçenler"in eski bir çevirisi olan "Thomas Jones'un Öyküsü"nü ben çok ilginç bulmuştum. Smuriy ise söylenip durmuştu:

— Ahmaklık! Thomas'tan bana ne!? Dünyada başka kitap mı kalmadı?

Bir gün kendisine dünyada başka kitaplar da olduğunu söyledim: Yeraltı yayını, yasaklanmış kitaplar... bunlar ancak geceleri, bodrumlarda okunabilirlerdi...

Gözleri kocaman oldu, bıyıkları diken diken.

— Bu nasıl bir yalan? Neler saçmalıyorsun sen?

— Yalan söylemiyorum. Günah çıkarırken papaz sordu bana bu kitaplardan okuyup okumadığımı... Ondan önce de ben kendi gözlerimle gördüm, bu kitapları nasıl okuyup ağladıklarını...

Yüzü asıldı; gözlerimin içine bakarak sordu:

— Ağlayan kim?

— Bir kadın... Okunan kitabı dinliyordu... Kitabı dinleyen bir kadın daha vardı... o da o kadar korktu ki, kaçar gibi çıktı odadan...

— Uyan, sayıklıyorsun, –dedi Smuriy, yavaşça gözlerini yumarak; biraz durup düşündükten sonra, ekledi:– Bir yerlerde kimselerin bilmediği gizemli bir şeylerin bulunduğuna hiç kuşku yok... olmazsa olmaz, illa ki vardır... Ama benim yaşım geçti... hem bunlar benim karakterime de pek uygun değil... Ama yine de...

Saatlerce böyle düzgün, çekici konuşabilirdi.

Hiç farkında olmadan kitap okumaya alışıp gitmiştim. Büyük bir keyifle elime alıyordum kitapları. Kitaplarda anlatılan hayatla gerçek hayat arasında hoş farklar vardı. Gerçek hayat gitgide ağır bir yüke dönüşüyordu.

Smuriy de iyice kaptırmıştı kendini kitaplara, sık sık beni işimden koparıyordu:

— Peşkov, gel, bana kitap oku!

— Yıkayacağım dünya kadar bulaşık var.

— Maksim yıkar.

Kaba bir buyrukla kıdemli bulaşıkçıyı benim işime yolluyordu, o da öfkesinden bardakları kırmaya başlayınca büfeci sakin bir sesle beni uyarıyordu:

— Bak, sonra gemiden indiririm seni!

Bir gün Maksim bulaşık suyu ve çay artıklarıyla dolu leğenin içine bilerek birkaç da bardak koymuş; ben leğeni güverteden dökerken, bardaklar da tabii leğendeki suyla birlikte ırmağı boyladı.

Smuriy, büfeciye:

— Benim yüzümden oldu, –dedi,– bardakları benim hesabıma yazın.

Büfe çalışanları bana tavır almaya başladılar:

— Hey, kitapların efendisi! Sana bu gemide ne diye para veriyorlar, kitap oku diye mi, ha?

Bana olabildiğince çok iş çıkarmaya çalışıyorlar, bunun için de gereksiz yere kap kirletiyor, bulaşık çoğaltıyorlardı. Tüm bunların benim için pek hoş bir sonuç vermeyeceğini biliyordum. Yanılmamışım.

Bir akşam küçük bir belde iskelesinden gemiye kırmızı yüzlü bir kadınla, yanında yepyeni, pembe giysili, sarı başörtülü bir genç kız bindi. Her ikisi de hafif içkiliydi. Kadın gülümsüyor, herkesi selamlarken bazı heceleri bir papaz gibi vurgulayarak açıklamalarda bulunuyordu:

— Bağışlayın, canlarım, biraz içkiliyim! Yargılanıyordum, aklandım, ben de sevinçten biraz kafayı çektim...

Genç kız da bulanık gözlerle çevresine bakarak gülümsüyor, bir yandan da kadına:

— Bırak saçmalamayı da yürü! –diyordu.

İkinci mevkide, Sergey'le Yakov İvaniç'in birlikte kaldıkları kamaranın karşısındaki kamaraya yerleştiler. Kadın, bir süre sonra ortalıktan kayboldu. Sergey, kurbağa ağzı kulaklarında, kızın yanına oturdu.

Gece işimi bitirmiş tam masanın üzerine yatıp uyuyacaktım ki, Sergey gelip kolumdan çekiştirmeye başladı:

— Kalk, seni evlendiriyoruz!

Sarhoştu. Kolumu kurtarmaya çalışınca bana vurdu.

— Kalk dedim sana!

Maksim geldi; o da sarhoştu. İkisi birlikte beni güvertede uyuyan yolcuların arasından geçirerek kendi kamaralarına sürüdüler. Ancak, kamaranın önünde Smuriy dikiliyordu. Yakov İvaniç de, kapı sövelerine tutunmuş, girişte duruyordu. Kız da oradaydı ve Yakov İvaniç'in sırtına yumruklar indirirken sarhoş bir sesle bağırıyordu:

— Bırakın beni!..

Beni Maksim'le Sergey'in ellerinden çekip alan Smuriy, saçlarından tutup bu ikisinin kafalarını birbirine çarptı, sonra ikisini birden bir kenara savurdu.

Ardından, kapıyı suratına çarparak Yakov'a:

— Asyalı! –diye gürledi.

Son olarak da beni sertçe iterek:

— Defol gözümün önünden! –dedi.

Koşarak geminin kıç tarafına gittim. Gece bulutlu, nehir karaydı. Gemiden gerideki görünmeyen kıyılara doğru iki kül rengi köpük çizgisi uzayıp gidiyordu. Bu iki çizgi arasından da mavna geliyordu. Bazen sağda, bazen solda beliren kırmızı ışıkların, kıyıdaki beklenmedik dönüşlerde bir anda gözden yitmeleriyle ortalık sanki daha bir karanlık oluyor, benim de yüreğime bir ağırlık çöküyordu.

Aşçıbaşı geldi. Yanıma oturdu. Derin derin göğüs geçirip bir sigara yaktı.

— Seni öyle çalyaka etmiş, kızın yanına mı götürüyorlardı? Pislikler! Konuşurlarken duydum onları, neye niyetlendiklerini anladım...

— Kızı da ellerinden aldınız mı?

— Onu... mu? –deyip kıza ağır bir küfür savurdu, sonra sıkıntılı bir sesle sürdürdü:– Hepsi birbirinden iğrenç! Bu vapur olacak pislik yığını köyden bile beter! Sen hiç köyde yaşadın mı?

— Hayır.

— Köy dediğin baş belası yerdir. Hele kışları...

İzmaritini suya fırlattı, sustu, sonra yeniden başladı:

— Senin bu domuzlar arasında yok olup gitmenden korkuyorum, evlat. Sana acıyorum. Herkese acıyorum aslında ve... bazen ne yapacağımı bilemiyorum... Hatta diz çöküp, "Ne yapıyorsunuz itoğluitler, ha?" diye sorasım geliyor. "Ne yapıyorsunuz? Kör müsünüz? Develer..."

Vapur, içli içli düdük çaldı, mavnayı vapura bağlayan halat suda şakladı; yoğun karanlıkta görünüp yiten bir fener ışığı iskelenin yerini gösterdi. Derken, karanlıkta başka ışıklar da ortaya çıktı.

— Pyaniy Bor, –diye mırıldandı aşçı.– Bir de Pyanaya diye bir ırmak olacaktı. Pyankov adında, bölük emini bir

yüzbaşı tanımıştım... Sonra, Zapivohin diye bir yazıcı vardı*... Ben... karaya çıkıyorum...

Omuzlarından geçirdikleri kolanların altında bedenleri yay gibi kıvrılmış iriyarı Kama'lı kadınlar ve genç kızlar uzun teskerelerle kıyıdan gemiye odun taşıyorlar, bir metreden uzun, ağır odunları geminin ocak sintinesinin karanlık ağzına doğru fırlatırken, çınlayan sesleriyle:

— Değmesin! –diye bağırıyorlardı.

Tayfalar, ağır odun yükleriyle ikişerli gruplar halinde önlerinden geçen kadınların göğüslerine, bacaklarına el atıyor, kadınlar da çığlığı basıp tayfaların yüzüne tükürüyorlardı. Yüklerini boşaltıp geri dönerken, tayfaların çimdiklerinden, el atmalarından kendilerini teskereleriyle koruyorlardı. Geminin her gidiş dönüşünde, gemiye odun yüklediğimiz her iskelede onlarca kez gördüğüm, değişmeyen bir manzaraydı bu.

Çok yaşlanmışım ve yıllardır bu gemide yaşıyormuşum gibi geliyordu bana. Sanki yarın, bir hafta sonra, güzün, önümüzdeki yıl olup bitecek her şeyi biliyordum.

Gün ağarıyordu. İskelenin hemen ardındaki kumlu yükseltide göz alıcı bir orman belirmişti. Ellerindeki uzun teskere sopalarıyla gülüşerek, şarkılar söyleyerek ormana doğru yürüyen kadınlar, uzaktan askere benziyordu.

Ağlamak istiyordum. Göğsümde fokurdayan, yüreğimi yakan gözyaşları bana dehşetli acı veriyordu.

Ama ağlamaya utandığım için güverteyi yıkayan tayfa Blyahin'e yardım etmeye başladım.

Sessiz, kendi halinde bir adamdı Blyahin. Solgun, cansız, yavaş. Gizlendiği köşelerden ufacık gözleri ışıldardı.

— Benim asıl adım Blyahin değil... Annem... orospu olduğu için bana bu adı taktılar. Bir kız kardeşim var, o da öyle. Besbelli kaderleri böyleymiş. Kader, kardeş, hayatımıza yön veren dümendir. Hadi artık git... ya da... dur, bekle...

---

* Aşçı, "piyaniy" (sarhoş) sözcüğünün çağrışımıyla, aynı kökten türetilmiş birtakım adlar hatırlıyor. (ç.n.)

Süpürgesini güvertede hafifçe gezdirirken yavaşça bana şöyle diyordu:

— Kadınlara nasıl sarkıntılık ettiklerini gördün! Evet, evet, demin tanık olduğun şeylerden söz ediyorum! Yaş odun bile uzun süre ateşte kalırsa, tutuşur! Bu benim hiç hoşuma gitmiyor, kardeş! Saygıdeğer bulmuyorum. Kadın olsaydım, hiç düşünmez kendimi bataklığın karanlık sularına bırakırdım. İsa şahidim olsun ki yapardım bunu! Zaten iradesiz yaratıktır kadın dediğin, bir de burada iyice uyarıp isteklendiriyorlar! Hadımları bilir misin? Akıllı insanlardır. Gerçeği son derece doğru sezmişlerdir. Pis işlerden geri dur, temiz kalple Tanrı'ya yönel.*

Kaptanın karısı, eteğini iyice yukarı kaldırmış, sulara basmamaya özen göstererek hoplaya hoplaya yanımızdan geçti. Sabahları hep erken kalkardı. Uzun boylu, zarif bir kadındı. Alabildiğine sade, ışıl ışıl bir yüzü vardı. Arkasından koşup bütün kalbimle:

— Ne olur bana bir şeyler söyleyin! –diye yalvarmak geçti içimden.

Vapur usulca iskeleden uzaklaşmaya başladı. Blyahin haç çıkararak:

— Gidiyoruz! –dedi.

---

* Hadımlar (Rusçası "Skoptsı"): Ortodoksluğun gösterişli ritüellerine karşı çıkan ve hadım olduklarında Tanrı'ya daha yakınlaşacaklarına inanan bir tarikatın üyeleri. (ç.n.)

VI

Sarapul'da Maksim vapurdan ayrıldı. Kimseyle vedalaşmadan, ciddi, sessiz, sakin vapurdan indi gitti. Onun ardından gülerek neşeli kadın da indi; giysileri buruş buruş olmuş, gözleri şişmiş genç kız da onu izledi. Sergey'e gelince, uzun süre kaptanın kamarası önünde diz çöküp bekledi; kapıyı öpüyor, kafasını tahtalara vuruyor, inliyordu:

— Bağışlayın! Suç bende değil, Maksim'de!

Tayfalar, büfenin garsonları, hatta yolculardan kimileri, yalan söylediğini bilmelerine karşın, ona dayanmasını öğütlüyorlardı:

— Yılına, devam et! Göreceksin, bağışlayacak!

Kaptan kendisini tersledi, kovdu, hatta bir kez öyle bir tekme attı ki, Sergey boylu boyunca yere serildi. Ama kaptan onu yine de bağışladı. Sergey çay fincanlarıyla dolu tepsiyi kaptığı gibi güvertede seğirtmeye başladı; yolcuların gözlerinin içine köpek gibi yaltaklanırca bakıyor, bir oraya, bir buraya atılıyordu.

Maksim'in yerine limandan yeni birini buldular. İri kemikli, küçücük kafalı, gözleri kızarmış Vyatka'lı bir erdi bu. Yardımcı aşçı, onu hemen tavuk kesmeye yolladı. Tavuklardan ikisini kesmeyi başaran er, öbür tavukları elinden kaçırdı. Yolcular, yakalamak için güvertede tavukları kovalamaya başladılar; üç tavuk nehre uçtu. Bunun üzerine zavallı er

mutfağın yanındaki odun yığınlarının üzerine oturup acı acı ağlamaya başladı.

Smuriy, ona şaşkınlıkla bakarak:

— Aptal mısın sen? –dedi.– Hiç asker adam ağlar mı?

— Ben muharip sınıftan değildim, –dedi er, usulca.– Geri hizmetlerdeydim.

Bu sözlerle kendi ipini çekmiş oldu. Yarım saat sonra vapurda herkes ona gülüyordu. İyice yanına yaklaşıp gözlerini adamcağızın gözlerinin içine dikerek:

— Bu mu? –diye soruyor, sonra da kasıklarını tuta tuta gülmeye başlıyorlardı.

Bön, ahmakça bir gülüştü bu.

Gizlemeye çalışır gibi gözyaşlarını eprimiş basma mintanının yeniyle kurulayan er önceleri insanları görmüyor, gülüşlerini duymuyor gibiydi. Ama çok geçmeden kızarmış gözleri öfkeyle yanmaya, sözcükleri hızla birbirine ekleyerek Vyatka ağzıyla ilenmeye başladı:

— Gözlerinizi belertmiş ne gülüyorsunuz, gözü çıkasıcalar!

Bu sözler insanları büsbütün neşelendirdi. Parmaklarıyla onu dürtüyor, önlüğünden, mintanından çekiştirip keçiyle oynar gibi oynuyorlardı onunla. Öğle yemeğine dek adamcağızın canını çıkardılar. Yemekten sonra yolculardan biri tahta bir kaşığın ucuna, sıkılmış bir limon parçası geçirdi, sonra da bunu arkadan erin önlüğünün ipine bağladı. Er yürüdükçe arkada kaşık sallanıyor, herkes kahkahalarla gülüyordu. İnsanların neye güldüklerini anlayamayan er, kapana kısılmış fare gibi telaş içinde bir oraya bir buraya atılıp duruyordu.

Smuriy sessiz, ciddi, adamı izliyordu; bu anda bir kadın yüzünü andırıyordu aşçının yüzü.

Ere acımaya başlamıştım.

— Arkasındaki kaşığı söyleyeyim mi kendisine? –diye sordum aşçıya.

Aşçı, sessizce başıyla evetledi.

Ere, insanların neye güldüklerini açıkladığımda hemen ellerini gerisine atıp kaşığı kopardı, yere çaldı, ayaklarıyla ezdi ve... iki eliyle birden saçlarıma asıldı. Dövüşmeye başladık. İnsanlar büyük bir keyifle çevremizde halka oldular.

İnsanları sağa sola savurarak kalabalığı yaran Smuriy yanımıza geldi ve bizi ayırdı. Önce benim kulağımı çekti, sonra elini erin kulağına attı. Bu küçük adamın, kulağında aşçının eli, başını kaldırarak dans eder gibi zıpladığını gören halk bu manzara karşısında çılgın gibi gülmeye, tepinmeye, çığlıklar atıp ıslık çalmaya başladı.

— Yaşşa garnizon! Aşçının karnına bir kafa atsana be adam!

Bu insan sürüsünün sergilediği vahşi sevinç karşısında, üzerlerine atıldığım gibi çirkef kafalarına birer odun indirmek için dehşetli bir istek duydum.

Erin kulağını bırakan Smuriy, ellerini arkasına bağladı, bıyıkları diken diken, bir yaban domuzu gibi dişlerini göstererek kalabalığın üzerine yürüdü:

— Herkes yerine, marş! Ass-yalılar!..

Er, yeniden üzerime atıldıysa da, Smuriy onu tek koluyla kucağına aldığı gibi tulumbanın altına götürdü, cılız bedenini bez bir bebek gibi tulumbadan çektiği suyun altında çevirmeye başladı.

Tayfalar, lostromo, ikinci kaptan koşup geldiler, kalabalık yeniden toplanmaya başladı. Büfeci, her zamanki gibi dilsiz-ağızsız, herkesten bir baş yukarıdaydı.

Er, mutfağın yanındaki odunların üzerine oturup titreyen elleriyle çizmelerini çıkardı, dolamalarını çözüp sıkmaya başladı, oysa çaputlar kuruydu. Adamın seyrek saçlarındansa sular damlıyordu. Bu manzara insanları yeniden güldürdü.

— Hiç fark etmez, –diye söylendi er, tiz bir sesle,– o veledi yine de öldüreceğim!

Bir eli omzumda olan Smuriy, ikinci kaptana bir şeyler anlatıyordu. Tayfalar kalabalığı dağıttı. Ortalıkta kimse kalmayınca Smuriy:

— Seninle ne yapacağız be adam? –dedi.

Er yabanıl gözlerle bana bakıyor, tuhaf bir biçimde titreyerek susuyordu.

— Uslu dur, tutaraklı! –dedi, Smuriy ona.

— Burası askeriye değil, sen de benim komutanım değilsin, düdük! –diye karşılık verdi er.

Aşçının utandığını fark ettim. Şiş yanakları sarkıverdi, yere tükürdü, beni de arkasına alıp yürüdü gitti. Gözlerim erde, ardı sıra sersemlemiş bir halde yürüdüm. Smuriy, şaşkın şaşkın söyleniyordu:

— Buyurun işte! Bu da böyle bir tip...

Arkamızdan koşarak bize yetişen Sergey, nedense fısıldayarak:

— Kendini doğramak istiyor, –dedi.

Smuriy:

— Nerede? –diye haykırdı ve koşmaya başladı.

Er, elinde büyük bir bıçak, tayfaların yattığı kamaranın kapısında duruyordu. Tavuk kesilen, aynı zamanda ocağı yakmak için tahtaların küçük parçalara ayrıldığı, ağzı testere gibi tırtıklanmış kör bir bıçaktı bu. Islak kafalı, ufak tefek, gülünç adamcağızı seyretmek için kapı önünde yine yığınla insan toplanmıştı. Yüzü, kısa kalkık burnu, soğuk paça gibi titriyor, dudakları seğiriyordu. Yorgunca açılmış ağzından "Kan içiciler... cellatlar!" sözleri dökülüyordu.

Durumu daha iyi görebilmek için orada bir şeyin üzerine çıktım; insanlar sırıtıyor, kikirdiyor, "Bak, bak..." diye birbirlerine onu gösteriyorlardı.

Er bir ara kurumuş, çocuk eli gibi küçücük eliyle gömleğinin ucunu pantolonuna sokmaya çalışınca hemen yanımdaki saygın görünüşlü bir adam göğüs geçirerek:

— Güya kendini öldürecek, ama kalkmış pantolonunu düzeltiyor... –diye söylendi.

İnsanlar daha da yüksek sesle gülmeye başladılar. Besbelli, erin kendini öldüreceğine inanmıyorlardı. Buna ben de inanmıyordum. Smuriy'e gelince, ere göz ucuyla şöyle bir baktı, sonra:

— Çekil! Çekil! Ahmak! –diye söylenerek, göbeğiyle orada biriken yolcuları iteklemeye başladı.

Herkese topluca ahmak diye sesleniyordu. Bir grup insanı göbeğiyle itekliyor ve:

— Yerlerinize, ahmak! –diye bağırıyordu.

Aslında bu da gülünçtü, ama yanlış olduğu da söylenemezdi. Sabahtan beri burada herkes tek bir büyük ahmak gibiydi.

İnsanları dağıttıktan sonra erin yanına gitti, elini uzattı.

— Bıçağı ver...

— Ne fark eder ki... –dedi er, bıçağı sivri ucundan uzatırken.

Aşçı bıçağı bana verdi, eri de kamaraya itti.

— Zıbar yat! Ne biçim adamsın sen böyle?

Er, sessizce ranzaya oturdu.

— Çocuk sana yiyecek ve votka getirecek. Votka içiyor musun?

— Biraz...

— Sakın çocuğa dokunayım deme! Seninle alay eden o değildi, duyuyor musun beni? O değildi diyorum sana...

— Niye eziyet ettiler bana? –diye sordu er usulca.

Smuriy biraz bekledikten sonra, asık yüzle:

— Ben biliyor muyum sanki? –dedi.

Birlikte mutfağa doğru yürürken homurdanıyordu:

— Gerçekten de adamı canından bezdirdiler! Hem de ne biçim! İnsanlar, kardeş, adamı deli ederler.. Tahtakurusu gibi bir yapıştılar mı, işin bitiktir! Tahtakurusu bile hiç kalır yanlarında...

Kamaraya ekmek, et ve votkayla döndüğümde er yatağına oturmuş ileri geri sallanıyor, kadınlar gibi usul usul hıçkırıyordu. Tabağı ufak masanın üzerine koydum:

— Ye şunları...

— Kapıyı kapa.

— İçerisi karanlık olur.

— Kapa yoksa, yine tepeme birikirler!

Dışarı çıktım. Hoşlanmıyordum bu adamdan. Acıma bile uyandırmıyordu bende. Beni tedirgin eden bir durumdu bu. Çünkü ninemin kaç kez yinelediği öğüdü hep aklımdaydı: "İnsanlara acımak gerek. Herkes dertli, herkesin hayatı zor..."

Mutfağa döndüğümde aşçı sordu:

— Götürdün mü? Ne yapıyor?

— Ağlıyor...

— Pöh! Bir de asker olacak!

— Ben... acıyorum ona.

— Nasıl? Bu da ne demek şimdi?

— İnsanlara acımak gerek...

Smuriy elimi tutup beni kendine doğru çekti ve etkileyici bir sesle öğüt verdi:

— İnsan birine kendini zorlayarak acımaz... Ve yalan söylemek, ikiyüzlülük hiç doğru bir şey değildir, dediğimi anladın mı?

Sonra beni iterek asık suratla ekledi:

— Senin yerin burası değil! Al, bir sigara iç...

Müthiş heyecan içindeydim; yolcuların davranışları beni ezmiş, bitirmişti. Ere yapıp ettikleri, Smuriy onun kulağını çektiğinde attıkları kahkahalar karşısında küçüldüğümü hissetmiş, kahrolmuştum. Bütün bu iğrenç, acınası durumlar onların nasıl hoşuna gidebiliyordu? Bunlarda gülünecek, sevinç duyulacak ne vardı?

Bir saat önce ıslıklar çalarak bağırıp çağıran, kahkahalar atan onlar değilmiş gibi işte yeniden alçak tentelerin altına kuruldular, yiyip içiyor, kâğıt oynuyor, sakin, ağırbaşlı sohbet ederek ırmağı seyrediyorlar. Her zaman olduğu gibi yine sessiz, kendi halinde, tembeller. Sabahtan akşama dek,

böcekler ya da güneş ışığındaki toz tanecikleri gibi vapurda kımıl kımıl oradan oraya gidip geliyorlar. İşte onlarcası itişip kakışarak, haç çıkararak telaş içinde vapurdan iniyor; onlara benzeyen bir o kadar insan da, tam ters yönden onların üzerine yürüyerek iskeleden vapura biniyor, tıpkı onlar gibi giyimli, tıpkı onlar gibi sırtlarındaki sandıkların, denklerin ağırlığı altında iki büklüm.

İnsanların sürekli değişimi, vapurdaki yaşamı hiç değiştirmiyor. Vapura yeni binen yolcular da inip giden yolcular nelerden söz ediyorlarsa aynı şeylerden söz edecekler: toprak, iş güç, Tanrı, kadınlar... Kullandıkları sözcükler bile değişmeyecek.

— Yüce Tanrı, ey insanoğlu, sabredeceksin, buyurmuş... o zaman bize düşen, sabretmek. Elden ne gelir, yazgımız böyle!

Bu sözleri dinlemek bana sıkıntı veriyor, sinirimi bozuyor. Pisliğe katlanamıyorum; kötü, haksız, kırıcı, aşağılayıcı davranışlara katlanmak istemiyorum. Böylesi davranışları hak etmediğimi çok iyi biliyorum, bundan eminim. Er de kendisine yapılanları hiç hak etmemişti. Kendisi gülünç olmak istemiş olabilir, o ayrı...

Maksim'i vapurdan kovdular. Oysa ciddi, iyi bir çocuktu. Alçağın teki olan Sergey'e ise dokunmadılar. Bütün bunlar böyle olmamalıydı. Olmadık eziyetlerle karşısındakini çileden çıkarabilen bu insanlar, nasıl oluyor da tayfaların kendilerine öfkeyle bağırmalarına, sövüp saymalarına uysalca boyun eğebiliyorlardı?

— Ne halt etmeye hepiniz güvertenin aynı tarafına yığıldınız? –diye bağırıyor lostromo, güzel ama kötülük akan gözlerini kısarak.– Gemi yan yattı, görmüyor musunuz? Hadi, hepiniz yerlerinize, hımbıl şeytanlar...

Hımbıl şeytanlar uslu uslu geminin öbür tarafına geçiyorlar, ama oradan da koyun gibi kovuluyorlar.

— Sizi lanet yaratıklar...

Sıcak gecelerde sac tentelerin altında hava nasıl da boğucu oluyor! Yolcular hamamböcekleri gibi güvertenin dört yanına dağılıyor, neresi denk gelirse uzanıyorlar. Gemi bir iskeleye yaklaştığında tayfalar onları tekmeleyerek uyandırıyor.

— Ne diye yolu kapatıyorsunuz! Doğru yerlerinize...

Kalkıyor ve uykulu uykulu itildikleri yöne doğru gidiyorlar.

Aslında tayfaların onlardan hiç farkı yok; tek farkları, giyimleri; yine de polis gibi onlara emredebiliyorlar.

İnsanların ilk fark edilen özellikleri uysallık, ürkeklik, mahzun denilebilecek bir boyun eğerlik iken, bu boyun eğerlik kabuğunun altından birdenbire acımasız, anlamsız, can sıkıcı bir şirretliğin ortaya çıkıvermesi ne kadar tuhaf, korkutucu! Bana sanki insanlar nereye götürüldüklerini bilmiyorlarmış, hangi iskelede indirileceklerinin onlar için bir önemi yokmuş gibi geliyor. Onların nerede indilerse orada bir süre kalacaklarını, sonra da ya yine bu vapura ya da bir başkasına binip yine bir yerlere gideceklerini düşünüyorum. Sanki hepsi yitik, kimsesiz, yersiz yurtsuz. Dünya, onlar için bütünüyle yabancı bir yer. Ve hepsi, inanılmaz korkak.

Bir gün, gece yarısına doğru, makine dairesinden top patlamasına benzer bir gürültü koptu. Ortalığı bir anda beyaz bir buhar bulutu kapladı. Yoğun buhar, makine dairesinden yükseliyor, her delikten fışkırıyordu. Görünmeyen birinin kulakları sağır edercesine haykırdığı duyuldu:

— Gavrilo!.. Sülüğen! Keçe!

Makine dairesinin yanında, bulaşık yıkadığım masaya uzanmış, uyuyordum. Patlama sesi ve sarsıntıdan uyandığımda, güverte sessiz, sakindi; makine dairesindense kızgın buhar tıslamaları ve çekiç sesleri geliyordu. Ama az sonra güverte yolcularının korkunç haykırışlarıyla ortalık bir anda ana baba gününe döndü.

Hızla seyrelmekte olan beyaz sis içinde insanlar bir o yana, bir bu yana atılıyor, çarpışıp birbirlerini düşürüyor-

du. Başı açık kadınlar, gözleri balık gözü gibi yusyuvarlak olmuş, üstleri başları salkım saçak erkekler, telaşla sandıklarını, denklerini çekiştirirken tökezleyip yere düşenler, Tanrı'yı, Aziz Nikola'yı yardıma çağıranlar, itişip kakışan ve birbirlerine vuranlar... hem korkunç hem ilginç bir görüntü oluşturuyordu; ben de onların ardı sıra koşturuyor, yapıp ettiklerini izliyordum.

Hayatımda ilk kez böyle bir gece karmaşasına tanık oluyordum. Bu telaşı yaratan insanların yanılgı içinde oldukları çok açıktı; vapur, aynı hızla yoluna devam ediyordu. Sağ kıyıda, hemen yakınımızda orakçıların yaktığı ateşler görülüyordu. Epey yüksekte dolunayın ışıdığı aydınlık bir geceydi.

Bizim vapurdaysa, kamara yolcularının da güvertedeki koşuşturmaya katılmalarıyla, insanların telaşı daha bir artmış gibiydi. Yolculardan birinin kendini güverteden suya attığı görüldü, bunu bir başkası izledi, derken bir üçüncüsü. Biri papaz üç kişi, ellerindeki odunlarla güverte tahtalarına tutturulmuş bir bankı yerinden sökmeye çalışıyorlardı. Kıç tarafta içi tavuk dolu koca bir kafesi suya attılar. Kaptan köşküne giden merdivenlerin orada, güvertenin orta yerine diz çökmüş bir adam, yanından yöresinden geçenlere reveranslar yaparak kurt ulumasını andırır bir sesle:

— Ey Hıristiyanlar, ben bir günahkârım... –gibi bir şeyler söylüyordu.

Üzerinde yalnızca pantolon bulunan efendi görünüşlü, şişman bir adam çıplak göğsünü yumruklayarak:

— Hemen bir kayık, şeytan dölleri, hemen bir kayık! – diye bağırıyordu.

Tayfalar o yana bu yana atılıyor, yolcuları çalyaka edip kafalarına vuruyor, güverteye fırlatıyorlardı. Geceliğinin üstüne bir palto geçiren Smuriy koca gövdesiyle gidip geliyor, tok sesiyle insanları yatıştırmaya çalışıyordu:

— Utanın yahu! Aklınızı mı oynattınız! Vapur duruyor... işte durdu bile! İşte, kıyı! Kendini suya atan ahmak-

ları da orakçılar kurtardı, bakın, aşağıda iki kayık var, görmüyor musunuz?

Üçüncü mevki yolcularına ise sille tokat girişti, gıkını çıkaramadan adamların hepsi çuval gibi yığıldı kaldı güverteye.

Telaş, koşuşturma daha tam dinmemişken pelerinli bir kadın, elinde bir sofra kaşığı, öfkeyle Smuriy'in üzerine geldi ve kaşığı onun burnunun ucuna doğru sallayarak bağırmaya başladı:

— Bu ne cesaret ha, sen hangi hakla...

Üstü başı ıslanmış, efendiden bir adam, bıyıklarının ucunu ısırarak kadını tutmaya çalışıyordu:

— Bırak şu mendeburu hayatım, değmez...

Smuriy kollarını iki yana açıp şaşkın şaşkın gözlerini kırpıştırarak bana sordu:

— Hoppala! Ne istiyor bu kadın benden? Hayatımda ilk kez görüyorum onu...

Burnundan kan gelen ufak tefek bir köylü:

— Siz de insan olacaksınız ha! Soysuzlar... –diye bağırıyordu.

Yaz boyunca vapurda bu türden iki kargaşaya tanık oldum, her ikisi de gerçek bir tehlikenin varlığından çok, tehlike olasılığının yarattığı korkudan kaynaklanmıştı. Bir kez de, biri hacı kılığında iki hırsızı yakalayan yolcular, bunları tayfalara sezdirmeden bir saati aşkın bir süre dövmüşlerdi. Tayfalar hırsızları ellerinden aldığında bu kez de tayfalara sövüp saymaya başlamışlardı:

— E, hırsız hırsıza arka çıkacak tabii!

— Siz de üçkâğıtçısınız, bu yüzden birbirinizi koruyorsunuz!

Öyle dövmüşlerdi ki hırsızları, iskelelerden birinde indirip polise teslim ederlerken, adamlar ayakta zor duruyorlardı.

Çok sık yaşıyordum bu türden olayları; öylesine ki, insanların iyi mi kötü mü, uslu mu, deli mi olduklarını an-

lamam mümkün olmuyordu. Bu kadar acımasız, açgözlü, yırtıcı olabilen insanlar, nasıl oluyor da utanç verici ölçüde çekingen, boyun eğer olabiliyorlardı?

Bunu aşçıya da sormuştum birkaç kez. Ama o yüzü sigarasından yükselen dumanlar arasında yitip gitmiş, isteksizce hemen hep aynı yanıtı vermişti:

— Kafanı kurcalayan şeye bak! İnsan, insandır... Kimi akıllı kimi ahmak. Sen böyle gevezelikleri bırak da kitap okumana bak. Doğru kitaplarda bunların hepsinin yanıtı vardır...

Kiliseye, dine, din ululanının yaşamlarına ilişkin kitapları sevmezdi.

— Papazlar... papaz çocukları içindir bunlar...

Bir gün ona güzel bir şey yapmak, bir kitap armağan etmek istedim. Kazan'da, iskeleden beş kopeğe "Büyük Petro'yu Kurtaran Er" adlı bir kitap satın aldım. Ama aşçı o sırada sarhoş ve öfkeliydi, bu yüzden armağanımı vermeye cesaret edemedim; kurtarıcı erin öyküsünü önce kendim okudum. Kitap çok hoşuma gitti, her şey alabildiğine yalın, anlaşılır, ilginç ve özlüydü. Eminim, kitap öğretmenime de büyük keyif verecekti.

Ama armağanımı kendisine verdiğimde, kitabı sessizce avuçlarında buruşturup top haline getirdi ve güverteden suya fırlattı.

— İşte senin kitabının hakkı bu, sersem! –dedi, yüzü bir karış.– Şurada seni bir köpek gibi yetiştirmeye çalışıyorum, ama sen ille abur cubur şeyler peşindesin!

Ayağını şiddetle yere vurarak gürledi:

— Bu nasıl bir kitap, ha? Ben bu salak şeylerin hepsini okudum! Ne yazıyor bu kitapta, gerçekler mi? Ha, söyle?

— Bilmiyorum.

— Ama ben biliyorum! Kafası uçurulan bir insan, tangır tungur merdivenlerden aşağı yuvarlanır... bundan sonra ötekilerin de ot ambarının damına çıkmaları olanaksızdır.

Askerler o kadar da salak değildir! Kuru otları ateşe verdiler mi, tamam, iş biterdi! Anladın mı?

— Anladım.

— Ha şöyle! Ben Çar Petro üzerine çok okudum; böyle bir şey başına gelmedi onun. Defol şimdi!

Aşçının haklı olduğunu görüyordum, ama kitap yine de hoşuma gitmişti. Aynı kitabı bir kez daha satın alıp bir kez daha okudum ve tam bir şaşkınlıkla kitabın gerçekten de kötü olduğunu gördüm. Şaşkınlığım gerçekten büyüktü. Aşçıya güvenim, saygım arttı, çok daha dikkatliydim artık ona karşı. O ise gitgide daha sık ve gitgide daha büyük bir öfkeyle:

— Eh, nasıl etmeli de seni okutmalı! Senin yerin burası değil! –diye tekrarlamaya başlamıştı.

Buranın benim yerim olmadığının ben de farkındaydım. Bir kez Sergey bana karşı iğrenç birtakım tezgâhlar içindeydi. Birkaç kez masamdan çay fincanlarını yürüttüğünü ve büfeciden habersiz yolculara çay sattığını fark etmiştim. Bu yaptığının hırsızlıktan bir farkı olmadığını biliyordum.

— Gözünü aç, garsonlara sakın masandaki çay takımlarından verme, –diye kaç kez uyarmıştı Smuriy beni.

Başka yığınla kötü durum daha söz konusuydu. Sık sık, ilk iskelede vapurdan inip doğruca ormanlara gideyim diye geçiriyordum içimden. Ama Smuriy tutuyordu beni. Bana karşı büsbütün yumuşak davranmaya başlamıştı. Öbür yandan vapurun sürekli hareket halinde olması da büyülüyordu beni. İskelelere yanaşıp beklemesinden hiç hoşlanmıyordum. Sanki bir şeyler oluverecek ve Kama'dan Beliy'e, Vyatka'ya, hatta belki de Volga'ya uzanacağız ve yepyeni kıyılar, kentler, insanlar göreceğim beklentisi içindeydim.

Ama böyle bir şey olmadığı gibi vapurdaki yaşamım beklenmedik ve benim için utanç verici bir biçimde sona erdi. Akşam, Kazan'dan Nijniy'e doğru yol alırken büfeci beni çağırdı. Gittim. İçeri girince arkamdan kapıyı kapadı ve minderli bir taburede asık yüzle oturmakta olan Smuriy'e:

— İşte, burada, –dedi.

Smuriy oldukça kaba, sert bir şekilde:

— Sergey'e çay takımı veriyor musun? –diye sordu.

— Ben görmeden alıyor.

— Görmüyor, ama biliyor... –dedi büfeci, usulca.

Smuriy dizine sert bir yumruk indirdi, sonra vurduğu yeri kaşıyarak:

— Durun biraz, –dedi,– nasılsa yaparsınız istediğinizi...

Ve düşünceye daldı. Bakışların büfecideydi, onun bakışları da bende... ama sanki gözlüğünün ardında gözleri yoktu.

Sessiz yaşayan, sessizce yürüyen, sesini kısarak konuşan bir adamdı. Kimi kez soluk sakalı, boş gözleri, bir köşeden görünür gibi olur, sonra hızla yiterdi. Yatmadan önce büfede Meryem Ana tasviri önünde durmaksızın yanan kandilin karşısında diz çöker, ben de onu kupa ası biçimindeki kapı deliğinden izlerdim. Ama dua ettiğini hiç görmemiştim. Öylece durup Meryem Ana tasvirine, kandile bakar, göğüs geçirip sakalını sıvazlardı.

Bir süre sessiz kalan Smuriy, sordu:

— Sergey sana hiç para verdi mi?

— Hayır.

— Hiç mi?

— Hiç.

— Yalan söylemez bu, –dedi Smuriy, büfeciye.

Büfeci:

— Olsun, –dedi, usulca.– Buyurun.

— Gidelim! –dedi aşçı bana, dışarı çıkıp masama vardığımızda başıma parmağıyla hafif bir fiske atarak: –Aptal! –dedi.– Ben de aptalım! Senden hiç gözümü ayırmamam gerekirdi...

Nijniy'de büfeci hesabını kesti: Sekiz ruble kadar bir para verdi bana; kazandığım ilk büyük paraydı bu.

Smuriy benimle vedalaşırken:

— İşte böyle... –dedi, asık yüzle.– Bundan böyle gözünü dört aç, anlıyor musun? Ağzını ayırma...

Boncuk işlemeli, renkli bir tütün kesesi tutuşturdu elime:

— Şunu da al! –dedi.– Vaftiz kızımın armağanı... elleriyle işlemişti. Haydi hoşça kal! Kitap oku... en iyi şey budur!

Koltukaltlarımdan tuttuğu gibi beni havalandırdı, öptü, sonra sertçe iskeleye bıraktı.

Ona da kendime de acıyordum. Bu ağır, kocaman ve yapayalnız adamın hamalları itekleyerek gemiye dönüşünü izlerken böğürürcesine ağlamamak için kendimi güç tuttum...

Sonraları da onun gibi, kendine başkalarınınkine hiç benzemeyen apayrı bir yol tutturmuş, iyi yürekli, yalnız ne çok insana rastladım!..

VII

Dedemle ninem yine şehre taşınmışlardı. Canım korkunç sıkkın, dokunsalar patlayacak bir ruh hali içinde vardım yanlarına. Hırsız yerine konulmak korkunç ağırıma gitmişti.

Ninem beni sevecenlikle karşıladı ve hemen semaveri yakmaya girişti. Dedemse her zamanki gibi alaycıydı:

— Nasıl, epey altın biriktirebildin mi?

— Ne kazandıysam, hepsi benim,–dedim pencerenin kenarına otururken.

Hava atarak cebimden sigara paketini çıkardım ve cakayla bir sigara tüttürdüm.

Beni dikkatle izleyen dedem:

— Ya, demek şeytan bokuna da bulaştın? Biraz erken değil mi?

— Bana tütün kesesi bile armağan ettiler, –diye övündüm.

— Tütün kesesi mi? –diye cıyakladı dedem.– Sen benimle alay mı ediyorsun?

Yemyeşil gözleri kor gibi yandı; ince, güçlü kollarını uzatarak üzerime geldi. Zıplayıp yere indim, karnına bir kafa attım. Kıçüstü yere oturdu; karanlık ağzı yarı açık, gözlerini hayretle kırpıştırarak uzun birkaç saniye bana baktı, sonra sakince:

— Bana, dedene vuruyorsun ha? Annenin öz babasına?

İğrenç bir şey yaptığımın farkına vararak:

— Vaktiyle siz de bana az vurmamıştınız, –diye mırıldandım, duyulur duyulmaz bir sesle.

Dedem kupkuru, hafif, kolayca yerden kalktı, gelip yanıma oturdu, çevik bir hareketle sigaramı kapıp pencereden dışarı fırlattı ve korkmuş bir sesle:

— Seni küçük yırtıcı, bu yüzden Tanrı'nın seni asla bağışlamayacağını bilmiyor musun? Hem de hayatın boyunca? Ana! –diye nineme seslendi.– Beni nasıl dövdüğünü gördün değil mi? Bana vurdu. Kendine sor istersen...

Ninem bir şey sormaya gerek görmedi, doğruca yanıma geldi, saçlarımdan tuttuğu gibi başımı sallamaya başladı:

— Dedesine el kaldıranları böyle yaparlar işte... böyle... böyle! –diye söyleniyordu bir yandan da.

Canım yanmadı, ama davranışı çok ağırıma gitti. Hele dedemin öç alırcasına gülüşüne büsbütün bozuldum. Elleriyle dizlerine şap şap vurarak sandalyesinde hoplayıp duruyor, bir yandan kahkahalar atarken, bir yandan da:

— Nasılmış... nasılmış... –diyordu.

Ninemin elinden kurtulup soluğu sofada aldım; kulağım semaverden yükselen ıslık seslerinde, elim ayağım boşalmış, ezilmiş, bitmiş bir halde orada bir köşeye kıvrılıp yattım.

Az sonra ninem geldi yanıma, üzerime eğildi, zor duyulur bir sesle:

— Bağışla beni, –diye fısıldadı.– İstemeye istemeye yaptım bunu. Saçını çekerken de canını acıtmamaya özen gösterdim. Ne yapayım? Deden iyice yaşlandı. Ona saygı göstermek gerek. Onun da ciğeri dağlandı. Az acı çekmedi.Onu kırmak doğru değil. Küçük değilsin artık, anlaman gerek, Alyoşam. O da küçük bir çocuk gibi artık, evet, küçük bir çocuk, daha fazlası değil...

Sözleri ılık su gibi arıttı içimi; bu sevecen fısıltıdan hem utandım hem de kendimi hafiflemiş hissettim.

Ninemi sımsıkı kucakladım, öpüştük.

— Hadi, yanına git, –dedi.– Git, korkma... Yalnız hemen sigara içme yanında, alışması için zaman ver...

Dedemin yanına gittiğimde gülmemek için kendimi zor tuttum: Gerçekten de yüzü çocuk gibi sevinçten ışıl ışıl, oturduğu yerde bacaklarını sallıyor, kızıl kıllarla kaplı elleriyle masanın üzerinde trampet çalıyordu.

— Ne o, teke? Yine tos vurmaya mı geldin? Seni haydut! Hınk demiş babanın burnundan düşmüşsün! Farmason, seni! Eve gelmiş, haç çıkaracak yerde, hemen sigara tüttürüyor! Seni, sersem Bonaparte!

Karşılık vermedim. O da az sonra yorulup sustu. Ama çay içerken yeniden öğüt vermeye başladı:

— At için dizgin neyse, insanoğlu için de Tanrı korkusu odur. Tanrı'dan başka tek bir dostumuz yoktur. İnsanın en gözü dönmüş düşmanı, yine insandır.

İnsanın en büyük düşmanının yine insan olması bana da pek yanlış gelmiyordu, ama sözlerinin kalanı beni hiç etkilememişti.

— Şimdi yine Matryona teyzenlere git, ilkbaharda yine gemiye geçersin. Kışı teyzenlerde geçir, baharda yanlarından ayrılacağını da sakın onlara söyleme...

Az önce saçlarımdan çekermiş gibi yaparak dedemi aldatan ninem:

— Yalan söyleyip insanları aldatmak hiç hoş bir şey değil, –dedi.

— Yalansız yaşanmaz, –diye üsteledi dedem.– Yalansız yaşayan tek kişi biliyor musun?

Akşam, dedem Zebur okurken biz ninemle dışarı çıktık. Dedemle ninemin yaşadıkları iki pencereli, kulübeyi andırır ev, kentin dışında, dedemin eskiden kendi evinin bulunduğu Kanatnaya Sokağı'nın en gerilerindeydi.

— Şimdi işte buralardayız! –dedi ninem gülerek.– İhtiyar bir türlü gönlüne göre bir yer bulamıyor; oradan oraya taşınıp duruyoruz. Şimdi burayı da beğenmiyor, oysa ben beğeniyorum...

Karşınızda üç versti bulan, inişli çıkışlı kel bir çayırlık uzanıyordu; daha ötelerdeyse, bir orman sırtı ve Kazan yolunun iki yanında uzanan kayınlar seçiliyordu. Çayırlığın çukur yerlerinden, günbatımının solgun ışıklarıyla kan rengine boyanan çalılar boynuzlar gibi yükseliyor, solgun ot sapları hafif akşam rüzgârında usulca sallanıyordu. En yakın çukurluğun gerisinde, mahallenin genç kız ve delikanlılarının karartıları da ot sapları gibi oynaşıyordu. Uzakta, sağda, "Bugrov Tekkesi" adı verilen, eski mezarlığın kırmızı duvarı seçiliyor, solda, çukurluğun hemen üzerinde, Yahudi mezarlığının ağaçları kararıyordu. Çevremizde her şey yaralar içindeki toprağa sessizce tutunmuş gibiydi ve derin bir yoksulluğun izlerini taşıyordu. Kentin dış mahallelerine ait küçük evceğizler, kendileri gibi küçücük pencereleriyle, üzerinde doğru dürüst beslenemeyen sıska tavukların gezindiği tozlu yola bakıyordu. Kızlar manastırının oradaki sürüden inek böğürtüleri yükseliyordu. Garnizonda çalınan bando müziği, bakır boruların uzak iç çekişleriyle bize kadar ulaşıyordu.

Armoniğini sonuna dek açmış bir sarhoş, tökezleye tökezleye yürürken:

"Gelir seni bulurum... hem de nasıl bulurum..." diye mırıldanıyordu.

— Aptal, –dedi, ninem, kızaran güneşe karşı gözlerini kısarak,– bulurmuş! Sanki birini bulacak halin var! Az sonra yıkılıp sızacaksın, sonra da bir güzel soyacaklar seni! Tek gönül eğlencen, armoniğin de gidecek elinden!

Nineme gemide yaşadıklarımı anlatıyorum... çevremi izliyorum.... Gemide yaşadıklarımdan sonra burası bana nasıl da hüzünlü geliyor! Kendimi tavada balık gibi duyumsuyorum. Ninem tıpkı benim onu dinlediğim gibi sessiz ve dikkatle dinliyor beni. Kendisine Smuriy'i anlattığımda coşkuyla haç çıkararak:

— Ne iyi adam! –diye mırıldanıyor.– Sen bu temiz yürekli adama yardım et, Kutsal Bakire! Sakın unutayım deme onu! İyi şeyleri belleğine kazı, kötü ne varsa, unut gitsin!

Gemideki işime niçin son verdiklerini ona anlatmam hiç kolay olmadı. Ama bunu yine de başardım. Anlattıklarım onu hiç etkilemedi. Tam bir kayıtsızlıkla:

— Daha pek küçüksün, hayatı bilmiyorsun... –dedi.

— Herkes birbirine aynı şeyi söylüyor: Hayatı bilmiyorsun! Köylüler bunu söylüyor, tayfalar bunu söylüyor, Matryona teyze oğluna bunu söylüyor... Bilinecek olan ne?

Dudaklarını ısırıp başını salladı:

— Ben orasını bilmem!

— Ama sen de aynı şeyi söylüyorsun?

— Niye söylemeyeyim? –dedi sakince.– Kızman gereksiz. Sen daha küçüksün, bilmen olanaksız. Hem kim biliyor ki bunu? Bir tek düzenbazlar! Dedeni alalım: Akıllı, okumuş adam, ama o da beceremedi bunu...

— Peki sen becerebildin mi iyi yaşamayı?

— Ben mi? Yaşadım. Kötü de yaşadım... her türlüsünü yaşadım.

Artları sıra sürüdükleri uzun gölgeleri, yürürken kaldırdıkları toz bulutu içinde eriyen insanlar geçiyordu yavaşça yanımızdan. Akşamın hüznü giderek ağırlaşıyor, pencereden dedemin mırıltıları duyuluyordu:

"Tanrım, hoşgörünü esirgeme benden... beni yargılarken merhametli ol..."

— Tanrı'yı da bıktırdı kendinden! Her akşam aynı çenileme! Artık iyice yaşlanmışsın, hiçbir şeye ihtiyacın yok... yine de yakınır durur, diklenir, öfkelenir... Akşamın seslerini dinleyen Tanrı herhalde, Vasiliy Kaşirin yine başladı sızlanmalarına, deyip gülüyordur... Hadi, gidip yatalım...

Kendime bir iş buldum: Ötücü kuş avlayacaktım. Kazançlı bir iş olduğunu düşünüyordum bunun. Kuşları ben avlayacaktım, ninem satacaktı. Ağ, ökse, tuzak satın aldım, kafes yaptım. Gün doğarken çukurluktaki çalıların arasına oturup beklemeye başladım. Ninem, elinde bir sepet ve

çuval, ormanda dolaşıyor, son mantarlarla, ceviz ve orman yemişleri topluyor.

Henüz doğan yorgun eylül güneşinin beyaz ışınları bazen bulutların içine sönüyor, bazen gümüş bir yelpaze gibi çukurda üzerime düşüyor. Henüz loşluğunu koruyan çukurluğun dibinden beyaz bir sis yükseliyor. İki yandaki killi, dik yamaçlar karanlık ve çıplak. Eğimi daha az olan öbür yamaç solmuş otlar ve yaprakları sararmış ya da kızarmış çalılarla kaplı; serin sabah rüzgârının kopardığı yapraklar uçuşuyor çukurlukta.

Çukurluğun dibinde, çalılar arasında saka kuşlarının cıvıldaşmalarını duyuyor, solgun çalı yaprakları arasında kırmızı tepelikli, canlı, kıpır kıpır kafalarını görüyorum. Meraklı isketeler, beyaz yanaklarını gülünç bir biçimde şişirmişler, çevremde telaşla kanat çırpıyorlar; sanki bayram yerine çıkmış Kunavino'lu kızlar! Haylaz, hızlı, akıllı, her şeyi bilmek, her şeye dokunmak istiyor ve birbiri ardınca tuzağıma düşüyorlar. Kurtulmak için çabalayışlarını görmek içimi acıtıyor, ama ne gelir elden. Ticaret yapıyorum; acımasız, sert olmak zorundayım. Kuşları yedek kafeslere atıyorum, kafesleri de çuvallara... karanlıkta ses çıkarmadan oturuyorlar.

Akdikenler üzerine bir saka sürüsü iniyor. Çalılık, güneş içinde. Sakalar güneşten öylesine mutlular ki, minik öğrenciler gibi çılgınca cıvıldaşıyorlar. Sıcak diyarlara göçmekte geç kalmış açgözlü, hamarat bir örümcekkuşu, esnek bir yabani gül dalına konmuş, gagasıyla tüylerini temizleyip keskin, kara gözleriyle avını gözlüyor. Ansızın havalanan bir toygar, bir yabanarısını yakalayıp onu özenle bir dikene geçiriyor; fırsatçı kuş, küçük, gri, kafasını dört yana döndürerek yeniden beklemeye başlıyor. En içrek düşlerimin nesnesi, kâhin bir arıkuşu sessizce uçup gitti. İşte asıl yakalanacak kuş bu! Sürüsünden ayrılmış bir şakrakkuşu, azametli bir kızıl general gibi bir çalıda oturuyor, arada bir kara gagasını sallayarak öfkeli öfkeli bağırıyor.

Güneş yükseldikçe sayıları artan kuşlar daha bir neşeyle cıvıldaşmaya başlıyor. Bütün çukurluğu bir müzik kaplıyor; rüzgârda sallanan çalılardan yükselen sonsuz hışırtı oluşturuyor bu müziğin ana motifini. Dört yandan yükselen haylaz cıvıltılar, bu tatlı bir hüzünle dolu kısık sesi bastıramıyor. Yazın veda şarkısını duyuyorum bu seste. Bana çok özel bir şeyler fısıldanıyor sanki. Ve bu fısıltı, kendiliğinden bir şarkıya dönüşüyor. Elimde olmadan zihnimde geçmişten sahneler canlanıyor.

Ninem yukarılardan bağırıyor:

— Nerdesin?

Ninem çukurluğun kıyısında oturuyor. Yere başörtüsünü sermiş; örtünün üzerinde ekmek, hıyar, turp ve elma görülüyor; bütün bu nimetlerin ortasında da küçük, inanılmaz güzel, kesme bir sürahi ışıldıyor. Kılıçotu rakısıyla dolu içi sürahinin, Napoléon'un şapkası şeklinde kristal bir tıpası var.

— Ah, Tanrım, ne kadar güzel! –diye mırıldanıyor ninem, minnetle.

— Ben bir şarkı düzdüm.

— Öyle mi?

Şiire benzer bir şeyler söylemeye başlıyorum:

Günden güne yaklaşan kış, artık kapıda
Elveda güneşim, yazım elveda...

Ama ninem şarkımı sonuna dek dinlemiyor:

— Böyle bir şarkı zaten var, –diye sözümü kesiyor.– Hem de çok daha güzel!

Ve şarkının sözlerini ezgili bir şekilde okumaya başlıyor:

Çekilirken yaz güneşi usul usul
Karanlık gecelere, uzak ormanların ardına
Ben, umarsız kız, kalakaldım burada,
İlkyaz sevinçlerimden yoksun, bir başıma...

Çıkıp da sabahları köyümün kırlarına,
Mayıs gezintilerimi andığımda
Gençliğimi yitirdiğim tertemiz kırlar
Kim bilir nasıl üzgün bakacak bana!
Ah, kızlar, can arkadaşlarım!
İlk kar yağdığında siz de ne olur
Çıkarın yüreğimi ak göğsümden,
Gömün, bembeyaz karlara!

Yazarlık onurum kırılmamıştı. Çünkü şarkıyı çok beğendiğim gibi, kıza da çok acımıştım.

— Acı işte böyle anlatılır! –dedi ninem.– Bir genç kız söylemiş bu şarkıyı; bahar boyunca birlikte dolaştığı sevgilisi, kış gelirken onu bırakıp gitmiş. Belki de bir başkasını bulmuş oğlan; kız da yüreğinin acısını bu ezgiyle dile getirmiş... İnsan kendinin yaşamadığı bir şeyi bu kadar güzel ve doğru anlatamaz.. Ama bu kız, gördüğün gibi, ne güzel dökmüş derdini şarkıya!

Tuttuğum ilk kuşları kırk kopeğe sattığında ninem çok şaşırdı.

— Bak hele! Boş iş, çocukça bir eğlence derken, altından ne çıktı!

— Üstelik de ucuza satmışsın...

— Deme!

Pazar kurulan günlerde kuş satışından bir ruble, hatta daha da fazlasını kazandığımızda, böylesine boş bir işle bu kadar çok para nasıl kazanılabilir diye hep şaştı.

— Oysa bütün gün çamaşır yıkayan ya da yerleri silen bir kadına yirmi beş kopek veriyorlar. Gel de çık işin içinden! Bu hiç güzel bir şey değil! Kuşları kafese kapatmak da güzel bir şey değil. Bırak sen bu işi, Alyoşa!

Ama kendimi kuş yakalamaya esaslı kaptırmıştım. Bu işten hoşlanıyordum, bir kez bağımsızdım, sonra, kuşlardan başka kimseye bir zararım dokunmuyordu. Çok iyi avcılık

gereçleri edinmiştim; yaşlı kuş avcılarıyla konuşmalarımdan da çok şey öğrenmiştim. Kimi kez tek başıma otuz verst uzaklara, Kstovo ormanına, Volga kıyılarındaki direklik çam korularına uzandığım oluyordu. Munta kuşu da denilen dağ ispinozlarının, meraklılarınca çok aranan Apollon isketelerinin, inanılmaz güzellikte, uzun kuyruklu bembeyaz kuşların cirit attığı yerlerdi buralar.

Bazen akşamdan çıkardım yola. Güz yağmuru altında, bütün gece Kazan yolunun diz boyu çamurlarına bata çıka yürürdüm. Sırtladığım büyük muşamba torbayı, değişik ağlar, kapanlar, ökseler ve içinde ayartıcı kuş bulunan bir kafes doldururdu. Ceviz ağacından kalın bir sopa taşırdım yanımda. Soğuk sonbahar karanlığında hem üşür hem korkardım. Çok korkardım.

Yol boyu, yıldırım vurmuş yaşlı kayınların ıslak yaprakları başımın üzerinde sallanıyor. Solda, dağın alt yanında, Volga kapkara uzanıyor... direklerinde seyrek ve cılız ışıkların titreştiği son vapurlar ve mavnalar, dipsiz bir uçuruma doğru yüzer gibiler. Çarkların pat pat suyu dövüşünü duyuyorum... ve vapur düdüklerinin uğultusunu.

Yol kıyısındaki köylü kulübeleri, dökme demir rengi toprağın içinden çıkmış gibiler. Aç, öfkeli köpekler, bacaklarıma dolanıyor. Elindeki sac levhaya çekiçle vuran gece bekçisi, ürkekçe bağırıyor:

— Kimdir o? Bu saatte şeytanların götürdüğü adam, ses ver: İn misin, cin misin?

Av gereçlerimi almasından korktuğum için bekçiye vermek üzere yanımda bir beş kopek bulundururdum.

Fokina köyünün bekçisiyle dost olmuştuk.

— Yine mi yollardasın, –diye takılırdı bana,– gecelerin tedirgin yolcusu, korkusuz oğlan?

Nifont'tu, adı. Ufak tefek, kır saçlı, ermiş-evliya yüzlü bir adamdı. Hemen her seferinde koynundan turp, elma, bir avuç haşlanmış nohut çıkarır, elime tutuştururdu:

— Al bakalım, bunlar senin için... afiyetle ye!

Köyün dışına kadar bana eşlik eder, sonra da:

— Haydi, selametle! –derdi.

Gün doğmadan ormana ulaşırdım; ağlarımı gerer, tuzaklara yemlerimi takar, ormanın kıyısına uzanarak güneşin doğmasını beklerdim.

Katı sessizlik. Bir güz uykusunun derinlerine gömülmüş gibi her şey. Dağın eteğinde gri-beyaz sisler arasından, geniş bir çayırlık belirmeye başlıyor. Yer yer Volga bölüp parçalıyor çayırlığı. Ama çayırlık, nehrin ötesinde de varlığını sürdürüyor; sislere bata çıka göz alabildiğine uzanıp gidiyor. Uzaktaki ormanın gerilerinden ağır ağır güneş doğuyor; çayırlarda ışık artıyor, karanlık ormanla kaplı tepeler giderek aydınlanıyor... ve tuhaf olduğu kadar etkileyici bir canlanış, hareketlilik gözleniyor her yanda: Çayırlıktaki sis hızla dağılıyor ve güneş ışığında gümüş serpintilerine dönüşen sisin altından çalılıklar, ağaçlar, kurumuş ot öbekleri belirmeye başlıyor. Çayırlar güneş ışıklarıyla adeta eriyor ve kızıl-altınsı bir su gibi dört yana akıyor. İşte güneş kıyıdaki durgun suya dokundu... ve sanki bütün ırmak güneşin suya daldığı o yana yöneldi. Gitgide yükselen güneş, çıplak, üşümüş toprağı, sevinçle kutsuyor, ısıtıyor; toprak sa, bir buhurdan gibi, sonbaharın tatlı kokularını yayarak karşılık veriyor buna. Saydamlaşan hava, sonsuzluk denli genişleterek toprağın göz alıcı büyüklüğünü ortaya çıkarıyor. Her şey yüzüyor, uzaklar daha da açılıyor, dünyanın mavi uçlarına doğru kışkırtıcı bir çağrıda bulunur gibi en uzaklar el etmeye başlıyor.

Önüme her seferinde yepyeni güzellikte, yepyeni bir dünyayı açan bu güneş doğuşlarını buralarda kim bilir kaç kez izledim!

Güneşe özel bir sevgim var. Onun adını, adındaki gizli tınıyı, ahengi seviyorum. Gözlerimi yumup, yüzümü onun sıcacık ışıklarına bırakmayı, bir tahta aralığından ya da dal-

lar arasından kılıç gibi geçerken onu avucumla tutmayı seviyorum. Dedem, "güneşe tapınmayan Prens Mihail Çernigovskiy'le Boyar Fyodorov"a büyük saygı beslerdi. Ama bana bu adamlar Çingeneler gibi kara, asık yüzlü, kötücül, zavallı Mordova'lılar* gibi koca gözlü gelirlerdi. Güneş çayırlıklar üzerinde yükselmeye başlayınca, sevinçle, farkında olmadan benim de yüzüme bir gülümseme yayılıyor.

Üzerimde, yeşil pençelerinden çiy yağan çam ormanının gürültüsü. Sabah serinliğinin kırağısı, ağaçların altındaki gölgeliklerde yükselen eğreltiotlarının dantelli yapraklarını simli bir kumaşa çevirmiş. Sararmış, yağmurla ezilmiş, yere doğru eğik, hareketsiz duran otlar, gün ışığının usul, sıcak dokunuşuyla belli belirsiz titriyorlar. Yaşama tutunmak için son bir hamle belki de bu?

Kuşlar uyandı. Bir tüy yumağını andıran boz ispinoz, daldan dala atlıyor; ateş rengi munta kuşları, eğri gagalarıyla çamların tepe dallarındaki kozalakları didikliyorlar; yelpazeyi andıran bir çam dalının ucunda beyaz bir Apollon isketesi, uzun kuyruk tüylerini oynatarak salıncaktaymışçasına sallanıyor; kara bir boncuğu andıran minik gözü, kuşkuyla arada bir kurduğum ağa bakıyor. Derken, bir dakika öncesine dek ağırbaşlı düşüncelere gömülmüş durumdaki ormanı, bir anda cıvıltılar, yeryüzünün en temiz canlı varlığının kanat çırpışları dolduruveriyor. Düşünülecek olursa, dünyevi güzelliğin babası olan insanoğlu da, perileri, kerrubileri, kanatlı melekleri; koca bir melekler dünyasını, kuşları örnek olarak yarattı kendine, kendini teselli etmek için.

Aslında küçücük kuşları avlamak beni üzüyor, onları kafeslere tıkmaktan utanç duyuyorum. Ben asıl kuşları seyretmeyi seviyorum. Gelgelelim, avcılık tutkusu ve para kazanma arzusu, acıma duygumu bastırıyor.

---

* Mordova'lılar (Mordvinler): Mokşan ya da Karatay adı da verilen, çoğu bugünkü Rusya Federasyonu'na bağlı Mordovya'da, Tambov, Ryazan ya da Tataristan bölgelerinde yaşayan Fin-Uygur kökenli halk. (ç.n.)

Kurnazlıklarıyla beni güldürüyor kuşlar. Kurduğum tuzağı dikkatle inceleyen mavi bir iskete, bunun kendisi için nasıl bir tehlike olduğunu sezdi ve yandan dolaşarak tuzağın sopacıkları arasından yemleri büyük bir hünerle tek tek alıp götürdü. İsketeler çok akıllı, ama bir o kadar da meraklılar; bu da onların sonu oluyor. Kurum kurum kurumlanan şakrakkuşları, biraz aptallar. Karnı tok sırtı pek şehirliler kiliseye nasıl girerlerse, bunlar da ağa öyle, sürü halinde dalıyorlar. Ağ üzerlerine kapanınca çok şaşırıyorlar; gözlerini belertip, kalın gagalarıyla parmağımı gagalıyorlar. Munta kuşu tuzağa sakin, ağırbaşlı bir havada giriyor. Öteki kuşlara pek benzemeyen ve başka yerlerde bulunmayan sıvacıkuşu, uzun gagasını oynatarak ve kalın kuyruğuna dayanarak ağın önünde epeyce bir duruyor. Ağaçkakanlar gibi ağaç gövdelerini yurt tutuyor kendine ve hep isketelerin ardı sıra dolaşıyor. Bu boz renkli kuşun insanı ürküten bir yanı var: Sanki hep yalnız, kimse sevmiyor onu, o da kimseyi sevmiyor. Saksağanlar gibi, o da küçük, parlak şeyleri çalıp saklamayı seviyor.

Öğleye yakın avım bitiyor. Eve dönerken orman içinden ya da kırlardan gitmeyi yeğliyorum. Anayoldan, köylerin arasından gidecek olursam çocuklar kafeslerimi ve av gereçlerimi kapıp kırıyorlar. Başıma geldiği için biliyorum.

Akşama doğru, yorgun, acıkmış varıyorum eve. Ama bir gün içinde büyümüş, yeni şeyler öğrenmiş, güçlenmiş duyuyorum kendimi. Bu yeni güç dedemin zalim alaylarını sakin, sessiz dinleyebilmemi sağlıyor. Bunun farkına varan dedem benimle ciddi, aklı başında konuşmaya başlıyor.

— Bırak bu boş işleri! Bunların sonu yok! Hayatımda kuş tutarak adam olmuş birini görmedim, duymadım, bilmiyorum. Kendine zekânı geliştirebileceğin bir alan bul! Böyle hava cıva şeylerle uğraşmak için gelmedi dünyaya insanoğlu. İnsan dediğin, Tanrı'nın tohumudur, büyüyüp dopdolu başaklar vermeli! Rubleye benzer insanoğlu; başa-

rılı, iyi bir alışveriş sonunda bir ruble, üç ruble olur. Hayatı kolay sanma. Hiç değildir. Dünya, kapkaranlık bir gecedir insanoğlu için. Bu karanlıkta herkes kendi önünü aydınlatır. Herkeste on parmak var, yine de herkes sığabileceğinden fazlasını doldurmak istiyor avucuna. İnsan, gücüyle vardır; gücü yoksa, kurnazlığıyla. Küçük ve zayıf olanın, ne cenneti ne cehennemi olur. Başkalarıyla birlikte olabilirsin, ama yalnız olduğunu unutmadan. Herkesi dinle ama kimseye inanma. Gördüğüne de inanma. Susmayı bil; çünkü evler, kentler çene çalınarak değil, çalışıp ter dökerek, para dökerek kuruluyor. Sen, koyunlarıyla kendi üzerindeki bitlerden başka bir varlığı olmayan bir Başkırt ya da bir Kalmuk değilsin!

Bıraksalar bütün bir gece böyle konuşabilirdi. Hepsini bellemiştim bu sözlerin. Hoşuma gidiyorlardı çünkü. Ama anlamlarından yana içimde bir kuşku vardı. Sözlerinden çıkardığım sonuç şuydu: İnsanın dilediği gibi yaşayabilmesinin önünde iki engel vardı: Tanrı ve insanlar.

Ninem pencerenin önüne oturmuş dantel ipi büküyor, usta parmaklarında iğ arı gibi vızıldıyordu. Dedemi uzun süre sessizce dinledi, sonra birden:

— Her şey Tanrı nasıl isterse öyle olur, –dedi.

— Ne diyorsun sen! –diye bağırdı dedem.– Ben Tanrı'yı unutmuş falan değilim... Ben de biliyorum Tanrı'yı. Budala kocakarı! Aptalları yeryüzüne Tanrı mı serpiştirdi?

Bana göre dünyada en güzel yaşam, Kazaklarla askerlerin yaşamıydı. Basit, neşeli bir yaşamdı bu. Güzel havalarda evimizin karşısında görürdüm onları; sabah erkenden, çukurluğun öte yakasındaki çıplak düzlüklere akmantarlar gibi yayılır, oyun oynamaya başlarlardı. Zor ve ilginç bir oyundu bu. Üzerlerinde bembeyaz gömlekler, ellerinde tüfekleri, hepsi birbirinden hünerli, güçlü, kırlarda koşturur dururlardı; derken çukurluğun içinde gözden yiter, sonra bir boru ötüşüyle yeniden düzlüğe çıkıp "Hurra! Hurra!" hay-

kırışlarıyla koşmaya başlarlardı. Sonra birden, korkunç bir trampet gümbürtüsü eşliğinde, tüfeklerinin ucuna süngüleri de takılmış olarak, doğruca bizim evin üzerine doğru koşmaya başlarlardı. Bir ot yığınıymışçasına evimizi darmadağın edeceklerini sanırdım.

Kendimden geçerek ben de "Hurra! Hurra!" diye haykırır ve onlarla birlikte koşardım; trampetlerin coşkulu gümbürtüsü, kırıp dökme isteği uyandırırdı bende; bir şeyleri yıkmak, tahta perdeleri kırmak, çocukları dövmek isterdim.

Eğitime ara verdiklerinde bana tütün ikram eder, ağır tüfeklerini gösterirlerdi. Bazen içlerinden biri süngüyü karnıma doğrultur, abartılı bir gözü dönmüşlükle haykırırdı:

— Gebert hamamböceğini!

Süngü, tüfeğin ucunda ışıl ışıl yanar; canlı gibidir; yılan gibi kıvrılarak beni sokmak ister sanki... bu bir parça korkutucu gibiyse de, korkutuculuğu benim daha da hoşuma gider.

Mordovya'lı trampetçi bana sopalarla trampete nasıl vurulacağını öğretti. Bunun için de ilkin ellerimden tutup acıyacak kadar döndürdü, sopaları ağrıyan parmaklarıma tutuşturduktan sonra:

— Vur hadi! –diye gürledi, kuş gözlerini kocaman açarak.– Bir-iki... bir-iki! Tram-ta-tam! Sağa hafif, sola daha sert vur! Tram-ta-tam!

Günlük eğitimleri sona erene dek askerle kırlarda koşturur durur, sonra da kulağım yeri göğü inleterek söyledikleri şarkılarda, gözlerim yeni basılmış beşlik mangırlar gibi pırıl pırıl, tertemiz yüzlerinde, koca kenti boydan boya aşarak, onları kışlalarına dek uğurlardım.

Birbirinin tıpkısı insanların oluşturduğu bu kenetlenmiş topluluk, bir ırmağa ya da bir ormana dalar gibi içlerine sokulma duygusu uyandırarak ve izleyen herkeste kendilerine karşı sevecen, dostça duygular yaratarak kentin sokaklarından neşeyle akıyordu. Kimseden korkmayan bu insanlar,

her şeye gözlerini kırpmadan bakar, herkesi yener, istedikleri her şeyi elde ederlerdi. Ama her şeyden önemlisi, hepsinin alabildiğine yalın, iyi insanlar olmalarıydı.

Ama bir gün, eğitime ara verdikleri bir sırada, erbaşın biri bana kalınca bir sigara verdi ve:

— Al, –dedi,– benim kıymetlimdir bu, kimseye vermem. Ama seni sevdim, iyi bir çocuksun...

Sigarayı yaktım. Erbaş bir adım geriledi. Birden, gözlerimi kör eden bir kırmızı alev yükseldi sigaradan; kaşlarım, burnum, parmaklarım yandı; genzimi yakan keskin bir kükürt dumanıyla boğulurcasına öksürmeye başladım. Ben, gözlerim kapalı, dehşetli korkmuş, olduğum yerde tepinip dururken, başımda biriken askerler yeri göğü tutan kahkahalarla gülüyorlardı. Hemen evin yolunu tuttum, arkamdan kahkahalar, ıslıklar geliyor, çoban kırbacının sesine benzer bir şaklama duyuluyordu. Parmaklarım, yüzüm cayır cayır yanıyor, gözlerim yaşarıyordu. Ama duyduğum acı değildi benim ağırıma giden; beynimi uğuldatan bir şaşkınlık içindeydim. Düştüğüm acınası durum, bu temiz yürekli genç insanları neden böylesine eğlendirmişti?

Eve varınca doğru tavan arasına çıkarak uzunca bir süre orada oturdum. Hayatımda başıma gelen ve ne yazık ki sayıları hiç de az olmayan, nedenlerini bir türlü açıklayamadığım acımasızlıkları düşündüm. Özellikle de Sarapul'lu küçük er canlanıyordu gözümde. Sanki olanca canlılığıyla karşımdaydı ve bana şöyle diyordu:

— Nasıl? Anladın mı şimdi?

Çok geçmeden bundan çok daha ağır ve şaşırtıcı bir olaya tanık oldum.

Kazakların kışlasına gidip gelmeye başlamıştım. Peçyorskiy mahallesindeydi kışla. Kazakları öbür askerlerden daha farklı buluyordum. Yalnızca at üzerindeki hünerlerinden ve göz alıcı giyim kuşamlarından dolayı değildi bu. Kazakların konuşmaları da, şarkıları da bir başkaydı; hele

danslarına diyecek yoktu! Akşamları, atlarını tımar ettikten sonra tavlanın önünde halka olurlar, ufak tefek, kızıl saçlı bir Kazak dağınık saçlarını silkeler ve bakır bir borudan çıkar gibi tok bir sesle, durgun Don ya da mavi Tuna üzerine usul, gergin, hüzünlü bir şarkı tuttururdu. Şarkı söylerken gözlerini çoğu kez kapardı; tıpkı ölümüne öten ve sonunda öte öte ölüp daldan yere düşen narbülbülü gibi... Gömleğinin açık yakasından köprücük kemikleri bakır iki gem gibi görünürdü. Aslında Kazak'ın kendisinin de bütünüyle bakırdan dökülmüşçesine bir görüntüsü vardı. Sanki toprak ayaklarının altında dalgalanıyormuş gibi, incecik bacakları üzerinde sallanarak, kolları açık, gözleri yumuk okurdu şarkısını. İnsan değil de, borazancının borusu ya da çobanın kavalıydı sanki. Kimileyin bana az sonra sırtüstü yere düşüp ölecekmiş gibi gelirdi; tıpkı narbülbülü gibi. Çünkü olanca ruhunu, tüm gücünü söylediği şarkıya verir, onda tüketirdi.

Onun başında halka olan arkadaşları, elleri ceplerinde ya da arkalarına bağlı, sert bakışlarla onun bakırsı yüzünü ve havada yüzer gibi sessizce gezinen kollarını izler ve kilisede, sunak taşının önünde ilahi okuyanlar gibi ciddi, vakur, usulca ona eşlik ederlerdi. Sakallı ya da sakalsız, hepsi o anda kutsal tasvirlere benzerlerdi: Onlar gibi korkutucu, onlar gibi insana uzak. Şarkı bitmek bilmezdi; tıpkı büyük yollar gibi, uzun, düz, engin ve bilgeydi. Onu dinlerken dünyada o anda günü mü, geceyi mi yaşadığını; çocuk mu, yoksa artık bir ihtiyar mı olduğunu unutur giderdi insan... her şeyi unuturdu! Şarkıcıların sesleri söner, özgür bozkıra özlem duyan atların gürültülü solukları, bozkırdan doğru karşı konulmaz biçimde yaklaşan güz gecesinin usul kımıltıları duyulurdu. Bu anda yürek büyüdükçe büyür, insanlara ve dünyaya karşı tam tanımlayamadığınız, sıra dışı, yüce duygularla dolardı... dolar ve artık bu kadarına dayanamayıp yarılmak isterdi.

Ufak tefek, bakır Kazak bana insan değilmiş gibi gelirdi. O, insandan çok daha önemli, bütün insanlardan çok daha iyi, çok daha yüceydi; masallardan fırlamış gibiydi. Onunla konuşamazdım. Bana bir şey sorduğunda, mutlulukla gülümser, mahcup mahcup susardım. Sadece onu görebilmek, şarkılarını dinleyebilmek için bir köpek gibi, sessizce, tam bir boyun eğerlikle ardından gitmeye hazırdım.

Bir gün onu tavlanın köşesinde dururken gördüm. Elini yukarı kaldırmış, hüzünlü bir yüzle parmağındaki gümüş yüzüğe bakıyordu. Güzel dudakları kımıldıyor, ince, kızıl bıyıkları titriyordu. Bir şeye içerlemiş gibiydi.

Bir akşam, hava karardıktan sonra elimde kafeslerle eski Saman Pazarı meydanındaki meyhaneye uğramıştım. Meyhanenin sahibi ötücü kuşlara aşırı meraklı bir adamdı ve benden sık sık kuş satın alırdı.

Kazak, duvarla ocak arasındaki köşede oturuyordu. Yanında, bedence onun iki katı olan bir kadın vardı. Kadının toparlak yüzü sahtiyan gibi ışıldıyordu. Bir annenin sevecen bakışlarıyla, biraz da kaygıyla bakıyordu kadın, Kazak'a. Kazak, sarhoştu. Bacaklarını ileriye doğru gergince uzatmış, sallayıp duruyor, çizmelerini döşemeye sürtüyordu; bu sırada kadının da bacaklarına çarpıp canını acıtıyor olacak ki kadın irkilip yüzünü buruşturarak:

— Saçmalamayın lütfen... –diye usulca uyarıyordu onu.

Kazak, binbir güçlükle kaşlarını kaldırıyor, ama kaşları yine gevşeyip aşağı iniyordu. İçerisi ona sıcak geldiği için olsa gerek, üniformasının ve gömleğinin düğmelerini çözmüştü; boynu açıktaydı. Kadın da başörtüsünü omuzlarına indirmiş, güçlü, beyaz ellerini masanın üzerine koymuştu: Aşırı sıkmaktan kan oturan parmakları kıpkırmızıydı. Onlara baktıkça, Kazak bana iyi yürekli annesinin önünde suçlu bir oğul gibi görünüyordu. Kadın ona sesini yükseltmeden, sevecenlikle çıkışıyor, o ise mahcup, susuyordu. Hak ettiği bu sitemler için söyleyebileceği bir şey yoktu.

Birden bir yerine iğne batmış gibi yerinden fırladı, rastgele başına geçirdiği kasketini iyice alnına doğru eğip avucuyla bastırdı ve ceketinin önünü iliklemeden kapıya yürüdü. Kadın da kalktı, meyhaneciye dönerek:

— Biz şimdi döneriz, Kuzmiç, –dedi.

Meyhanedekiler gülüştüler, arkalarından alay ettiler. Birinin sert, tok bir sesle şöyle dediğini duydum:

— Gemi kılavuzu dönsün, görür o karı gününü!

Ben de arkalarından çıktım. Benim on adım kadar önümdeydiler. Karanlıkta çamurlara bata çıka Volga'nın yamacına doğru yürüyorlardı. Kadının Kazak'ı tutmaya çalışırken sallandığı görülüyor, ayaklarının altında çamurdan vıcık vıcık sesler yükseliyordu. Kadın, alçak sesle, yalvarırca soruyordu adama:

— Nereye gidiyorsunuz? Tanrı aşkına, nereye gidiyorsunuz?

Burası yolum değildi, ama çamurlara bata çıka onları izliyordum. Yamaç boyunca uzanan kaldırıma geldiklerinde Kazak durdu, bir adım kadar gerileyip kadının yüzüne bir tokat attı.

— Ne yapıyorsun? –diye bağırdı, kadın şaşkın, korkulu.

Ben de korkmuştum; iyice yaklaştım yanlarına. Kazak kadını kucakladığı gibi çitlerin üzerinden aşırarak yardan aşağı fırlattı. Onun ardından kendini de aşağı bıraktı. İkisi birlikte otların üzerinde kara bir yumak halinde aşağı doğru yuvarlanıp gittiler. Donup kalmıştım. Aşağıdan, giysi yırtılmasından çıkan seslere, Kazak'ın böğürtüyü andırır inlemeleri karışıyordu. Kadının kısık sesle, kesik kesik:

— Bağıracağım... şimdi bağıracağım... –dediği duyuluyordu.

Kadından şiddetli bir inilti koptu, sonrası tam bir sessizlik. El yordamıyla bir taş bulup aşağı doğru bıraktım. Otlar hışırdadı. Meydanda meyhanenin camlı kapısı açılıp kapandı, birinden bir ah sesi koptu, yere düşen biri olmalıydı. Sonrası yine her anı korkulara gebe, kaskatı bir sessizlik.

Yamacın aşağılarında kımıldayan kocaman bir beyaz kütle göründü; usul usul yukarı çıkmaya çalışan kadındı bu. Hıçkırıyor, gürültüyle burnundan soluyor ve koyun gibi dört ayak üzerinde, s'ler çizerek çıkıyordu yukarı. Belden yukarısı çıplaktı, kocaman memeleri sallanıyordu. Bir değil, sanki üç yüzü vardı. İyice yukarı tırmandı, nerdeyse yanıma, korkulukların üzerine oturdu. Dörtnal koşturulmuş bir at gibi soluyarak dağınık saçlarına çekidüzen vermeye koyuldu. Bembeyaz bedeninde benek benek çamur lekeleri görülüyordu. Ağlıyor ve gözyaşlarını temizlenen bir kedinin hareketleriyle siliyordu.

Beni fark edince hafif bir çığlık attı:

— Aman Tanrım! Bu da kim? Defol, utanmaz!

Şaşkınlıktan ve duyduğum acıdan taş kesilmiş gibiydim; kımıldayamıyordum. Ninemin kız kardeşinin sözleri aklıma geliyordu:

— Kadın, büyük güçtür. Havva Anamız Tanrı'yı bile aldatmıştır.

Kadın kalktı, gömleğinin artıklarıyla göğsünü örttü, sonra hızla yürümeye başladı. Yamacın aşağısında Kazak göründü, elindeki beyaz bez parçalarını havada salladı, hafif bir ıslık çalıp biraz bekledi, sonra neşeli bir sesle:

— Darya, gördün mü? –diye bağırdı.– Bir Kazak her zaman kendisine gerekli şeyi almasını bilir! Sen beni sarhoş sandın, öyle değil mi? Olur mu hiç? Ben sana rol yaptım! Darya!

Dimdik ayakta duruyordu, sesi ayık, alaycıydı. Eğilip elindeki bez parçalarıyla çizmelerini sildi:

— Hey, gömleğini alsana, Daşka! Hadi, nazlanıp durma!

Ve Kazak bağıra bağıra kadına ağır bir küfür savurdu.

Oracıkta, kırılmış tuğla yığını üzerinde oturuyor ve gecenin katı sessizliğini tek başına ezip geçen bu güçlü sesi dinliyordum.

Meydandaki fenerlerin ışığı dans eder gibiydi. Sağda kararan ağaç kümesi arasında soylu kızların okuduğu enstitü

binası yükseliyordu. Kazak, elindeki beyaz bez parçalarını sallaya sallaya meydanda yürüyor, bir yandan da birbirinden edepsizce sözler sıralıyordu; sonunda korkulu bir düş gibi karanlıkta yitip gitti.

Aşağıdan su pompalama merkezine doğru inen bir buhar boşaltma borusundan tıslamalar geliyor, bir araba bayır aşağı iniyordu; etrafta kimsecikler yoktu.

Sanki zehirlenmiştim. Yamaç boyunca yürüdüm, elimde soğuk bir taşı sıkıp duruyordum. Onu Kazak'a fırlatma fırsatı bulamamıştım. Georgi Pobedonosets Kilisesi'nin orada gece bekçisi durdurdu beni, ters ters kim olduğumu, sırtımdaki çuvalda ne taşıdığını sordu. Ona uzun uzun Kazak'ı anlattım. Kah kah güldü:

— Helal olsun! –dedi.– Kazak dedin mi duracaksın, adamın gözünün yaşına bakmaz! Bizim dengimiz değildir Kazak milleti! Karı desen, kancık it, n'olacak...

Gülmekten kırılıyordu. Yürümeye devam ettim. Adamın neye güldüğünü hiç anlamamıştım?

Dehşet içinde düşünüyordum; ya bütün bunlar annemin, ninemin başına gelseydi?

VIII

İlk karla birlikte dedem beni yeniden ninemin kardeşinin evine götürdü.

— Böylesi senin için daha iyi... daha iyi... –diyordu.

Yazın çok şeyler yaşamış, daha bir yaşlanmış, daha bir akıllanmışım gibi geliyordu bana. Bu arada patronlarımın evinde de can sıkıntısı büsbütün artmış gibiydi. Eskiden olduğu gibi aşırı yemekten midelerini bozuyor ve hastalanıyorlar, sonra da birbirlerine olanca ayrıntısıyla hastalıklarının nasıl başladığını, nasıl geliştiğini anlatıyorlardı. Kocakarı da eskiden olduğu gibi korkunç bir kin ve öfkeyle yakarıyordu Tanrı'ya. Doğumdan sonra zayıflayan evin genç hanımının evdeki önemi azalmıştı; yine de gebe olduğu günlerdeki gibi azametle ve ağır ağır hareket ediyordu. Bebelerine çamaşır dikerken usul usul hep aynı şarkıyı söylerdi:

Spirya, Spiridon, Spirya,
Öz kardeşim Spirya,
Ben bindim mi kızağa,
Spirya oturur arkaya...

Odaya girdiğimde hemen şarkıyı keser, öfkeyle:

— Ne istiyorsun? –diye bağırırdı.

Bundan başka bir şarkı daha bilmediğine emindim.

Akşamları patronlarım beni odaya çağırır ve emrederlerdi:

— Anlat bakalım, vapurda hayatın nasıldı!

Tuvalet kapısının yanında bir sandalyeye oturur, anlatırdım. Bu evde hiç istemeden sürdüğüm hayattan başka bir hayatı hatırlamak bana keyif verirdi. Kendimden geçer, dinleyicilerimi unutur giderdim. Ama bu uzun sürmezdi; hayatlarında hiç vapura binmemiş kadınlar bana sorarlardı:

— Ne olursa olsun, korkunç bir şey olsa gerek vapur?

Niye korkunç olması gerektiğini anlamıyordum vapurun?

— Ya suyun derin bir yerinde devrilir de batıverirse?

Patron kahkahalarla güler, bense vapurların derin yerde batmadıklarını bilir, ama buna kadınları bir türlü inandıramazdım. Hele kocakarı, vapurun suda yüzmediğine, karadaki arabalar gibi, nehrin dibinde tekerlekler üzerinde ilerlediğine inanırdı.

— Demirden yapılmışsa nasıl batmıyor? Balta yüzer mi hiç?..

— Kova da suda batmıyor ama?

— Karşılaştırdığı şeye bak! Kova hem boş hem de küçücük bir şey!

Smuriy'den ve onun kitaplarından söz ettiğimde bana kuşkuyla bakarlardı. Kocakarı, kitapları aptallarla din sapkınlarının yazdıklarını savunurdu.

— Peki ya Zebur? Davud Peygamber?

— Zebur, kutsal kitaptır. Üstelik Davud Peygamber, Zebur'u yazdığı için Tanrı'dan kendisini bağışlamasını dilemiştir.

— Bu nerede yazıyor?

— Avucumun içinde! Ensene şaplağı yersen, nerede yazdığını anlarsın!

Her şeyi bilirdi kocakarı, her şeyden tam bir güven ve bayağı bir dille söz ederdi.

— Pyoçorka Sokağı'nda ölen Tatar'ın canı boğazından katran gibi kapkara çıkmış!

— Can, ruhtur... –diyecek oldum.

— Tatar'ın canı da mı, aptal!

Genç hanım da korkardı kitaplardan:

— Kitap okumak çok zararlı bir şeydir, özellikle de genç yaşlarda! Bizim Grebyoşka'da iyi aileden, durmadan kitap okuyan bir genç kız vardı. Sonunda kitap okuya okuya bir papaz çömezine âşık oldu. Ama sonra çömezin karısı onu öyle bir rezil etti ki!.. Hem de herkesin içinde...

Onlara bazen Smuriy'in kitaplarından öğrendiğim sözleri tekrarlardım. Kitaplardan birinde şöyle bir söz geçiyordu: "Aslına bakarsanız barutu kimse icat etmemiştir. Her şeyde olduğu gibi o da uzun birtakım gözlemlerin ve buluşların sonucu olarak ortaya çıkmıştır."

Bilmem neden, bu cümle belleğime adeta çivilenmişti; özellikle de "aslına bakarsanız" sözlerini çok beğenmiştim. Bu sözlerde büyük bir güç varmış gibi geliyordu bana. Ne acılar çektim bu sözler yüzünden! Gülsem mi, ağlasam mı dedirten acılar. Böyle şeyler de oluyor hayatta.

Bir gün patronlar yine vapurdaki yaşamımla ilgili yeni bir şeyler anlatmamı isteyince onlara şöyle karşılık verdim:

— Artık anlatabileceğim bir şey yok, aslına bakarsanız...

Dehşetli şaşırttı bu sözlerim onları; bir ağızdan bağırmaya başladılar:

— Ne? Ne dedin sen?

Dördü birden gülmeye başladı. Bir yandan da sözümü yineliyorlardı:

— Aslına bakarsanız... ha? Aman ya Rabbi!

Hatta patronum bana şöyle dedi:

— Bu lakırdı, iyi bir buluş olmadı be çocuk!

O günden sonra uzunca bir süre bana hep:

— Hey, aslına bakarsanız! –diye seslendiler.

— Aslına bakarsanız, bebeğe baktıktan sonra yerler de silinecek!

Onların bu saçma alayları beni kızdırmıyor, ama dehşetli şaşırtıyordu.

Sersemletici bir sıkıntı bulutu içinde geçiyordu hayatım. Bunun üstesinden gelebilmek için olabildiğince çok çalışıyordum. Çalışmak için iş çoktu evde: İki bebek vardı; gelen hiçbir bakıcıdan hoşnut kalmayan patronlar sürekli bakıcı değiştiriyorlardı. Bu yüzden ufaklıklarla da benim ilgilenmem, her gün bezlerini yıkamam gerekiyordu. Haftada bir de Jandarma Pınarı'na gidip yıkadığım bezleri duruluyordum. Orada çamaşırcı kadınlar alay ediyorlardı benimle:

— Demek kadın işine sıvandın?

Bazen o kadar ileri giderlerdi ki, ıslak bezlerle onlara vururdum. Tabii onlar da bunu bana fazlasıyla ödetirlerdi. Yine de bütün bunlar neşeli, ilginç gelirdi bana.

Bir çukurluktan kaynayan Jandarma Pınarı, Yarilo diye eski bir tanrının adını taşıyan genişçe düzlüğü kentten ayırarak derin bir yar boyunca akıp Oka Irmağı'na doğru inerdi. Kentin orta tabakasından insanlar zaman zaman bu düzlükte eğlentiler düzenlerdi. Ninem, kendi gençliğinde insanların Yarilo'ya inanmayı sürdürdüklerini ve ona kurbanlar adadıklarını söylerdi. Katrana buladıkları paçavralarla sarıp sarmaladıkları bir tekerleği ateşe verip şarkılar, bağırışlar arasında yamaçtan aşağı yuvarlar ve alev alev yanan tekerin nereye kadar gidebildiğini izlerlermiş. Tekerlek Oka'ya ulaşabilirse, Yarilo'nun kurbanı kabul ettiğine, o yıl güneşli, mutlu bir yaz geçireceklerine inanırlarmış.

Pınara çamaşır durulamaya gelen kadınların çoğu Yarilo tarafındandı ve hepsi de sivri dilli, sözünü esirgemez, atak kadınlardı; kentte olup biten her şeyi bilirlerdi; evinde çalıştıkları tüccar, memur, subaylar üzerine anlattıklarını dinlemek de son derece ilginçti.

Kışın buzlu suda çamaşır yıkamak tam bir işkenceydi; soğuktan kadınların elleri donar, derileri çatlardı. İnsanı kardan da, rüzgârdan da korumayan uyduruk bir çatının altında, tahta bir yalak içine alınan kaynağa eğilip çamaşır durularlardı. Soğuğun ısırdığı yüzlerine kan birikirdi. Soğuktan sızım sızım sızlayan ıslak parmaklar bükülmez hale

gelir, gözlerinden yaşlar akardı. Ama bütün bunlar kadınları pes ettirmezdi: Hiçbir şeyi ve hiç kimseyi umursamadan bitmez tükenmez bir biçimde birbirlerine değişik şeyler anlatır, çene çalarlardı.

Aralarında en iyi anlatan Natalya Kozlovskaya'ydı. Otuzunu geride bırakmış, güçlü, diri bir kadındı. Bakışları alaycı, dili sivri, konuşması canlı, ataktı. Arkadaşları onu ilgiyle dinler, her konuda düşüncesini alır ve becerikliliği, özenli giyimi, okuması için kızını liseye göndermiş olması dolayısıyla ona saygı duyarlardı.

İçleri ıslak çamaşır dolu iki sepetin ağırlığı altında sendeleye sendeleye kaygan patikadan aşağı inerken onu güler yüzle karşılar, içten bir ilgiyle sorarlardı:

— Kızın nasıl?

— Zararı yok, okuyor çok şükür! Sağ olun!

— Bak hele... demek hanımefendi yapacaksın kızını?

— Öyle olsun diye okutuyorum. Hanımefendilerin yüzleri neden o kadar bakımlı sanıyorsunuz? Aslında hepsi bizim gibi cahil yığınlar içinden çıkıyor, başka nereden geliyor olabilirler? Bir insanın bilgisi ne kadar çoksa, eli kolu da o kadar uzun olur, her yere yetişir, her şeye ulaşır; ne çok şeye ulaşırsan, o kadar çok kazanırsın, işlerin yolunda olur. Tanrı bizi dünyaya aklı bir şeye ermeyen birer çocuk olarak gönderir, akıllı, bilgili ihtiyarlar olarak geri alır. Demek ki, okumak gerekiyor.

O konuşurken herkes susar, düzgün, güvençli, inançlı konuşmasını dinlerdi. Hem yüzüne karşı hem de arkasından övücü sözler söylerlerdi onun için; dayanıklılığı, aklı, fikri karşısında şaşar kalır, ama hiçbiri ona öykünmezdi. Sarı bir çizme koncundan kendine iki kolluk dikmişti. Bu onu dirseklerine kadar sıvayarak kollarını çıplak bırakmaktan kurtarmıştı; inik olmasına karşın gömlek kolları ıslanmıyordu. Bunu çok iyi akıl ettiğini söylerlerdi ona, ama kimse onun gibi yapmazdı.

Ama ben de kendime onunkiler gibi kolluk yaptığımda hepsi benimle alay etti.

— Hey sen, karılardan akıl mı öğreniyorsun?

Natalya'nın kızıyla ilgili olarak da şöyle şeyler söylerlerdi:

— Aman ne önemli! Bir hanımefendi daha eklenecek hanımlar arasına! Ama bakarsın, okulu bitmeden kız sizlere ömür!..

— Öte yandan, okumuşlar ille de çok iyi yaşarlar diye de bir şey yok! Alın Bahilov'un kızını!.. Kız okudu, okudu, öğretmen çıktı... öğretmen bir kız, kız kurusu olmaya yazgılıdır...

— Elbette... Okumamış kızlar da kocaya varır... iş ki, alımlı bir yanı olsun kızın!

— Kadın kısmında akıl ne arasın bacım!

Kadınların kendileri üzerine böylesine hayâsızca, kendilerini aşağılarca konuşmaları tuhaf, tedirgin ediciydi. Tayfaların, askerlerin, amelelerin kadınlar hakkında nasıl konuştuklarını biliyordum. Erkeklerin birbirlerine sürekli kadınları nasıl kafeslediklerini ve kadınlarla ilişkilerinde ne kadar dayanıklı olduklarını anlatıp, bu konudaki becerileriyle övündüklerine tanık olmuştum. "Karı"lara karşı düşmanca duygularla doluydu sözleri. Ama erkeklerin kadınlar üzerindeki başarılarına ilişkin anlattıkları öykülerde, gerçeklerin değil, övünmenin yanı sıra, palavracılığın ve boş böbürlenmenin daha baskın olduğunu düşündürtecek bir tını olurdu hep.

Kendi aşk maceralarından pek söz etmezlerdi çamaşırcı kadınlar. Ama erkeklere ilişkin söyledikleri her sözde alaycı, kötücül, haince bir şeyler sezer ve "Kadın, büyük güçtür" sözü galiba doğru diye düşünürdüm.

Bir gün Natalya şöyle bir şey söyledi:

— Kiminle dost olursan ol, nerede ne halt edersen et, sonunda geleceğin yer kadının dizi dibidir ve de bundan kaçış, kurtuluş yoktur!

— Başka nereye gidebilirler ki! –diye bağırdı, soğuktan sesi kısılmış bir kocakarı.– Keşişler, bu dünyadan vazgeçmiş münzeviler... hepsi Tanrı'yı bile bırakıp bize gelmiyorlar mı?

Yarın aşağısında, kış karının bile tertemiz beyazlığıyla örtemediği çamurlu bir çukurlukta, suyun ağlamayı andırır şırıltısı ve çamaşırlara inen tokaç sesleri eşliğinde geçen bu konuşmalar, insan soyunun, bütün ırkların ve halkların nereden geldiklerine ilişkin bu gizemli, hayâsız ve öfke dolu sözler, duygu ve düşüncelerimi, sırnaşıkça çevremi kuşatan "aşk maceraları"ndan uzaklaştırıyor ve bende özünü tam kavrayamadığım kuşkulu bir tiksinti yaratıyordu. "Aşk macerası" denen şey benim için bayağının bayağısı, düşkün bir yaşam demek olup çıkmıştı.

Ama yine de, bütün konuşmaların, konuların, duyguların ve olup biten her şeyin insanı sıkıntıdan boğacak denli tekdüze olduğu evdeki hayatın yanında, yarın aşağısında çamaşırcı kadınlar arasında, emir erlerinin koşuşturduğu mutfaklarda, bodrum katlarında tarım işçileri ve ameleler arasında geçen hayat, inanılmayacak kadar ilginçti. Patronlarım yemek, hastalık, uyku, telaş içinde yemeğe ve uykuya hazırlanış kısırdöngüsü içinde yaşıyorlardı. Sürekli günahtan, ölümden söz eder, ölümden korkar, değirmentaşının çevresindeki daneler gibi, her an taşın kendilerini ezeceği beklentisiyle titreşir dururlardı.

Boş saatlerimde odun kesmeye ambara giderdim; tek başıma kalabilmek için bulduğum bir yoldu bu, ama pek gerçekleşmezdi. Yanıma emir erleri gelir, avlu hayatından söz ederlerdi.

En çok Yermohin'le Sidorov gelirlerdi yanıma. Kaluga'lı bir köylü olan Yermohin, uzun boylu, ama hafif kamburdu; güçlü bir adamdı. Başı küçücük, bakışları bulanıkçaydı. Hem tembel hem de insanın tepesini attıracak kadar aptaldı. Hareketleri yavaş, beceriksizceydi, ama bir kadın görmeyegörsün, böğürür, ayaklarına kapanacakmış gibi öne doğru eğilirdi.

Avluda herkes onun aşçı ve hizmetçi kadınları çabucak elde etmesine hayrandı; onu kıskanırlar, ama ayı gücünden de korkarlardı. Sidorov'a gelince, Tula'lı, çelimsiz bir adamdı; bakışları her zaman kederliydi. Usul konuşur, sakınarak öksürürdü. Gözlerinde ürkek bir ışık, hep karanlık köşelere bakardı. İster usulca bir şeyler anlatıyor, ister sessizce oturuyor olsun, gözleri hep en karanlık köşeye dikilmiş olurdu.

— Niçin gözlerini dikmiş oraya bakıyorsun?

— Bakarsın bir fare çıkar... fareleri severim, nasıl da sessiz yürürler!..

Emir erlerinin köylerine mektup, sevgililerine pusulalar yazardım. Bu, hoşuma giderdi; ama en hoşu, Sidorov'un mektuplarını yazmaktı. Her cumartesi, hiç sektirmeden, Tula'ya, kız kardeşine mektup yollardı.

Beni yanına, mutfağa çağırır, masada dibime oturur, avuçlarıyla tıraşlı kafasını sıkı sıkı ovuşturarak?

— Hadi, başla! –diye fısıldardı kulağıma.– Başı, nasıl gerekiyorsa öyle olacak: "Sevgili kız kardeşim, sana sağlıklar dilerim!" Evet, gerektiği gibi. Şimdi de şunu yaz: "Gönderdiğin bir rubleyi aldım. Ancak, buna hiç gerek yoktu. Sağ olasın. Bana para pul gerekli değil, burada gayet iyi yaşıyoruz. Ne iyi yaşaması, köpek gibi sürünüyoruz..." Tabii, bunları yazmayacaksın... "İyiyiz" diye yaz. Daha pek küçük, hepi topu on dört yaşında, ne diye bilsin ki bunları? Sonrasını kendin yaz, nasıl öğrettilerse, öyle...

Solumdan iyice üzerime doğru abanırdı ve sıcak, pis kokan soluğunu kulağımın içinde duyardım. O ise mırıl mırıl bana yazacaklarımı söylemeyi sürdürürdü:

— Delikanlıların onu kucaklamalarına izin vermemesini yaz; hele göğüslerine dokunmalarına asla! "Sana biri tatlı diller döküyorsa, ona sakın inanma" de, "...çünkü onun niyeti seni aldatmak... kirletmektir..."

Öksürüğünü zorlanarak tutar, rengi uçmuş yüzüne kan hücum ederdi. Yanakları şişer, gözleri yaşarır, sandalyede oraya buraya kıpırdanarak beni iterdi.

— Yazmama engel oluyorsun, –derdim.

— Boş ver, sen yaz! "En çok da beylere inanma, onlar bir kızı hemen o dakka aldatırlar! Ne diyeceklerini çok iyi bilir onlar ve sana her şeyi söyleyebilirler. Onlara bir inandın mı, genelevi boyladın demektir. Diyelim bir ruble para biriktirdin, onu papaza ver; iyi bir adamsa onu senin için saklar. Ama en iyisi parayı bir yere gömmen, tabii kimse görmeden... Gömdüğün yeri de unutma..."

Küçük pencereye iliştirilmiş teneke fırıldaktan yükselen ıslıksı seslerin bastırdığı bu fısıltıları dinlemek gerçekten yürek burkucuydu! Fırının isten kararmış ağzına, dolapta yer yer sinek pislikleriyle kirlenmiş kap kacağa yöneliyor bakışlarım. Mutfak inanılmaz pis, tahtakuruları cirit atıyor; ortalığı acı bir yanmış yağ, gaz, is kokusu kaplamış. Ocağın, çıraların üzerinde hamamböcekleri koşturuyor. Üzerime bir bezginlik çöküyor; bu ere ve kız kardeşine öyle acıyorum ki, ağlamamak için kendimi zor tutuyorum. Böyle yaşanır mı? Böyle bir hayata hayat denir mi?

Artık Sidorov'un fısıltılarını dinlemeden yazıyorum. Hayatın büyük zorluklarla, acılarla dolu olduğundan söz ediyorum. Sidorov içini çekerek:

— Çok yazıyorsun, sağ ol! –diyor.– Kız kardeşim artık nelerden korkması gerektiğini iyi bilecek...

— Korkulacak bir şey yok! –diyorum, sertçe.

Oysa benim de korktuğum öyle çok şey var ki!

Hem öksürüyor hem gülüyor er:

— Tuhafsın be çocuk! Korkacak şey nasıl olmaz?! Başımızdaki beyler ne olacak? Ya Tanrı? Hepsi bu kadar olsa yine iyi!

Kız kardeşinden bir mektup aldı mı, kaygıyla yanıma koşar, yalvarırdı:

— Hemen okur musun şunu? Lütfen...

Kargacık burgacık bir yazıyla insanın ağırına gidecek kadar kısa tutulmuş anlamsız, bomboş bir mektubu üç kez okuturdu bana.

İyi bir adamdı, yumuşak yürekliydi; ama kadınlara karşı köpek gibi kaba, bayağı davranırdı. En başından sonuna dek gözümün önünde gelişen bu olayları içim sızlayarak ve hiç istemeden gözlemlerken, Sidorov'un, askerlik yaşamına ilişkin sızlanmalarıyla kadınlarda nasıl sevecen duygular yarattığına ve birbirinden tatlı yalanlarla onların nasıl başını döndürdüğüne de tanık olurdum; her şey olup bittikten sonra Yermohin'e başarısını böbürlenerek anlatır, acı bir ilaç yutmuş gibi yüzünü tiksintiyle buruşturup tükürürdü. Bu durum beni derinden yaralar, ben de Sidorov'a gidip kendisinin ve arkadaşlarının kadınları sürekli aldatmalarının, onlara yalanlar söylemelerinin, sonra da tutup onlarla alay etmelerinin, onları birbirlerine sunmalarının ve... sık sık da onları dövmelerinin nedenini sorardım.

Usulca güler ve:

— Bu işler konusunda henüz pek küçüksün, –derdi.– Kötü şeylerdir bunlar. Günahtır! Pek küçüksün, senin için daha erken...

Ama bir gün daha açık ve hiç unutamadığım bir yanıt almayı başardım.

— Kendisini aldattığımı bilmiyor mu sanıyorsun, kadın? –dedi, göz kırparak, öksürükler arasında.– Hem de nasıl biliyor! Ama aldatılmayı istiyor. Herkes bir yalanın içindedir bu işte, neden dersen, iş böyle kurulmuş! Herkes için utançlı bir durum. Gerçekte kimse kimseyi sevmez, yalnızca gönül eğlendirir! Utançlı bir durum elbette. Bir süre sonra sen de göreceksin. Ancak bilesin, bu iş gece olur, gündüzleri ise kiler gibi karanlık yerlerde... ya! Cennetten kovulmanın da, bütün mutsuzlukların da nedeni budur...

Öyle güzel, öyle hüzünle ve pişman olmuş bir dille konuşurdu ki, onun aşk maceralarıyla ilgili duyduğum sıkıntı bir parça hafiflerdi ve ona Yermohin'den daha dostça davranırdım. Yermohin'dense nefret eder, sürekli damarına basmaya çalışırdım. Başarırdım da bunu; o da bir eline geçirse bana

gerçekten sıkı bir dayak atma niyetiyle avluda peşime düşer, ama çolpalığı nedeniyle yakalayamazdı beni.

— Bu yasaktır! –diyordu Sidorov.

Neyin yasak olduğunu biliyordum, ama bunun insanların mutsuzluklarının kaynağı olduğuna inanmıyordum. Evet, insanların mutsuz olduklarını görüyordum, ama bu yüzden mutsuz olduklarına inanmıyordum. Çünkü birbirlerine âşık insanların gözlerinde sıra dışı bir şey olduğunu fark ediyor, onların yüreklerinde özel bir iyilik olduğunu hissediyordum. İnsan yüreğindeki bu coşkuyu fark etmek her zaman çok hoştu.

Ama bir gün erler bana beni dehşetli heyecanlandıran bir şey anlattılar.

Komşu apartmanlardan birinde kentin en iyi terzisinin makastarı oturuyordu. Sessiz, kendi halinde bir adamdı bu. Rus değildi. Adamın gece gündüz kitap okuyan gencecik bir karısı vardı. Karı kocanın çocukları yoktu. Ağzına kadar sarhoşlarla dolu evlerin çevrelediği gürültülü avluda, bu iki insan sessizce, adeta yoklarmış gibi yaşıyorlardı. Ne kendileri birinin kapısını çalar ne konuk kabul ederlerdi; bir tek bayram günleri tiyatroya giderlerdi.

Koca sabahtan akşam geç saatlere kadar işinde kalıyor, ergen bir genç kızı andıran karısı ise haftada iki kez, gündüzleri, kent kitaplığına gidiyordu. Bir lise öğrencisi gibi sade, tertemiz, hoş, küçücük elleri eldivenli, bir kayışla bağladığı kitapları elinde, set boyunca küçük adımlarla, topallar gibi, sallana sallana yürüdüğünü sık sık görürdüm. Yüzü bir kuş yüzünü andırırdı; gözleri hızlı, hareketliydi. Ayna önünde duran porselen bir biblo kadar güzeldi. Erler, sağ kaburgalarından biri eksik olduğu için böyle tuhaf bir şekilde sallanarak yürüdüğünü söylüyorlardı. Ama ben onun bu yürüyüşünü çok hoş buluyordum; onu avludaki öbür kadınlardan, subay karılarından hemen ayırıyordu. Bunlar, bütün o pes perdeden konuşmalarına, ışıltılı giysilerine, afra tafralarına

karşın, karanlık bir kilerde gereksiz eşyalar arasında unutulup gitmiş sönük birer eşya gibiydiler.

Hafif kaçık gibi görürdü avludakiler makastarın genç karısını. Kitap okuya okuya aklını yitirmişti, ev işleriyle bile uğraştığı yoktu, yiyecek alışverişini bile kocası pazara çıkıp yapıyor, ne yemek pişireceğini aşçıya o söylüyordu. İriyarı, asık yüzlü bir kadın olan aşçıları da Rus değildi. Gözlerinden biri kırmızı ve hep ıslaktı. Öbür gözünün yerindeyse dar, pembe bir yarık vardı. Evin hanımının domuz etini dana etinden ayıramadığını, hatta bir gün, utanç verici bir şekilde, maydonoz yerine bayır turpu satın aldığını söylerlerdi. Bakar mısınız şu felakete!

Bunların üçü de, bu büyük tavuk çiftliğine yabancıydılar. Kümeslerden birine rastlantıyla düşmüşlerdi sanki. Soğuktan korunmak için pencereden insanların yaşadığı pis havalı, boğucu bir odaya dalan iskete kuşundan farkları yoktu.

Bir gün emir erleri bana subayların, makastarın küçük karısına onu aşağılayan, zalim bir oyun oynadıklarını, ona hemen her gün sırayla onu nasıl sevdiklerinden, çektikleri aşk acısından ve kadının güzelliğinden söz eden pusulalar yolladıklarını anlattılar. Kadıncağız da verdiği yanıtlarda kendisini rahat bırakmalarını rica ediyor ve böyle bir acıya neden olduğu için üzüldüğünü, onu unutmalarına yardımcı olması için Tanrı'ya yakardığını bildiriyordu. Subaylar kadının yanıtlarını hep birlikte okuyup kadınla alay ediyor, sonra da oturup içlerinden yeni biri adına ona yeni bir pusula yazıyorlardı.

Bana bu öyküyü anlatan emir erleri de gülüyor ve makastarın genç karısına sövüyorlardı.

— Allahın sakatı! Zavallı yaratık! –diye söylendi Yermohin, kalın sesiyle.

Sidorov da ona usulca destek verdi:

— Her karı aldatılmak ister... o aslında oynanan oyunun farkında...

Ama ben kesinlikle inanmıyordum, genç kadının kendisiyle alay edildiğini bildiğine; bu yüzden de hemen gidip ona her şeyi anlatmaya karar verdim. Aşçılarının bodruma indiğini görünce, evin arka merdivenlerinden genç kadının dairesine çıktım, mutfağa göz attım, kimse yoktu. Oradan iç odaya geçtim, genç kadın, bir elinde büyükçe bir yaldızlı fincan, öbüründe açık bir kitap, masada oturuyordu. Beni görünce korktu, kitabı göğsüne bastırarak hafifçe bağırdı:

— Sen de kimsin? Avgusta!

Kitabı ya da fincanı her an üzerime fırlatmasını bekleyerek açıklamalarıma başladım, çabuk çabuk, kesik kesik, tutarsızca konuşuyordum. Koyu kırmızı renkte, büyükçe bir koltukta oturuyordu. Eteği saçaklı, yakası ve kol ağızları dantelli, mavi bir sabahlık vardı üzerinde. Dalgalı saçları omuzlarınadaydı. Kilisede "Cennet kapısı"na resmedilen melekler gibiydi tıpkı. Koltuğun arkalığına daha sıkı yaslandı; gözleri yuvarlaklaşmıştı. Önce öfkeli, sonra şaşkın, gülümseyerek baktı bana.

Diyeceklerimi demiş, ama bütün cesaretimi de kaybetmiştim; çıkmak için kapıya doğru yürüdüm.

— Dur! –diye bağırdı arkamdan.

Fincanı tepsiye bıraktı, kitabını masaya attı, ellerini birleştirip yetişkin bir kadının kalın sesiyle:

— Ne tuhaf bir çocuksun sen böyle! –dedi.– Yaklaşsana biraz!

Ona doğru ürkek, dikkatli birkaç adım attım. Elimi tuttu, küçük, soğuk parmaklarıyla okşadı.

— Gelip de bana bunları anlatmanı başkaları söylemedi sana, değil mi? Güzel... bunun öyle olmadığını görüyorum, sen kendin düşünmüşsün... sana inanıyorum.

Elimi bıraktı, gözlerini yumdu; usulca, ama her sözcüğü tek tek vurgulayarak:

— Pis herifler... erler... demek böyle konuşuyorlar ha? – dedi.

— Bu evden çıkıp gidin, –dedim ciddi ciddi, ona yol gösterirce.

— Neden?

— Çünkü bezdirirler sizi.

Hoş bir gülümseme yayıldı yüzüne.

— Okula gittin mi? Kitap okumayı seviyor musun?

— Kitap okumaya vaktim yok ki.

— Okumayı sevseydin, zaman bulurdun. Eh, sana teşekkür ederim!

Birleştirdiği üç parmağını bana doğru uzattı; parmaklarının arasından gümüş bir para ışıldıyordu. Bu soğuk şeyi almayı utanç verici buluyordum, ama onu geri çevirmeye de cesaret edemedim ve... merdivenlerden inerken onu tırabzan babalarından birinin üzerine bıraktım.

Derinden etkilenerek ayrıldım kadının evinden. Benim için yepyeni bir duyguydu bu. Karşımda olanca ışıltısıyla bir güneş doğmuştu sanki. Birkaç günüm o geniş odayı ve orada mavi sabahlığı içinde makastarın meleğe benzeyen genç karısını düşünerek neşe, sevinç içinde geçti. Her şey daha önce hiç görmediğim kadar güzel görünüyordu gözüme. Altınsı ışıltılar saçan göz alıcı bir halı seriliydi genç kadının ayaklarının altında. Gümüşsü camlardan bakan donuk kış günü, ona bakarak ısınıyor gibiydi.

Onu bir kez daha görmek istiyordum. Gidip kendisinden bir kitap istesem?..

Bunu yaptım. Ve onu yine aynı odada, elinde yine kitapla gördüm; yalnız gözü şişmişti, yüzü de kırmızı, mendil gibi bir şeyle bağlıydı. Bana siyah ciltli bir kitap verdi, bu sırada anlaşılmayan bir şeyler mırıldandı. Anason ve katran ruhu damlaları gibi kokan kitabı alıp giderken üzgündüm. Patronların elimden alıp yırtabileceklerinden korkarak kitabı temiz bir gömleğe ve kâğıda sarıp tavan arasına sakladım.

Patronlar, yayımladığı biçki patronları ve ödüllü modellerden dolayı "Niva" dergisi alır, ama okumazlardı; resimle-

rine baktıktan sonra yatak odasındaki dolaplarının üzerine koydukları dergileri yıl sonunda ciltletip karyolanın altına saklarlardı. Daha önce alınmış üç cilt "Resimli Dünya" dergisi de burada dururdu. Yatak odasının döşemelerini yıkayıp sildiğimde, kirli suların bu kitapların altına aktığı olurdu. Patronum, "Rus Kuryesi" gazetesinin de abonesiydi; akşamları gazeteyi okurken küfrederdi:

— Nerden bulup yazarlar bu can sıkıcı şeyleri, şeytan bilir!

Cumartesi günü tavan arasında çamaşır asarken kitap aklıma geldi, sakladığım yerden çıkarıp açtım. İlk cümle şöyleydi: "Evler de insanlar gibidir; her birinin bir yüzü vardır." Şaşırdım; çok doğru bir şeydi bu. Çatı kapağının altında ayakta durarak, soğuktan her yanım buz kesene dek okumayı sürdürdüm. Patronlar akşam duası için kiliseye gittiklerinde de, kitabı mutfağa indirdim ve güz yaprakları gibi sararmış, yıpranmış sayfaları arasına gömüldüm. Bunlar beni aldıkları gibi yepyeni bir hayata götürdüler. Buradaki insanların adları da, durumları, konumları da benim çevremde gördüğüm, bildiğim insanlarınkinden değişikti. Bu sayfalar bana iyi yürekli kahramanları, kötücül, kıyıcı, karanlık insanları gösterdiler. Bu, Xavier de Montépin'in bir romanıydı; onun bütün öbür romanları gibi uzun, çok kahramanlı, macerası bol, benim yabancısı olduğum, baş döndürücü hayatları anlatan bir romandı. Her şey inanılmayacak kadar yalın ve açıktı bu romanda; sanki satırlar arasında gizli bir ışık iyiyi ve kötüyü aydınlatıyor, sevmeme ve nefret etmeme yardım ediyor ve orada, bir kitabın boyutları içinde arı oğulu gibi kaynaşan onca insanın yazgısını izlemeye zorluyordu beni. Falancaya yardım etmek, filanca işe engel olmak arzusuyla yanmaya başlıyordu insanın içi ve o heyecanla, tüm bunların yalnızca kâğıt üzerinde olduğunu unutarak, bir sayfada sevinçlere boğulurken, bir başka sayfada acılara gömülüyordu insan.

Kitaba öyle dalmıştım ki, dış kapının çıngırağını duyduğumda bunun ne anlama geldiğini hemen anlayamadım.

Mum, neredeyse sonuna dek yanmış, daha bu sabah temizlediğim şamdanın içi, mum kalıntısıyla dolmuştu. Kutsal resim önünde yanan, sürekli ve düzgün yanmasından benim sorumlu olduğum kandilin fitili, tutucusundan çıkmış ve sönmüştü. Suçumun izlerini yok etmek için mutfakta dört dönüyordum. Kitabı ocağın altına soktum; kandilin fitilini düzeltiyordum ki, dadı odadan fırladı:

— Sağır mısın? Kapı çalıyor!

Hemen kapıyı açmak için atıldım.

— Uyuyor muydun? –diye sordu patronum, sertçe.

Karısı ağır ağır merdivenlerden çıkarken benim yüzümden soğuk aldığından yakınıyor, kocakarı ise küfürler yağdırıyordu. Mutfağa girer girmez yanıp bitmiş mumu gördü ve ne yaptığımı soruşturmaya başladı.

Yüksek bir yerden düşmüşüm de bedenimde sağlam bir yer kalmamış gibi sesim soluğum çıkmıyordu. Kocakarının kitabı bulacağından korkuyordum. Ama o bağıra bağıra, bir gün bütün evi yakacağımı söylüyordu. Patronum karısıyla birlikte akşam yemeği için mutfağa geldi.

— Bütün mumu yakıp bitirmiş... Bu gidişle evi de yakması yakındır!

Yemek yerken dördü bir ağızdan beni haşlamaya başladılar; daha önce bilerek ya da bilmeyerek işlediğim bütün suçları sayıp döktüler ve sonumun hiç hayırlı olmadığını söylediler. Ama ben onların bütün bu sözleri kötülük olsun diye de, iyilik olsun diye de söylemediklerini biliyordum. Bu sözlerin tek nedeni can sıkıntısıydı. Okuduğum kitaptaki kişilerle karşılaştırdığımda ne denli boş ve gülünç tipler olduklarını görmek tuhaftı.

Sonunda yemek bitti; yorgun ve ağırlaşmış bedenleriyle yatmak için odalarına çekildiler. Kocakarı öfkeli şikâyetleriyle Tanrı'yı rahatsız ettikten sonra ocak çıkıntısındaki ye-

rine yatıp sustu. Ben de yerimden kalkıp ocağın altına sürdüğüm kitabı çıkardım, pencerenin önüne gittim. Aydınlık bir geceydi; ay doğruca pencereye vuruyordu, ama kitabın harfleri çok küçük olduğu için okumak çok zordu. Ve ben okumak için yanıp tutuşuyordum. Bakır bir tencere alıp, ay ışığını kitaba yansıtmayı denediysem de sonuç daha kötü oldu: Harfler büsbütün kararmış, okunmaz olmuştu. Bunun üzerine Meryem Ana tasvirinin karşısında yanan kandile gittim ve oradaki peykenin üzerine çıkarak, ayakta, kandil ışığında okumaya başladım... ta yorgunluktan peykeye yığılıp kalana kadar. Kocakarının haykırışları ve itip kakmalarıyla gözümü açtım. Elinde tuttuğu kitapla sertçe omuzlarıma vuruyor, canımı acıtıyordu. Yüzü öfkeden kıpkırmızıydı... başını kızgın kızgın ileri geri sallıyordu. Üzerinde yalnızca geceliği vardı, ayakları çıplaktı.

Viktoryattığı yerden:

— Anneciğim, böyle bağırmasanız! –diye homurdandı.– Rahat bir soluk alabilmek hiç mi mümkün olmayacak bu evde?..

"Gitti kitap! Yırtıp atacaklardır kesin," –diye düşündüm.

Sabah, beni yargıladılar. Patronum sertçe sordu?

— Nerden buldun bu kitabı?

Kadınlar birbirlerinin sözünü keserek bağırışıyorlardı.

Kitabın sayfalarını kuşkulu kuşkulu koklayan Viktor:

— Parfüm kokuyor... olur şey değil! –diye mırıldandı.

Kitabın papazın olduğunu öğrendiklerinde, bir din adamının roman okuması onları hem çok şaşırttı hem de çok kızdırdı; papazı sil baştan değerlendirdiler. Bu onları bir parça yatıştırdıysa da, patronum bana okumanın zararları ve tehlikeleri üzerine bir diskur çekmekten yine de kendini alamadı.

— Kitap okuyanların şu yaptıklarına bak!.. Demiryolunu havaya uçurmak ve... şeyi... öldürmeye teşebbüs...

Karısı patronu sertçe uyardı:

— Aklını mı oynattın? Neler söylüyorsun çocuğa?

Montépin'i Sidorov'a götürdüm, kısaca durumu anlattım. Sidorov hiçbir şey söylemeden kitabı aldı, sandığını açtı, kitabı sandıktan çıkardığı temiz bir havluya sarıp sandığın dibine koydu.

— Onları dinleme sen, –dedi, bana da.– Ne zaman okumak istersen gel, benim burada oku. Kimseye söylemem ben. Geldiğinde beni bulamazsan, anahtar tasvirin arkasında; sandığı aç, istediğin gibi kitabını oku...

Patronlarının kitaba ilişkin bu tepkileri, kitabı gözümde hemen önemli ve korkunç bir giz katına yükseltti. "Kitap okuyan birileri"nin birini öldürmek amacıyla demiryolunu havaya uçurmaları benim fazla ilgimi çekmemişti. Ama papazın günah çıkarırken sorduğu sorular, bodrumda kitap okuyan liseli, Smuriy'in "doğru kitaplar" üzerine sözleri hiç aklımdan çıkmıyordu. Yine, dedemin kara büyü yanlısı farmasonlar üzerine söyledikleri de hep kulağımdaydı:

— Kutlu çarımız Aleksandr Pavlıç hazretleri zamanında baştan çıkan soylular, kara büyü ve farmasonluk gibi zararlı şeylerle uğraşmaya başladılar ve bütün Rus halkını Roma'daki Papa'ya, Cizvitlere satmaya kalkıştılar. Ama General Arakçeyev onları suçüstü yakaladı ve çok yüksek unvanlı soylular da aralarında, hepsini Sibirya'ya sürgüne yolladı. O soylular Sibirya'da yok olup gittiler...

Sonra, "Umbrakulda yıldız ışıklarının yansıması" sözleri geliyordu aklıma... Sonra, Hıristiyanlığın ilk çilekeşlerinden "Gervasiy"... Ve görkemli bir çınlayışı olan şu gülünç sözler:

"Bizim yapıp ettiklerimizi merak eden cahil sürüsü! Sizin o zavallı gözleriniz asla göremez onları!"

Kendimi, büyük birtakım sırların eşiğinde görüyor, deli gibi yaşıyordum. Kitabı okuyup bitirmek istiyor, ama bir yandan da askerin onu yitirmesinden ya da kitabı kirletmesinden korkuyordum. Kitaba bir şey olursa makastarın karısına ne derdim?

Bu arada kocakarı emir erlerinin yanına gitmeyeyim diye gözünü bir an olsun üzerimden ayırmıyor, sürekli dırdır ederek başımın etini yiyordu.

— Ey kitaplarla kafayı bozmuş çocuk! Kitapların seni götüreceği yer alçak, aşağılık bir yaşamdır. Şu kitap okumadan duramayan kadının haline baksana... kendi başına alışverişe bile çıkamıyor! Ama subaylarla oynaşmayı iyi biliyor. Gündüz onları içeri aldığını da biliyorum!

— Doğru değil! O kimseyle oynaşmıyor! –diye bağırmak geldi içimden.

Ama yapamadım, kocakarı kitabı ondan aldığımı anlar diye makasların karısına arka çıkmaktan korktum.

Sonraki birkaç günüm inanılmaz kötü geçti; heyecan dolu bir kaygı içindeydim ve inanılmaz dalgındım. Montépin'in başına ne gelecek acaba, kötü bir şey gelmese bari... kuşkusu ve kaygısıyla uykuyu durağı yitirmiştim. Derken bir gün genç kadının aşçısı beni avluda durdurarak:

— Kitabı getir! –dedi.

Patronlarımın öğle yemeğinden sonra dinlenmeye çekilmelerinden yararlanarak utanmış, ezik, makasların karısının evine gittim.

Her şey ilk karşılaşmamızdaki gibiydi; yalnız üzerindeki kıyafet değişmiş, gri etek üzerine siyah kadife gömlek giymişti. Açık boynunda firuze bir haç asılıydı. Dişi şakrakkuşlarına benziyordu.

Kendisine kitabı okuyamadığımı, kitap okumama izin verilmediğini söylediğimde, hem uğradığım aşağılamadan hem de onu bir kez daha görmekten duyduğum sevinçle gözlerime yaş doldu.

— Of, ne aptal insanlar! –dedi, ince kaşlarını çatarak.– Oysa senin patronununilginç bir yüzü var. Sen canını sıkma, ben ne yapacağımı biliyorum; patronuna bir mektup yazacağım.

Bu beni korkuttu; patronlarıma, kitabı ondan değil, papazdan aldığım yalanını kıvırdığımı açıklayarak:

— Yazmayın ne olur! –diye yalvardım.– Sizinle alay edecek, sövüp sayarak sizi aşağılayacaklardır. Avludakilerin hiçbiri sevmiyor sizi, hepsi sizinle alay ediyor; sizin kafadan çatlak olduğunuzu, kaburgalarınızdan birinin de eksik olduğunu söylüyorlar...

Bir çırpıda, boşalırca söyledim bütün bunları. Söyler söylemez de gereksiz ve onu üzebilecek şeyler söylediğimi anlayarak pişman oldum. Üstdudağını ısırdı ve at sürüyormuş gibi elini kalçasına vurdu. Utanarak başımı önüme eğdim, yerin dibine geçmiştim. Ama makasların karısı, neşeli kahkahalar atıyordu.

— Ah, ne aptalım ben! Ne aptalım!

Sonra gözlerini gözlerime dikip sordu:

— Peki ne yapacağız?

Durdu; göğüs geçirerek ekledi:

— Tuhaf bir çocuksun sen, –dedi.– Çok tuhaf...

Onun hemen yanında duran aynada kendimi görebiliyordum: Ne zamandır berber yüzü görmemiş karmakarışık saçların ortasında, elmacık kemikleri çıkık, enli, kocaman bir yüz... alında da büyük bir morluk var! "Çok tuhaf" olduğu söylenen çocuk işte buydu! Elbette bu "çok tuhaf" çocuk, incecik porselen bibloya benzeyecek değildi...

— Geçen gün verdiğim paracığı da almamışsın?

— Bana gerekli değil.

İçini çekti:

— Eh, ne yapalım! Kitap okumana izin verdiklerinde gel, kitap vereyim sana...

Aynanın dibinde üç kitap vardı; içlerinde en kalını benim getirdiğimdi. Derin bir kederle baktım kitaba. Makasların karısı küçük, pembe elini uzattı.

— Eh, hoşça kal!

Elimi öyle çekinerek uzatmışım ki, parmaklarına belli belirsiz dokunmamla çıkıp gitmem bir oldu.

Onun için hiçbir şey bilmiyor diyorlardı; koskoca yirmi kopeğe çocuklar gibi "paracık" dediğine bakılırsa, bu sanki pek de yanlış değildi?

Ama benim hoşuma giden de tam buydu...

IX

İçimin birdenbire okuma arzusuyla yanıp tutuşmasının başıma ne işler açtığı, bu uğurda ne aşağılanmalara katlandığım, ne kaygılar, tediginlikler yaşadığım aklıma geldikçe hem üzülüyor hem gülüyordum.

Makastarın karısının kitaplarının korkunç pahalı olduğunu düşünüyordum; kocakarının böylesine pahalı kitapları sobada yakması ihtimali öylesine dehşet vericiydi ki, bu kitapları hiç aklıma getirmemeye çalışıyordum. Buna karşılık sabahları ekmek ve çay almaya gittiğim dükkânda gördüğüm küçük, renk renk kitaplardan almaya başladım.

Gençten, son derece sevimsiz bir adamdı bakkal: Kalın dudaklı, gevşeyip sarkmış yüzü, sıraca izleri ve lekelerle doluydu. Gözlerinin akı karasından fazlaydı, elleri tombul, parmakları kısa ve beceriksizdi. Akşamları yeniyetme delikanlılarla aklı havada kızların toplanma yeriydi dükkânı. Patronumun kardeşi de hemen her akşam buraya gelir ve bira içip iskambil oynardı. Kendisini evde akşam yemeğine beklediklerini söylemem için beni sık sık oraya yollarlardı; bu nedenle de dükkânın hemen arkasındaki daracık odada, bakkalın al yanaklı, hafif aptal karısını Viktoruşka'nın ya da bir başka delikanlının kucağında oturken gördüğüm çok olmuştu. Bu, bakkalı öfkelendirmiyor gibiydi; yine, zaman zaman dükkânda kendisine yardım eden kız kardeşini, kilise

korosundakilerin, erlerin, aslında canı isteyen herkesin sıkıştırması da onu kızdırmıyordu. Dükkânda fazla mal yoktu, o bunu işe yeni başladıkları için daha toparlanamamış olmalarına bağlıyordu. Oysa güzden bu yana açıktı dükkân. Bakkal, kimi arkadaşlarına ve müşterilerine açık saçık resimler gösteriyor, yüz kızartıcı bazı şiirleri kopyalamalarına izin veriyordu.

Mişa Yevstigneyev'in berbat kitaplarını okuyordum. Her kitap için okuma bedeli olarak bir kopek ödediğim için bu hem bana pahalıya patlıyordu hem de bu tatsız tuzsuz kitaplardan hiç keyif almıyordum. "Guak ya da Zafer Daima Doğrunundur", "Venedikli Frantsil", "Ruslarla Gabardinlerin Savaşı" ya da "Kocasının Mezarında Ölen Güzel Müslüman Kadın" ve benzeri kitapların hiçbiri beni doyurmadığı gibi, içimi karartıyordu. Anlaşılmaz, ağır ifadelerle olmayacak şeyler anlatan bu kitapların benimle alay ettiklerini düşünüyor ve buna dehşetli içerliyordum.

"Keskin Nişancılar", "Yuriy Miloslavskiy", "Gizemli Keşiş", "Tatar Atlısı Yapança" gibi kitaplar biraz daha hoşuma gidiyordu, bunlardan bir şeyler kalıyordu. Ama en hoşuma gidenler, azizlerin hayatını anlatanlardı. Bunlarda bir ciddiyet vardı, inandırıcı ve heyecan vericiydiler. Din uğruna ağır çileler çeken bütün büyük azizler bana nedense hep "Horoşeye Delo"yu anımsatıyordu. Bunların kadın olanlarını ninemle özdeşleştiriyordum. Çilekeş keşişler, iyi saatlerindeki dedemdi.

Ya odun kırmaya gittiğim odunlukta ya da tavan arasında okuyordum, ki ikisi de birbirinden berbat, soğuk yerlerdi. Kitap aşırı ilgimi çekerse ya da onu hemen okuyup bitirmem gerekiyorsa, gece kalkıp mum yakıyordum. Ama mumların gece kısaldığını fark eden kocakarı, mumları bir çıra parçasıyla ölçmeye başladı; o çırayı da saklıyordu. Çırayı bulamaz ve geceki okumamda mumdan eksilen parça kadarını koparıp atamazsam, sabah mutfakta çıngar kopuyordu.

Bir gün Viktoruşka ocak kenarındaki yatağından öfkeyle haykırdı:

— Uluyup durmayın, anne! Tanrım... yaşamak değil, tam bir işkence! Tabii ki mum yakıyor, çünkü kitap okuyor, kitapları bakkaldan alıyor, ben biliyorum. Tavan arasına bakın, göreceksiniz...

Kocakarı soluğu tavan arasında aldı, kitapçıklarından birini bulup bin parçaya ayırdı.

Bu elbette canımı çok sıktı, ama okuma azmimi de artırdı. Şunu çok iyi anlamıştım: Bu eve bir aziz de gelse benim patronlar ona bile ders vermeye, kendi yaşayış biçimlerini benimsetmeye çalışırlar ve bunu da can sıkıntısından yaparlardı. İnsanları yargılamasalar, aşağılamasalar, insanlarla alay etmeseler, herhalde konuşmayı unutur, dilsizleşir ve kendi kendilerini göremez olurlardı. Bir insanın kendi varlığını duyumsayabilmesi için, insanlara bir biçimde davranıyor olması gerekir. Benim patronlarım, yakınlarına karşı hep öğretmen edalı, hep eleştiren, ayıplayan, kınayan bir tutum içindeydiler. Bu eleştirilere uyarak onlar gibi düşünmeye, duymaya, onlar gibi yaşamaya başlamanın da bir yararı yoktu; çünkü bu kez de daha önce eleştiri üstü tuttukları bu tutumu eleştirmeye başlarlardı. Onlar, böyleydi.

Ne yapıp ediyor, okumanın bir yolunu buluyordum. Kocakarı birkaç kez okuduğum kitapları ele geçirip parça parça etti ve ben bir anda bakkala ödemem gereken kırk yedi kopek gibi büyük bir borçla karşı karşıya kalıverdim! Bakkal parasını istiyor ve dükkânına ev için alışveriş yapmaya gittiğimde, alacağını patronların parasından keseceğini söyleyerek bana gözdağı veriyordu.

— Ne yaparsın o zaman, ha? –diyordu, sırıtarak.

Dayanılmaz bir adamdı ve ben tüm varlığımla tiksiniyordum ondan. Bunu hissettiği için olacak, türlü gözdağlarıyla bana eziyet etmekten özel zevk duyardı. Dükkâna gittim mi, lekelerle dolu yüzü hazla genişler, sevecen, incelikle sorardı:

— Borcunu mu getirdin?

— Yok.

Bu onu korkutur, hemen kaşlarını çatardı.

— Ne demek bu? Mahkemeye mi vereyim yani? Sürgüne mi göndersinler seni?

Para bulabileceğim hiçbir yer yoktu. Ücretimi dedeme ödüyorlardı. Ne yapacağımı, nasıl edeceğimi bilemiyordum.

Borcumu ödemem için biraz daha beklemesini söylediğimde, bakkal puf böreğini andıran tombul, yağlı elini burnuma uzatarak:

— Elimi öp, bekleyeyim! –dedi.

Ama benim tezgâhın üzerinden terazi taşını kapıp kendine fırlatmak için kolumu kaldırdığımı görünce:

— Hey, ne yapıyorsun? Şakaydı! –diye bağırarak olduğu yere yığılıp kaldı.

Ama ben onun şaka yapmadığını biliyordum. Bu yüzden de ona borcumu ödemek için para çalmaya karar verdim. Sabahları patronun pantolonunu fırçalarken, cebinden bozuk para sesleri gelir, bazen paralar yere saçılırdı. Hatta bir gün paralardan biri yerde yuvarlanıp döşemenin yarığından merdivenlerin altına, odunluğa düştü. Bunu kendilerine söylemeyi unuttum ve ancak birkaç gün sonra odunlukta yirmi kopek bulunca hatırladım. Parayı patronuma uzattığımda karısı şöyle dedi:

— Gördün mü? Pantolonunun cebinde para bıraktın mı, demek ki sayman gerekiyormuş!

Ama patron bana bakıp gülümseyerek:

— O çalmaz, bundan en ufak bir kuşkum yok, –dedi.

Para çalmaya karar verdiğim şu anda onun bu sözleri ve bana güven dolu bakışı aklıma geliyor ve çalmanın benim için çok zor olacağını anlıyordum. Birkaç kez cebinden gümüşlükleri çıkarıp saydım, ama almaya cesaret edemedim. Üç gün kıvrandım durdum, sonunda her şey beklenmedik bir biçimde, kolaylıkla ve kendiliğinden çözüldü.

Patronum bir gün ansızın:

— Nen var Peşkov, –diye sordu,– canın sıkkın gibi... hasta mısın yoksa?

Sıkıntımı açık açık anlattım ona. Kaşları çatıldı:

— Kitabın insanın başına ne dertler açtığını gör! Öyle ya da böyle, kitaptan insana gelecek tek şey, kötülüktür!

Bana bir elli kopeklik uzatırken sıkı sıkıya tembihledi:

— Aman karıma ya da anneme bir şey kaçırma ağzından, yoksa kıyameti koparırlar!

Ardından da sevecen bir gülümsemeyle ekledi:

— Ne diyeyim, sen de az inatçı değilmişsin hani! Neyse, zararı yok. Ama şu kitap denen şeyi bırak! Yılbaşında iyi bir gazeteye abone olacağım, o zaman istediğin kadar okursun...

Böylece akşamları, çaydan akşam yemeğine kadar, "Moskova Gazetesi"ni, Başkov'un romanlarını, sonra Rokşanin'i, Rudnikovskiy'i ve canları ölesiye sıkılan insanların sindirimine iyi gelen başka birtakım kitapları okumaya başladım patronlarıma.

Yüksek sesle okumaktan hoşlanmıyordum, çünkü o zaman okuduğum şeyi kendim anlayamıyordum. Ama patronlarım beni dikkatle, hatta perestişe varan bir saygıyla dinliyorlar, kahramanların yaptıkları kötülükler karşısında zaman zaman şaşkınlık çığlıkları atarak, birbirlerine övünçle:

— Tanrı'ya şükür biz hiçbir şey bilmiyoruz! –diyorlardı.– Biz kendi halimizde, sessizsedasız yaşayıp gidiyoruz.

Bazen olayları ya da kişileri karıştırırlardı. Ünlü eşkıya Çurkin'in yaptığı bir şeyi, arabacı Foma Kruçin yapmış gibi anlarlardı, örneğin. Yanlışlarını düzelttiğimde dinleyicilerim çok şaşırırlardı:

— Hafızanın da böylesi!

"Moskova Gazetesi"nde sık sık Leonid Grave'nin şiirleri yayımlanırdı. Çok severdim onun şiirlerini, bazılarını not defterime aktarırdım. Ama patronlarım şair için şöyle şeyler söylerlerdi:

— Yaşına başına bakmadan şiir yazıyor!

— Sarhoş, üstelik kafadan çatlak! Hiçbir şey umurunda olmaz böylesinin!

Strujkin'in, Kont Memento-Mori'nin de şiirlerini beğeniyordum. Ama evdeki kadınların yaşlısı da, genci de şiirle panayır soytarılığı arasında koşutluk kuruyorlardı:

— Yalnızca Petruşkalar*, bir de aktörler şiir söyler...

Küçücük bir odada, patronların dizinin dibinde geçirdiğim bu kış akşamlarını tam bir karabasan olarak anımsıyorum. Dışarıda kör, sağır bir gece; arada bir soğuktan bir şeylerin çatırdadığı duyuluyor, insanlar masa başında buz tutmuş balıklar gibi, ağızlarını açmadan oturuyorlar. Karları savuran kuvvetli rüzgâr camları, duvarları titreştiriyor, bacalarda uğulduyor, baca kapaklarını oynatıyor. Çocuk odasından bebeklerin ağladığı duyuluyor. Karanlık bir köşeye büzülmek ve kurt gibi ulumak istiyorum.

Masanın bir ucunda kadınlar oturuyor, ellerinde ya bir çorap örgüsü ya da dikiş işi. Öbür uçta Viktoruşka, sırtını kamburlaştırmış, isteksizce plan kopyalıyor, arada bir:

— Şu masayı sallamasanız! –diye bağırıyor.– Zehrettiniz hayatımı!

Patron bir başka köşede kocaman bir kasnağın başına oturmuş, gergef işliyor. Kasnağa gerili masa örtüsü üzerinde parmakları oynadıkça kırmızı yengeçler, mavi balıklar, sarı kelebekler ve kırmızımsı güz yaprakları ortaya çıkıyor.

Desenini kendi çizdiği bu iş tam üç yıldır elinde patronun ve artık öylesine bıkıp usanmış durumda ki bu işten. Gündüzleri beni boş gördü mü, hemen:

— Hadi bakalım Peşkov, –derdi,– geç şu gergefin başına da, göster kendini!

"Kendimi göstermek" için elime kalınca bir iğne alıp gergefin başına geçerdim. İçim öyle sızlardı ki patron için, her zaman, her işinde ona var gücümle yardım etmek isterdim.

---

* Petruşka: Geleneksel Rus kukla tiyatrosundaki karakterlerden biri. (ç.n.)

Bir gün gelecek çizimleri de, gergef işlemeyi de, iskambil oynamayı da bırakıp bambaşka ve üzerinde uzun uzun kafa yorduğu, çok ilginç bir iş yapacağını düşünürdüm onun. Bir anda elindeki işi kaldırıp atacak ve ona hiç bilmediği, kendisine tümüyle yabancı bir işmiş gibi şaşkın, donuk gözlerle bakakalacak... Bu anda saçları alnına, yanaklarına dökülmüştür, manastıra yeni girmiş bir papaz çömezinden farkı yoktur.

Karısı:

— Ne düşünüyorsun? –diye sorardı.

O:

— Hiç! –diye karşılık verirdi, yeniden yapmakta olduğu işe dönerek.

Benimse, insana hiç ne düşündüğü sorulur mu, diye şaşkınlıktan dilim tutulurdu. Bu soruya nasıl yanıt verilebilirdi? Bana göre, insan aynı anda pek çok şeyi düşünebilirdi; o anda gözünün önünde olan şeyleri düşünebildiği gibi, dün gördüğü ya da bir yıl önce gördüğü şeyleri de düşünebilirdi... Bunların tümü birbirinin içine geçmiş, sürekli hareket eden, birbirinin yerini alan, değişen, ele geçmez şeyler değil miydi?

"Moskova Gazetesi"nin tefrikaları çabuk bitiyor ve bir akşamı doldurmaya yetmiyordu. Ben de yatak odasında, yatağın altında duran dergileri okumayı önerdim. Patronun karısı kuşkulu kuşkulu sordu:

— Onlarda okunacak ne var ki? Hep resim!

Ama yatağın altında "Resimli Dergi" dışında, "Ogonyok"ların da olduğu anlaşıldı ve böylece biz Salias'ın "Kont Tyatin-Baltiysk"ini okumaya başladık. Romanın hafif aptal kahramanından çok hoşlanan patron, küçük beyin maceralarına neredeyse gözünden yaşlar gelene dek gülüyor ve:

— Bu kadar da olmaz! Öleceğim gülmekten! –diye bağırıyordu.

Kimsenin etkisi altında olmadığını göstermek için olsa gerek karısı da şöyle diyordu:

— Besbelli uydurma hepsi!

Karyola altındaki yayınlar benim çok işime yaradı; artık dergileri mutfağa alabiliyordum; geceleri okuma hakkını elde etmiştim.

Şansım da bana yardım etti. Dadı yine çok içmeye başladığı için kocakarı çocukların odasına geçti ve artık orda yatmaya başladı. Viktoruşka'nınsa bana hiç zararı yoktu; evde herkes uyuduktan sonra sessizce giyiniyor ve nereye gidiyorsa, sabaha kadar ortadan kayboluyordu. Bana mum vermiyor, bütün mumları odalarına götürüyorlardı. Mum alacak param yoktu. Bunun üzerine gizliden şamdanlardaki kalıntıları biriktirmeye başladım. Bunları teneke bir sardalye kutusuna koyuyor, üzerine biraz da kandil yağı ekleyip, ipliği bükerek yaptığım fitilini de koydum mu, geceleri ocağın üzerinde tüten bir ışığım oluyordu.

Ciltli, kocaman kitabın sayfalarını çevirdikçe, küçücük, kırmızı alev dili her an sönecekmiş gibi titriyordu. Fitil sürekli erimiş yağa batıyor, yanık yağ kokusu ve dumandan gözlerim yaşarıyordu. Ama kitaptaki resimlere bakarken ve resimlerle ilgili açıklamaları okurken duyduğum keyif, bütün bu rahatsızlıkları alıp götürüyordu.

Yüce dağlar, güzel deniz kıyıları ve masalsı kentlerle süslenmiş kocaman bir dünya açıyordu bu resimler önümde ve dünya sürekli büyüyor, genişliyordu. Hayat, inanılmaz bir güzelliğe; dünya, sayısız kentleri ve insanlarıyla baş döndürücü bir çekiciliğe bürünüyordu. Artık gözlerim Volga'nın ötelerindeki sonsuzluğa dalıp gittiğinde oraların bomboş yerler olmadığını biliyordum. Önceleriyse, Volga'nın ötelerine baktığımda gördüğüm manzara yalnızca dümdüz uzanan çayırlar olurdu; çayırları yer yer benekleyen koyu çalı lekeleri, çayırların bittiği yerde başlayan tırtıklı bir orman duvarı; yukarda bulanık, soğuk mavi bir gökyüzü! İnsanın içini daraltan bir manzara... bomboş, yapayalnız bir dünya! Bu görüntü karşısında yüreğim de boşalır gibi olur, içimi hafif bir hüzün tırmalamaya başlardı. Düşünecek, düşlenebilecek

hiçbir şey yok! Hiçbir vaatte bulunmayan ve yüreğimde ne varsa soğuran bu bezginlik verici boşluk karşısında gözlerimi yummak isterdim!

Anlaşılır bir dille kaleme alınmış resim altı açıklamaları da başka ülkeler, başka insanlar, geçmişte ve günümüzde olup biten şeyler üzerine pek çok şey anlatırdı, ama benim yine de anlamadığım şeyler olur ve bu çok canımı sıkardı. Bazen karşıma çıkan "metafizik", "milenyumculuk", "çartist" gibi tuhaf sözcükler beynime adeta çivi gibi çakılır, sonra da orada korkunç bir şekilde büyüyüp başka her şeyin üzerini örterek beni dehşetli tedirgin ederdi. Bunların anlamını çözemezsem hiçbir zaman hiçbir şey anlayamayacakmışım gibi gelirdi. Gizler kapısının eşiğindeki bekçilerdi sanki bu tuhaf sözcükler! Kimi kez de bütün bir cümle, parmağa saplanmış bir kıymık gibi, ondan başka hiçbir şey düşünmeme izin vermezdi.

Örneğin, şu dizeler:

Zırhlar içinde tepeden tırnağa
Ve bir mezar gibi dilsiz, korkunç
Yürüyor ıssızlıkta, Hun başbuğu Attila
Ardından kara bir bulut gibi gelen ordusu haykırıyor:
"Hani, nerede... nerede şu güçlü Roma?"

Roma bir kent, bunu biliyordum; iyi de Hunlar kimdi? Kesinlikle öğrenmem gerekiyordu.

İyi bir anını yakalayarak patronuma soruyorum:

— Hunlar mı? –diyor, şaşırarak.– Şeytan bilir ne olduğunu! Kesinlikle ipe sapa gelmez bir şeydir...

Sonra da başını onaylamazca sallıyor:

— Kafan hep saçma şeylerle dolu... hiç iyi bir şey değil bu Peşkov!

İyi ya da kötü, ama ben bilmek istiyordum.

Alay papazı Solovyov'un, Hunlar'ın kim olduğunu bileceğini düşünerek avluda yakaladığımda soruyorum.

Sarı sakalı, kaşsız kırmızı gözleriyle her zaman öfkeli olan solgun, hasta yüzlü papaz kara bastonunu yerde tıklatarak:

— Sana ne Hunlar'dan? –diyor.– Başka işin yok mu senin!

Teğmen Nesterov'sa büyük bir öfkeyle karşılık verdi soruma:

— Ne-e?..

Ben de Hunlar'ı eczacıya sormaya karar verdim. Kocaman burnu üzerine oturttuğu altın gözlüğünün gerisinden bana hep sevecenlikle bakan, akıllı yüzlü bir adamdı.

— Hunlar, –dedi, eczacı Goldberg,– Kırgızlar gibi göçebe bir halktı. Ama artık dünyada böyle bir halk yok. Hepsi öldü.

Bu yanıt hem canımı sıktı hem de beni üzdü. Hunlar'ın ölüp gitmiş olması değildi canımı sıkan, bunca zamandır bana acılar çektiren şeyin bunca basit, bunca yalın bir anlamının olması ve bunun bana hiçbir şey katmamasıydı.

Yine de Hunlar'a gönül borcu duyuyordum. Bu tanışmadan sonra bilmediğim sözcükler beni daha az rahatsız etmeye başladı. Üstelik eczacı Goldberg'le tanışmamı da Attila'ya borçluydum.

Goldberg, bütün bilgece kavramların en yalın anlamını bilirdi. Bütün gizleri çözen bir anahtarı vardı sanki.

İki parmağıyla düzelttiği gözlüğünün kalın camları gerisinden gözlerimin ta içine bakarak, alnıma minik çiviler çakar gibi konuşurdu benimle:

— Sözcükler, kardeşçiğim, ağaçta yaprak neyse, o'dur! Bir yaprağın niye öyle değil de, böyle olduğunu anlayabilmek için, ağaca bakmak, onun nasıl büyüyüp yetiştiğini bilmek gerekir. İçinde her şeyin olduğu bir bahçe gibidir kitap, kardeş... iyi de oradadır, yararlı da...

Sürekli midelerinin "ekşidiğinden" yakınan büyükler için soda ve magnezyum, bebekler için de krem ya da ishal ilacı almak için Goldberg'in eczanesine sıkça gidip geliyordum. Eczacının kısa dersleri, kitaplarla ilişkimin daha ciddi

olması gerektiğini aşılıyordu bana. Çok geçmeden de ayyaş için içki neyse, benim için de kitap o oldu.

Bana bambaşka bir hayatı gösteriyordu kitaplar: İnsanları büyük kahramanlıklara ve suça sürükleyen büyük duyguların ve şiddetli arzuların olduğu bir hayattı bu. Çevremdeki insanların kahramanlıkla da, suçla da hiçbir ilgileri yoktu; onlar kitaplarda yazanlardan beride yaşayıp gidiyorlardı ve hayatlarında ilginç denebilecek hiçbir şey yoktu. Ve ben kendime böyle bir hayat istemiyordum... bundan hiç kuşkum yoktu, istemiyordum...

Resimlerle ilgili açıklamalardan Prag'da, Londra'da, Paris'te kentlerin ortasında çöp çukurlarının olmadığını biliyordum; oralarda dümdüz, alabildiğine geniş caddeler vardı ve evler, kiliseler bambaşkaydı. Oralarda ne altı ay süren ve insanları evlerine hapseden kışlar vardı, ne de insanın ağzına ekşi lahanayla, salamura mantar ve iğrenç beziryağında kızarmış yulaf unuyla patatesten başka bir şeyin girmediği Büyük Perhizler... Büyük Perhiz'de kitap okunmazdı, bu yüzden patronlarım "Resimli Dergi"yi elimden aldılar. Böylece perhizle geçen bomboş günlerin içine gömüldüm yeniden. Üstelik bu hayatı, kitaplardan öğrendiğim hayatla da karşılaştırabilecek durumdaydım artık; bu yüzden de yaşadığım hayat bana büsbütün yoksul, sevimsiz, sıkıcı görünüyordu. Okurken kendimi daha sağlıklı, güçlü duyumsar, işimde daha becerikli, daha çevik olurdum. Çünkü bir amacım vardı; işimi ne kadar çabuk bitirirsem, okumak için o kadar çok zamanım olacaktı. Kitaplardan ve okumaktan yoksun kalmak beni gevşetti, tembelleştirdi; daha önce hiç yaşamadığım hastalık gibi bir şey çöktü üzerime: unutkanlık!

Tam da bu bomboş, sevimsiz, sıkıcı günlerde tanığı olduğum gizemli bir olayı anımsıyorum: Bir gece, herkes yatmış uyurken, birden katedralin büyük çanı çalmaya başladı; bir anda herkes ayaklandı evde, yarı çıplak halde pencerelere koşuşup birbirlerine sormaya başladılar:

— Yangın mı var? Yoksa bir başka felaket mi?

Gelen seslere bakılırsa başka evlerde de hareketlilik yaşanıyordu. Kapılar çarpıyor, avluya fırlayan biri atının yularından çekiştiriyordu. Kocakarı, "Katedral soyuldu!" diye bağırıyor, patronsa onu yatıştırmaya çalışıyordu:

— Kesin artık anne! Çanın çalınışından ortada bir felaket olmadığı apaçık anlaşılıyor!

— O zaman... piskopos öldü...

Ocağa bitişik ranzadan aşağı inen Viktoruşka, bir yandan giyinirken bir yandan da söyleniyordu:

— Ben ne olduğunu biliyorum! Biliyorum...

Gökyüzünde bir kızıllık olup olmadığına bakmam için patron beni tavan arasına yollayınca hemen fırladım; kapağı açıp dama çıktım, kızıllık falan yoktu. Sakin, buz gibi havada ağır ağır uğulduyordu, çan. Kent, uykulu, öyle uzayıp gidiyordu. Kendileri görünmeyen insanlar koşarken karları kütürdetiyor, kızaklardan ıslıksı sesler yükseliyor ve katedral çanları daha bir uğursuzca çalıyordu.

Koşarak odaya döndüm:

— Kızıltı falan yok.

— Hay Allah! –diye söylendi patronum.

Paltosunu giymiş, şapkasını takmıştı; paltosunun yakasını kaldırırken bir yandan da kararsızca galoşlarını giymeye çalışıyordu.

Karısı ona yalvarıyordu:

— Çıkma ne olur! Çıkma...

— Saçmalama!

Viktoruşka da giyinmişti:

— Ben biliyorum ne olduğunu... –diye söyleniyordu.

Sözleri ciddi mi, şaka mı belli olmuyordu.

Kardeşler dışarı çıkınca, kadınlar semaveri yakmamı emrederek hemen camların önüne koştular. Ama aynı anda da patron dışardan kapının çıngırağını çaldı, bir şey söylemeden merdivenleri hızlı hızlı çıkıp doğruca içeri daldı ve:

— Çarı öldürmüşler! –dedi, kurşun gibi bir sesle.

— Sonunda öldürdüler! –diye bağırdı, kocakarı.

— Evet, öldürmüşler... subaydan duydum... peki şimdi ne olacak?

Kapı çaldı; Viktoruşka girdi içeri; keyifsizce paltosunu çıkarırken öfkeli öfkeli söylendi:

— Ben de savaş çıktı sanmıştım!

Sonra oturup çay içmeye, konuşmaya başladılar: Sakin ama alçak sesle ve sözlerine dikkat ederek konuşuyorlardı. Dışarıdaki gürültüler kesildi, artık çanlar da çalmıyordu. Tam iki gün gizemli bir şekilde fısıldaşıp durdular, bir yerlere gidip geldiler; onlara da gelenler, ince ince bir şeyler anlatanlar oldu. Olup biteni anlamak istiyordum, ama patronlar gazeteleri saklıyorlardı benden. Sidorov'a sordum çarı niçin öldürdüklerini. Duyulur duyulmaz bir sesle şu karşılığı verdi:

— Bunu konuşmak yasak...

Sonra her şey unutuldu, günlük olayların hayhuyu arasında yitip gitti. Çok geçmeden de tatsız bir olay yaşadım.

Bir pazar günü patronlar kiliseye gittiler, ben de semaveri yakıp odaları toplamaya giriştim. Kardeşlerden büyüğü mutfağa gelmiş, semaverin musluğunu çıkardıktan sonra masanın altına girip muslukla oynamaya başlamış. Semaver kor doluydu, suları boşalınca sıcaktan lehimleri erimişti. Semaverin doğal olmayan sesler çıkardığı bulunduğum odadan bile duyuluyordu. Mutfağa girdiğimde dehşet içinde semaverin mor bir renk aldığını ve masadan atlamak istiyormuşçasına sarsıldığını gördüm. Musluğun takıldığı boru lehimleri eridiği için semaverden ayrılmış, üzgünce aşağı sarkmıştı. Çarpılan semaver kapağının saplarından erimiş kalay damlıyordu. Menekşe rengini alan semaver bu haliyle sarhoşa benziyordu. Üzerine su dökünce semaverden fışırtılar yükseldi, hemen ardından da hazin bir şekilde yere yıkıldı.

Kapı çaldı; açtım; kocakarının semaver hazır mı sorusunu tek kelimeyle yanıtladım:

— Hazır.

Sanırım korkudan ve şaşkınlıktan çıkmıştı ağzımdan bu söz. Ama onlar bunu alay olarak aldılar; bu, cezamı daha da ağırlaştırdı. Beni dövdüler. Kocakarı demet haline getirdiği çam dallarıyla yaptı bu işi. Aslında canım çok yanmadı, ama çamların kıymıkları derimin derinlerine kadar girdi. Akşama doğru sırtım şişip yastık gibi oldu. Ertesi gün öğleyin patronum beni hastaneye götürmek zorunda kaldı.

Uzun boylu ve insanı güldürecek denli incecik bir adam olan doktor beni muayene ettikten sonra bas sesiyle, sakince:

— Burada bir eziyet söz konusu, bunu kayıt altına alan bir rapor düzenlemem gerekiyor, –dedi.

Patron kızardı, olduğu yerde ayak değiştirdi, doktorun kulağına usulca bir şeyler söyledi. Onun başının bir karış üzerinden bakan doktor:

— Yapamam! –diye kestirip attı.

Ama sonra bana dönerek:

— Şikâyetçi misin? –diye sordu.

Sırtım acıyordu, yine de:

— Yok, –dedim,– yalnız beni çabuk iyileştirin.

Bir başka odaya götürüldüm; bir masaya yatırdılar; doktor hoşuma giden soğuk bir cımbızla kıymıkları çıkartırken bir yandan da şakalar yapıyordu:

— Derini oya gibi işlemişler kardeş... bundan böyle derin su geçirmez...

Beni inanılmaz bir şekilde gıdıklayan işini bitirince:

— Tam kırk iki kıymık çıkardım, kardeş, sakın unutma, ileride övünürsün! Yarın bu saatte gel, pansuman yapalım. Seni sık dövüyorlar mı?

Biraz düşündükten sonra:

— Eskiden daha sık döverlerdi, –dedim.

Doktor boğuk bir sesle güldü:

— Desene işler yolunda, kardeş? Her şey daha iyiye doğru gidiyor!

Beni patronun yanına götürdü.

— Buyrun, alın... Kendisini güzelce onardım! Yarın pansuman için gönderin. Şanslısınız... komik bir çocuk...

Arabayla eve dönerken, patron:

— Beni de döverlerdi be Peşkov, –dedi.– Ne gelir elden? Döverlerdi be, kardeş! Sana hiç değilse ben acıyorum, bana acıyan tek kişi yoktu! Bakarsan her yan insan doluydu, insandan geçilmiyordu, ama tek bir itoğluit çıkıp da bana acımadı! Orman tavukları, n'olacak!

Yol boyunca sövdü durdu. Ona acıyordum, benimle insanca konuştuğu için ona gönül borcu duyuyordum.

Beni evde bayram çocuğu gibi karşıladılar. Kadınlar doktorun bana uyguladığı tedaviyi, bana neler söylediğini bütün ayrıntılarıyla öğrenmek istediler. Dinledikçe ah'lar of'lar çekiyor, zevklerinden dillerini damaklarında şaklatıyor ya da yüzlerini buruşturuyorlardı. Hastalık, acı ve her tür olumsuzluğa karşı aşırı ilgileri şaşılmayacak gibi değildi!

Onlardan şikâyetçi olmamamın çok hoşlarına gittiğini görüyordum. Bundan yararlanarak makastarın karısından kitap istememe izin vermelerini rica ettim. İsteğimi geri çevirmeye cesaret edemediler, yalnız kocakarı bir hayret çığlığı atar gibi:

— Seni iblis! –dedi.

Ertesi gün karşısına dikildiğim makastarın karısı bana sevecenlikle:

— Oysa bana hasta olduğunu söylemişlerdi, –dedi.– Seni hastaneye götürmüşler falan... görüyor musun, nasıl yalan söylüyorlar!

Sustum. Doğruyu söylemekten utanıyordum. Kaba, üzücü şeyleri neden bilsindi? Onun başka insanlara benzememesi öyle güzeldi ki!

Yeniden başladım kalın kalın kitapları okumaya: Baba Dumas, Ponson du Terrail, Montépin, Zakonne, Gaboriau, Aimard, Boisgobey... kitapları birbiri ardınca adeta yutuyor-

dum... keyfime diyecek yoktu! Kendimi sıra dışı bir hayata ortak olmuş gibi duyuyordum, bu hayat beni tatlı tatlı heyecanlandırıyor, iç gücümü artırıyordu. Kendi elimle yaptığım kandilim yeniden tütmeye başlamıştı; gece sabaha kadar durmaksızın okuyordum. Biraz gözlerim ağrıyordu, kocakarı da beni sevecenlikle uyarıyordu:

— Biraz ara ver, kitap oburu! Yoksa gözbebeklerin eriyip önüne akacak!

Ancak çok geçmeden bir gerçeğin farkına vardım. Olayların çeşitliliğine, farklı ülkelerde ve kentlerde geçmesine ve son derece ilginç entrikalarına karşın okuduğum kitapların hepsinde ortak bir yan vardı: İyi insanlar mutsuzdular ve kötüler onların tepelerine biniyordu. Kötülerse iyilerden hep daha başarılı ve akıllıydılar. Ama sonunda kötüler –nasıl olduğu pek anlaşılamasa da– bir şekilde yeniliyor ve iyiler üstün geliyordu. Sonra, kadınların da erkeklerin de hep aynı sözcüklerle dillerinden düşürmedikleri "aşk"tan da bıkıp usanmıştım! Bu tekdüzelik sıkıcı olmakla kalmıyor, kafamda kuşkular da uyandırıyordu.

Bazen daha ilk sayfadan kitabın sonunda kimin yenip, kimin yenileceğini anlamak mümkün oluyordu; olayların düğümünün belirmeye başladığı anda düğümü kendi hayal gücümle çözmeye çalışıyordum. Kitabı elimden bırakıyor ve tıpkı aritmetik kitabından bir problem çözer gibi romandaki olayları çözümlüyordum. Kahramanlardan hangisinin esenliğe kavuşup cenneti yaşayacağını ve hangisini zindanların, sürgünlerin beklediğini, gitgide daha bir doğrulukla kestirebiliyordum.

Öte yandan okuduklarının arka planında benim için çok canlı, çok önemli bir gerçeğin ışıltılarını, başka bir hayatın, başka tür ilişkilerin çizgilerini de görüyordum. Paris'li arabacılar, işçiler, erler ve tüm o "kara yığın", bizim Nijniy, Kazan, Perm'deki benzerleri gibi değildi. Bir kez onlar beyleriyle daha korkusuzca konuşabiliyorlardı; sonra beyleriyle

çok daha yalın ve bağımsız bir ilişki içindeydiler. Örneğin şu eri alalım; benim buradan bildiğim erlerin hiçbirine benzemiyordu: ne Sidorov'a, ne vapurdaki Vyatka'lı ere, ne de hele Yermohin'e... o, bizimkilerin hepsinden daha bir insandı. Sanki biraz Smuriy'le ortak yanları vardı; ama o asla Smuriy gibi bir anda gözü dönen, kaba biri değildi. Ya da şu bakkal; bizim buralardan tanıdığım bakkalların tümünden daha iyi biriydi. Kitaplardaki din adamları da benim bildiğim din adamlarına hiç benzemiyorlardı; insanlarla daha bir ilgili ve daha candandılar. Sözün özü, başka ülkelerde hayat, kitaplarda anlatıldığı kadarıyla, benim bildiğim hayattan çok daha ilginç, kolay ve çok daha güzeldi; başka ülkelerde insanlar bizdeki kadar sık ve gözü dönmüşçesine dövüşmüyorlardı... başka insanlarla, bizde Vyatka'lı erle alay ettikleri gibi insafsızca alay etmiyorlardı ve Tanrı'ya yakarırken, bizim kocakarı gibi öfke dolu değillerdi.

Bu kitaplarda cani ruhlu, alçak, aşağılık insanlar anlatılırken onlardaki bu anlaşılmaz acımasızlığın; benim çok sık tanık olduğum ve iyi bildiğim insanları küçük görme, aşağılama, onlarla alay etme eğilimlerinin üzerinde pek durulmadığı dikkatimi çekiyordu. Kitapların acımasız kişileri, işleri, çıkarları gereği acımasızdılar; onların niçin acımasız olduğunu hemen her zaman anlayabiliyordunuz. Oysa ben hiçbir amacı, anlamı olmayan acımasızlıklara tanık oluyordum; hiçbir çıkar beklemeksizin, salt eğlenmek için acımasız davranışlar sergiliyordu bizde insanlar.

Başka ülkelerdeki hayatla Rus hayatı arasındaki bu benzemezlik, okuduğum her yeni kitapla daha açık bir biçimde şekilleniyordu kafamda. Yaprakları sararmış, sayfa uçları kirlenmiş kitaplarda anlatılanların gerçekliğine karşı duyduğum kuşkuyu güçlendiren bu durum, belirsiz bir sıkıntıyı da büyütüyordu içimde.

Sonra birden Goncourt'un "Zemganno Kardeşler" romanı geçti elime; kitabı bir gecede okudum. Bugüne dek hiç

duymadığım büyük bir şaşkınlık içinde bu yalın, hüzünlü öyküyü yeniden okumaya başladım. Kitapta ne entrika vardı, ne de dıştan bakıldığında ilginç denebilecek bir şey. Daha ilk sayfalarından, azizlerin yaşamöyküleri gibi ciddi ve kupkuru geldi bana kitap. Kitabın her türlü süslemeden uzak, matematiksel diyebileceğim dili beni önce tatsız bir şaşkınlık içine düşürdü. Ama sonra, alabildiğine tasarruflu bir dil ve sağlam kurulmuş cümlelerle anlatılan akrobat kardeşlerin dramları öylesine içime işlemeye başladı ki, kitabı okurken duyduğum hazdan ellerimin titrediğini fark ettim. Bacakları kırılan talihsiz gösteri sanatçısının, çatı katında sevdiği sanatla gizli gizli uğraşmakta olan kardeşinin yanına sürünerek çıkışının anlatıldığı sayfalarda artık kendimi tutamıyor, hüngür hüngür ağlıyordum.

Bu harika kitabı makastarın karısına geri verirken, bana yine böyle bir kitap vermesini rica ettim.

— Nasıl böyle yani? –dedi, gülümseyerek.

Gülümsemesi beni utandırdığı için ona tam olarak ne istediğimi anlatmaya cesaret edemedim.

— Sıkıcı bir kitaptır bu, –dedi,– az bekle, sana daha ilginç bir kitap vereceğim.

Birkaç gün sonra Greenwood'un bir kitabını verdi: "Hırpani Kılıklı Küçük Bir Çocuğun Gerçek Öyküsü." Kitabın adı biraz içimi yaraladıysa da, daha ilk sayfasıyla içimde sevinçli bir gülümseme yarattı; bütün kitabı o sevinç gülümsemesiyle –bazı sayfalara iki üç kez yeniden dönerek– okuyup bitirdim.

Demek başka ülkelerde de sıkıntılar, acılar içinde yaşayan çocuklar vardı! Üstelik benim hayatımın onlarınki kadar kötü olduğu da söylenemezdi... demek ki umutsuzluğa kapılmamalıydım!

Greenwood beni esaslı yüreklendirdi. "Küçük Hırpani"nin hemen ardından elime gerçek bir "doğru" kitap geçti: "Eugénie Grandet."

İhtiyar Grandet bana tümüyle dedemi hatırlatmıştı. Kitabın incecik olması canımı sıkarken, içinde bunca gerçek barındırması beni şaşırtıyordu. Çok yakından bildiğim ve neredeyse artık bıktığım bu gerçeklik, kitapta yepyeni bir ışık altında, öfkeden alabildiğine uzak, sakin bir biçimde verilmişti. Goncourt dışında, daha önce okuduğum bütün kitaplar, insanlar üzerine çoğu kez alabildiğine sert, bağıra çağıra yargıda bulunuyordu, tıpkı benim patronlarım gibi; yine, suçlu olanlara karşı çoğu kez sevecenlik, iyi insanlara karşı ise insanın içini daraltan bir kırgınlık duygusu uyandırıyordu bu kitaplar. Harcanan onca akla ve irade gücüne karşın kahramanların yine de arzularına ulaşamadığını görmek, doğrusu, insanın yüreğini sızlatıyordu. Kitapların gerçi ilk sayfalarından son sayfalarına dek erdemli insanlar kötülerin karşısında taş bir duvar gibi sarsılmadan dikiliyor ve bütün kötü niyetler, ayıplar, eksikler de kaçınılmaz biçimde bu taş duvara çarpıp parçalanıyordu; ama taş duvar, taş duvardı ve insanda hiçbir sevecenlik yaratmıyordu. Öyle ya, bir duvar ne denli güzel ve sağlam yapılmış olursa olsun, bu duvarın ardındaki bir elma ağacından elma koparmak isteyen biri, elma koparacak yerde karşısına geçip de hayranlıkla duvarı seyretmez. Ve bana artık içinde hayatı barındıran en değerli şeyler, hep bu erdem duvarının gerisinde bir yerlerde gizliymiş gibi geliyordu...

Goncourt, Greenwood ve Balzac'ın kişileri iyi de değillerdi, kötü de; yalnızca insandı onlar, alabildiğine canlı insanlar. Ve onlar, yapıp eylediklerinin, başka hiçbir biçimde değil, tam da onların yapıp eylediği gibi yapılabileceği konusunda insanda hiçbir kuşkuya yer bırakmıyorlardı.

Böylece ben "güzel, doğru" bir kitabın, zihin için tam bir şölen olduğunu anladım. Ama nereden ve nasıl bulacaktım böyle kitapları? Makastarın karısının bu konuda bana bir yardımı olamazdı.

Arsène Houssaye'ın "Gül, Altın ve Kan Dolu Eller"ini verirken:

— İşte sana güzel bir kitap! –diyordu, makastarın karısı. Bellot'nun, Paul de Kock'un, Paul Féval'in kitaplarını verirken de öyle... Oysa zorlanarak okuduğum kitaplar olmuştu bunların tümü.

Onun sevdiği Mariette'in ve Verner'in romanları beni sıkmıştı. Spielhagen'den de hazzetmemiştim. Buna karşılık Auerbach'ın öykülerini sevmiştim. Sue ve Hugo da beni pek sarmamıştı. Walter Scott'ı onlara yeğlerdim. Beni sevince, coşkuya boğan eşsiz Balzac'ın kitapları gibi kitaplar istiyordum ben. Öte yandan porselen kadından da gitgide daha az hoşlanır olmuştum.

Yanına giderken üzerime temiz gömlek giyiyor, saçlarımı tarıyor, görüntümün düzgün olmasına çaba gösteriyordum. Sanırım bunu pek de başaramıyordum, ama onun yine de çabalarımı, bendeki olumlu değişikliği fark etmesini ve o ışıklar saçan, tertemiz yüzündeki bayram çocuğu gülümsemesine bir son vererek benimle daha dostça, daha yalın konuşmasını bekliyordum.

Ama o, yüzünde yine aynı gülümseme, yorgun, tatlı bir sesle soruyordu:

— Okudun mu? Beğendin mi?

— Hayır.

İncecik kaşlarını belli belirsiz kaldırıp bana bakıyor, göğüs geçirerek, her zamanki genizden konuşmasıyla soruyordu:

— Niye beğenmedin?

— Hepsi daha önce de okuduğum şeyler.

— Neyler?

— Aşk filan...

Gözleri kısılıyor, yüzüne reçel gibi bir gülümseme yayılıyordu.

— İyi ama bütün kitaplarda aşk vardır!

Büyükçe bir koltuğa gömülmüş, kürklü terlikler içindeki minik ayacıklarını sallıyor, esneyerek mavi sabahlığına daha

sıkı sarınırken dizlerinin üzerindeki kitabın cildinde pembe parmaklarını tıkırdatıyordu.

"Niye evden çıkmıyorsunuz? Subaylar hâlâ size pusula yazıyor, sizinle alay ediyorlar..." demek istiyorum ona.

Ama buna cesaret edemiyor ve koltuğumun altında "aşk" üzerine kalın bir kitap, yüreğimde tarifsiz bir burukluk, çıkıp gidiyorum.

Avludakilerin onun hakkındaki konuşmaları giderek daha ağır, aşağılayıcı, acımasız olmaya başlıyor. Bütün bu iğrenç ve asılsız olduğuna kuşku bulunmayan sözleri dinlemek nasıl da zoruma gidiyor! Böyle durumlarda ona acıyor, onun adına korkuya kapılıyorum. Ama yanına gidip de kendisini gördüm mü, –keskin gözlerini, küçücük bedenindeki kedi kıvraklığını ve yüzündeki o hiç değişmeyen bayram çocuğu gülümsemesini– acıma da, korku da duman gibi dağılıp gidiyor.

Sonra, ilkbaharda birden ortadan kayboldu. Birkaç gün sonra kocası da evden taşındı.

Yeni kiracılarını bekleyen boş odaları görmeye gittim. Çıplak duvarların daha önce tabloların asılı olduğu yerlerinde kare şeklinde izler, eğrilmiş çiviler ve çivi yaraları vardı. Boyalı döşeme tahtaları üzerinde renkli kumaş parçaları, buruşturulmuş kâğıtlar, ezilmiş ilaç kutuları, parfüm şişeleri göze çarpıyor, tüm bu ıvır zıvır arasında kocaman bir bakır iğne ışıl ışıl göz alıyordu.

İçim burkuldu. Makastarın küçük karısını bir kez daha görmek ve ona nasıl gönül borcu duyduğumu söylemek istedim.

X

Makastarın karısı daha gitmemişken, oturduğumuz evin alt katına kara gözlü, genç bir kadın taşındı. Küçük bir kızı ve kehribar ağızlığıyla sürekli sigara içen ak saçlı, yaşlı bir annesi vardı kadının. Çok güzel, buyurgan ve gururluydu kadın. Tok, dolu dolu, çok hoş bir sesi vardı. İnsanlar sanki ondan çok uzaktalar ve o da onları iyi göremiyormuş gibi başını geriye atıp gözlerini kısarak bakardı herkese. Yağız er Tüfyayev, hemen her gün evinin önüne ince bacaklı, al bir at getirirdi. Kadın, üzerinde çelik grisi uzun bir kadife giysi, beyaz eldivenler ve sarı çizmelerle kapıya çıkar, bir eliyle uzun giysisinin kuyruğunu ve elceği mor bir taşla süslü kırbacını tutarken, öbür eliyle dişlerini gösteren atın başını sevecenlikle okşardı. Ateşli gözleriyle yan yan kadına bakan at, tepeden tırnağa ürperir, ayaklarını toprağa vurarak eşinirdi.

— Rober, Ro-ber, –diye seslenirdi kadın usulca ata ve inanılmaz zarif eğimli boynuna eliyle sertçe birkaç kez vururdu.

Ardından da Tüfyayev'in dizine basarak ustaca eyere sıçrar ve at gururla dans eder gibi set boyunca yürümeye başlardı. Eyer üzerinde, sanki onunla bütünleşmişçesine bir ustalıkla otururdu kadın.

Ender rastlanan bir güzelliği vardı kara gözlü kadının: Her gün yenilenen bir güzellikti bu; yenilenen, değişen ve

karşısındakileri baş döndürücü bir sevinç içinde bırakan bir güzellik. Diane de Poitiers, Kraliçe Margot, Matmazel de La Vallière ve tarihsel romanların öteki güzel kahramanları da böyleydiler herhalde diye düşünürdüm ona bakarken.

Kentimizdeki garnizonun subayları bir an yalnız bırakmazlardı onu. Akşamları evinde piyano, keman, gitar çalınır, dans edilir, şarkılar söylenirdi. En çok da Binbaşı Olesov, kısacık bacaklarıyla kadının çevresinde pervane olurdu. Ak saçlı, şişman, kırmızı yüzlü, gemi makinistleri gibi yağlı bir adamdı. Güzel gitar çalar ve kendini bütünüyle kara gözlü, güzel kadına adamış bir köle davranışı sergilerdi.

Kıvırcık saçlı, tombulca, beş yaşında kadar gösteren kız da annesi gibi mutlu güzellerdendi. Dünyaya iri, mavi gözleriyle bir yanıt beklermiş gibi sakin, düşünceli, ciddi bakan bu kızda çocukça denilemeyecek bir şeyler var gibiydi.

Asık yüzlü, konuşmayı pek sevmeyen Tüfyayev ve şişman, şaşı hizmetçiyle birlikte kızın ninesi de sabahtan akşama ev işleriyle uğraşırdı. Küçük kızın dadısı yoktu, bu yüzden de sabahtan akşama kapı önünde ya da hemen karşıdaki kalasların üzerinde gözetimsiz, bakımsız, kendi başına oynar dururdu. Ben kızı çok sever ve sıklıkla akşamları onunla oynamaya çıkardım; o da çabucak bana alıştı, kendisine masal anlatırken kollarımda uyumaya başladı. Onu usulca götürüp yatağına yatırırdım. İşler kısa zamanda o kadar ilerledi ki, küçük kız gece uyumadan önce benim yanına gidip kendisiyle vedalaşmamı istemeye başladı. Odasına gittiğimde minik, tombul elini olanca ciddiyetiyle uzatıyor ve şöyle diyordu:

— Yarına kadar hoşça kal! Anneanneciğim, doğru mu söylüyorum?

— Tanrı seni korusun, diyeceksin, –diyordu, ağzından, sivri burnundan mavimsi duman bulutları savurarak, ninesi.

— Yarına kadar Tanrı seni korusun, ben artık uyuyacağım, –diyordu küçük kız, ağzı dantelli yorganına sarınırken.

Ninesi onu düzeltiyordu:

— Yarına kadar değil, her zaman!

— Yarın deyince, her zaman olmuyor mu?

"Yarın" sözcüğünü sever ve sevdiği her şeyi geleceğe bırakırdı. Koparılmış çiçekleri, kırık dalları toprağa diker:

— Yarın bunlar bahçe olacak, –derdi.

— Yarın bir gün ben de bir at alacağım kendime ve annem gibi bineceğim...

Akıllıydı, ama pek neşeli değildi.

Heyecanla bir oyun oynarken birden dalar gider, sonra da apansız sorardı:

— Neden papazların da saçları kadınlarınki gibi?

Ellerini dalayan ısırganlara parmağıyla gözdağı verirdi:

— Tanrı'ya dua edeceğim, göreceksin seni nasıl kötü yapacak. Tanrı herkese kötülük yapabilir. İsterse annemi bile cezalandırabilir...

Bazen sessiz, ciddi bir keder çökerdi üzerine. Bana sıkıca sokulup, dünyaya bir yanıt bekler gibi bakan masmavi gözlerini göğe dikerek:

— Ninem bazen kızıyor, ama annem hiç kızmaz, her zaman güler o. Onu herkes sever, çünkü onun hiç zamanı yoktur. Hep konukları gelir ve konuklar hep ona bakarlar. Çünkü o güzeldir. Annem tatlı annedir. Olesov da ona "tatlı anne" diyor.

Bana tümüyle yabancı bir dünyadan söz eden bu küçük kızı dinlemek inanılmaz hoşuma gidiyordu. En sevdiği konu annesiydi, istekle ve uzun uzun anlatıyordu annesini. Böylece benim de önümde yeni bir hayat açılıyor, yeniden Kraliçe Margot'yu düşünmeye başlıyordum. Bu da hem kitaplara olan güvenimi hem de hayata olan ilgimi artırıyordu.

Bir akşam, kapı önündeki küçük merdivene oturmuş, Otkos'a dolaşmaya çıkan patronlarımın dönmesini bekliyordum. Küçük kız kucağımda uyuyakalmıştı. Birden kızın annesi atıyla çıktı geldi; attan kolayca yere inip başını da geriye atarak:

— Uyuyor mu? –diye sordu.

— Evet.

— Demek öyle...

Er Tüfyayev hemen koşup atı aldı. Kadın, kırbacını kuşağına soktu, sonra kollarını bana doğru uzatarak:

— Ver onu! –dedi.

— Ben götürürüm!

— Hadi! –diye bağırdı kadın, sanki atına kızar gibi, bir ayağıyla da merdiven basamağına vurarak.

O arada uyanan küçük kız gözlerini kırpıştırarak annesine baktı ve o da kollarını annesine doğru uzattı; birlikte evlerine gittiler.

Bana bağırılmasına alışkındım, ama kara gözlü kadının bağırması ağırıma gitmişti. Oysa kendisi yavaş sesle de bir şey istese, isteğini herkes yerine getirirdi.

Birkaç dakika sonra şaşı gözlü hizmetçileri gelip beni çağırdı. Küçük kız huysuzluk ediyor ve yatması için ille benimle vedalaşması gerektiğini söylüyormuş.

Doğrusu ya, biraz da gururla girdim konuk odasına. Küçük kız annesinin dizlerinde oturuyor, annesi de alışkın ellerle onun giysilerini çıkarıyordu.

— İşte geldi senin canavar! –dedi annesi.

— O canavar değil; benim arkadaşım...

— Öyle mi? Çok güzel. Senin arkadaşa bir armağan verelim, ister misin?

— İsterim!

— Harika. Ben onun armağanını veririm, hadi sen git yat.

— Yarına kadar hoşça kal, –dedi küçük kız, bana elini uzatarak.– Tanrı seni yarına kadar korusun!

Kadın şaşırarak bağırdı:

— Kim öğretti sana bunu? Anneannen mi?

— Eve-et...

Küçük kız odasına çekilince kadın parmağıyla beni yanına çağırdı:

— Sana şimdi ne armağan etmeli?

Bana bir şey armağan etmesi gerekmediğini söyledim; ama isterse okumam için bir kitap verebilirdi.

Sıcacık, hoş kokulu parmaklarıyla çenemi kaldırdı, tatlı tatlı gülümsedi.

— Demek kitap okumayı seviyorsun? Hangi kitapları okudun?

Gülümsemek onu büsbütün güzelleştirmişti. Utana sıkıla birkaç roman adı saydım.

— Bu kitaplarda hoşuna giden ne oldu? –diye sordu, masaya oturup parmaklarını masanın üzerinde tıklatarak.

Tatlı, güçlü birtakım çiçek kokuları yayıyordu, tuhaf bir şekilde at teri kokusuyla karışmış kokular... Uzun kirpiklerinin arasından ciddi, düşünceli, beni süzüyordu. Daha önce kimse bana böyle bakmamıştı.

Yumuşacık ve güzel mobilyaların bolluğundan oda kuş yuvası gibi daracıktı. Pencereler, çiçeklerin yeşili ardında kaybolmuş gibiydi. Odanın alacakaranlığında sobanın kar beyazı çinileri parlıyor, onun hemen yanında da piyano ışıldıyordu. Duvarlarda donuk yaldızlı çerçeveler içinde eski Slav harfleriyle yazılmış birtakım belgeler görülüyordu. Kocaman, eğik ve süslü bir yazıyla yazılmış bu belgelerin her birinin altında, yukardan aşağıya uzanan bir kordonun ucuna bağlanmış kocaman mühürler vardı. Odadaki her şey, tıpkı benim gibi başı önüne eğik, ürkekçe bakıyordu kadına.

Ne kadar becerebildim, bilmiyorum, ama hayatın zor ve sıkıcı olduğunu, kitap okumanın bütün bu zorlukları unutturduğunu anlattım ona.

— Bak sen! –dedi masadan kalkarken.– Demek böyle diyorsun ha? Hiç fena değil... Hatta galiba doğrusu da bu... O halde ben artık sana kitap vereceğim... ama şu anda yanımda yok... Ya da... şimdilik şunu alabilirsin...

Kanepenin üzerinde duran yıpranmış, sarı kapaklı bir kitabı alıp verdi.

— Bunu bitir, ikincisini veririm... hepsi dört cilttir...

Koltuğumun altında Prens Meşçerskiy'in "Petersburg'un Gizleri"yle oradan ayrıldım. Kitabı büyük bir dikkatle okumaya başladıysam da, daha ilk birkaç sayfadan, Petersburg'un "giz"lerinin Madrid, Londra ve Paris'in gizlerine göre çok sıkıcı olduğunu anladım. Kitapta bir tek "Özgürlük ve Sopa" öyküsünü eğlenceli buldum.

"Ben senden üstünüm," der Özgürlük, "çünkü senden akıllıyım."

"Hiç de değil, asıl ben senden üstünüm, çünkü senden güçlüyüm."

Epey bir tartışırlar, sonra dövüşmeye başlarlar; sonuçta Sopa, Özgürlüğe öyle bir dayak atar ki, yanlış hatırlamıyorsam, Özgürlük hastanede can verir.

Kitapta bir de nihilistten söz ediliyordu. Prens Meşçerskiy'e göre nihilist, bir bakışıyla tavukları öldürebilecek denli zehirli biriydi. Bu tanımdan tek anladığım nihilistin aşağılayıcı, kaba bir sözcük olduğuydu; başka hiçbir şey anlayamamıştım. Bu da beni yılgınlığa düşürdü; herhalde, dedim, ben iyi kitapları anlayamıyorum! Hangi kitapların iyi kitap olduğu konusunda ise beni hiçbir kuşkuya düşürmeyecek çok sağlam bir ölçütüm vardı: Bu kadar önemli ve güzel bir hanımefendinin, kötü kitaplar okuyacak hali yoktu!

Meşçerskiy'in sarı kapaklı kitabını geri götürdüğümde:

— Nasıl buldun, beğendin mi? –diye sordu.

Hayır diyebilmem zordu; olumsuz yanıtın onu kızdırabileceğinden çekiniyordum.

Ama o yalnızca gülümsedi ve kapı görevi gören perdeyi aralayarak yatak odasına geçti ve oradan mavi sahtiyan ciltli küçük bir kitapla geri döndü.

— Bunu seveceğine eminim... yalnız, kirletme!

Puşkin'in şiirlerini vermişti. Kitabı bir solukta okudum. İnsan kendini inanılmaz güzellikte bir yerde bulduğunda

nasıl bir anda oranın her yanını görüp tanımak için doymazca bir oraya bir buraya atılırsa, ben de kitabı öyle okudum. Tümüyle bataklık bir ormanın yosunlu, çamurlu yükseltileri üzerinde uzunca bir süre yürüdükten sonra birdenbire önünüzde çamurlu olmayan, günlük güneşlik, baştan sona çiçek kaplı bir düzlüğün açılması gibi bir şeydi bu. Bir an durup büyülenmiş gibi bu güzelliğe dalarsınız, sonra mutlulukla bir o yana, bir bu yana atılırsınız, ayaklarınız bu bereketli toprağın yumuşacık otlarına dokundukça içiniz sessiz bir sevinçle dolar!

Puşkin'in şiiri yalınlığı ve müziğiyle beni öylesine şaşırttı ki, uzunca bir süre, düzyazıyı doğal olmayan, yapay bir şey gibi gördüm ve düzyazı okumak beni basbayağı rahatsız etmeye başladı. "Ruslan"ın prolog bölümü, ninemin en güzel masallarından yapılmış bir seçme gibi geldi. Hele bazı dizeler, gerçekliği adeta damıtılmış bir biçimde verişleriyle aklımı başımdan aldı.

Orada, kimselerin bilmediği patikalarda
Ayak izleri, görünmeyen yırtıcıların...

Zihnimde sürekli bu harika dizeleri tekrarlıyor, güçlükle fark edilebilen patikalarındaki o çok iyi bildiğim gizemli izleri –cıva gibi ağır çiy damlaları hâlâ üzerlerinde duran ezilmiş otları– görüyordum. Her neden söz ediyorsa onu bir anda şölene, bayram şenliğine dönüştüren bu ezgili dizeler kolayca aklımda kalıyordu. Bu beni mutlu ediyor, hayatıma güzellik katarak onu kolaylaştırıyordu. Yeni bir hayatı müjdeliyordu sanki bu şiirler. Okuma yazma bilmek ne büyük mutluluktu!

Kendime en yakın hissettiğim ve en iyi anladığım şeyse, Puşkin'in olağanüstü masallarıydı. Her birini birkaç kez okuduğum için artık ezberlemiştim. Yatağıma yattığımda gözlerimi yumuyor ve uyku bastırana dek olağanüstü dize-

leri içimden okuyordum. Bu masalları sık sık erlere de anlatıyordum. Dinliyor, kahkahalarla gülüyor ve sevgiyle küfrediyorlardı. Sidorov başımı okşayarak, usulca:

— Ne harika değil mi? Ah, Tanrım!.. –diye mırıldanıyordu.

Yaşadığım büyük heyecanı patronlarım da fark etmişlerdi. Kocakarı söylenip duruyordu:

— Haylaz, hepten okumaya verdi kendini! Dört gündür semaveri ovmadı! Şeytan diyor, al eline oklavayı...

Oklava mı? Oklavaya karşı şiirle savunuyordum kendimi:

Kara ruhuyla kötülükçü
Yaşlı büyücü karı

Küçük kızın annesi gözümde iyice büyümüştü. Meğer ne kitaplar okuyormuş! Makastarın porselen karısı nerdeydi, o nerde!

Kitabı üzülerek geri götürdüğümde, tam bir özgüvenle bana şöyle dedi:

— Bu kitabı sevdin ama, değil mi? Puşkin'i duymuş muydun?

Şair hakkında dergilerin birinde bir şeyler okumuştum, ama Puşkin'i bana onun anlatmasını istediğim için, bir şey bilmediğimi söyledim.

Puşkin'in yaşamı ve nasıl öldüğü üzerine kısaca bir şeyler anlattıktan sonra, bir ilkyaz günü gibi gülümseyerek:

— Kadınları sevmenin nasıl da tehlikeli olduğunu görüyorsun, değil mi?

Okuduğum bütün kitaplarda bunun gerçekten de çok tehlikeli, ama aynı zamanda çok da güzel bir şey olduğu anlatılıyordu.

— Evet, tehlikeli, ama yine de herkes seviyor, –dedim.– Kadınlar bundan çok acı çekseler de, onlar da...

Her şeye baktığı gibi bana da kirpiklerinin arasından bakarak ciddi bir edayla:

— Bak sen! Demek bunu anlıyorsun? O zaman, dilerim, bunu hiç unutmazsın!

Özellikle hangi şiirlerini daha çok sevdiğimi sordu Puşkin'in.

Elimi kolumu sallayarak, ezberimden şiirler okuyarak ona bir şeyler anlattım. Hiçbir şey söylemeden, ciddi bir yüzle dinledi beni, sonra odada aşağı yukarı dolaşarak dalgın, düşünceli:

— Küçük canavar, senin okula gitmen gerek! Bunu düşüneceğim... Yanlarında çalıştığın insanlar... senin yakınların mı?

Sorusuna olumlu karşılık verince, ağzından çıkan söz sanki beni ayıplar gibiydi:

— Ya!

Bana "Beranger'nin Şarkıları"nın harika bir baskısını verdi. Kırmızı deri ciltli kitabın sayfaları gravürlerle süslü, sayfa ağızları yaldızlıydı. Derin bir acıyla zincirlerinden boşanmış bir neşenin şaşırtıcı biçimde iç içe olduğu bu şarkılar, aklımı iyice başımdan aldı.

"Yaşlı Dilenci"nin acı sözleri içimi buz gibi etti:

Rahatsız oldunuzsa bu zararlı solucandan,
Ezin gitsin pis yaratığı ayağınızla!
Acıyacak ne var? Ezin, ezin hemen!
Neden eğitmediniz beni bilmem,
Ve izin vermediniz bir vahşi güce?
Solucanlıktan çıkar, karınca olurdum ben de,
Kucaklayarak öldürdüm kardeşlerimi.
Ama yaşlı bir serseri olarak ölürken şimdi
Öç almaya çağırıyorum herkesi.

Ama bunun hemen ardından "Ağlayan Koca"yı okurken artık kahkahalar atıyordum. Burada Beranger'nin en unutamadığım dizeleri şunlardı:

Zor gelmez basit insanlara!..
Neşeli bir hayatın bilimi.

Beranger bana karşı koyamadığım bir neşe veriyordu; yaramazlık yapma, herkese iğneleyici, küstahça şeyler söyleme isteği yükseliyordu içimde. Kısa süre içinde de bu işin ustası olup çıktım. Onun şiirlerini de hemen ezberledim, erlerin çalıştıkları mutfağa giderek bu şiirleri büyük bir keyifle onlara okuyordum.

Ama çok geçmeden bunu bırakmak zorunda kaldım. Bunun nedeni şu dizelerdi:

Hangi şapka yakışmaz,
On yedi yaşında bir kıza?

Bu dizeler, mutfakta erlerin genç kızlar üzerine iğrenç bir konuşma tutturmalarına yol açtı, bu da tabii benim tepemi attırdı ve er Yermohin'in kafasına bir tencereyi geçirdim. Sidorov'la öteki emir erleri Yermohin'in ölçü bilmez pençelerinden beni zor kurtardılar. Ben de o günden sonra korkumdan subay mutfaklarına girip çıkamaz oldum.

Patronlar, sokakta gezmeme izin vermiyorlardı; aslında işlerim iyice arttığı için gezmeye zamanım da yoktu. Hizmetçilik, kapıcılık, getir-götür işleri gibi olağan işlerime, iyice kolalanmış pamuklu kumaşları geniş bir tahta üzerine çivilemek, bunlar üzerine birtakım çizimleri tutturmak, patronun yapı işleriyle ilgili hesaplamalarını kopyalamak, üstencilerin çıkardıkları hesapları kontrol etmek gibi yeni işler eklenmişti. Bizim patron sabahtan gece yarılarına dek makine gibi çalışıyordu.

Devlete ait panayır yapılarının özel mülkiyete devredildiği yıllardı. Panayırlardaki ticari mekânlar hızla yenileniyordu. Patronum hem eski dükkânların onarım işlerini hem de yeni ticaret mekânları yapım işlerini üstleniyordu. "İki odayı birleştirmek, çatıya pencere açmak" gibi işlerle ilgili projeler çiziyor, sonra da ben bu projeleri zarf içine konulmuş yirmi beş rublelik bir banknotla birlikte yaşlı bir mimara götürüyordum. Mimar, parayı aldıktan sonra projenin altına, "Aslı gibidir. Proje uygulamasından mimar İmyarok sorumludur" diye yazıp imzalardı. Kuşkusuz ne "aslı gibidir" dediği projenin aslını görürdü ne de projenin nasıl uygulandığını; çünkü hastaydı ve evinden çıkamıyordu.

Panayır gözlemcileriyle, öteki resmi yetkililerin rüşvetlerini de götürüp ben elden verir ve onların imzaladıkları, patronumun deyişiyle "her türlü yasadışı ruhsat ve izin kâğıdı"nı alıp gelirdim. Bütün bu hizmetlerime karşılık da, konukluğa gittikleri akşamlarda patronlarımı evin dışında, kapı eşiğinde bekleme hakkını elde etmiştim. Bu gerçi çok sık olmazdı, ama gece yarısından sonra eve döndükleri günlerde ben de birkaç saat boyunca dış kapının eşiğinde ya da hemen karşıdaki kereste yığınları üzerinde oturarak, hayranı olduğum kadının pencerelerine bakar, oradan gelen neşeli konuşmalara ve müziğe kendimi kaptırırdım.

Pencereler açık olurdu. Perdelerin ve pencereleri dolduran çiçeklerin arasından, subayların biçimli bedenleriyle odada dolaşmalarını, şişman binbaşının yuvarlanır gibi yürüyüşünü ve üzerinde inanılmaz sade, güzel bir giysiyle, onun boşlukta yüzer gibi dalgalanışını izlerdim.

Ona Kraliçe Margot adını takmıştım.

Pencereden bakarken, "İşte Fransız romanlarında anlatılan o neşeli, güzel hayat!" diye düşünürdüm. Ama sanırım biraz da üzülüyordum. Çocuk kıskançlığıyla Kraliçe Margot'nun çevresinin erkeklerle kuşatılmış olduğunu görmekten acı duyuyordum. Bir çiçeğin çevresinde dönüp duran yabanarılarına benzetiyordum onları.

Kraliçe Margot'ya ötekilerden daha seyrek gelip giden bir subay daha vardı: Uzun boylu, alnında bir yara izi bulunan, gözleri yuvalarına kaçmış, durgun bir adamdı bu. Çok güzel keman çalar ve geldiğinde hep kemanını da getirirdi. Kemanı o kadar güzel çalardı ki, gelip geçenler pencere altında durur, bütün mahalleli kapı önündeki kereste yığını çevresinde toplaşırdı. Patronlarım bile, evdeyseler eğer, camları açıp müziği dinler, kemancıyı överlerdi. Bugüne dek katedralin başpapazından başka kimseyi övdüklerine tanık olmamıştım. Yine de, çok sevdikleri bir yiyecek olan balıkyağıyla yapılmış böreği, müzikten daha çok severlerdi.

Subay zaman zaman boğuk bir sesle şarkı söyler, şiir okurdu. Bu sırada soluğu tutulur gibi olur, elini alnına koyardı. Bir gün küçük kızla pencerenin altında oynarken, Kraliçe Margot subaydan şarkı söylemesini rica etti. Subay epeyce bir mırın kırın ettikten sonra, tane tane şu dizeleri okudu:

Ama şarkıya güzellik gerek,
Güzelliğe ise şarkı bile gerekmez.

Dizeler çok hoşuma gitti ve nedense subaya acıdım.

Ama en hoşuma giden, Kraliçe Margot'nun piyanosunun başına geçip evinde tek başına piyano çalmasını izlemekti. Müzik beni sarhoş ediyordu; gözlerim, penceredeki sarı ışıktan ve beyaz elleri piyanonun tuşları üzerinde bir çift kuş gibi çırpınan Kraliçemin düzgün siluetinden, gururlu profilinden başka bir şey görmezdi.

Piyanodan yükselen hüzünlü ezgiyi dinleyerek ona bakarken kafamdan neler neler geçerdi: Bir yerlerde bir gömü bulsam, hiç düşünmeden hepsini ona verirdim. Zengin olsun diye... Skobelyev olsam, Türklere yeniden savaş açar ve alacağım fidye ile kentin en güzel yeri olan Otkos'ta bir ev yaptırıp ona armağan ederdim... salt, hakkında iğrenç sözler edilen bu sokaktan, bu evden ayrılabilsin diye...

Komşular olsun, avlumuzdaki uşak hizmetçi takımı olsun, makastarın karısı için de yaptıkları gibi, Kraliçe Margot hakkında da inanılmaz kötü şeyler söylerlerdi. Özellikle de benim patronlar... Ama Margot hakkında konuşurken çekinirler, seslerini iyice kısıp, iki yanlarına bakınırlardı.

Kraliçe Margot'nun, soylu, önemli birinin dul karısı olmasından çekiniyorlardı belki de? Evinin duvarlarındaki bütün o hükümdar buyrukları, kocasının dedelerine eski Rus çarları Godunov, Aleksey ve Büyük Petro tarafından verilmişti; okuma yazma bilen ve sürekli İncil okuyan er Tüfyayev söylemişti bunu bana. Belki de elceği mor bir taşla süslü kırbacıyla kendilerini dövebileceğinden çekiniyorlardı, çünkü geçmişte bu kırbaçla önemlice bir memuru dövdüğü anlatılırdı.

Ama kısık sesle söylenen sözler de, yüksek sesle söylenenlerden daha güzel şeyler değildi ve hayranı olduğum kadın kendine düşman insanlarla kuşatılmış durumdaydı. Nedenini anlayamadığım bu düşmanca tutum bana acı veriyordu. Viktoruşka da bir gün gece yarısından sonra eve dönerken yatak odasının penceresinden baktığında gördüklerini anlatmıştı: Kraliçe Margot üzerinde bir tek gecelikle küçük divanda oturuyor, binbaşı da önünde diz çökmüş, onun ayak tırnaklarını kesiyor ve süngerle siliyormuş.

Kocakarı bir küfür savurup tükürdü, genç hanım ise yüzü kızararak ciyakladı:

— Of, Viktor! Nasıl yüzün kızarmadan anlatabiliyorsun! Tanrım, şu bey takımı ne kadar iğrenç oluyor!

Patron, bir şey söylemiyor, gülümsüyordu. Sessiz kaldığı için ona içimden teşekkür ediyordum, ama onun da her an bu şamataya onaylarca katılmasından korkmuyor da değildim. Ciyaklayarak, çığlıklar atarak kadınlar Viktoruşka'yı sıkıştırıyorlar, kadının oturuşunun tam nasıl olduğunu, binbaşının her iki dizinin mi üzerine çöktüğünün ayrıntılarını istiyorlardı. Viktoruşka da durmadan yeni ayrıntılar ekliyordu öyküsüne:

— Adamın suratı kıpkırmızı olmuştu, dili de dışarıdaydı...

Binbaşının, Margot'nun tırnaklarını kesmesinde utanılacak bir şey görmüyordum ben... adamın dilinin dışarıda olması ise bana iğrenç bir yalan gibi geldi.

— Bu eğer doğru bir şey değilse, –dedim Viktoruşka'ya,– neden pencereden içeriye baktınız? Çocuk değilsiniz siz!

Ağızlarına geleni saydılar bana. Ama benim bütün bu küfürlere aldırdığım yoktu, bir koşu aşağı inmek ve tıpkı binbaşı gibi Kraliçemin önünde diz çökerek ona yalvarmak istiyordum:

— Hemen gidin bu evden... lütfen!

Şu dünyada bambaşka hayatların, insanların, duyguların, düşüncelerin de var olduğunu öğrendikten sonra artık bu ev, bu avlu, içindeki bütün insanlarıyla birlikte giderek artan bir tiksinti uyandırıyordu bende. En utanç verici, en rezilce dedikodu taşlarıyla örülmüş bir yerdi burası. Burada ayıplanmamış, hakkında sevgisizlikle konuşulmamış tek kişi yoktu! Hasta, acınacak bir halde olan alay papazı bile, sarhoş ve sefahat düşkünü diye yaftalanabilmişti burada! Subaylar ve karıları, patronlarıma göre, "o en iğrenç günah"tan başlarını kaldıramıyorlardı. Avludaki emir erlerinin, kadınlar üzerine, hep aynı biçimde ve birbirinin tıpkısı sözcüklerle yürüttükleri konuşmalar da artık bana katlanılmaz gelmeye başlamıştı. Ama en çok patronlarımdan tiksiniyordum. İnsanlar hakkında acımasızca yargıda bulunmalarının –bu onların en sevdiği işti– gerçek değerini çok iyi biliyordum. İnsanların ayıplarını izlemek, para ödemeden yararlanabileceğiniz tek eğlencedir. Benim patronlarımın tek eğlencesiyse, sürdürdükleri namuslu, çileli, kıt kanaat hayatın öcünü alır gibi yakınlarına sözle işkence etmekti.

Kraliçe Margot hakkında iğrenç şeyler söylemeye başladıklarında artık çocukça olmayan duygularla elim ayağım kesiliyor, tüm varlığım dedikoduculara karşı nefretle doluyordu; yaramazlıklar yapmak ve herkesi kızdırmak isti-

yordum. Ama bazen de kendime ve bütün insanlara karşı kahredici bir acıma dalgası yükseliyordu içimde, bu sessiz acıma, nefretten çok daha güçlüydü.

Ben Kraliçe Margot'ya ilişkin olarak onlardan daha çok şey biliyordum ve bildiğimi bilecekler diye ödüm kopuyordu.

Pazarları patronlarım sabah ayini için kiliseye gittiklerinde ben de ona sabahtan giderdim. Beni yatak odasına çağırırdı. Altınsı ışıltılar saçan, ipek kumaş kaplı bir koltuğa otururdum; küçük kız kucağıma tırmanır, ben annesine okuduğum kitaplardan söz ederdim. O, iç içe birbirine kapattığı minik avuçlarını yanağının altına koyarak geniş yatağında yatardı. Bedeni, yatak odasındaki her şey gibi altınsı ışıklar saçan bir örtünün altında gizlenmiş olurdu. Koyu renk, örülü saçlarını, esmer omzu üzerinden önüne atardı; bazen de salıverirdi onları, yataktan yere sarktıklarını görürdüm.

Beni dinlerken yumuşacık bakışları gözlerimde olur ve belli belirsiz gülümseyerek şöyle derdi:

— Ah, demek öyle?

O iyilik dolu hoş gülümseyişi bile benim için bir kraliçenin hoşgörü dolu gülümseyişinden başka bir şey değildi. Tok, okşayıcı bir sesle konuşurdu ve ne söylerse söylesin, bana sanki hep aynı şeyi söylüyormuş gibi gelirdi:

"Bütün herkesten kat kat daha iyi, daha temiz olduğumu biliyorum; onların hiçbirine ihtiyacım yok benim."

Bazen onu küçük bir koltuğa oturmuş, aynanın önünde saçlarını tararken bulurdum. Saçlarının ucu, dizlerine, oturduğu koltuğun kolçaklarına değerdi. Ninemin saçları gibi uzun ve gürdü saçları. Aynada onun esmer, diri göğüslerini gördüm. Gömleğini, çoraplarını benim yanımda giydiği olurdu. Onun tertemiz çıplaklığı hiç ayıplı duygular uyandırmazdı bende, yalnızca onun adına sevinç ve gurur duyardım. Hep çiçek kokuları yayardı; onu, hakkındaki kötü düşüncelerden bu hoş kokuların koruduğunu düşünürdüm.

Sağlıklı, güçlü kuvvetliydim. Kadın-erkek ilişkilerinin gizli kapaklı yanlarını da gayet iyi biliyordum. Ama insanlar ilişkilerin bu yanından öyle acımasızca, hınçla ve çirkefçe söz ederlerdi ki, ben kesinlikle onu bir erkek tarafından kucaklanmış olarak gözümde canlandıramazdım. Birinin, onun bedeninin sahibi olarak küstahça ve utanmazca ona dokunmaya cesaret edebileceğini düşünmek bile benim için çok güçtü. Mutfak ve kiler aşklarını biliyor olamazdı Kraliçe Margot. Onun bildiği mutluluklar ve sevgiler başka, bambaşkaydı.

Ama bir gün, akşama doğru, konuk odasına girerken, orayı yatak odasından ayıran perdenin gerisinden kalbimin kadınının çınlamalı gülüşüyle ondan uslu durmasını isteyen bir erkek sesi duydum:

— Az dursana... Tanrım! İnanamıyorum... –diyordu adam.

Hemen dönüp gitmem gerekirdi. Bunun farkındaydım. Ama yerimden kımıldayamıyordum.

Az sonra Kraliçe Margot seslendi:

— Kim var orada? Sen misin? Gir içeri...

Yatak odası aşırı çiçek kokusundan havasızdı, bütün perdeleri kapatılmış olduğu için de alacakaranlıktı. Kraliçe Margot yorganı çenesine kadar çekmiş yatakta yatıyordu, hemen yanında, duvar tarafında da üzerinde bir tek düğmeleri açılmış gömlek bulunan kemancı subay oturuyordu. Adamın göğsünde de sağ omzundan memesine dek ince, kırmızı şerit halinde uzanan bir yara izi vardı; iz öyle belirgindi ki, alacakaranlıkta bile kolayca seçilebiliyordu. Subayın saçları komik bir biçimde karışmıştı. Kılıç yarasıyla gölgelenmiş kederli yüzünde ilk kez bir gülümseme gördüm. Tuhaf bir gülümsemeydi bu. İri, kadınsı gözleriyle, sanki güzelliğinin ilk kez farkına varmış gibi bakıyordu Kraliçeye.

— Bu benim arkadaşım, –dedi Margot, bana mı, ona mı, kime söylediği belli değildi. Sonra, sesi çok uzaklardan geliyormuş gibi, devam etti:– Niye korktun öyle? Yaklaşsana...

Yaklaştım; çıplak, ateş gibi yanan kolunu boynuma doladı:

— Büyüdüğünde sen de mutlu olacaksın... Git şimdi!

Getirdiğim kitabı rafa bıraktım, bir başka kitap alıp, uyurgezer gibi çıkıp gittim.

İçimde bir tel koptu sanki. Kuşkusuz, Kraliçemin öbür kadınlar gibi sevdiği bir an bile aklımdan geçmemişti. Zaten subayın hali de böyle düşünülmesine engeldi. Gülümsemesi gözümün önündeydi: Şaşıran bir küçük çocuğun sevinç dolu gülümsemesiydi bu ve kederli yüzünü bütünüyle değiştirmiş, yenilemişti. Herhalde Margot'yu seviyordu? Onu sevmemek mümkün müydü? Margot da ona kendi sevgisini armağan etmiş olmalıydı; çünkü harika keman çalıyor, son derece coşkulu, etkileyici şiir okuyabiliyordu...

Ne var ki, kendime böyle avuntular bulma zorunluluğu duymam, hem gördüklerime ilişkin tavrımın hem de Kraliçe Margot'ya karşı tutumumun pek de doğru ve sağlıklı olmadığını açıkça gösteriyordu. Bir şeyimi yitirmiş gibi hissediyordum kendimi. Birkaç günüm derin bir üzüntü içinde geçti.

...Bir gün tam bir taşkınlıkla aptalca bir yaramazlık yapmıştım. Kitap için gittiğimde Margot bana sertçe şunları söyledi:

— Bak bu hiç aklıma gelmezdi! Duyduğuma göre az buz yaramaz değilmişsin sen!

Daha fazla dayanamadım ve yaşamanın nasıl ağır geldiğini, kendisi hakkında kötü şeyler konuşulmasına tanık olduğumda nasıl içimin kalktığını anlattım. Elini omzuma koymuş karşımda duruyordu; bir süre beni ciddi, dikkatli dinledi, ama sonra gülmeye başladı ve beni hafifçe itti.

— Yeter! Ben bunların hepsini biliyorum! Anlıyor musun? Biliyorum!

Sonra her iki elimden tutarak sevecenlikle şunları ekledi:

— Tüm bu iğrençlikleri ne kadar görmezden-duymazdan gelirsen, senin için hayat o kadar kolaylaşır... Ellerini de pek temiz tutmadığını görüyorum.

Bunu söylemeyebilirdi. Benim gibi bakır kap kacağı ovsa, yerleri silse, çocuk bezleri yıkasa herhalde onun elleri de benimkilerden daha temiz, bakımlı olmazdı.

Sarılıp beni kendine doğru çekti, gülen gözleri gözlerimin içinde:

— Yaşamayı biliyorsan, kıskançlıktan çatlıyor ve sana hınç duyuyorlar, –dedi düşünceli düşünceli–, bilmiyorsan, bu kez de küçük görüyorlar... Beni seviyor musun?

— Evet.

— Çok mu?

— Evet.

— Peki, nasıl?

— Bilmiyorum.

— Teşekkür ederim. Harikasın! Sevilmek hoşuma gidiyor...

Gülümsedi. Sanki bir şeyler daha söyleyecekti, ama göğüs geçirip sustu, uzun sürdü suskunluğu; bu sırada beni hep öyle kolları arasında tutuyordu.

— Bana daha sık gel; ne zaman fırsat bulursan gel...

Bu öyle işime yaradı, ondan öyle iyi şeyler aldım ki... Patronlarım öğle yemeğinden sonra yatıp uyuyorlardı, ben de soluğu alt katta alıyor ve kendisi evdeyse eğer bir saat, hatta bazen daha çok onun yanında kalıyordum.

— Rus yazarların kitaplarını okumalısın... Rusya'daki hayatı, yani kendi hayatını öğrenmelisin, –diye öğüt veriyordu bana, hünerli, pembecik parmaklarıyla kokulu saçlarına birbiri ardınca tokalar sokuştururken.

Ve bana okuyacağım Rus yazarlarının adlarını sayıp, soruyordu:

— Aklında tutabilecek misin?

Sık sık şöyle derdi, düşünceli, biraz da canı sıkkın:

— Senin okula gitmen gerek... okumalısın... ve ben bunu hep unutuyorum! Ah, Tanrım...

Ondan ayrılıp elimde yeni bir kitapla yukarı çıkarken kendimi daima yunmuş, arınmış hissederdim.

Aksakov'un "Aile Kroniki"ni, harika bir Rus destanı olan "Ormanlarda"yı, insanı derinden etkileyen "Bir Avcının Notları"nı, Grebyonka'yla, Sollogub'un birkaç cildini, Venevitinov, Odoyevskiy ve Tyutçev'in şiirlerini bu süreçte okuyup bitirdim. Ruhumu arındırdı bu kitaplar, sefil ve acı gerçekliğin kabuklarından içimi temizledi. İyi kitabın ne olduğunu, benim için ne kadar gerekli olduğunu anladım. Ve bu kitaplarla içimde sarsılmaz bir inanç yer etti: Dünyada yalnız değildim, yok olup gitmeyecektim!

Ninem ziyaretime geldiğinde ona heyecanla Kraliçe Margot'yu anlatıyordum. Tadını çıkara çıkara enfiyesinden çeken ninem bana tam bir inanla şöyle diyordu:

— Aman ne güzel! Gördüğün gibi, iyi insan çoktur dünyada, hüner onları arayıp bulmakta!

Bir gün geldiğinde şöyle bir şey önerdi:

— Acaba yanına gidip, sana yaptıkları için teşekkür etsem mi?

— Hayır, gerekmez...

— Eh, kalsın öyleyse... Ah, Tanrım... her şeyin nasıl da güzel! Dünya durdukça yaşamaya razıyım!

Kraliçe Margot'ya eğitimimle uğraşmak nasip olmadı: Troitsa yortusunda patlak veren iğrenç bir olay, az kalsın sonumu getirecekti.

Yortunun hemen öncesinde gözkapaklarım korkunç bir şekilde şişti, gözlerim kapandı. Patronlarım kör olmamdan korktular; benim de korkmadığım söylenemez. Beni tanıdıkları bir hekim olan doğum uzmanı Henrich Rodzeviç'e götürdüler. Doktor gözkapaklarımı içeriden kesti, birkaç gün gözlerim bağlı, kapkara, acılı bir sıkıntı içinde yattım. Tam yortu arifesinde bağlarımı çözdüler ve ben yeniden ayağa kalktım. Sanki diri diri gömüldüğüm mezardan çıkmış gibiydim. İnsanın görme yetisini kaybetmesi korkunçtu... Dünyanın onda dokuzunun elinizden alınması gibi kahredici bir şeydi bu, anlatılmaz bir yıkım.

Herkesinsevinç içinde olduğu yortu günü, hasta olduğum için, öğleden sonraki işlerimin hiçbirini yapmam istenmedi benden. Ben de mutfakları dolaşıp, emir erlerini ziyaret ettim. Her zaman disiplinli Tüfyayev dışında erlerin hepsi sarhoştu. Akşama doğru, bir ara, Yermohin, Sidorov'un başına bir odun indirdi. Sidorov kendinden geçerek sofaya yığılırken, korkuya kapılan Yermohin de yardan aşağı inip, saklandı.

Çok geçmeden bütün avlu heyecanlı bir söylentiyle çalkandı: Sidorov öldürülmüştü. Kapı önünde insanlar toplaştı; mutfakla sofa arasında yerde hareketsiz yatan ere bakıyor, polis çağırmaktan falan söz ediyorlardı, ama kimse bu konuda hiçbiri bir şey yapmadığı gibi, içlerinden bir teki bile yerde boylu boyunca yatan ere dokunmaya cesaret edemiyordu.

Derken, çamaşırcı Natalya Kozlovskaya göründü. Leylak rengi, yeni bir giysi vardı üzerinde, omuzlarına da beyaz bir atkı atmıştı. İnsanları ite kaka kendine yol açıp içeri girdi, erin başına çömelerek:

— Aptallar! Yaşıyor bu! Su verin çabuk! –diye bağırdı.

Aklını çelmeye çalışanlar oldu:

— Üstüne vazife olmayan işlere karışmasan iyi edersin!

— Su, dedim! –diye bağırdı, Natalya, yangındaymış gibi. Becerikli elleriyle yeni giysisinin eteğini dizinin üstüne dek sıvadı, iç eteğini çekiştirip tortop etti ve askerin kanlı başını usulca kaldırıp dizine koydu.

İnsanlar bu yapılanları onaylamıyormuş gibi korkuyla dağılmaya başladılar. Çamaşırcının beyaz, yuvarlak yüzünde yaşlarla dolu gözlerinin, sofanın alacakaranlığında nasıl öfkeyle tutuştuğunu gördüm. Bir kova su getirdim kendisine, suyu Sidorov'un başına ve göğsüne dökmemi emretti:

— Aman bana gelmesin! –dedi.– Misafirliğe gideceğim...

Asker kendine geldi, ifadesiz bakan gözlerini açtı, inledi.

— Kaldır! –dedi Natalya, askeri koltukaltlarından tutup giysisi kirlenmesin diye ileri uzattığı kollarının üstünde dengede tutarak.

Birlikte mutfağa taşıdığımız askeri yatağına yatırdık. Islak bir bezle erin yüzünü silen Natalya gitmeden önce bana:

— Bezi ıslatıp başına koy, ben gidip ona bunu yapan ahmağı bulacağım. Sürgünlerde sürünecek kadar zıkkımlanmasalar olmaz şunu!

Lekelenen iç eteğini ayağından çıkarıp bir köşeye fırlattı, hışırtılar çıkaran, buruşmuş yeni giysisini özenle düzeltip çıktı.

Sidorov gerindi, ah, of sesleri çıkararak inledi. Başından çıplak ayağıma kara, koyu kan damlaları düşüyordu. Çok tatsız bir durumdu bu, ama korkudan ayağımı yerinden oynatamıyordum.

Üzülmemek elde değildi; dışarıda bayram havası vardı... evin merdivenleri, kapısı tazecik kayın dallarıyla süslenmiş, yol kenarları ve kapı önlerindeki direklere yeni kesilmiş akçaağaç ve üvez dalları bağlanmıştı. Bütün sokak insanın içini sevinçle dolduran bir yeşillik içindeydi. Her şeyde öylesine bir yenilik ve gençlik vardı ki, sabah bana bu bahar bayramı kolay kolay bitmeyecek ve bugünden başlayarak hayat çok daha temiz, aydınlık ve neşeli akacakmış gibi gelmişti.

Askerin midesi bulanıyordu; mutfakta ağır bir sıcak, votka ve yeşil soğan kokusu vardı. Sık sık, bulanık suratlar yapışıyordu cama; burunları camda ezilmiş bu ablak suratlarda, her iki yanağa bitiştirilen avuçlar, bu suratların inanılmaz büyüklükteki kulaklarına dönüşüyordu.

Asker, hatırlamaya çalışıyordu:

— Nasıl oldu da ben... yıkıldım kaldım, ha? Yermohin mi? Arkadaşa bak!

Sonra öksürmeye başladı, biraz sarhoş gözyaşları döktü, sızlandı:

— Ah, benim kız kardeşim, canım kız kardeşim benim...

Ayağa kalktı; ıslaktı, pis kokular yayıyordu; olduğu yerde şöyle bir sallandı ve gerisingeri karyolaya yıkıldı. Gözlerini belerte belerte:

— İşimi iyiden bitirmişler benim... –dedi.

Güleceğim tuttu birden.

— Kim o gülen? –Boş boş benden yana bakıyordu.– Sen... nasıl gülebilirsin?.. Benim işimi bitirmişler, sen...

İki eliyle birden beni itmeye başladı, bir yandan da anlaşılmaz bir şeyler homurdanıyordu.

— Keser misin saçmalamayı? –dedim.

Korkunç öfkelendi, ayaklarını yere sürterek avazı çıktığı kadar bağırmaya başladı:

— Beni burada öldürüyorlar, sense...

Ve birden ağır, gevşek, pis eliyle gözüme sertçe vurdu. Bir çığlık attım. Gözlerim görmüyordu. Nasıl becerdim bilmiyorum, kendimi avluya attım. Yermohin'i elinden tutmuş bu yana getiren Natalya'yla burun buruna geldim. Çamaşırcı, bir yandan da ere bağırıyordu:

— Yürü, eşek herif!

Sonra, beni tuttu:

— Senin neyin var?

— Bana vuruyor...

— Vuruyor mu-u? –dedi Natalya, şaşkın, uzata uzata; sonra Yermohin'i dürtükleyerek:– Verilmiş sadakan varmış, eşek herif! Dua et! –dedi.

Gözlerimi suyla yıkadım. Sofadan bakınca askerlerin içeride barıştıklarını gördüm; gözyaşları içinde kucaklaşıyorlardı. Sonra ikisi birlikte Natalya'yı kucakladılar. Ama o ikisinin de ellerine vurarak onlara bağırdı:

— Çekin şu pis pençelerinizi üzerimden, köpekler! Beni orospularınızdan biri mi sandınız! Hazır efendileriniz evde değilken zıbarıp yatın şuraya. Hadi, canlanın biraz! Yoksa sizin için hiç iyi olmaz!

Her ikisini, iki küçük çocuk gibi yatırdı: birini yere, öbürünü karyolaya. Askerler horlamaya başlayınca sofaya çıktı.

— Ne üst ne baş kaldı... oysa misafirliğe gitmek için giyinmiştim! Demek sana vurdu, ha? Ahmağın önde gideni

bu herif! İşte içkinin marifetleri! Sen içme, delikanlı! Ağzına damlasını koyma bu meretin!

Sonra birlikte kapının yanındaki sıraya oturduk. Nasıl olup da sarhoşlardan korkmadığını sordum ona.

— Ben ayıklardan da korkmam! Hepsinin anladığı dil budur! –İyice sıkmaktan kıpkırmızı olmuş yumruğunu gösterdi.– Benim rahmetli de içer, sarhoş olurdu. Kafayı buldu mu, elini ayağını sıkıca bağlar, ayıldığında da pantolonunu sıyırıp sağlam, ince bir çubukla dersini verirdim: Madem evlendin, içmeyeceksin, derdim. Sana bundan böyle eğlence, karındır; votka değil! Kollarım kesilene dek döverdim. Bu dayaktan sonra bizimki mum gibi olurdu...

Tanrı'yı bile aldatan kadın, Havva geldi aklıma:

— Siz, güçlüsünüz! –dedim.

Göğüs geçirerek:

— Kadın kısmı erkekten güçlü olmalı, –dedi.– İki kişilik güç gerek kadına, ama Tanrı, hakkı olanı bile vermemiş ona. Eşitlik yok anlayacağın...

Sesinde hiçbir hınç, öfke tınısı yoktu; kollarını kocaman göğsünün üzerinde kavuşturmuş, sırtını çitlere dayamış, sakin sakin konuşuyordu. Arada bir kederli bakışları, çevresi çerçöple dolu bente takılıyordu. Onun sakin, akıllı konuşmalarına dalıp gitmiş, zamanı unutmuştum. Birden bentin sonunda, patronumla karısının kol kola bu yana geldiklerini gördüm. Hint horozuyla yanındaki tavuk gibi ağır ağır, çalımla yürüyor ve arada bize bakarak birbirlerine bir şeyler söylüyorlardı.

Kalkıp kapıyı açmak için eve doğru koşturdum. Merdivenleri çıkarken patronun karısı zehirli diliyle lafı sokuşturdu:

— Çamaşırcı kadınlarla mı cilveleşiyorsun? Bütün bunları alt kattaki o hanımefendiden öğrenmiş olmalısın?

O kadar ahmakçaydı ki bu sözler, en ufak bir tepki bile duyamadım; ama patronumun şu sözleri beni yaraladı:

— E, vakti geldi artık!

Ertesi sabah, odun almak için aşağı indiğimde, odunluk kapısında kediler için bırakılmış küçük deliğin önünde boş bir para kesesi buldum. Onlarca kez Sidorov'un elinde gördüğüm keseyi hemen tanıdım ve doğruca kendisine götürdüm.

— Peki paralar nerede? –dedi, keseyi parmaklarıyla yoklayan Sidorov.– Bir ruble otuz kopek vardı? Dökül çabuk!

Başında sarık gibi sarılmış bir havlu vardı; sararmış, zayıflamıştı; şiş gözlerini kırpıştırıp duruyor ve keseyi boş bulduğuma inanmıyordu.

Yermohin geldi ve açıkça beni göstererek:

— Kesin o çalmıştır! –dedi.– Hemen patronlarına götür onu! Asker askerin parasını çalmaz!

Bu sözlerinden parayı çalanın o olduğunu anladım. Benim bulmam için keseyi bizim odunluğa atmıştı.

— Yalan söylüyorsun! Sen çaldın! –diye bağırdım yüzüne.

Kütüğü andıran anlamsız yüzünün korku ve öfkeyle çarpılması ve olduğu yerde döne döne, köpeğin çenilemesi gibi "Kanıtla! Kanıtla!" diye incecik bir sesle haykırması bende hiç kuşku bırakmadı.

Nasıl kanıtlayabilirdim?

Yermohin bağıra çağıra beni avluya sürüklemeye başladı. Sidorov da arkadan geliyor, o da bir şeyler bağırıyordu. Bazı pencerelerden başlar uzanmaya başlamıştı. Kraliçe Margot'nun annesi de sakin sakin sigarasını tüttürerek pencereden bize bakıyordu. Kraliçemin gözünde beş paralık değerimin kalmadığını anladım. Başım dönmeye başladı.

Askerlerin beni kollarından tutup patronlarıma götürdüğünü, onların da şikâyetçilerin anlattıklarını onaylarca dinlediklerini hatırlıyorum. Patronun karısı, kendine tam bir güvenle şöyle diyordu:

— Elbette o yapmıştır! Dün kapıda çamaşırcı kadınla cilveleşmesi de bu yüzdendi... Parası olmasa mümkün mü? O kadın parasız selamını bile almaz kimsenin!

— Doğru söze ne denir! –diye bağırdı Yermohin.

Ayaklarımın altında yer kayar gibi oldu, inanılmaz bir öfke nöbetine tutularak patronun karısına bağıra bağıra ağzıma geleni söyledim ve esaslı bir dayak yedim.

Ama bana asıl acı veren dayak değil, Kraliçe Margot'nun şimdi benim hakkımda ne düşüneceği kaygısıydı. Ona gerçeği nasıl anlatacak, kendimi nasıl aklayacaktım? Böylesi pis durumlarda nasıl da kötü hissediyordum kendimi!

Bereket versin, askerler bu olayı bütün avluya, hatta sokağa yaymışlardı. Akşam tavan arasında yatarken aşağıdan Natalya Kozlovskaya'nın bağırtılarını duydum:

— Hayır, niye susacakmışım! Yok, cancağızım, hadi yürü bakayım! Yürü diyorum sana! Yoksa efendine gider her şeyi anlatırım...

Bu gürültünün benimle ilgili olduğunu hemen anladım. Natalya tam da bizim kapının önünde bağırıyor, sesi de gitgide daha zafer kazanmış bir edayla, daha gür çıkıyordu.

— Dün senin bana gösterdiğin para ne kadardı? Nerden buldun sen o paraları? Anlat hadi...

Sidorov'un bezgince söylenişi kulağıma geldi:

— Vah Yermohin, vah... bunu da mı yapacaktın ulan!

Sevinçten tıkanacak gibiydim.

— Adını hırsıza çıkardığınız yetmez gibi bir de dövdürürsünüz çocuğu, ha?

Hemen avluya inmek, orada sevinçle dans etmek ve çamaşırcı kadını derin bir gönül borcuyla öpücüklere boğmak isteği yükseldi içimde. Ama tam bu sırada patronun karısının sesini duydum; herhalde pencereyi açmış, oradan sesleniyordu:

— Çocuk, küfrettiği için dövüldü... onun hırsız olduğu senden başka kimsenin aklına gelmedi, sürtük!

— Sizsiniz sürtük hanımefendi! İzninizle tam bir inek olduğunuzu söylemek zorundayım!

Bu küfürler bir müzik gibi geliyordu kulağıma. Uğradığım aşağılanma ve Natalya'ya duyduğum minnettarlıktan

doğan sıcak gözyaşları yüreğimi yakıyordu. Gözyaşlarımı tutabilmek için, harcadığım çabadan tıkanacak gibi oluyordum.

Az sonra merdivenleri ağır ağır çıkarak patronum tavan arasına geldi. Geçip hemen yanımdaki çatı kirişlerinden birinin üzerine oturdu ve saçlarını düzelterek:

— Ah be Peşkov kardeş... ne talihsiz adammışsın sen böyle!

Sessizce başımı öte yana çevirdim.

Patron, sürdürdü?

— Fakat çok pis küfrediyorsun be kardeş!

— Ayağa kalkar kalkmaz evinizden gideceğim, –dedim usulca.

Karşılık vermedi. Sessizce sigarasını içiyor, dikkatle sigaranın ucuna bakıyordu. Sonunda:

— Sen bilirsin, –dedi.– Artık küçük sayılmazsın, senin için en iyisi neyse, onu yap...

Ve kalkıp gitti. Her zaman olduğu gibi ona yine acıdım.

Dört gün geçti olayın üzerinden ve ben evden ayrıldım.

Kraliçe Margot'yla vedalaşmayı öyle çok istiyordum ki!.. Ama buna cesaretim yoktu. Aslında galiba onun beni çağırmasını bekliyordum.

Küçük kızla vedalaşırken:

— Annene teşekkürlerimi söyle, –dedim.– Ona çok çok teşekkür ettiğimi... Söylersin, değil mi?

Alabildiğine sevecen bir gülümsemeyle:

— Söylerim, –dedi.– Yarına kadar hoşça kal!

Yirmi yıl kadar sonra ona yeniden rastladım; bir jandarma subayının karısıydı.

XI

Yeniden bulaşıkçıyım. Bu kez kuğu gibi bembeyaz, büyük ve yollu "Perm"de çalışıyorum. Artık "düz" bulaşıkçıyım... ya da şu "mutfak elemanı" dedikleri görevli. Kazancım, aylık yedi ruble. İşim, aşçılara yardım etmek.

Büfeci, tostoparlak, alabildiğine burnu büyük bir adam. Kafası ışıl ışıl. Bütün gün ellerini ardına bağlayıp, kızgın güneş altında kendine gölgelik arayan kısırlaştırılmış erkek domuz gibi güvertede ağır ağır dolanıp durur. Büfeyi, kırkını aşkın, güzel, ama yıpranmış bir kadın olan karısı yönetir. Tüm dikkatleri üzerinde toplayan, aşırı pudralandığı için, ışıltılı giysisinin üzerine yanaklarından sürekli beyaz, yapışkan tozlar dökülen bir kadındır bu.

Mutfak, ufak tefek, şişman, şahin burunlu, bakışları alaycı bir adam olan değerli aşçımız İvan İvanoviç'in emir ve komutasındadır. Aramızdaki adı, Ayıcık'tır. Kolalı yaka takar, her gün tıraş olur, çok şık giyinir; yanacıkları maviş, kara bıyıkları yukarı kıvrıktır. Ne zaman boş kalsa, kırmızı parmakları hemen bıyıklarına gider; bakışlarıysa küçük, yuvarlak el aynasındadır.

Vapurumuzun en ilginç kişisi, ateşçi Yakov Şumov'dur. Burnu basık, yüzü kürek gibi yamyassı, geniş göğüslü, dört köşe bir adamdır. Ayı gözlerini andıran küçücük gözleri, gür kaşlarının altına gizlenmiştir. Yüzünü kaplayan, bataklık

yosunlarına benzer ince tüy lüleleri, başında büsbütün sıklaşarak onun bile eğri parmaklarını güçlükle sokabildiği bir kütleye dönüşmüştür.

Kâğıt oyununda ustadır Yakov ve hep parasına oynar iskambili. İnanılmaz oburdur; aç köpek gibi mutfak çevresinden ayrılmaz, sürekli et, kemik dilenir. Akşamları oturup Ayıcık'la çay içer, başından geçen hayret verici serüvenleri anlatır.

Demesine göre, gençliğinde, Ryazan'da, belediye çobanının yanında yardımcı çoban olarak çalışırken, oradan geçen bir keşiş bunun aklını çelmiş ve dört yıl bir manastırda çömezlik yapmıştı.

Araya şakalar, uyaklı sözler karıştırarak, hızlı hızlı anlatıyordu:

— Az kalsın keşiş olacaktım, Tanrı'nın kara yıldızlarından biri yani! Ama işte bir gün manastıra Penza'dan bir kadın geldi. Hoş, neşeli bir kadındı. Sen, dedi aklı başında, pehlivan gibi bir adamsın... bense, tek başına yaşayan, namuslu bir dulum. Keşke benim yanıma kapıcı girsen. Kendi evceğizim var. Kuştüyü ticareti yaparım. Böyle deyip, beni ayarttı kadın. Yanına kapıcı olarak girdim, ama neye niyet, neye kısmet, onun gönlünün kapıcısı oldum; tam üç yıl sıcacık koynunda mis gibi yaşadım...

Kaygılı kaygılı burnundaki sivilceleri yoklayan Ayıcık, onun sözünü kesti:

— Gördüm ama senin kadar atanı görmedim! Yalana para ödenseydi bugün herhalde senden zengini yoktu!

Sürekli bir şeyler çiğneyen Yakov'un yüzünde kır sakalları hareket ediyor, tüylü kulakları belli belirsiz oynuyordu. Aşçı sözünü bitirir bitirmez yine öyle ölçülü, ezgili, hızlı hızlı anlatmaya başladı:

— Kadın benden yaşlıydı... doğrusu, sıkılmaya başlamıştım ondan... Bunun üzerine yeğeniyle kırıştırmaya başladık. O da bunu fark edince, vurdu kıçıma tekmeyi...

Aşçı da Yakov gibi kolayca ve ölçülü, ezgili konuşabiliyordu:

— Etme-bulma dünyası, hak etmişsin mükâfatı!

Ateşçi, avurduna bir şeker sıkıştırıp sözünü sürdürdü:

— Bir zaman sağda solda sürttükten sonra, Vladimirli yaşlı bir seyyar tuhafiyecinin yanına girdim. Birlikte bütün dünyayı dolaştık. Balkan dağlarına inip Türklere bile gittik... sonra, Romenler, Yunanlılar, Avusturyalılar... gezip dolaşmadığımız millet kalmadı. Birinden alıp öbüründe satıyorduk.

— Hırsızlık da yaptınız mı? –diye sordu aşçı, ciddi ciddi.

— İhtiyarın aklından bile geçmezdi böyle bir şey! Hatta bana, başka memleketlerde namusunla gezip dolaşacaksın, yoksa beş paralık bir şey için adamın başını uçururlar, düzenleri öyledir çünkü, derdi. Ben kendi adıma hırsızlığı hiç denemedim desem, yalan olur. Ne var ki, beceremedim. Bir tüccarın atını avludan alıp götürecektim, olmadı, yakalandım... tabii bastılar sopayı... epeyce bir dövdükten sonra götürüp polise teslim ettiler. Biz iki kişiydik. Öbürü gerçek bir at hırsızıydı, bense daha çok merakımdan bulaşmıştım bu işe. Aslında vaktiyle o tüccarın yanında çalışmıştım. Daha doğrusu adamın yeni yaptırdığı banyoya soba kurmuştum. Derken bu tüccar hasta olduğu bir sırada düşünde benim zor bir durumda olduğumu görmüş ve... korkup polis amirlerinden ricacı olmuş, aman bırakın onu demiş... beni yani... bırakmalarını istiyor... çünkü, demiş, düşümde onu bağışlamazsam iyileşemeyeceğimi gördüm... büyücü o adam... ben oluyorum o büyücü! Derken efendime söyleyeyim, adam tabii hatırlı bir tüccar olduğu için, beni salıverdiler...

— Seni aslında salıvereceklerdi, ama üç günlüğüne suya salıvereceklerdi... ahmaklığın, tuz çıkar gibi iyice çıksın diye...

Yakov, aşçının ağzından sözü kaptı:

— Doğru söze ne denir! Koca bir köye yeter bendeki ahmaklık!

Parmağını kolalı yakasının arasına sokan aşçı, başını sağa sola döndürerek öfkeli öfkeli yakayı çekiştirirken, bir yandan da ateşçiden duyduğu sıkıntıyı dile getiriyordu:

— Şu saçmalığa bak! Şu dünyada senin gibi bir ip kaçkını da yiyor, içiyor, gezip tozuyor! Söylesene bana, niye yaşıyorsun sen şu dünyada?

Ateşçi, ağzını şapırdata şapırdata bir şeyler yiyerek yanıtladı soruyu:

— Orasını ben bilemem ki... Yaşıyorum işte... Kimi yatar, kimi gezip dolaşır, memurlar dersen, sürekli oturur. Ama iş yemeye gelince, herkes yer... yemek zorundadır...

Aşçı, daha da kızgın:

— Yani sen öyle bir domuzsun ki... –dedi.– Yani insan nasıl anlatacağını da bilemiyor...

— Niye sövdüğünü anlayamadım? –dedi Yakov, şaşırmış.– Bütün insanlar aynı ağacın meyveleridir... Sövme bana, sen sövdün diye ben daha iyi olamam ki...

Bu adam hemen ilgimi çekmiş ve beni sımsıkı kendine bağlamıştı. Ona kaçınılmaz bir şaşkınlıkla bakıyor, söylediklerini ağzım açık dinliyordum. Anlayabildiğim kadarıyla, kendince sağlam bir hayat bilgisi vardı. Herkese "sen" der ve gür kaşlarının altından herkesin dimdik gözünün içine bakardı; kaptandan büfeciye ve birinci mevkinin önemli yolcularına dek herkesi kendiyle, tayfalarla, büfe çalışanlarıyla ve güverte yolcularıyla aynı çizgide eşitlerdi sanki.

Bazen kaptanın ya da makinistin karşısında uzun maymun kollarını arkadan bağlayıp dikilir ve tembellik yaptığı ya da iskambil oynadığı bir yolcuyu acımasızca soyduğu için kendisini azarlamalarını sessizce dinlerdi. Bu çıkışmaların onu hiç etkilemediği, ilk iskelede hesabı kesilerek vapurdan kovulacağı tehditlerinin onu korkutmadığı apaçık görülürdü.

"Horoşeye Delo"da olduğu gibi, herkese yabancı bir şeyler vardı onda. İnsanların anlayamadıkları özel biri olduğuna kendi de inanmış gibiydi.

Onu hiçbir zaman üzgün, içerlemiş, düşünceli görmedim. Uzun süre sustuğunu da görmedim. Bunu belki kendi de istemediği halde, kıllı ağzından sözler bir dere gibi kesintisiz, şırıl şırıl akardı. Gerek kendisini azarlarlarken, gerekse o birilerinin anlattığı ilginç bir öyküyü dinlerken, dudakları o anda duyduklarını tekrarlıyormuş ya da içinden kendi sözlerini sürdürüyormuş gibi sürekli kımıldardı. Her gün vardiyası biter bitmez tere batmış bir halde, yalınayak, üzerinde terden sırılsıklam, kuşaksız bir gömlek, açık göğsü kıvırcık kıllarla kaplı ve üstü başı yağ içinde, ocak bölmesinden fırlar, soluğu güvertede alırdı. Aynı anda da tekdüze, kısıkça sesi duyulur, sözcükler ağzından yağmur damlaları gibi dökülmeye başlardı:

— Merhaba, ana! Yolculuk ne yana? Çistopol mu dedin? Bilirim orayı, gitmiştim bir vakitler. Varsıl bir Tatarın yanında ırgatlık ettiydim. Tatarın adı Usan Hubaydulin'di. Üç karılı, ihtiyar bir adamdı, ama yüzünden kan damlardı. Karılarından biri gencecikti... eğlenceli bir Tatar kızı... onunla biraz günah işlediğimiz de oldu...

Her yere gitmişti ateşçi, karşısına çıkan bütün kadınlarla günah işlemişti. Hayatında kimse onu kırmamış, kimseden azar falan işitmemiş gibi alabildiğine sakin, sitemsizdi konuşması. Az sonra sesi geminin kıç tarafından gelirdi:

— Ey, kâğıt oynamayı seven namuslu insanlar! Var mı içinizde benimle stukolka oynayacak? Üç rublesine ya da bir bel kemerine?.. İnsanı avutur, içini ferahlatır kâğıt oyunu! Oturduğun yerde para bile kazanabilirsin... Tam tüccar işi!

Güzel, çirkin, kötü gibi sözleri pek kullanmadığını fark etmiştim. Bunun yerine eğlenceli, avutucu, ilginç gibi sözleri tercih ediyordu. Ona göre güzel kadın, eğlenceli kadındı; güzel, güneşli bir günse, avutucu bir gün... En sık kullandığı söz şuydu:

— Tükür gitsin!

Herkese göre tembelin tekiydi. Ama bence ocağın karşısında, o cehennem sıcağında ve pis kokular altındaki zorlu işini herkes gibi dürüstlükle yerine getiriyor, öteki ateşçiler gibi yorulduğundan yakınmıyordu.

Yaşlı bir yolcu kadının para kesesi çalındı bir gün. Alabildiğine sakin, sessiz bir akşamdı, yolcular da akşam gibi sessiz, sakindiler. Kaptan yaşlı kadına beş ruble verdi, yolcular da kendi aralarında bir o kadar para topladılar. Paraları kadına verdiklerinde haç çıkarıp yerlere kadar eğilerek teşekkürler eden kadın:

— Canlarım benim, –dedi,– verdiğiniz para, benim giden paramdan üç ruble on kopek fazla!

Yolculardan biri neşeyle seslendi:

— Al hepsini be teyze, fazlasını azını soran mı var sana! Hem üç ruble hiçbir zaman fazla olmaz...

Bir başka yolcu düzgün, tane tane:

— Para dediğin insan değil ki, fazlası olsun! –dedi.

O arada yaşlı teyzenin yanına giden Yakov, ciddi ciddi kadına aynen şunları söyledi:

— Fazlasını bana ver de, kâğıt oynayayım!

Ateşçinin şaka yaptığını düşünen yolcular gülüştüler, ama ateşçi şaşkınlık içindeki kadının karşısında inatla dikiliyor ve aklını çelmeye çalışıyordu:

— Ver şunları be kadın! Hem ne yapacaksın sen parayı? Yarın öbür gün nasılsa tahtalı köye yolcusun...

Küfürler ederek kovdular onu oradan. Başını sallayarak, şaşkın şaşkın bana şöyle dedi:

— Gel de bu milleti anla! Bir kez, başkasının işine ne karışıyorsunuz? Hem kadın kendi ağzıyla söylemedi mi elindeki paranın fazla olduğunu? Oysa o üç rublecik beni nasıl da avuturdu!..

Paralar sanırım dış görünüşleriyle onu çok eğlendiriyordu. Konuşurken gümüş ya da bakır paraları pantolonuna sürterek parlatmayı severdi. Paralar ışıldamaya başladı mı onları eğri parmaklarıyla tutup kürek gibi düz yüzüne doğru

yaklaştırır ve kaşlarını oynata oynata onlara bakardı. Ama asla para canlısı değildi.

Bir gün bana stukolka oynamayı teklif etti. Ama ben bu kâğıt oyununu bilmiyordum.

— Bilmiyor musun? –dedi, şaşırarak.– Nasıl olur? Sözde okuma yazma biliyorsun! Sana öğretmek gerek. Hadi gel, önce yalancıktan, yalnızca şekerine oynayalım...

Oyunu kazandı ve yarım funt şeker aldı benden; bütün şekerleri yoğun tüylerin ardındaki avurduna doldurdu.

— Sıra geldi gerçek oyuna! Bu kez parasına oynuyoruz... paran var mı?

— Beş rublem var.

— Bende de iki ruble, biraz da ufaklık var...

Beni anında soyup soğana çevirdi. Kaybettiklerimi geri kazanabilmek için, beş ruble değerindeki kısa paltomu sürdüm ortaya... ve anında onu da kaybettim. Üç ruble eden yeni çizmelerimi sürdüm, hemen onları da kaybettim. Bunun üzerine Yakov epey canı sıkkın, neredeyse öfkeyle bana şunları söyledi:

— Yok, sen bu işin adamı değilsin! Fazla heyecan yapıyorsun; önce paltonu, sonra çizmelerini kaptırdın. Bunlar bana gerekmeyen şeyler. Al, geri veriyorum giysilerini. Paranın da dört rublesini veriyorum, bir ruble sana verdiğim ders için bana kalıyor... Tamam mı?

Ona teşekkürler etmeye başladım.

— Tükür gitsin! –dedi karşılık olarak.– Oyun, oyundur, eğlencedir yani, sense kavga eder gibi oynuyorsun. Kavgada bile heyecan yapmamalı insan. Hesaplayarak vuracaksın! Heyecanlanacak ne var? Sen gençsin, kendini sımsıkı tutmalısın. Baktın, birincide olmadı, beşincide olmadı, yedincide tükür gitsin diyeceksin! Oyundan çekil... heyecanın dinsin... sonra yeniden başlarsın! Oyun böyle oynanır!

Onu her gün hem biraz daha beğeniyor hem de beğenmiyordum. Anlattıkları bana bazen ninemi hatırlatıyordu.

Beni kendine çeken pek çok şey vardı onda. Ama insanlara duyduğu –hayatı boyunca onda artık iyice kökleşip değişmez bir niteliğe bürünmüş olan– kayıtsızlık da beni ondan uzaklaştırıyordu.

Bir akşam gün batarken, ikinci mevkiden, kafayı bulan iriyarı Perm'li bir tüccar güverteden ırmağa düştü ve geminin ardında bıraktığı kızıl-altınsı dümen suyunda çırpınmaya başladı. Makineyi hemen stop ettiler. Vapur, çarkının altından köpük bulutları saçarak durdu, batan günün kızıl ışıklarıyla köpükler bir anda kan rengine boyandı. Bu kaynaşan kan içinde, geminin kıçından epey uzakta, kara bir beden çırpınıyor, insanı altüst eden vahşi bir çığlık ırmağa yayılıyordu. İtişerek geminin kıçında toplanan, küpeşteden sarkan yolcular da avazları çıktığı kadar bağırıyordu. Düşen yolcunun arkadaşı, –onun gibi sarhoş, kızıl saçlı, dazlak kafalı bir adam–, küpeşteye doğru kendine yol açabilmek için önüne geleni yumruklarken bir yandan da haykırıyordu:

— Açılın! Ben şimdi yetişirim ona...

O arada suya atlayan iki tayfa, hızlı kulaçlarla boğulana doğru yüzüyorlardı. Geminin kıçından aşağı bir filika indiriliyordu. Bağrışmalar, buyruklar, kadın çığlıkları arasında Yakov'un bir nehir gibi kesintisiz, dümdüz akan kısık sesi duyuluyordu:

— Boğu-la-cak... boşa uğraşmayın, bo-ğu-la-cak... Sırtında paltosu var... insanın üzerinde palto oldu mu, yapacak şey yoktur, boğulur! Mesela kadınlar neden erkeklerden çabuk boğulurlar? Etekleri yüzünden. Karı kısmı suya düştü mü kantartaşı gibi anında suyun dibini boylar... Bakın, suya gömüldü bile! Boşa konuşmam ben!

Tüccar gerçekten de suya gömülmüştü. Adamı bir iki saat kadar aradılarsa da bulamadılar. Ayılan arkadaşı geminin kıçına oturmuş öfkeyle söyleniyordu:

— Olur şey değil! Ben ne halt edeceğim? Ailesine ne diyeceğim? Geride kalanlara...

Elleri arkasında, adamın karşısında dikilen Yakov, onu teselli ediyordu:

— Takma kafana be tüccar! Kimse nerede öleceğini bilemez! Adamın biri mantar yer, tahtalı köyü boylar! Beri yanda binlerce insan afiyetle mantar yer, kimseye bir şeycik olmaz; olan o tek kişiye olmuştur! Oysa mantar dediğin nedir?

Kocaman ve sağlam bir değirmentaşı gibi tüccarın karşısında dikiliyor ve başından aşağı kepek serper gibi adamı lafa boğuyordu. Geniş avucuyla sakalından akan gözyaşlarını silerek önce sessiz sessiz ağlayan tüccar, daha sonra Yakov'un bitmez tükenmez konuşmalarına dayanamamış olacak ki:

— Cehennem zebanisi! Geçmiş karşıma, ruhumu emiyor! Hıristiyanlar, alın şu adamı karşımdan, yoksa elimden bir kaza çıkacak!

Yakov sessizce oradan uzaklaşırken:

— Ne tuhaf şu insanlar! –dedi.– İyilik et, kötülük bul...

Ateşçiyi bazen aptal bulurdum, ama sanırım bilerek kendini aptal gibi gösteriyordu. Dünyayı nasıl dolaştığı ve neler gördüğü konusunu deli gibi merak ediyor, bu konuda ondan ayrıntılı açıklamalar dinlemek istiyordum ama hep kırık dökük şeylerdi dinleyebildiklerim. Ateşçi, başını geriye atıp, koyu renkli ayı gözlerini hafifçe aralar, kocaman, kaslı yüzünü eliyle okşayarak hatırlamaya çalışır ve sözcükleri sündüre sündüre anlatırdı:

— Her yer karınca gibi insan kaynıyor, kardeş. Ne yana baksan, insan var. Ama en çok köylü var... her yer, nasıl diyeyim sana, sonbahar yaprakları gibi tıpkı, köylülerle kaplı. Bulgar? Bulgarı da gördüm. Yunan? Yunanı da gördüm... Sırp, Romen, Çingene... hepsini gördüm. Çingene çoktur ve çeşit çeşittir! Peki, gördüğüm bütün bu insanlar nasıldılar? Nasıl olacak, kentlerde kentliler, köylerde köylüler yaşıyor, tıpkı bizdeki gibi... Benzerlikler öyle çok ki... Hatta bizim dilde konuşanlar bile var, yalnız kötü konuşuyorlar... Tatar-

lar ya da Mordova'lılar gibi... Yunanlılar bizim dilden konuşamıyor, ağızlarına geleni söz diye yalan yanlış söylüyorlar, bu yüzden de ne dedikleri anlaşılmıyor. Onlarla el kol işaretleriyle ancak anlaşabilirsin. Benim ihtiyar Yunanlıları da anlıyormuş gibi yapar, arada bir karamera, kalimera gibi bir şeyler gevelerdi ağzında. Kurnaz adamdı, felaket kazıklardı onları! Nasıllardı insanlar, anlat diyorsun, yine? Tuhafsın be çocuk... nasıl olabilirler ki insanlar? Sıradan, önemsiz yaratıklar hepsi de... Romenler de öyle... Tek bir dinden hepsi. Bulgarlar da öyle, ama Bulgarlar bizimle aynı dinden. Yunanlılara gelince, Türkler gibidirler...

Bildiklerini tümüyle anlatmıyormuş gibi geliyordu bana; anlatmak istemediği şeyler vardı sanki.

Benim resimli dergilerden bildiğim, Yunanistan'ın başkenti çok eski ve çok güzel bir kent olan Atina'ydı, ama Yakov başını kuşkuyla sallıyor ve:

— Kandırmışlar seni, kardeş, –diyordu,– Atina diye bir kent yoktur, Athos vardır, ama o da kent değil, dağdır ve üzerinde de bir manastırdan başka bir şeycik yoktur. Asıl adı Kutsal Athos Dağı'dır, resimleri de vardır, hatta benim ihtiyar da dağın resimlerini satardı. Belgrad diye bir kent vardır, Tuna nehri üzerindedir. Bizim Yaroslavl ya da Nijniy gibi... Oraların kentleri pek gösterişli değildir, ama köyleri... bambaşkadır! Kadınları da öyle... hepsi gerçek birer afettir! Hatta bunlardan biri yüzünden oralarda kalıyordum... neydi bakayım adı?

Avuçlarıyla geniş yüzünü sertçe ovuşturuyor, bu sırada çalıyı andıran saçları hışırdıyordu. Boğazının derinlerinden, kırık bir çandan çıkar gibi kısık bir gülme sesi geliyordu.

— Hiç kafa kalmamış bende! Oysa onunla neler... Hatta ayrılırken ağlamıştı... ben de ağladım... yemin olsun...

Sakin, soğukkanlı diyebileceğim bir sıkılmazlıkla kadınlara nasıl davranmak gerektiğini öğretmeye başladı.

Vapurun kıçında oturuyoruz. Aylı, ılık bir gece üzerimize doğru yüzüyor. Gümüşsü suların gerisinde çayırlı kıyılar belli belirsiz seçiliyor. Sarı birtakım ışıklarla, dünyanın büyülediği yıldızlar dağlardan bize göz kırpıyor. Çevrede her şey hareket halinde, uyuyan, kımıltısız hiçbir şey yok; her şey sessizce, ama inatla yaşıyor, her şey titreşiyor.

Bu üzgün ama sevimli sessizliğin içine, kısık sözler dökülüyor:

— Bazen kollarını açar, kendini beğendirmek için öyle şeyler yapardı ki...

Yakov'un anlattığı öykü hafif edepsizceydi, ama iğrenç değildi. Övüngenlik de yoktu bu öyküde, acımasızlık da... Belki biraz saflık, biraz da hüzün vardı. Ay da gökyüzünde edepsizce çıplaktır, insanları heyecanlandırır, hüzünlendirecek düşüncelere salar. Bense yalnızca en iyi, en güzel olanı, Kraliçe Margot'yu ve müthiş bir gerçeği yansıtan unutulmaz dizeleri anımsıyorum:

Ama şarkıya güzellik gerek,
Güzelliğe ise şarkı bile gerekmez.

Bu büyülü, düşsel havadan silkinerek uyanıyorum ve yeniden ateşçiye dönerek görüp yaşadıklarını anlatmasını istiyorum.

— Tuhafsın, kardeş, tuhafsın! –diyor.– Daha ne anlatayım sana? Ben her şeyi gördüm! Sor bana, de ki: Manastırları gördün mü? Evet, gördüm! Peki, meyhaneleri? Görmez miyim, onları da gördüm! Beylerin yaşamlarına da tanık oldum, mujiklerin yaşamlarına da... Tokluğu da bilirim, açlığı da...

Sallanıp duran, güvensiz bir köprünün üzerinden derin bir ırmağı geçer gibi, ağır ağır hatırlıyor:

— Mesela, at hırsızlığından enselendiğimde... Karakolda yatarken, bu işin sonu herhalde Sibirya... diye düşünüyordum... Komiser de yeni evindeki bütün sobalar tüttüğü için,

küfredip duruyordu... "Saygıdeğer efendimiz, ben bu işi hallederim," dedim adama. "Kapa çeneni!" dedi bana komiser. "Kentin en iyi ustasının altından kalkamadığı bir iş sana mı kaldı!" O anda öyle bir deli cesareti geldi ki bana, "Bir çobanın generalden bile daha akıllı olduğu görülmüştür," dedim. Nasılsa Sibirya yolcusuydum, neyden korkacaktım! Bunun üzerine komiser, "Yalnız bilmiş ol, eskisinden kötü olursa tek kemiğini sağlam bırakmam!" dedi. İki günde sorunu halletttim; komiser şaşkın, "Seni salak herif!" dedi. "Madem bu kadar ustalığın var, sana ne at hırsızlığından!" Ben de kendisine, "Ah, ekselansları, hep ahmaklığımdan!" dedim. "Evet, besbelli ahmaklığından yapmışsın... sana acıyorum!" dedi. Bak, görüyor musun, polis bile polisliğiyle acıdı. Oysa polis bu, görevi gereği acımasız olması gerek, ama işte bana acıdı.

— Ne olmuş sana acımışsa?.. –dedim.

— Hiç... acıdı... başka ne olsun!

— Niye acımalı ki sana? Taştan farkın yok... ha taş, ha sen!

Tertemiz bir gülümseme yayıldı yüzüne:

— Tuhaf! Taş olduğumu söylüyorsun, ha? Taşlara da acımayı öğrenmelisin. Taş deyip geçme, onun da kendince bir görevi var; yollar taşla yapılır örneğin. Dünyada var olan her şeye acımak gerek. Hiçbir şey boşuna değildir. Kumu alalım, nedir kum? Onun da içinde birtakım otlar yetiştiğini biliyor muydun?

Ateşçi özellikle de böyle şeyler söylediğinde, benim hiçbir zaman ulaşamayacağım bilgilere sahip olduğunu düşünürdüm.

— Aşçı için ne düşünüyorsun? –dedim.

— Ayıcık mı? –dedi kayıtsızca.– Ne düşünebilirim ki onun için? Düşünmeye değer bir şey yok ki onda!

Doğru söze ne denir! İvan İvanoviç dosdoğru, dümdüz bir adam; cilalanmış direk gibi... Ona herhangi bir düşüncenin tutunabilmesi olanaksız! Onun belki de tek ilginç yanı,

ateşçiyi sevmemesi; sürekli ona söver sayar, sürekli olarak da onu çay içmeye çağırır.

Bir gün ateşçiye şöyle dedi:

— Kölelik hukuku günümüzde de geçerli olsaydı ve ben de senin efendin olsaydım, her hafta sana yedi kırbaç attırırdım, asalak herif!

Yakov da ciddi ciddi şu karşılığı verdi ona:

— Haftada yedi kırbaç biraz çok değil mi?

Bir yandan ateşçiye sövüp sayan aşçı, bir yandan da onu türlü yiyeceklerle beslerdi. Ona kabaca bir yiyecek uzatır ve:

— Nah, zıkkımlan! –derdi.

Yakov lokmasını ağır ağır çiğnerken:

— İvan İvaniç, sayende iyi güç topladım! –derdi.

— Senin gibi bir tembelin ne işine yarayacak güç?

— Ne demek ne işine yarayacak? Uzun yaşamamı sağlayacak...

— Uzun yaşayıp da ne yapacaksın? Orman cini!

— Orman cini de yaşıyor... Yoksa sen yaşamayı eğlenceli bulmuyor musun? Yaşamak, İvan İvaniç, insana sevinç verir, içini açar...

— Seni budala!

— O dediğin de ne?

— Bu-da-la.

Yakov şaşkın şaşkın:

— Amma tuhaf bir söz! –diye mırıldandı.

O arada Ayıcık bana döndü:

— Mutfakta ocağın cehennem ateşi karşısında bizim her gün kanımız fokurdar, kemiklerimiz cayır cayır yanarken, bu burada domuz gibi sürekli tıkınıyor!

Bir yandan ağzındaki lokmayı çiğneyen ateşçinin buna yanıtı şu oldu:

— Ne yapalım, herkes kendi yazgısını yaşar!

Oysa ben geminin kazan dairesinde çalışmanın, bizim mutfak ocağı karşısında çalışmaktan çok daha ağır oldu-

ğunu biliyordum. Birkaç gece, kazan dairesinde Yakov'la birlikte zaman zaman ateşi karıştırarak "ateş bekçiliği" yapmıştım. İşinin ne kadar ağır olduğunu aşçıya neden açıklamadığını anlayamıyor ve bunu tuhaf buluyordum. Yok, bu adam çok özel bilgilere sahipti... bundan hiç kuşkum yoktu.

Kaptandan makinist ve lostromoya kadar ona herkes söver, hakkında ileri geri konuşurdu. Buna karşın işine son vermemeleri anlaşılır gibi değildi? Gevezeliği ve kâğıt oyununa düşkünlüğü nedeniyle onunla alay etseler de, ateşçilerin ona davranışları öteki gemi personelinin davranışlarıyla karşılaştırıldığında belirgin biçimde daha iyiydi.

— Yakov, iyi bir adam mıdır? –diye sorardım ateşçilere.

— Yakov mu? İdare eder. Kimseye zararı yoktur. Ona istediğini yapabilirsin, istersen koltukaltına korlaşmış kömür koy...

Kazan dairesindeki ağır işi ve aygır iştahıyla karşılaştırıldığında, ateşçinin uykusu pek az gibiydi. Vardiyası bitti mi, çoğu kez üzerini bile değiştirmeden, terli, kirli, kendini geminin kıçına atar ve bütün geceyi orada ayakta dikilip yolcularla sohbet ederek ya da kâğıt oynayarak geçirirdi.

Yakov, içinde benim için çok gerekli şeylerin bulunduğu kapalı bir kutu gibi duruyordu önümde ve ben inatla bu kutuyu açacak anahtarın peşindeydim.

— Sen neyin peşindesin kardeş, anlayamıyorum? –derdi, kaşlarının altında yok olup gitmiş gözleriyle beni süzerek.– Dünya mı merak ettiğin? Evet, ben gerçekten de harmanladım dünyayı... Peki, başka istediğin ne? Tuhafsın doğrusu. Ben en iyisi sana başımdan geçen bir olayı anlatayım...

— Taşra kentlerinden birinde bir yargıç vardı; verem hastasıydı. Karısı Almandı. Bu sağlıklı, ama çocuksuz kadın, bir manifaturacıya âşık olmuştu. Manifaturacı evliydi, güzel bir karısı, üç de çocuğu vardı. Alman kadının kendisine âşık olduğunu fark edince, kadınla alay etmek için bir gece onu bahçesine çağırdı. O arada çağırdığı iki erkek arka-

daşını da bahçede, çalıların arasına gizlemişti. Harika, değil mi! Neyse, kadın geldi, benim halim böyleyken böyle, deyip derdini anlattı. Manifaturacı ise, ben hanımefendi, sizin bu duygularınıza karşılık veremem; çünkü evli bir adamım diye başlayıp, ardından, ama her olasılığı düşünerek senin için iki arkadaşımı getirdim buraya, bunlardan biri dul, öbürü bekâr... deyince, Alman kadın "Demek öyle!" deyip bunun suratına öyle bir tokat aşk etti ki, adam oturmakta olduğu sıradan boylu boyunca yere yıkıldı. Kadın daha sonra iskarpinin ökçesiyle de vurdu adamın suratına. Ben de kadınla birlikte gelmiştim bahçeye. O sıralar yargıcın evinde kapıcı olarak çalışıyordum. Bahçedeki tahta perdenin aralığından onları gözetliyordum. Ortalık iyice karışmış, manifaturacının arkadaşları da kadının üzerine atılarak saçlarından çekiştirmeye başlamışlardı.. Tahta perdenin üzerinden atladığım gibi yanlarına vardım ve adamları iterek, "Bu yaptığınız doğru değil, tüccar efendiler!" dedim. "Bu hanım büyük bir içtenlikle geldi buraya, ne var ki adamın davranışı yüz kızartıcıydı." Ve kadıncağızı alıp oradan götürdüm. Bu arada adamlar tuğlayla başımı yarmışlardı... Kadın buna çok üzüldü, avluda kendini bilmez bir şekilde dolaşıyor ve bana şöyle diyordu: "Yakov, kocam ölür ölmez kendi ülkeme döneceğim, Almanların yanına..." Ben de kendisine, "Elbette, dönmeniz gerekir!" dedim. Yargıç öldü, o da ülkesine döndü. Akıllı, hoş bir kadındı. Yargıç da iyi yürekli bir adamdı, toprağı bol olsun...

Anlattığı öykünün özünü tam kavrayamadığım için susuyordum. Aslında bildik bir şeyler vardı öyküde acımasız, anlamsız, çirkin bir şeyler... ama ne diyeceğimi bilemiyordum.

— Güzel miydi öykü? –diye sordu Yakov.

Öfkeli, içerlemiş, anlaşılmaz bir şeyler geveledim.

— Karınları tok insanlar bunlar... –diye sakin sakin açıkladı, ateşçi.– Yedikleri önlerinde, yemedikleri artlarında...

Bazen işte bunların canları şaka yapmak ister, ama onu da beceremeyip ellerine yüzlerine bulaştırırlar. Şaka yapmayı bile bilmiyorlar sanki... Bunlar ciddi insanlar... ne de olsa tüccarlar! Ticaret, çok akıllı olmayı gerektirir. Ne var ki her zaman akılla yaşamak da sıkıntı verir insana, bu yüzden bazen canları eğlenmek ister.

Geminin kıç tarafında tümden köpüğe kesmiş ırmak hızla akıyor; koşuşan sular bitmez tükenmez bir fışırtıyla kaynaşıyor. Karanlık kıyı usulca ırmağı yolculuyor. Güverte yolcuları horulduyor, oturma sıralarının ve uyuyan bedenlerin arasından başı açık, kır saçlı, karalar içinde, uzun boylu, zayıf bir kadın usul kımıltılarla bize doğru ilerliyor gibi sanki. Ateşçi omzuyla beni dürtüyor:

— Bak, bak, canı sıkılıyor kadının! –diyor.

Başkalarının sıkıntısı onu eğlendiriyor gibiydi.

Çok anlatıyordu ve ben onu doymazca dinliyordum. Anlattığı her şeyi çok iyi anımsıyorum. Ama bunlardan bir teki bile neşeli değildi. Kitaplara göre daha sakindi anlatımı. Kitaplarda işe yazarın duygularının karıştığını fark ederdim; onun öfkesi, neşesi, hüznü, iğneleyici, alaycı tavrı. Ateşçi ne alay eder ne yargılardı; asla bir şeye kırılıp üzülmez, asla belirgin bir sevinç göstermezdi. Mahkemede olup bitenleri kayıtsızca anlatan, suçlanan-suçlayan ve yargılayana eşit uzaklıkta duran yansız bir tanık gibiydi. Ondaki bu kayıtsızlık, umursamazlık canımı sıkıyor, içimde ona karşı bir öfke, sevgisizlik büyütüyordu.

Gemi kazanının altında yanan ateş gibi cayır cayır yanan bir hayat vardı karşısında... Ve o, ayı pençesini andıran nasırlı elinde tuttuğu tahta çekiciyle kazanın karşısında dikiliyor, enjektör valfine vurarak ateşin şiddetini ayarlıyordu.

— Hiç incittiler mi seni?

— Kim incitebilir ki beni? Ben güçlüyüm, adama bir koydum mu...

— Dövüşten söz etmiyorum... ruhunu incittiler mi?

— Ruh, incitilemez... incitici, aşağılayıcı hiçbir şeyi üzerine almaz ruh... insan ruhuna hiçbir şekilde dokunamazsın...

Güverte yolcuları ya da tayfalar, herkes, hiç durmadan ruhtan söz ederdi... tıpkı topraktan, işten, ekmekten, kadınlardan söz eder gibi... Ruh, beşlik mangır gibi bir şeydi basit insanlar için; en sık kullandıkları, dillerinden hiç düşürmedikleri sözcüktü. Onun, insanların kaypak dillerine böylesine pelesenk olması hoşuma gitmiyordu; hele mujikler, öfkeyle ya da keyifle, ana avrat söverken ruhu da işin içine kattıklarında yüreğimden vurulmuşa dönüyordum.

Ruhu aşkın, güzelliğin ve sevincin gizemli evi olarak gören ninemin ondan her zaman özenle, çekinerek söz ettiğini hatırlıyorum. İyi bir insanın ölümünden sonra beyaz meleklerin onun ruhunu mavi gökyüzüne, ninemin iyi yürekli Tanrısına götürdüğüne inanırdım. Tanrı onu sevecenlikle karşılardı:

— Canım benim! Tertemizim! Çok mu acı çektin? Çok mu ezildin?

Bu gönül alıcı sözlerden sonra da ruha altı beyaz İsrafil kanadı verirdi.

Yakov Şumov da tıpkı ninem gibi sakınarak, isteksizce ve pek az söz ederdi ruhtan. Sövgülerine asla ruhu karıştırmaz, başkaları ruh hakkında konuşurken öküz boynunu andıran kırmızı boynunu önüne eğip susardı.

Ona ruh nedir diye sorduğumda, bana şu yanıtı verdi:

— Ruh, Tanrı'nın soluğudur...

Ancak bu yanıt bana yetmedi; yeni sorularla işi kurcaladığımda ateşçi başını öne eğerek şöyle dedi:

— Bu, kardeş, papazların bile aklının ermediği bir konudur... bilinemezliklerle dolu, gizemli bir konu...

Sürekli onu düşünüyor, gergin bir dikkatle onu anlamaya çalışıyordum; buna o zorluyordu beni, ama tüm çabalarım boşa gidiyordu. Ondan başka hiçbir şey göremiyordum; kocaman bedeni her şeyi örtüyor, her şeyi benden gizliyordu.

Büfecinin karısında bana karşı kuşku verici bir sevecenlik gözlemliyordum. Sabah banyosunun suyunu götürmek benim görevim olup çıkmıştı, oysa bu iş, tertemiz, güler yüzlü bir kız olan ikinci mevki hizmetçisi Luşa'nın göreviydi. Daracık kamarada, belden üstü çıplak büfeci kadının yanı başında dikilir ve onun ekşimiş hamur gibi gevşek, sarımsı bedenine bakarken, Kraliçe Margot'nun dökme demiri andıran, yağız bedeni aklıma gelir, midem bulanırdı. O arada büfecinin karısı bazen sızlanarak, bazen mızmızlanarak, bazen öfkeli, bazen gülünç, bir şeyler anlatır dururdu bana.

Uzaktan uzağa bunların anlamlarını sezsem de anlattıklarının anlamı tam olarak ulaşmazdı bana. Acınası, utançlı, dilenirce şeylerdi bunlar. Ama beni hiç kızdırmıyordu bu sözler; çünkü büfecinin karısından, vapurda olup biten her şeyden uzak yaşıyordum. Yosun bağlamış, kocaman bir kayanın ardındaydım ben... gece gündüz bir yerlere doğru yüzen kocaman bir dünyayı benden gizliyordu bu kaya.

Luşa'nın alaycı sözlerini uyku arasında gibi duyuyorum:

— Bizim Gavrilovna sana sırılsıklam âşık... Ağzını aç ve kısmetini yakala!

Tek o değildi bu konuda bana takılan, bütün büfe çalışanları patronun karısının bana olan tutkusunu biliyorlardı.

Aşçı, yüzünü buruşturarak:

— Karının yemediği nane kalmadı... şimdi de kremalı pasta çekti canı anlaşılan? –diyor.– Gözünü dört aç, Peşkov!

Yakov da bana babaca bir öğüt vermekten kendini alamadı:

— Ne diyeyim, birkaç yaş daha büyük olsaydın, sana söyleyeceklerim başka olurdu, ama şimdi, bu yaşında, hiç bulaşmaman en iyisidir derim! Yine de kendin bilirsin...

— Kapar mısın şu iğrenç konuyu! –diye çıkışıyorum ateşçiye.

— Tabii... –diyor.

Diyor, ama hemen ardından da karışık saçlarını parmaklarıyla taramaya çalışarak yuvarlak sözler döktürmeyi sürdürüyor:

— Aslında kadını da anlamak gerek... yaz bitmiş, güz bitmiş, kış gelip kapıya dayanmış... içler acısı bir durum. Okşanmak köpeğin bile hoşuna gider... İnsan, haydi haydi! Mantar nasıl nem isterse, kadın da okşanmak ister... okşanmadı mı yaşayamaz. Varsan baksan, kendi de utanıyordur halinden, ama ne yapsın? Bedeninin isteğine nasıl karşı gelsin!

Gözlerimi, hiçbir zaman doğru dürüst yakalayamadığım gözlerinin içine dikerek, büyük bir gerginlikle soruyorum:

— Sen... ona acıyor musun?

— Kim? Ben mi? Anam mı ki o benim acıyayım? Analarına bile acıdıkları yok artık insanların... Doğrusu çok tuhafsın!

Kırık bir çıngırak gibi, usulca gülüyor.

Bazen ona bakarken dilsiz bir boşluğa, dipsiz, karanlık bir kuyuya yuvarlanır gibi oluyorum.

— Herkes evleniyor... sen neden evlenmiyorsun, Yakov?

— Niye evleneyim? Kadın bulmak sorun değil ki! Kolayca bulabiliyorum. Evli adamın tıpkı köylü gibi yeri yurdu bellidir. Oturup köylülük etmesi gerekir. Benimse toprağım hem kötü hem de pek küçük... zaten onu da amcam elimden aldı. Kardeşim askerden dönünce amcamla kapıştı, mahkemelik oldular. Derken kazıkla amcamın kafasına vurup bir de kan döktü. Bir buçuk yıl içeride yattı. Çıkınca gideceği başka bir yol olmadığı için yine hapsi boyladı. Karısı dersen genç, tiril tiril bir kadındı... Şimdi... madem evlendin, dizini kırıp evinde oturacak, evinin efendisi olacaksın... Ama asker oldun mu, başka; asker, kendi hayatının efendisi değildir...

— Sen... dua eder misin?

— Amma tuhafsın! Elbette ederim...

— Nasıl dualardır bunlar?

— Her türlü.

— Yani hangi duaları okursun?

— Ben dua bilmem. Ben, kardeş, dua diye basit şeyler söylerim: Ey Hazreti İsa, sağlığımda bana acı, beni hastalıklardan koru; öldüğümde huzur, sükûn ver bana... bunun gibi başka bazı şeyler...

— Neler?

— Ne olursa... Çünkü söylediğin her şey ona ulaşır!

Sevimli hareketleriyle karşısındakini eğlendirmesini bilen akıllı bir kedi yavrusuymuşum gibi davranırdı bana; sevecen, ilgili. Bazen gece boyu birlikte otururduk. O neftyağı, is ve soğan kokardı. Soğanı çok sever ve çiğ soğanı elma gibi ısıra ısıra yerdi.

Sonra birden, adımın değişik söylenişlerini art arda sıralayarak benden şiir okumamı isterdi:

— Alyoha, Yeroha, Voha... bana şiir okusana!

Ezbere bildiğim pek çok şiir, ayrıca sevdiğim şiirlerle dolu kalın bir de defterim vardı. Ona "Ruslan"ı okuyorum, hiç konuşmadan, kımıldamadan, hırıltılı soluğunu bile tutarak dinliyor, sonra usulca:

— Ne eksiği, ne fazlası var... Hoş, avutucu bir masal... –diyor.– Bunu Puşkin'in kendisi mi uydurmuş? Muhin-Puşkin diye biri var... soylu bir adam... hatta ben de gördüm kendisini...

— Yok... bu o değil! Bunu yıllar önce öldürdüler!

— Niye?

Kraliçe Margot'dan dinlediğim kısa hikâyeyi anlatıyorum. Yakov dinliyor, sonra sakin, şunları söylüyor:

— Kadınlar yüzünden ne çok insan telef olup gidiyor...

Ona sık sık kitaplarda okuduğum öyküleri anlatıyorum. Bütün bu öyküler içimde birbirine eklemlenerek, birbiriyle kaynaşarak, ateşli tutkular, çılgınca zafer tasavvurları, düellolar, ölümler, masalsı başarılar, en soylu sözler ve en aşağılık davranışlar şeklinde heyecan dolu, güzel bir yaşamın upuzun bir öyküsüne dönüşmüşlerdi. Rocambole,

bende La Mole'un ve Annibal de Kokonnas'nın şövalyece çizgilerini alırken, XI. Louis, baba Grandet'nin çizgilerine bürünüyor, Kornet Otletayev, IV. Henri'ye karışıyordu. Bu öykülerin kahramanlarını, olayların gelişmesini içimden yükselen esine göre değiştiriyordum; çünkü bu öyküler benim dünyam olmuştu. Herkesle gönlünce oynayan dedemin Tanrısı gibi özgür, başına buyruk hissediyordum bu dünyada kendimi. Bu belki kaos olarak adlandırılabilecek kitap karmaşası, var olan gerçekliği olduğu gibi görmek, insanları anlamak için duyduğum isteğe engel olmak şurada dursun, hayatın bin türlü pisliğinin, zehrinin içine sızamadığı saydam bir bulut gibi üzerimi örterek, beni çirkefften, çamurdan koruyordu.

Kitaplar beni daha berk, daha dirençli yaptı, dayanıklılığımı artırdı. İnsanların nasıl sevdiklerini, acı çektiklerini öğrendikten sonra geneleve gidebilmem mümkün değildi. Basit, sefih eğlenceler bende tiksinti uyandırıyor, böyle bir hayatı eğlenceli bulanlaraysa acıyordum. Rocambole'den dirençli olmayı, gündelik gelişmelerin gücüne boyun eğmemeyi, Dumas'nın kahramanlarından kendimi büyük bir davaya adamam gerektiğini öğreniyordum. Kral IV. Henri, neşesiyle, en sevdiğim kahramandı. Beranger de şu harika şarkısını sanki onun için yazmıştı:

Kendisi içmeyi seven bir kraldı,
Ama köylüye de çok şeyler sağladı.
Ülkede bütün halk mutlu olduktan sonra,
Ne çıkar kral da kendini şaraba çalsa!

Okuduğum romanlar, IV. Henri'yi, halkını seven, iyi bir insan olarak anlatıyordu. Güneş gibi ışıl ışıl bir insan olan IV. Henri bana Fransa'nın, kral pelerini içinde de, köylü giysileri içinde de aynı soylu, şövalye ruhlu insanların yaşadığı, yeryüzünün en güzel ülkesi olduğu inancını veriyordu. Ange

Pitou da bence d'Artagnan gibi mertti. Henri'yi öldürdüklerinde içim yandı, acı acı ağladım; Ravaillac'a duyduğum öfkeden dişlerimi gıcırdattım. IV. Henri, ateşçiye anlattığım hemen bütün öykülerin baş kahramanıydı. Sonuçta Yakov da Fransa'yı ve "Henri"yi sevmeye başladı sanırım. Çünkü arada şöyle söylenirdi:

— İyi adammış şu senin kral Henri... onunla ister balığa çık, ister canın ne çekiyorsa onu yap...

Öykülerimi dinlerken hayranlık duymaz, sorularıyla sözümü kesmezdi. Kaşları devrilmiş, yüzü hareketsiz, yosun kaplı, kocaman, yaşlı bir kaya gibi sessizce dinlerdi. Ama bir nedenle duraklayacak olsam, hemen sorardı:

— Bitti mi?

— Daha değil.

— Öyleyse niye duruyorsun!

Fransızlar için göğüs geçirerek şöyle söylerdi:

— Serin yerde yaşıyor adamlar...

— Nasıl yani?

— Biz seninle şu cayır cayır yanan ateşin karşısında yaşıyoruz, çalışıyoruz, onlarsa serinlikte... Sonra iş güç de yok adamlarda, yalnızca içiyorlar, gezip tozuyorlar... Doğrusu güzel, iç açıcı bir hayat!

— Olur mu, onlar da çalışıyorlar.

Ateşçi haklı olarak itiraz etti bu sözüme:

— Ama senin anlattığın öykülerde hiç böyle bir şey görmüyoruz!

Bunun üzerine birden, okuduğum kitapların çoğunda öykü kahramanları olan o soylu, mert kişilerin nasıl geçindiklerinden, hayatlarını nasıl kazandıklarından hiç söz edilmediğini fark ettim.

Öykü bitince Yakov:

— Ben biraz uyuyacağım, –deyip olduğu yere sırtüstü uzanır, bir dakika sonra da burnundan eşit aralıklarla ıslıksı sesler çıkarmaya başlardı.

Güzün, Kama'da ağaçlar altın rengine, kıyılar kırmızıya boyanmış, iyiden eğik düşmeye başlayan güneş ışınları da hafiften ağarmaya yüz tutmuştu ki, Yakov ansızın gemiden ayrıldı. Oysa daha bir gün önce bana:

— Yeroha, Voha, öbürsü gün seninle Perm'de olacağız, –demişti.– Önce bir hamama gider güzelce paklanırız, sonra da müzikli bir meyhaneye gider gönlümüzü avuturuz! Orada kendi kendine müzik çalan makineyi seyretmeye bayılıyorum!

Ama Sarapul'da gemiye sakalsız, bıyıksız, şişman, sarkık kadın suratlı bir adam bindi. Üzerindeki kaftana benzer uzun, kalın giysiyle, tilki kürkü kulaklıklı başlığı onun kadına benzerliğini daha da artırmış gibiydi. Daha sıcak olan mutfak tarafında küçük bir masaya oturdu, çay sipariş etti ve kaftanının önünü açmadan, başından kulaklıklı şapkasını çıkarmadan art arda kaynamış sarı su içip, bol bol terlemeye başladı.

Gökyüzü güz bulutlarıyla kaplıydı ve durmaksızın toz gibi bir yağmur yağıyordu. Çay içip terleyen adam kareli mendiliyle yüzünün terini sildiğinde yağmur sanki azalıyor, yeniden terlemeye başladığında da, hızlanıyor gibiydi.

Çok geçmeden, Yakov adamın yanındaydı. Az sonra, bir ajanda içindeki haritayı incelemeye başladıklarını gördüm. Yolcu, parmağını harita üzerinde dolaştırıyor, ateşçi ise sakin bir sesle şöyle diyordu:

— Varsın olsun! Benim için hiç önemli değil! Tükürmüşüm!

Ajandayı, ayaklarının dibindeki ağzı açık deri bir torbanın içine koyan yolcu:

— İyi öyleyse, –dedi, incecik bir sesle ve usul usul söyleşerek çaylarını içtiler.

Vardiyasına giderken Yakov'a adamın kim olduğunu sordum. Gülümseyerek şöyle dedi:

— O bir güvercin... hadım, yani!* Çok uzaklardan... Sibirya'dan! Bayağı eğlenceli... büyük çiftlikleri varmış!

At tırnağı gibi sertleşmiş, kapkara topuklarını güverte tahtalarına vura vura benden uzaklaştı, ama az sonra durup böğrünü kaşıya kaşıya:

— Ben bu adamın yanına işçi olarak girdim, –dedi.– Perm'de vapurdan ineceğim. Hoşça kal, Yeroha-Voha! Önce trenle gideceğiz, sonra nehir yolculuğumuz var, hatta atla bir yolculuk yapacağız... Beş hafta sürüyormuş, dediğine göre, toplam yol. Görüyor musun, adam nerelerde yurt edinmiş kendine!..

Ateşçinin bu beklenmedik kararı beni çok şaşırtmıştı:

— Onu tanıyor musun?

— Nerden tanıyacağım! İlk kez burada gördüm... Ben onun yaşadığı yerlere hiç gitmedim...

Ertesi sabah, üzerinde yağ lekeleriyle dolu kısa kürkü, çıplak ayaklarında eprimiş kunduraları, başında Ayıcık'ın kenarlıksız hasır şapkası, dökme demirden parmaklarıyla elimi şiddetle sıkarken:

— Hadi sen de gel! –dedi.– Söylersek seni de alır yanına, güvercin... Ne dersin, söyleyeyim mi? Fazlalığını keser, üste para da verirler. Birini sakatlamak onlar için bayram gibi bir şey... Ödül de veriyorlar karşılığında...

Hadım, suda boğulmuş biri gibi şiş, ağır, koltuğu altında beyaz bir çıkınla güvertede dikiliyor, ölü gözleriyle Yakov'a bakıyordu. Usulca bir küfür savurdum adama. Ateşçi, elimi yeniden mengene parmaklarının arasına alarak:

— Takma şu adama, –dedi.– Tükür gitsin! Herkes kendi bildiği Tanrı'ya kendi bildiği gibi tapınsın, bize ne? Elveda! Mutlu ol, mutlu kal!

Ve Yakov Şumov o ayı yürüyüşüyle, iki yana yalpalaya yalpalaya, yüreğimde alabildiğine karmaşık duygular bıra-

---

* Skoptsı tarikatının üyeleri kendilerini "Tanrı'nın kuzuları" ya da "Beyaz Güvercinler" diye de adlandırırdı. (ç.n.)

karak gitti. Onun için hem üzülüyor hem de ona kızıyordum. Ona bir parça imrendiğimi de hatırlıyorum. Ve kaygıyla şöyle düşündüğümü: Niye kalkıp hiç bilmediği yerlere gitti bu adam?

Bu Yakov Şumov nasıl bir adamdı?

XII

Güz mevsiminin sonuna yaklaşırken vapur seferleri de sona erdi. Ben de dinsel tasvirlerin yapıldığı bir ikonografi atölyesine çırak olarak girdim. İşe başladığımın ertesi günü, yaşlıca bir kadın olan patronum, her zamanki gibi yumuşak başlı ve biraz çakırkeyif:

— Artık günler kısa, geceler uzun, –dedi, Vladimir ağzıyla,– bu yüzden sabahları dükkâna gelir, çıraklık yaparsın, akşamları da atölyede sanatı öğrenirsin!

Ve beni ufak tefek, ayağına çabuk, sevimli bir genç olan tezgâhtarın emrine verdi. Onunla birlikte her sabah gün doğmadan, erken sabah soğuğunu yiye yiye, kenti boydan boya kesen ve o saatlerde derin bir uykuda olan, kentin ticaret nabzının attığı İlinka Caddesi'ni aşıp, içinde bizim dükkânın da yer aldığı "Aşağı Pazar"a varırdık. "Aşağı Pazar"da, taş bir yapı olan Kapalı Çarşı'nın ikinci katındaydı bizim dükkân. Alt katta karanlık, demir kapılı bir depo ile yukarıdaki taraça bölümünde, küçücük penceresi sac kaplı ufak bir odadan oluşan dükkân ağzına kadar değişik boylarda tasvirlerle, düz ve "üzüm asması kabartmalı" tasvir dolaplarıyla, "kilise Slavcası" denilen eski dilde basılmış sarı deri ciltli kitaplarla doluydu. Bitişiğimizdeki dükkânda da dinsel kitaplar ve kutsal tasvirler satılıyordu. Kara sakallı bir adam olan komşu dükkânın sahibi, Volga'nın ötelerinde,

Kerjenets dolaylarında çok tanınmış bir "eski din" yanlısının akrabasıydı. Ben yaşlardaki oğlu da dükkânda, adamın yanında çalışıyordu. Zayıf, ama canlı, çevik bir çocuktu bu; ihtiyarlarınki gibi küçücük ve solgun bir yüzü, farelerinki gibi yerinde duramayan, tedirgin gözleri vardı.

Sabah dükkânı açar açmaz ilk işim, lokantadan çay için kaynar su getirmekti. Çay içildikten sonra dükkânı silip süpürmem, malların tozunu almam, ardından da müşterilerin bitişik dükkâna girmemeleri için gözümü dört açarak taraçada dikilmem gerekiyordu.

Bizim ufak tefek tezgâhtar kendine tam bir güvenle:

— Müşteri aptaldır, –derdi.– Onun için önemli olan malı nereden aldığı değil, ödediği paradır. Ayrıca maldan da hiç anlamaz.

Tahta tasvirleri elinde ustaca birbirine vurarak şaklatır, işin inceliklerine ilişkin bilgisiyle övünerek bana ders verirdi:

— Atölye işleri, ucuz olur. Bak on ikiye on beşlik bir tasvirin bize maliyeti şudur; yirmi dörde otuz ölçülerindeki bir tasvirin maliyeti ise şudur... Azizleri tanıyor musun? Hangi azizin hangi sıkıntıya iyi geldiğini?.. Bak şimdi: Vonifatiy sarhoşluğa; Büyük Çilekeş Varvara diş ağrılarına ve beklenmedik ölümlere; Aziz Vasili sıtmaya ve hummaya... Bakireleri tanıyor musun? "Acılı Bakire", "Üç Kollu Bakire", "Abalak Bakiresi", "Kazan Bakiresi"... Sonra, "Bana Ağlama Anam", "Derdimin Dermanı"... sonra, "Deysus", "Örtülü", "Yedi Kılıçlı"...

Boyutlarına ve işçiliklerine göre tasvir fiyatlarıyla, Bakire'nin farklı adlar taşıyan değişik tasvirleri arasındaki farkları çabuk öğrendim. Ama azizlerin özellikleriyle, hangi aziz tasvirinin hangi sorunun çözümünü kolaylaştırdığını akılda tutmak kolay değildi.

Bazen dükkân kapısında dalgın dalgın dururken ansızın yanımda biten tezgâhtar bilgimi sınardı:

— Zor doğumları kolaylaştıran aziz?

Sorusunu doğru yanıtlayamadım mı, küçümserdi:

— Omuzlarının üzerinde duran şu şeyi hiç kullanıyor musun?

Gelip geçenleri dükkâna çekmek için çığırtkanlık yapmak bana en zor gelen işti. Çirkin yapılmış tasvirler hoşuma gitmediği için bunların satışından da keyif almıyordum. Ninemin anlattığı masallardan benim gözümde genç, güzel, iyi yürekli bir Bakire canlanıyordu; dergi resimlerindeki Bakire de böyleydi. Oysa bizde satılan tasvirlerde Bakire uzun gaga burunlu, sert yüzlü, yaşlı bir kadın olarak gösteriliyordu.

Çarşamba ve perşembe günleri kentte pazar kurulduğu için işler canlanır, taraçadan gelip geçenler çoğalırdı: Mujikler, yaşlı kocakarılar, bazen bütün bir aile, Volga ötelerinden gelen kuşkulu, asık yüzlü orman halkı, "eski din" yanlıları... Bazen ev dokuması, kalın çuhalar üzerine koyun postları kuşanmış iriyarı bir köylü, bastığı yeri yıkmaktan korkar gibi taraçada ağır ağır ilerlerdi. Adamın karşısında epey bir sıkılıp tedirginlik yaşadıktan sonra güç bela karşısına çıkar, ağır çizmelerinin çevresinde birkaç kez dolanıp, sivri sinek vızıltısını andırır bir sesle monoloğuma başlardım:

— Buyrun, efendim, ne emretmiştiniz? Genişletilmiş, yorumlu Zebur bulunur... Sonra, Yefrem Sirin'in kitapları, Kirillovlar, ilahiler, günlük dua kitapları... Lütfen içeri buyurmaz mısınız? Değişik fiyatlardan çok değişik tasvirlerimiz vardır... birinci sınıf işçilik, hepsi koyu renkli... Ayrıca sipariş de alıyoruz: İstediğiniz her azizin tasvirini ve değişik Bakire tasvirlerinden istediğinizi sipariş verebilirsiniz... İsim günü aziziniz, aile aziziniz... hepsinin tasvirlerini yapabiliriz... Burası Rusya'nın en iyi tasvir atölyesidir! Ve kentin bir numaralı ticarethanesi!

Kafasından neler geçtiği anlaşılmaz alıcı, tek kelime etmeden, bir köpeğe bakar gibi uzun uzun yüzüme baktıktan sonra, kuru tahtayı andıran elini uzatıp beni kenara iter ve komşu dükkâna girerdi. Bunun üzerine bizim dükkânın tez-

gâhtarı kocaman kulaklarını ovuşturarak öfkeli öfkeli söylenirdi:

— Kaçırdın müşteriyi! Senden de satıcı olacak, ha!

O arada komşu dükkândan insanın başını döndüren, yumuşacık, mırıl mırıl sesler duyulurdu:

— Muhterem kardeşim, bizim burada koyun postu satılmaz, çizme de satılmaz... Bizim burada yüce Tanrı'nın buyrukları ve kutlu sözleri satılır... ki bunlar gümüşten de altından da değerlidir... bunlara paha biçilmez...

Bizim tezgâhtar kıskançlık ve hayranlıkla söylenirdi:

— Çakal! Nasıl da gözünü boyuyor köylünün! Öğren! Öğren!

Dürüstçe, kendimi vererek öğreniyordum. İnsan yüklendiği işi en iyi biçimde yerine getirmeli. Ama ben hem çığırtkanlık yapıp müşteri çelmede hem de müşterilere bir şey satmada hiç başarılı değildim. Bu asık yüzlü, ağızlarından dirhemle laf çıkan mujikler, sıçan gibi hep korkak duran kocakarılar bende acıma duygusu uyandırdıklarından onlara satın almak istedikleri tasvirin gerçek fiyatını fısıldamak ve dükkânın kazanç payı olan beş on kopeği onlara bağışlamak isterdim. Bu insanların hepsi bana yoksul, aç gibi geldiği için bir Zebur'a, ki en çok satın aldıkları şey buydu, üç buçuk ruble vermelerine tanık olmak, tuhafıma gidiyordu.

Tasvirlerdeki işçilik ve kitaplar konusundaki bilgileriyle de beni şaşırtırlardı. Bir gün dükkâna sokmayı başardığım ak saçlı bir adam bana şöyle dedi:

— Buranın, tasvirler konusunda Rusya'nın en iyi atölyesi olduğunu söylüyorsun, ama bu doğru değil, küçük! Moskova'da Rogojin'in atölyesidir bu alanın en iyisi!

Utanıp usulca kenara çekildim; ihtiyarsa, komşumuzun dükkânına da girmeden ağır ağır uzaklaştı.

Utançlı duruma düşmemden dört köşe olan tezgâhtar:

— Adama böyle oturturlar işte! –dedi.

— Ama siz bana Rogojin'in atölyesinden hiç söz etmediniz... –dedim.

Tezgâhtar köylülere sövüp saymaya başladı:

— Bu kahrolası yaratıklar hep böyle çaktırmadan dolaşırlar... eski kulağı kesikler... bilmedikleri yoktur...

Yakışıklı, karnı tok sırtı pek bir adam olan tezgâhtar, aşırı bir kendini beğenmişlikle köylülerden nefret eder, dertleşmek ihtiyacı duyduğunda bana onlardan yakınırdı:

— Ben, zeki biriyim... Temizliği severim, günlük kokusu gibi hoş kokuları, kolonyayı severim... Ama bunca üstünlüğüme karşın sırf patronum olacak kadına beş kopek kazandırabilmek için, pis kokular yayan bir köylünün önünde yerlere kadar eğilmek zorundayım! Hoşuma gidiyor mu sanıyorsun bu benim? Nedir ki köylü dediğin? Ekşimiş koyun postu ve bit, öyle değil mi? Oysa...

Derin bir üzüntüyle yutkunup, susardı.

Ben, severdim köylüleri. Onların her birinde, tıpkı Yakov'da olduğu gibi, gizemli bir şeyler bulurdum.

Gocuğunun üzerine yerlere kadar inen bir cüppe giymiş, heybetli bir gölge girer dükkâna bazen; kürk şapkasını çıkarır, Meryem Ana kandilinin titrediği köşeye dönüp, kutsanmamış tasvirlere bakmamaya çalışarak, iki parmağıyla haç çıkarır, sonra sessizce çevresine bir göz atarak:

— Yorumlu bir Zebur istiyordum, –der.

Cüppesinin kollarını sıvar, kan çıkacak kadar çatlamış toprak rengi dudakları kımıl kımıl, kitabın ilk sayfasını okur.

— Daha eskisi yok muydu?

— Biliyorsunuz, eskiler pahalı, bin rubleden başlıyor...

— Biliyoruz.

Köylü, parmağını ıslatıp sayfayı çeviriyor, ıslak parmağının kara izi kalıyor dokunduğu yerde. Tezgâhtar kızgınlıkla müşterinin tepesine doğru bakarak söyleniyor:

— Kutsal Kitap'ın eskisiyle yenisi arasında bir fark yoktur... Tanrı kelamını değiştirmemiştir...

— Biz de biliyoruz, duymuşluğumuz var! Tanrı değiştirmedi, ama Nikon değiştirdi.

Ve kitabı kapayarak sessizce çıkıp gider.

Bu orman insanlarının bazen tezgâhtarla tartıştıkları da olurdu. Onların kutsal kitapları tezgâhtardan çok daha iyi bildiklerini gösterirdi bu tartışmalar bana.

— Bataklık dinsizleri! –diye söylenirdi, tezgâhtar.

Gönlü eskisinden yana olmasına karşın, köylünün yeni kitabı da elinde saygıyla tuttuğunu, sanki bir kuşmuş da elinden uçup gidiverecekmiş gibi ona saygıyla dokunduğunu görürdüm. Çok hoşuma giden bir davranıştı bu. Çünkü kitap benim için de bir tansıktı; içinde onu yazanın ruhunu barındırırdı. Kitabı açmamla birlikte özgürlüğüne kavuşan ruh, bana birbirinden gizemli şeyler anlatmaya başlardı.

Kadın ya da erkek bazı yaşlı insanlar, sık sık, satmak için eski eşyalar getirirlerdi. Nikon öncesinin harfleriyle basılmış eski kitaplar ya da bu tür kitapların İrgiz ve Kerjenets dolaylarındaki ıssız manastırlara kapanmış rahibeler tarafından yapılmış elyazması güzel kopyaları, iman ve ibadetle birlikte dualara, ilahilere ve azizlerin yaşamöykülerine de yer verilen, Rostov'lu Dmitri'nin yaptığı değişikliklerden önceki eski Ortodoks ilmihali, eski tasvirler, kuzey Rusyalı Pomor ustaların elinden çıkma dinsel temalı dövme bakır levhalar, Moskova prenslerinin devletin resmi içki satıcılarına armağan ettikleri gümüş kepçeler gibi eşyalardı bunlar. Satmak istedikleri şeyi gizemli bir havayla, iki yanlarını kollayarak, el altından teklif ederlerdi.

Bizim tezgâhtar da, komşu dükkân da, bu tür satıcıları dikkatle kollar, daha önce kapmaya çalışırdı. Bu antika eşyaları birkaç rubleye kapatıp, fuar zamanı eski din yanlılarına yüzlerce rubleye satarlardı.

— Bu orman cinleri var ya... bu büyücüler... Kendileriyle birlikte mutluluk da getirirler... Aman ha gözünü dört aç... boş bulunup bir tekini bile gözden kaçırma bunların!

Dükkâna böyle bir satıcı geldi mi, tezgâhtar beni eski yazı kitaplarla, ikonografi ve her tür antika eşyadan iyi anlayan Pyotr Vasilyeviç'i çağırmaya yollardı.

Uzun boylu, Vasiliy Blajennıy gibi uzun sakallı, sevimli yüzünde gözleri zekice ışıldayan bir adamdı bu. Bir ayağından ameliyat olduğu için elinde uzun bir sopayla hafif aksayarak yürürdü. Yaz kış ince kumaştan, papaz cüppesini andırır, kısa, hafif bir pardösü ve başında tencereye benzer tuhaf bir kadife kasketle dolaşırdı. Dinç, dimdik bir adamdı; ama dükkâna girmesiyle omuzlarını indirir, sırtını kamburlaştırır, arada hafif hafif inler, iki parmağıyla sürekli haç çıkartır ve dudakları kımıl kımıl Zebur'dan birtakım dualar okurdu. Bu sofuluk ve yaşlılığın verdiği halsizlik görüntüsü hemen sonuç verir, satıcıda ihtiyara karşı güven uyandırırdı.

— Söyleyin bakalım, sorununuz nedir? –diye başlardı ihtiyar.

— Arkadaş bir tasvir getirmiş de... Stroganov işi olduğunu söylüyor...

— Ne işi?

— Stroganov işi.

— Ha... şimdi anladım. İyi duyamıyorum da...Yüce Tanrı'nın bir lütfu olsa gerek... Nikon kaynaklı cenabet sözleri duymaktan beni korumak için Rabbim kulak yollarımı tıkamış.

Kasketini çıkarıp eline aldığı tasviri önce yatay tutar, sonra dikey, sonra karşıdan bakar, elinde evirir çevirir, gözlerini süzerek ahşap levha üzerindeki her bir figürün, güvercin kanadı adı verilen yöntemle birbirine tutturuldukları noktaları inceler, sonra kendi kendine konuşuyormuş gibi, mırıl mırıl başlardı:

— Şu Tanrı'yı inkâr eden din sapkını Nikoncular! Eski kutsal güzelliklerimize olan düşkünlüğümüzü fark etmeleriyle beraber, en şeytani, en sinsi yöntemlerle bütün o mübarek tasvirlerin öyle başarılı taklitlerini üretiyorlar ki, oy...

oy!.. Kabaca bakıldığında Stroganov, Ustyüj, hatta Suzdal işiymiş gibi değerlendirilebilecek olan bu tasvir de, bakmasını bilen bir göz için, yalnızca bir taklit!

"Taklit" demesi, eldeki tasvirin değerli ve ender bulunur bir eser olması demekti. Birlikte saptadıkları bazı üstü örtülü sözlerle tezgâhtara eski bir tasvir ya da kitap için kaç para fiyat teklif etmesi gerektiğinin işaretini yollardı. "Keder ve teessür", on ruble demekti; "kaplan Nikon"sa, yirmi beş ruble. Elindeki tarihi eseri satmaya gelen garibanın aldatılmasına tanık olmak beni utandırıyordu, ama beri yandan, ihtiyarın sergilediği hünerli oyunlar da beni eğlendiriyordu.

— Nikoncular dediğimiz iblisler yok mu.... Kaplan Nikon'un kara dölleri... Bunların yapmayacağı şey yoktur! Ahşap üzerindeki zemin boyası sanki gerçekmiş gibi duruyor... Giysiler de aynı elden çıkma gibi... ama yüz... dikkat edin, yüzde fırça nasıl değişiverdi! Gerçi o da bir din sapkınıdır, ama Simon Uşakov gibi eski ustalar, tasvirin bütün işlerini baştan sona kendileri yaparlardı: Ahşap işçilik ve zemin boyasından başlayıp, yüz ve ellere, giysilere varana dek... Günümüzdeyse, küfre düşmüş din sapkınlarının elinden gelmiyor bu kadarı. Öte yandan tasvir yapımı eskiden kutsal bir iş olarak görülürdü, bugünse yalnızca sanat olarak görülüyor!

Sonunda tasviri dikkatle tezgâhın üzerine bırakıp kasketini başına geçirir ve:

— Günah! –diye mırıldanırdı.

Bu, "Satın al!" demekti.

İhtiyarın bilgi dağarı karşısında ağzı dili kuruyan, tam gönlüne seslenen kutsal söz sağanağından başı dönen garip satıcı, saygıyla sorardı:

— Benim tasvir için ne diyorsunuz efendim?

— Nikonculardan elinden çıkma!

— Ama bu... olamaz! Dedelerimin, büyük dedelerimin önünde dua ettikleri bir tasvir nasıl olur da...

— Nikon senin büyük dedelerinden önce yaşamıştı.

İhtiyar son olarak tasviri satıcının yüzüne yaklaştırır ve malın sahteliğini kanıtlamak için bu kez daha sert bir sesle ona şöyle derdi:

— Bir kutsal tasvirde bu kadar neşeli yüz olur mu hiç? Bu, yalnızca bir resim! Kör, sağır bir sanat eseri! Nikoncuların gönül eğlendirmek için kotardıkları... ruhsuz bir şey! Niye yalan söyleyeyim sana? Hep gerçekleri söylediğim için olmadık şeyler çekmiş, yaşlı bir adamım ben... yakında da Tanrı'nın huzuruna çıkacağıma göre yalan söyleyip günah işlemekte ne çıkarım olabilir?

Değerlendirmesine gösterilen güvensizlikten kahrolmuş çökkün bir yaşlı adamın dermansızlığıyla dükkânın önündeki taraçaya çıkardı. Tasvirine tezgâhtarın ödediği birkaç rubleyi alan satıcının Pyotr Vasilyeviç'i yerden selamlayarak çıkıp gitmesinden sonra beni çay için sıcak su almaya lokantaya gönderirlerdi. Döndüğümde ihtiyarı neşesi yerine gelmiş, dinçleşmiş bulurdum. Ele geçirdikleri ganimeti keyifle incelerken tezgâhtara tasvirdeki işçiliğin ne kadar incelikli olduğunu anlatırdı:

— Alışabın ne kadar sert olduğunu görüyor musun? Ne kadar incelikle işlenmiş... İnsana ait her şeyden sıyrılarak, salt Tanrı korkusuyla yapılmış bir tasvir!

Keyfinden yerinde duramayan tezgâhtar, yüzü sevinçten ışıl ışıl:

— Kimin elinden çıkma olduğunu da anlayabildiniz mi? –diye sorardı.

— Onun için bir süre daha beklemen gerekecek.

— Meraklısı ne verir dersiniz buna?

— Bilemem... Ver de birkaç kişiye göstereyim...

— Ah, Pyotr Vasilyeviç...

— Satarsam, elli ruble sana, kalanı bana, tamam mı!

— Ah...

— Bırak ahlayıp ohlamayı...

Çaylarını içerken birbirlerini güvensiz, kuşkulu bakışlarla inceleyerek utanmazca pazarlık ederlerdi. İhtiyarın

tezgâhtarı bütünüyle avucunun içine aldığı apaçıktı. İhtiyar dükkândan çıktı mı tezgâhtar beni sıkılardı:

— Yaptığımız bu alışverişten sakın patrona söz edeyim deme!

Tasvirin satışından alacakları paylar üzerinde uzlaştıktan sonra tezgâhtar, ihtiyara sorardı:

— Kentte yeni bir şeyler var mı, Pyotr Vasilyeviç?

Sarımtırak eliyle sakalını sıvazlayan ve böylece yağlı dudakları meydana çıkan ihtiyar, varsıl tüccarların yaşayışlarını anlatırdı: Ticari başarıları, sefahat âlemleri, hastalıkları, düğünleri, karı kocaların birbirlerini aldatmaları... Tüm bu vıcık vıcık öyküleri anlatırken, gözleme yapan usta bir aşçının el çabukluğu ve hünerini sergiler, son olarak da bunları kahkaha sosuna bulardı. Tezgâhtarın toparlak yüzü kıskançlıktan kızarır, gözleri hülyalı bir sisin gerisinde kaybolur, göğüs geçirerek acı acı söylenirdi:

— Herkes, keyif sürüyor! Oysa ben burada...

İhtiyar, bas sesiyle sustururdu onu:

— Herkesin bir alınyazısı vardır... Kiminin alınyazısını melekler minik, gümüş çekiçleriyle yazar, kimininkini de şeytan, baltanın tersiyle!

Bu güçlü kuvvetli, boylu boslu ihtiyar kentte akan bütün hayatı; tüccarı ve memuruyla, din adamı ve esnafıyla kentte yaşayan herkesin bütün gizlerini biliyordu. Gözleri, yırtıcı kuşlarınki gibi keskindi. Kurtluk da vardı onda, tilkilik de; ikisinin karışımı gibiydi. Hep onun damarına basma isteği duyardım, ama o bana uzaklardan, sanki bir sis bulutunun gerisinden bakar gibiydi. Dipsiz bir boşlukla çevriliymiş gibi gelirdi bana; ona biraz fazla yaklaşan bu boşluğa uçardı. Ateşçi Şumov'la ortak yanları varmış gibi geliyordu bana.

Tezgâhtar gerek yüzüne karşı, gerekse arkasından onun zekâsına hayranlığını dile getirse de, bazen onun da benim gibi ihtiyarın damarına basmak istediği anlar oluyordu.

Durup dururken, kışkırtıcı bakışlarını ihtiyarın yüzüne dikerek:

— Senin yaptığın doğrudan doğruya insanları aldatmak! –derdi.

İhtiyar tembel tembel gülümseyerek ona şu yanıtı verirdi:

— Yalansız dolansız olmak yalnız Tanrı'ya mahsustur. Bize gelince... ahmaklar arasında yaşıyoruz... Ahmağı aldatmayıp ne yapacaksın? Başka neye yarar ahmaklar?

Bu sözler tezgâhtarı kızdırırdı:

— Köylülerin hepsi ahmak değildir! Unutma ki, tüccarlar da köylüler arasından çıkıyor!

— Biz şimdi burada tüccarlardan söz etmiyoruz. Ahmaktan düzenbaz olmaz! Ahmak, mübarek varlıktır; beyni uykudadır...

İhtiyar gitgide daha isteksiz, daha gevşek konuşuyor ve bu benim dehşetli sinirime dokunuyordu. Adam sanki bir tümsekte oturuyordu ve çevresi bataklıkla çevriliydi. Onu öfkelendirebilmek olanaksızdı; ya öfkenin ulaşamayacağı bir noktada duruyordu ya da öfkesini çok derinlerde gizlemesini biliyordu.

Ama daha çok kendisi gelip bana takılırdı. Burnumun dibine kadar sokulur ve bıyık altından gülümseyerek, sorardı:

— Neydi şu senin Fransız yazarın adı... Ponos mu?

Adları eğip bozmak, berbat etmek en iğrenç bulduğum, beni en öfkelendiren davranışlardan biriydi. Ama kendimi tutuyor ve soruyu yanıtlıyordum:

— Ponson du Terrail.

— Nerede kaybediyor?*

— Niye böyle şakalar yapıyorsunuz, siz küçük değilsiniz!

— Doğru, küçük değilim. Okuduğun ne?

— Yefrem Sirin.

---

* İhtiyar, Fransızca "Terrail" sözcüğüyle Rusça "kaybetmek" anlamındaki "teryat" sözcüklerinin sesteşliklerinden yararlanarak sözde şaka yapıyor. (ç.n.)

— Peki, hangisi daha güzel: Senin okuduğun, bu dünyayı anlatan kitaplar mı, yoksa bu mu?

Yanıt vermiyorum.

Ama o peşimi bırakmıyor:

— Bu dünyayı anlatan kitaplarda... en çok nelerden söz edilir?

— Hayatta olup biten her şeyden.

— Öyleyse köpeklerden, atlardan söz ediliyor. Çünkü çiftleşenler onlar.*

Tezgâhtar kahkahalarla gülüyor, benimse içim içimi yiyor, çok ağırıma gidiyor bu konuşmalar; ama onlardan uzaklaşacak oldum mu, tezgâhtar hemen beni durduruyor:

— Nereye?

İhtiyar işkence etmeyi sürdürüyor:

— Çok okuyan çocuk, bakalım şu problemi çözebilecek misin: Aralarında Âdem'le Havva'nın da bulunduğu, beş yüzü kadın, beş yüzü erkek, bin çıplak insan arasında Âdem'le Havva'yı nasıl bulacaksın?

Beni uzun uzadıya sorguladıktan sonra, zafer kazanmış bir havayla sorusunun yanıtını veriyor:

— Küçük budala... onlar doğmadılar, yaratıldılar; bu yüzden de göbekleri yoktu!

İhtiyar bu türden öyle çok "problem" biliyordu ki, bana hiç ara vermeden günlerce işkence edebilirdi.

Dükkânda nöbet tuttuğum ilk günlerde tezgâhtara okuduğum bazı kitapların konularından söz etmiştim. Bu anlattıklarımı şimdi bana karşı silah olarak kullanıyorlardı: Tezgâhtar, bunları çarpıtarak ve alabildiğine iğrençleştirerek Pyotr Vasilyeviç'e aktarıyor, beriki de edepsizce sorularıyla ona yardım ediyordu. Böylece Eugénie Grandet, Lyudmila ve IV. Henri'yi süprüntü sözcüklerle anıyor, edepsizliğin çirkefine buluyorlardı.

---

* İhtiyar bu kez de Rusça «sluçatsa» (●lup bitmek) fiilinin, (hayvanlar arasında) "çiftleşmek" anlamına da gelmesini kast ederek bir sözcük oyunu yapıyor. (ç.n.)

Bunu kötülüklerinden değil, can sıkıntısından yaptıklarını anlıyordum. Ama bunu bilmek yüreğimi ferahlatmıyordu. Bir çamur yaratıp içine gömülüyor, sonra da anlamadıkları, gülünç buldukları, kendilerine yabancı bütün güzellikleri kirletmekten duydukları keyifle domuzlar gibi homur homur bu çamurun içinde debeleniyorlardı.

Tüccarı, tezgâhtarıyla bütün Kapalı Çarşı, belki biraz çocuksu-aptal, ama her zaman acımasız eğlencelerle dolu tuhaf bir yaşam sürüyordu. Örneğin çarşıya gelen bir yabancı, kentin bir yerine nasıl gideceğini sordu mu, adama kesinlikle gitmesi gerekenin tam tersi yönü gösterirlerdi. Bütün Kapalı Çarşı ahalisi için bu o kadar sıradan, alışıldık bir davranışa dönüşmüştü ki, artık bu aldatma oyunu, oyunu oynayana da keyif vermiyordu. İki fare yakalayıp kuyruklarını birbirine düğümler, sonra da yol üstüne bırakıp farelerin farklı yönlere atılışlarını, zaman zaman dönüp birbirlerini ısırmalarını zevkle izlerlerdi. Bazen yakaladıkları bir farenin üzerine gazyağı döküp yakarlar, bazen de kuyruğuna delik bir kova bağladıkları köpeğin umarsız haykırışlarla kendini deli gibi bir o yana bu yana atışını kahkahalarla izlerlerdi.

Bu türden daha nice eğlenceleri vardı. Denilebilirdi ki herkes, özellikle de köylüler, salt Kapalı Çarşı esnafının eğlenmesi için yaratılmışlardı. Birine bakarlarken, onunla eğlenmek, dalga geçmek, onu tatsız duruma düşürecek, canını yakacak bir şeyler yapmak arzusu okunurdu gözlerinde. Ve ne tuhaf, okuduğum kitapların bir tekinde bile, insanların birbirleriyle alay etme, birbirlerini aşağılama konusunda duydukları bu sürekli ve şiddetli arzudan söz edilmiyordu.

Kapalı Çarşı'nın bu türden bir eğlencesi de şuydu (benim en tiksinç bulduğum, seyretmeye katlanamadığım eğlenceleriydi bu):

Bizim aşağımızda keçe çizmeler de satan yüncü dükkânının, oburluğuyla Aşağı Pazar'daki herkesi hayretler içinde burakan bir tezgâhtarı vardı. Patron, köpeklerinin yırtıcılı-

ğıyla ya da kısrağının gücüyle övünür gibi, tezgâhtarının bu yeteneğiyle övünürdü. Zaman zaman komşu dükkân sahipleriyle bahse tutuşurdu:

— On rubleye bahse girerim ki, Mişka iki saatte 10 funt jambonu gövdeye indirebilir!

Mişka'nın bunu başarabilecek yetenekte olduğunu bildikleri için şöyle derlerdi:

— Bahse girmiyoruz... ama jambonu almaya razıyız, o tıkınsın biz seyredelim!

— Ama bak söyleyeyim: Et kemiksiz olacak, löp et!

Bir süre tembel tembel tartışırlar, derken... dükkânın karanlık bodrumundan, elmacık kemikleri çıkık, sakalsız, incecik bir delikanlı süzülür çıkar. Üzerinde, her yanına yünler yapışmış, kırmızı kuşaklı, uzun bir palto vardır. Kasketini çıkarıp küçücük başını saygıyla eğerek çevredekileri selamlar, içlerine göçmüş gözlerinde bulanık bakışlarla patronunun heyecandan kıpkırmızı olmuş kalın kıllarla kaplı yuvarlak yüzüne bakar.

— Bir batman jambonu gövdeye indirebilir misin?

Mişka, incecik bir sesle ve sanki bir iş görüşmesi yapar gibi:

— Ne kadar zamanda, efendim? –diye sorar.

— İki saatte.

— Biraz zor, efendim!

— Lafa bak... zormuş!

— Yanında iki de bira olabilir mi, efendim?

— Haydi, dediğin gibi olsun! –diyen patron hemen övünmeye başlardı:– Şu anda karnının aç olduğu gibi bir şey gelmesin aklınıza... sabah iki funt francalayı indirdi mideye, öğleyin de her zamanki yemeğini yedi.

Domuz budunu getirirler; vücuttaki minik yağ kabartılarını andıran küçücük gözlerini, bitmez tükenmez bir can sıkıntısının uykulu dumanı kaplamış, devasa çeki taşlarını andıran, koca göbekli, ağır oturaklı tüccarlar, sıkı sıkıya sa-

rındıkları ağır kürklerinin kol yenlerine ellerini karşılıklı sokarak, domuz buduna karşı bir bıçak ve büyükçe bir çavdar ekmeğiyle silahlanmış tezgâhtarın çevresinde dar bir halka oluştururlar. Tezgâhtar coşkuyla haç çıkarır ve bir yün çuvalının üzerine oturarak, yanı başındaki bir sandığın üzerine koyduğu budu boş bakışlarla şöyle bir tartar.

Ekmekten ince, etten kalın bir dilim keserek bunları özenle birbirinin üzerine yerleştirir, sonra da iki eliyle tutarak dilimi ağzına götürür... köpek dilini andırır upuzun diliyle titreyen dudaklarını yalar, bu sırada küçük, keskin dişleri görünür; yiyeceğine hamle yapan bir köpek gibi yüzünü et dilimine doğru eğer.

— Başladı!

— Biriniz saate baksın!

Bütün bakışlar büyük bir ciddiyetle tezgâhtarın yüzüne yönelir ve herkes pür dikkat onun altçenesinin oynayışını, kulak altlarında oluşan lokma şişlerini ve sivri çenenin düzenli bir şekilde aşağı yukarı hareketlerini izlemeye başlar; arada, konuşmaya üşenir gibi, gevşek gevşek, görüşlerini dile getirirlerdi:

— Ayı gibi silip süpürüyor!

— Sen hiç ayıyı yemek yerken gördün mü?

— Nerde göreceğim, ormanda mı yaşıyorum? Ama, bunun gibi yiyenlere, ayı gibi silip süpürüyor derler.

— Hayır, öyle demezler; domuz gibi yiyor, derler!

— Domuz domuzu yemez...

İsteksiz isteksiz gülüşürlerken çok bilmiş biri çıkar ve yanlışı düzeltir:

— Domuz her şeyi yer, kendi yavrusunu da yer, bacısını da...

Tezgâhtarın yavaş yavaş yüzü kızarmaya, kulakları mavi-mor bir renk almaya, çukurlarına kaçmış gözleri pörtlemeye başlar. Soluk alıp vermekte zorlandığı görülür. Ama çenesinin ritmik hareketlerinde en ufak bir değişme yoktur.

Bazen onu coşturmaya çalışırlar:

— Haydi, Mihail, zaman doluyor...

— İyi gidiyorsun aslanım... sil süpür, gözünün yaşına bakma!

Tezgâhtar kalan eti tedirgin bakışlarla tartar, bira içer, hemen sonra da yeniden şapır şupur yeme sesleri yükselir. Seyircilerde heyecan artar, Mişka'nın patronu elindeki saate gitgide daha sık bakmaya başlar. O arada birbirlerini uyardıkları olur:

— Dikkat edin, saati geri alabilir! En iyisi saati elinden almak! Mişka'dan da gözünüzü ayırmayın, paltosunun yenlerine et tıkıştırmasın!

— Zamanında bitiremeyecek!

Mişa'nın patronu coşkuyla haykırır:

— Yirmi beş ruble koyuyorum... Mişka göreyim seni, yüzümü yere geçirme!

Mişka'nın patronunu kışkırtmaya çalışsalar da, seyircilerden hiçbiri iddiaya girmeye cesaret edemiyor.

Yüzü yavaş yavaş yediği jambona benzemeye başlayan Mişa ise kıkırdaklı, sivri burnundan çıkan yakınmayı andırır ıslık sesleri eşliğinde durmaksızın çiğniyor. Ona bakmaya korkuyor insan. Sanki her an:

— Acıyın bana! –diye haykırarak hüngür hüngür ağlamaya başlayacak ya da ağzına doldurduğu etlerden tıkanarak seyircilerin ayakları dibine serilip son nefesini verecek gibi.

Sonunda hepsini yiyip bitiriyor, sarhoş gözleri iyice dışarı uğramış, yorgun bir sesle hırlıyor:

— İçecek bir şey verin!

Patronuysa gözleri saatte, homurdanıyor:

— Dört dakika geç kaldın, alçak!

Seyirciler patrona takılıyor:

— Keşke bahse girseymişiz! Sen kaybedecektin...

— Fakat kim ne derse desin, delikanlı tam bir canavar azizim!

— Haklısın... en iyisi onu bir sirke vermek...

— Tanrı'nın bir insanı böylesine çirkinleştirebilmesi, anlaşılır gibi değil!

— Ne dersiniz, çay içmeye gitsek mi?

Mavnalar gibi yalpalaya yalpalaya lokantanın yolunu tutuyorlar.

Bu dökme demirden yapılmışı andıran ağır oturaklı adamları bahtsız tezgâhtarın çevresinde toplanmaya yönelten şeyin ne olduğunu bilmek ve onun hastalıklı oburluğunu seyretmeyi böylesine eğlenceli bulmalarının nedenini anlamak isterdim.

Çarşının ağzına kadar yün, yapağı, kendir, kenevir, halat, keçe çizme ve saraç malzemeleriyle dolu galeri bölümü, daracık, loş ve sıkıcıydı. Galeriyi yandaki kaldırımdan, zaman içinde aşınmış, yolun çamuruyla kirlenmiş kalın ve biçimsiz tuğla sütunlar ayırıyordu. Tuğlalarını ve bunlar arasındaki oyuklarını, yarıklarını zihnimden belki binlerce kez saydığım bu sütunlar, çirkin bezemeleriyle kahredici bir ağ gibi belleğimde yer etmiştir.

Kaldırımda yayalar ağır ağır yürüyor; mal yüklü arabalarla, kızaklar da caddede acele etmeksizin ağır ağır geçip gidiyorlar. Caddenin ötesinde tuğladan, iki katlı dükkânların oluşturduğu kırmızı karenin ortasında küçük bir alan var; alanı dolduran sandık, sepet kalıntıları, sap, saman, buruşmuş ambalaj kâğıdından oluşan yığının üzerini çiğnenmiş, kirli bir kar tabakası örtüyor.

Atıyla, insanıyla çevremde hareket halinde olan her şey, aynı zamanda hareketsiz gibi. Sanki görünmez zincirlerle bir yere bağlılar ve hep orada uyuşuk uyuşuk dönüp duruyorlar. Ve birden insanın içi bu hayatın neredeyse tümden sessiz olduğu, hatta bir sağır-dilsiz gibi ses yoksulu olduğu hissiyle doluyor. Kızaklar gıcırdıyor, dükkânların kapıları gürültüyle açılıp kapanıyor, börekçiler, sbiten* satıcıları bağırıyorlar,

* Su, bal ve çeşitli baharatlarla hazırlanan bir tür içecek. (ç.n.)

ama insanların sesleri öylesine neşesiz, isteksiz ve tekdüze ki, insan onlara çabucak alışıyor ve artık duymaz oluyor.

Matem bildiren çan sesleri... kulağın belleğine silinmez bir biçimde kaydedilen bu hazin ses sanki sürekli havada, pazaryerinin üstünde dalgalanıyor, bütün düşünceleri, duyguları kat kat birbirinden ayırdıktan sonra tüm izlenimlerin üzerine ağır bir bakır tortu gibi çöküyor.

Üzeri kirli karla kaplı toprak, damlardaki boz kar yığınları, yapıların et rengi tuğlaları... her şey, soğuk ve usanç verici bir can sıkıntısıyla soluk alıp veriyor... ve bu can sıkıntısı, mavi bir duman halinde bacadan yükselip gökyüzünün kurşuni, alçak boşluğunda yüzüyor. Atların gövdelerinden tüten de, can sıkıntısı. İnsanların soludukları da. Kendine özgü kokusu olan bir şey bu: Ağır bir ter kokusuyla, içyağı, kenevir yağı, börek ve duman kokusu karışımı. Sıcak, dar bir şapka gibi insanın başını sıkıyor bu koku, oradan göğüse doğru süzülerek insanda tuhaf bir baş dönmesi ve gözlerini yumup müthiş bir çığlık atarak koşmaya başlamak, sonra da başını, önüne çıkan ilk duvara şiddetle çarpıp parçalamak gibi bir kara arzu yaratıyor.

Tümü de besili, damarlarında ışıl ışıl yağlı kan dolaşan tüccarların soğuğun ısırıp yolduğu, sanki uykudaymış gibi kımıltısız yüzlerine bakıyorum. Karaya vurmuş balıklar gibi ağızlarını kocaman kocaman açarak esneyip duruyorlar.

Kışın işler hareketliliğini kaybeder, bu yüzden de dükkân sahiplerinin gözlerinde, yazın onlara az da olsa can veren, güzellik katan tetik, yırtıcı ışıklar kaybolur. Ağır kürkler hareketleri kısıtladığı gibi, sanki insanları yere doğru bastırır. Tüccarlar konuşur, arada bir de öfkeyle tartışırlar. Ama bütün bunları sanki yalnızca yaşadıklarını birbirlerine göstermek için yaparlar.

Korkunç bir can sıkıntısının pençesinde kıvrandığını gördüğüm bu insanların kendilerini kaptırdıkları o aptalca ve acımasız şakalarını ancak, can sıkıntısının insanı tüketen gü-

cüne karşı başarısız bir başkaldırı çabası olarak açıklardım kendime.

Zaman zaman Pyotr Vasilyeviç'le bu konu üzerine konuşurduk. Bana hep alaycı, küçük görürcesine davranırdı, ama kitap tutkum hoşuna gittiği için zaman zaman benimle ciddi, öğretici bir edayla konuşmaya gönül indirdiği de olurdu.

— Bizim tüccarların yaşayışlarını hiç beğenmiyorum, – derdim ona.

Sakalından bir tutamını ince, uzun parmağına dolayarak sorardı:

— Sen onların nasıl yaşadıklarını nereden bileceksin? Yoksa onların dostusun da sık sık ziyaretlerine mi gidiyorsun? Burası bir cadde, delikanlı... ve burada yaşanmaz, burada yalnızca alışveriş edilir... insanlar buraya çabucak bir uğrayıp hemen evlerine dönerler! İnsanlar buraya çıplak değil, giyinik gelirler... giysilerin altında nasıl bir insan bulunduğunu kimse bilemez. İnsan yalnızca evinde apaçıktır, olduğu gibidir. Bir insanın evinin dört duvarı arasında nasıl yaşadığını sen nereden bileceksin?

— Evlerinde ayrı, sokakta ayrı şeyler düşünmüyorlar ya, her iki tarafta da aynı düşünce dünyasına sahipler?

— Komşusunun düşünce dünyasını kim bilebilir? –derdi, gözleri öfkeyle irileşmiş ihtiyar, inandırıcı tok bir sesle.– Ucu bucağı olmayan şeydir, düşünce. Bir insan evine gelir ve yerlere kapanıp gözyaşları içinde, "Tanrım beni bağışla... bugün ben bir günah işledim!" diye yakarabilir... Belki de evi onun için Tanrısıyla birlikte yaşadığı bir manastırdır?

Ciddi konuştuğu zaman sesi, önemli birtakım sırlar açıklayacakmış gibi alçalır, kalınlaşırdı:

— Senin yaptığına akıl yürütmek derler. Akıl yürütmek senin için henüz erken. Senin bu yaşlarında akılla değil, gözlerle yaşanır. Demek istediğim şu: Bakıp göreceksin, gördüğünü unutmayacaksın ve... konuşmayacaksın. Akıl, iş içindir; ruh içinse inanç gerekir! Kitap okumayı sevmen, güzel...

ancak her şeyde olduğu gibi bunda da ölçüyü kaçırmamak gerek. Kafayı oynatacak, dinden imandan ayrılacak kadar kendini okumaya çalanlar var.

İhtiyar sanki ölümsüzdü; onu yaşlanmış, değişmiş olarak getiremiyordum gözümün önüne. Sonradan büyük ün kazanmış tüccarlar, eşkıyalar, kalpazanlar üzerine öyküler anlatmayı severdi. Benzerlerini dedemden de çok dinlediğim öykülerdi bunlar... üstelik dedem daha güzel anlatırdı. Ama öykülerdeki ana fikir hiç değişmiyordu: "Ancak Tanrı'ya ve insanlara karşı günah işlenerek zengin olunabilir." Pyotr Vasilyev insanlara acımazdı. Tanrı'dansa sımsıcak, duygulu bir sesle söz eder, gözleri bir başka yerde, içini çeke çeke konuşurdu.

— Tanrı'yı da aldatıyorlar... Ve yukarıda her şeyi gören yüce İsa gözyaşları içinde "Ah insanlar, benim zavallı kullarım, cehennem sizin için hazırlandı" diye hıçkırıyor.

Bir gün cesaretimi toplayıp:

— Ama siz de köylüleri aldatıyorsunuz? –dedim.

Hiç kızmadı.

— Benimki de bir şey mi! Hepi topu üç beş rublelerini alıyorum...

Beni bir şey okurken yakaladı mı, elimden kitabı alır ve beni didik didik sorgulamaya başlar, okuduklarımla ilgili ayrıntıları dinler ve tezgâhtara dönüp kuşkulu, şaşkın şöyle derdi:

— Duy da inanma; okuduklarını anlıyor galiba bu kerata!

Ve kolay hatırda kalır, anlamlı, ilginç şeyler söylerdi:

— Şimdi kulağını aç, bakarsın ileride işine yarar! İki Kiril vardı ve ikisi de piskopostu. Biri İskenderiyeli Kiril, öbürü Kudüslü Kiril. İskenderiyeli Kiril, Meryem Anamızın güya insan olduğunu savunan heretik Nestorius'a karşı savaşmıştı. Dinimizi aşağılayıcı, küfür niteliğinde vaazlar veren bu zındık rahibe göre, bir insan olan Meryem Ana Tanrı'yı

doğurmuş olamazdı. Meryem Anamızın doğurduğu varlık, insan adı taşıyan, insanca işler yapan, insan-İsa'ydı, başka bir deyişle "Dünya'nın kurtarıcısı". Bu yüzden de Meryem Anamıza "Tanrı'nın Anası" değil, "İsa'nın Anası" denilmeliydi. Düşünebiliyor musun? Buna adıyla sanıyla heretik inanç derler! Kudüslü Kiril'e gelince, o da Arius adlı bir başka din sapkınına karşı savaşmıştır...

İhtiyarın özellikle de Ortodoksluğun tarihine ilişkin bilgisine hayrandım. Papaz elini andıran eliyle sakalını sıvazlayarak, böbürlenirdi:

— Bu konuda üzerime yoktur! Generaliyim ben bu işin! Zehirli Nikon öğretisi üzerine düzenlenen bir açık tartışma için Troitsa Yortusu'nda Moskova'ya gitmiştim... rahiplerle ve önemli sivil kişilerle konuyu ele aldık. İşte böyle, küçüğüm, ben profesörlerle de oturup tartıştım... Evet... papazın birini sözlerimle o kadar sıkıştırdım, o kadar sıkıştırdım ki, adamın burnundan kan fışkırdı... ya!

Yanakları al aldı, gözleri ışıl ışıl.

Karşısındakinin burnundan kan getirmeyi başarısının en yüksek noktası, ününü taçlandıran altın çelengin en değerli yakutu olarak görüyor ve bunu büyük bir keyifle anlatıyordu.

— Yapılı, yakışıklı bir papazcıktı! Kürsünün arkasında ayakta duruyor, burnundan şıp şıp kan damlıyordu. Ne kadar ayıplı bir durumda olduğunu göremiyordu. Gözü dönmüş bir adamdı, çöl aslanı gibi acımasız, yırtıcı... Kilise çanı gibi davudi bir de ses var adamda. Ben sürekli bunun ruhuna sesleniyor, sözlerimle kaburgalarının arasına ince iğneler batırıyordum!.. İçini kaplayan din sapkınlığı zehri yüzünden seninkinin suratı bir süre sonra kızgın soba gibi kıpkırmızı oldu! Ya, neler gördük biz!

Onun gibi eski din bilginlerinden başka gelip gidenler de vardı dükkâna. Pahomiy bunlardan biriydi. Kocaman karınlı, tek gözlü, suratı pörsümüş, domuz bağırmasını andırır sesi

olan bir adamdı. Lukian, ufak tefek bir ihtiyarcıktı. Fare gibi, yumuşacık, sevimli, kıpır kıpırdı. Onunla birlikte gelen biri daha vardı: Boylu boslu, asık yüzlü, kara sakallı, arabacılara benzeyen bir adam... ölü yüzünü andıran sevimsiz, soğukça bir yüzü vardı, ama dalgın gözleriyle güzel bir yüzdü bu.

Hepsinin yanında satmak için getirdiği bir şeyler bulunurdu: Eski kitaplar, tasvirler, buhurdanlar, birtakım kâseler. Yanlarında bazen Volga'nın ötelerinden yaşlı kadın ya da erkek satıcılar getirirlerdi. İşleri bitince, çite dizilen kargalar gibi tezgâhın önüne sıralanırlar, francala yanında perhiz şekeriyle çay içip Nikoncu kilise yanlılarının nasıl basıldıkları, falan yerde yapılan aramalarda hangi tür din kitaplarına el konulduğu, filanca yerdeyse polisin bunların ibadet ettikleri gizli bir tapınağı kapattığı ve mekân sahibini 103. maddeden mahkemeye sevk ettiği gibi şeylerden konuşurlardı. Sık konuşma konularından biriydi bu 103. madde. Ama ondan hep kışın soğuğu gibi doğal ve karşı konulmaz bir gerçeklikmişçesine sakin, soğukkanlı bir şekilde söz ederlerdi.

Dinleri uğruna kovuşturmaya uğrayanlarla ilgili konuşmalarında sürekli yinelenen polis, arama, hapishane, mahkeme, Sibirya gibi sözcükler yüreğime birer kor gibi düşerek, bu yaşlı adamlara karşı derin bir sevecenlik yaratıyordu bende. Amaçlarına ulaşmak için canlarını dişlerine takarak direnen insanlara saygı duymayı, manevi güce değer vermeyi öğretmişti bana okuduğum kitaplar.

Bu sözünü ettiğim ve kendilerinden hayatı öğrendiğim öğretmenlerde gördüğüm kötü her şeyi hemen unutuyor, kendimi bütünüyle onların o sakin inatlarını anlamaya veriyordum: Bu sakin inadın ardında sanki savundukları şeyin doğruluğuna duydukları derin inanç ve bu doğru uğruna çile çekmeyi göze almış olmaları yatıyordu.

Sonraki yaşamımda da basit halk ya da aydınlar arasında bu türden eski din yanlılarıyla pek çok kez karşılaştığım için, bu inadın, bulundukları yerden başka gidecek bir yerle-

ri olmayan, aslında eski söz ve davranış biçimleri içinde taşlaşıp kalmış oldukları için bir yerlere gitmek gibi bir istekleri de olmayan insanların edilgenliğinden başka bir şey olmadığını anladım. İradeleri sıfırlanmış, geleceğe doğru gelişme yeteneklerini yitirmiş bu insanlar, herhangi bir sarsıntı onları alıştıkları yerden koparıp başka bir yere attığında, hiçbir şey yapamıyor ve dağdan kopan bir kaya gibi yuvarlanıp gidiyorlardı. Köhnemiş, ömrünü tamamlamış gerçeklikler mezarlığındaki postlarına; geçmişe değgin anılarına, zulme ve acı çekmeye duydukları hastalıklı tutkularına ölümcül bir şekilde bağlanmış bu insanların hayatlarından zulmü, acıyı çekip aldığınız zaman, geriye hiçbir şey kalmamışçasına boşalıp hafifliyorlar ve güneşli bir günün bulutları gibi belli belirsiz bir esintiyle gökyüzünde yok olup gidiyorlardı.

Uğruna gönül hoşluğuyla ve büyük bir özsaygısıyla acı çekmeye hazır oldukları dinleri, –bu, hiç kuşkusuz çok sağlam, ama bir yandan da yıpranmış, iyice kirlenmiş bir giysiyi andıran inanç– her tür çirkefle yağlı bir muşambaya döndüğü için ve yalnızca bu nedenle, zamanın yıkıcı etkileri ona pek ulaşamıyordu. Düşünce ve duyguları önyargı ve dogmaların o alabildiğine dar ve ağır kılıfına öylesine alışmıştı ki, kanatları yolunmuş ve sakat bırakılmış olmalarına karşın rahat rahat yaşayıp gidiyorlardı.

Bu artık alışkanlığa dönüşmüş din ve inanç dünyası, toplumsal hayatımızın en hazin olgularından biridir. Bütün yeni şeyler, böylesi bir inanç alanında, tıpkı taş bir duvarın gölgesindeymiş gibi yavaş, çarpık gelişir, cılız kalır. Bu karanlık inanç dünyasında sevginin ışığına pek yer yoktur; buna karşılık öfke, kin, aşağılanmışlık ve her zaman nefretle el ele olan kıskançlık çoktur. Bu inancın ateşi gibi görünen şeyse, çürüyüp irinlenmenin fosforsu ışıltılarından başka bir şey değildir.

Ancak, bunun böyleliğine aklım yatana dek yıllarca nice zorluklara katlanmam, nice şeyi ruhumda kırıp parampar-

ça etmem, belleğimden silip atmam gerekti. Ama hayat öğretmenlerimle ilk kez karşılaştığım, o yeniyetme yıllarımın alabildiğine boğucu, acımasız döneminde bunlar bana yüce ruhsal güçlere sahip, dünyanın en mükemmel insanları gibi göründüler. Hemen hepsi yargılanmış, zindanlarda yatmış, değişik kentlerden toplanıp sürgün edilmiş, kürek mahkûmlarıyla birlikte menzilden menzile fersahlarca yol kat etmişlerdi; dikkatli, tetikte, ihtiyatlı bir hayat sürüyor, ortalıkta pek görünmemeye çalışıyorlardı.

İkon'cuların "manevi zulmü"nden yakınan bu insanların, istekle, hatta zevkle birbirlerine zulmettiklerine de tanık oldum.

Tek gözü kör Pahomiy çakırkeyifse hemen belleğiyle övünmeye başlardı. Gerçekten de olağanüstü bir belleği vardı. Kutsal Kitap Talmud'u yalayıp yutmuş bir "Yahudi hafız" gibi bazı kitapları "parmaktan bilirdi": Kitaptan rastgele bir sayfa açıp parmağını rastgele bir noktaya koyar, parmağı hangi sözcük üzerindeyse, ondan sonraki bölümü yumuşak, hımhım bir sesle ezberden okurdu. Bu sırada hep başını önüne eğer, gören tek gözü, yitirdiği çok değerli bir şeyi arar gibi fıldır fıldır yeri tarardı. Bu hünerini daha çok Prens Mışetskiy'in "Rus Asması" adlı kitabında gösterir, özellikle de çok iyi bildiği "inanılmaz bir cesaret ve sabır isteyen çilelerle yoğrulmuş cefakeşler" bölümünde, Pyotr Vasilyev hep onun bir yanlışını yakalamaya çalışırdı.

— Atıyorsun! Bunlar, Korku Bilmez Kiprianu'nun değil, Bakir Denis'in başına geldi.

— Denis de nereden çıktı? Dionisios okunur o...

— Sözcüklere takılma!

— Sen de bana bilgiçlik taslama!

Bir dakika sonra ikisi de öfkeden kabarmış bir halde, gözlerini inatla birbirine dikerlerdi:

— Seni utanmaz, işkembe düşkünü!..

Pahomiy de arkadaşına tane tane sayardı:

— Sen de, işi gücü karılara dalkavukluk etmek olan şehvet düşkünü bir tekesin!

Sinsi gülümsemesini eldivenli ellerinin ardına gizleyen tezgâhtar, kavga eden ufak çocukları kızıştırır gibi, eski inanış yanlısı iki sofuyu kışkırtırdı:

— Haş-şöyle! Çak bir tane daha!

Bir seferinde bizim ihtiyarlar basbayağı kapıştılar. Hiç beklemediği bir anda arkadaşının yüzüne bir tokat aşk eden Pyotr Vasilyev, yüzünden akan teri silerken, kaçan arkadaşının ardından bağırıyordu:

— Haberin olsun lanet herif, elimi günaha sokmakla büyük bir günaha girdin! Tuh sana!

Arkadaşlarına en çok inançlarında yeterince sıkı durmayışları ve "reddiyecilik"* batağına düşmeleri nedeniyle çıkışırdı:

— Hep bu Aleksey karıştırıyor kafanızı! Eski köye yeni âdetler getiriyor!

Anlayabildiğim kadarıyla, yorum farklılıkları nedeniyle aralarında farklı yollara ayrılmışlardı; bu farklı yorumlardan biri olan "reddiyecilik" onun bayağı canını sıkıyor, hatta onu korkutuyor gibiydi. Ama kendisine "Bu reddiyecilerin savunduğu temel düşünce nedir?" diye soracak olsanız, pek de açık, anlaşılır bir yanıt veremezdi:

— Reddiyecilik denen zındıklık, din sapkınlıkları içinde insana en acı verenidir. Onlar için varsa yoksa akıl... Tanrı yoktur. Kazaklar, diyelim, Kutsal Kitap dışında öyle dinle falan pek araları yoktur... Kutsal Kitapları da Saratov'lu Almanlardan, Luther'den gelir... ki bu Luther için "bölücülüğünden, yırtıcılığından, kan içiciliğinden" ötürü "ismiyle

---

* Reddiyecilik (Rus. Netovşçina): "Eski din" yanlıları arasında on yedinci yüzyıl sonlarında çıkmış bir akım. Papazları ve başka bütün din adamları ile her tür gizemi reddederek kurtuluşu yalnızca "Kurtarıcı İsa"da görenlerin benimsediği dinsel akım. (ç.n.)

müsemma" denilmiştir.* Bu reddiyeciler aylak, avare tiplerdir ve hepsi deŞtunda** yanlısıdır. Bu sapkınlıkların hepsinin zındık Batı'dan geldiğini de söyleyeyim.

Aksak bacağını yere vurarak buz gibi bir sesle, ama alabildiğine otoriter, inandırıcı konuşurdu:

— Kovuşturulup yakalarına yapışılacak olanlar, bunlar! Eski köye yeni âdet getiren yenilikçiler! Soluk aldırmadan izlenecek ve... ateşlere atılacak olanlar bunlar! Yoksa biz değiliz! Biz, ezelden beri Rusuz! Bir Doğu inancı, köklü bir Rus inancı olarak en gerçek inanç, bizim inancımızdır! Ötekilerin hepsi Batı'dan gelme, birbirinden çarpık düşüncelerin oluşturduğu serbest fikirliliklerden başka nedir! Almandan, Fransızdan bize ne hayır gelecek? Daha 1812'de onlar değil miydi...

Kendinden geçip karşısında küçük bir çocuk olduğunu unutur, güçlü eliyle beni belimdeki kuşaktan tutup, bazen kendine çekerek, bazen iterek coşkulu, heyecanlı konuşurdu; güzel konuşmasında adeta bir gençlik ateşi hissedilirdi:

— Kendi yakıştırmalarının ve uydurmalarının sık ormanında, insanoğlunun aklı aç bir kurdun aklı gibi bulanır ve Tanrı'nın en yüce bağışı olan insan ruhunu azaplar içinde bırakarak şeytanın buyruğu altına girer! Şeytanın uşakları, bugüne dek neler uydurdular neler! Bogomil'ler***, –ki bütün reddiyeciler onların peşinden gitmişlerdir– vaazlarında ne diyorlar biliyor musun? "Tanrı'nın asıl oğlu Şeytan'dır. Şeytan, İsa'nın ağabeyidir!" İşi ta buraya vardırabildiler! Bir söyledikleri de şu: "Amirleri dinleme; iş yapma; karıyı, ço-

---

* Luther sözcüğünün ilk hecesiyle sesteş bir Rusça sözcük ("lutiy") üzerinden, "canavar, yırtıcı, kan içici" çağrışımlı bir sözcük oyunu yapılıyor. (ç.n.)

** Štunda: Almanca Stunde (İncil okuma ve yorumlama saati) sözcüğünden gelen, on dokuzuncu yüzyılda Rusya'daki Alman kolonilerinde ve bazı güney illerinde yaygınlık kazanan Protestan ağırlıklı Hıristiyanlık içi hareket. (ç.n.)

*** Bogomil: Onuncu yüzyılda Bulgaristan'da doğan ve Eski Ahit'i, kilisede yapılan bütün ayinleri, kilisenin ve devletin yetkesini reddeden, zenginliği ayıp kabul eden bir din. On üçüncü yüzyıl ortalarına dek varlığını sürdürmüş ve Rusya'da da yandaşları olmuştur. (ç.n.)

cuğu kaldır at; şu dünyada insana hiçbir şey gerekli değildir, herhangi bir düzen de gerekli değildir... İnsan, kendisi nasıl istiyorsa, şeytan ona nasıl gösteriyorsa, öyle yaşamalıdır. Aleksaşka olacak çıyan budur işte...

Bu sırada tezgâhtarın benden bir şey isteyeceği tutar ve ben ister istemez ihtiyarın yanından uzaklaşırdım. Ama o konuşmasını kesmez, tek başına kaldığı taraçada, etrafındaki boşluğa konuşurdu:

— Sizi, kanadı yolunmuş ruhlar, sizi doğuştan kör kedi yavruları! Benim ne işim var sizin aranızda?

Sonra, başını geriye atar, elleriyle dizlerine dayanır ve kımıltısız gözlerini kül rengi kış göğüne dikip uzun süre suskun kalırdı.

Bana karşı da daha dikkatli, daha sevecen davranmaya başlamıştı. Beni elimde kitapla yakaladı mı omzumu okşar ve:

— Oku küçüğüm, oku, –derdi,– okumak iyidir! Sende epey akılcık var gibi... ne var ki büyüklere pek saygı göstermiyorsun. Herkesle göze göz dişe diş bir haldesin!.. Bu yaramazlıkla gideceğin yer neresi? Ben sana söyleyeyim: Bu hallerin seni götüreceği yer yalnız ve ancak mahpushanedir! Kitap oku, ancak şunu unutma: Kitap, kitaptır. Sen, kitapla değil, aklınla hareket et! Mesela şu Hlıst'ların Danilo diye bir hocaları vardı... Adam gele gele öyle bir noktaya gelmişti ki, ne eski ne yeni, bize hiçbir kitap lazım değil dedi ve bütün kitapları topladığı gibi kaldırıp suya attı... Ya... Şimdi, bu da tabii, bir tür aptallık! Şu Aleksaşa olacak it de suyu esaslı bir şekilde bulandırıyor ve...

Çok sık anmaya başlamıştı bu Aleksaşa'yı. Bir gün dükkâna bayağı asık yüzlü, sert bir havayla girdi ve tezgâhtara dönüp şöyle dedi:

— Aleksandr Vasilyev burada, kentte, dün gelmiş! Kendisini epeyce aradım, ama bulamadım. Gizleniyor! Şurada biraz oturacağım, bakarsın buralara bir göz atacağı tutar...

Tezgâhtar, pek de dostça olmayan, içtenliksiz bir tavırla:

— Ben bir şey bilmiyorum... kimseden de haberim yok! –dedi.

— Sen dünyadaki bütün insanları alıcı ya da satıcı olarak görürsün; bu ikisinden başkası yoktur senin için! Hadi bir çay söyle...

Koca bir bakır çaydanlık dolusu sıcak suyla dükkâna girdiğimde içeride iki yeni konuk vardı: Her zaman neşeyle gülümseyen, tatlı ihtiyarcık Lukian ile kapının arkasındaki karanlık köşede oturan, ilk kez gördüğüm biri. Sıcacık, güzel bir palto ile uzun, keçe çizmeler giymişti; belinde yeşil bir kuşak, başında beceriksizce kaşlarına indirdiği bir şapka vardı. Yüzünün dikkat çekici bir çizgisi yoktu; sessiz sakin, alçakgönüllü biri gibi duruyordu. İşini yeni kaybetmiş, canı sıkkın bir tezgâhtara benziyordu.

Pyotr Vasilyev ondan yana bakmadan sertçe ama ikna edici bir dille bir şeyler söylüyor, beriki ise oturduğu yerde sıtmalı hareketlerle elini şapkasına götürüyor, haç çıkaracakmış gibi elini yukarı kaldırarak şapkasını biraz yukarı itiyordu. Sonra bir kez daha. Sonra bir kez daha. Şapkasını neredeyse ensesine yıktığındaysa, yeniden beceriksizce, sıkı sıkıya kaşlarının üzerine indiriyordu. Bu çırpınmalı, neredeyse hummalı hareketler bana tatlı aptal, "Ölümü Cebinde İgoşa"yı, hatırlattı...

— Nehrimizin bulanık sularında yüzen çok sayıda tatlısu gelinciği var ve bunlar zaten bulanık sularımızı daha da bulandırıyorlar, –dedi Pyotr Vasilyev.

Tezgâhtara benzeyen adam alabildiğine sessiz, sakin sordu:

— Bunu sen benim için söyledin galiba.

— De ki senin için söyledim...

Bu çıkışa karşın adam yine alçak sesle, sakin, hatta içtenlikle:

— O zaman kendin için ne diyeceksin, adam? –diye sordu.

— Kendim için söyleyeceğimi yalnızca Tanrı'ya söylerim... bu da benden başkasını ilgilendirmez!

— Hayır, adam! Bu beni de ilgilendirir! –dedi yeni gelen, güçlü bir sesle ve törensel bir edayla.– Gerçekleri görmezden gelme, kendini bile bile körlüğe mahkûm etme! Tanrı'ya karşı da, insanlara karşı da büyük günahtır bu!

Pyotr Vasilyev'e "adam" diye seslenişini beğenmiştim. Konuşurken sesini hiç yükseltmemesi ve sesinin tınısı ya da törensel havası da beni heyecanlandırıyordu. İyi papazların "Ruhumun Efendisi Tanrım" duasını okumalarına benziyordu konuşması; sürekli olarak yüzünün önünde elini kolunu sallıyor ve oturduğu yerde sürekli öne doğru kaydığı için öne eğilmiş olarak konuşuyordu.

— Beni yargılama, ben senden daha günahkâr değilim...

Bizim ihtiyar küçük görürcesine onun sözünü kesti:

— Su fıkırdadı, semaver hazır galiba...

Ama beriki bunu umursamadan, konuşmasını aralıksız sürdürdü:

— Kutsal ruhun pınarlarını en çok kimin bulandırdığını yalnız Tanrı bilir. Kim bilir, bu günahı belki de siz işliyorsunuz? Siz, kitabı, kâğıdı baş üstü edenler... Bana gelince, ben kitapsızım; ne kitabım ne kâğıdım var benim... Ben, olduğum gibiyim; yalın, sıradan, yaşayan bir insan...

— Bilirim ben senin o yalınlığını, sıradanlığını... karnımız tok bu sözlere!

— İnsanların kafasını karıştırıyor, onları doğru düşünceden saptırıyorsunuz! Siz, kitaplılar ve Ferisiler...

— Dalalet... sapkınlık! –dedi Pyotr Vasilyev.

Berikiyse, sanki avucunun içinde yazılı bir şeyleri okuyormuş gibi yüzünün önünde tuttuğu avucunu hafifçe hareket ettirerek, coşkuyla konuşuyordu:

— İnsanları bir ahırdan bir başkasına sürerken onlara iyilik yaptığınızı mı sanıyorsunuz? Ben diyorum ki, hayır, yapmıyorsunuz! Ben diyorum ki, düşün artık insanın yaka-

sından... onu özgür bırakın! Ev, karı, çoluk çocuk ve senin bütün öteki ıvır zıvırın, Tanrı önünde nedir ki? Elini kolunu bağlayacak hiçbir şeyi olmamalı insanın! Sahip olmak için birbirlerini boğazladıkları şeylerden, altından, gümüşten ve her türlü zenginlikten kurtarın insanı! Bunların hepsi mundarlık, iğrençliktir! Ruhların kurtuluşu, dünyanın bozkırında değil, cennet bahçelerinde gerçekleşecektir. Size her şeyle ilginizi kesin diyorum, sizi sımsıkı bağlayan bütün urganları koparıp atın, dünya nimetlerinin ağına düşmeyin! O ağ, İsa düşmanlığının ağıdır... Benim yolum dosdoğru... ben ruhumu bir o yana bir bu yana eğip bükmüyorum... Karanlık bir dünyayı kabul etmiyorum...

İhtiyar, iğneleyici:

— Peki ekmek, su, giysi... bunları kabul ediyor musun? –dedi.– Yalnız, dikkat et; hepsi bu dünyaya ait şeyler!

Bu sözler de ulaşamadı Aleksandr'a; giderek daha da içten, candan bir havaya bürünen konuşmasını ara vermeksizin sürdürdü. Alçak sesle konuşmasına karşın sesi büyük bir bakır üflemeli sazdan çıkıyormuş gibiydi.

— Senin için değerli olan nedir, adam? Değerli olan yalnızca Tanrı'dır! Bu dünyaya ait maddi manevi bütün bağlarını kopar ve her şeyden arınmış bir halde Tanrı'nın karşısına çık... ki Tanrı görsün: Sen de tek başınasın, o da tek başına! Tanrı'ya böyle yaklaşılır... bu, Tanrı'ya giden biricik yoldur. Ana, baba... hepsini bir yana bırak... seni baştan çıkaran gözlerini bile çıkar at yuvalarından! Tanrı yolunda maddeni yok et, ruhunu berkit... o zaman ruhun sonsuza dek ışıyacaktır...

— Hoşt uyuz köpek, –dedi, Pyotr Vasilyev, yerinden doğrularak.– Ben de geçen yıldan bu yana akıllanmış olabileceğini düşünüyordum, oysa sen hepten zıvanadan çıkmışsın...

Pyotr Vasilyev bunları söyledikten sonra sallanarak dükkânın önündeki taraçaya çıkınca, Aleksandr heyecanlandı; telaşlı telaşlı:

— Gidiyor musun? –diye sordu.– Ama... nasıl olur?

Yanıt, bizim ihtiyardan değil, Lukian'dan geldi; gülümseyerek göz kırpan sevimli Lukian:

— Bırak gitsin... bırak... –dedi.

Bunun üzerine Aleksandr, Lukian'ın üzerine yürüdü:

— Ah seni, dünya malı peşinde koşan ihtiyar! Iskartaya çıkmış, kırık dökük sözler edip geziyorsun ortalıkta! İki parmakla haç çıkarsan ne olur, üç parmakla haç çıkarsan ne olur? Ha, söyle, ne fark eder?..

Lukian ona gülümsedi ve taraçaya çıktı. Aleksandr bu kez tezgâhtara dönerek tam bir özgüvenle:

— Benim ruh gücüme dayanamıyorlar, –dedi,– dayanamıyorlar! Ateş üzerinde kaybolup giden duman gibi karşımda yitip gidiyorlar...

Ona omzunun üzerinden bir bakış fırlatan tezgâhtar, soğuk soğuk:

— Anlamadığım işler... –dedi.

Beriki bozulmuş gibi şapkasını başına geçirerek:

— Anlamazmış!.. –diye homurdandı.– Ne demek, anlamam? Bunlar öyle işler ki... bu işlerden anlamamak olmaz!

Başını önüne eğip bir dakika kadar sessizce oturdu, sonra ihtiyarlar onu yanlarına çağırınca üçü birlikte, kimseyle vedalaşmadan çıkıp gittiler.

Gecenin içinde alevleri gökyüzüne yükselen bir ateş gibi karşıma çıkan bu adamın varlığının ışıltılı alevleri parladığı gibi sönüp gittiyse de, onun hayatı reddedişinde bir gerçeklik olduğunu da hissetmiştim.

Akşam, tasvir atölyesinde, bir fırsatını bulup sessiz, sevecen bir ihtiyar olan ustabaşımız İvan Larionoviç'e söz ettim ondan. Beni dinledikten sonra:

— Gezginlerden olsa gerek, –dedi.– Var böyle sekter tipler... her şeyden yüz çevirmişlerdir... hiçbir şeyi kabul etmezler...

— O zaman nasıl yaşıyorlar?

— Yeryüzünde oradan oraya gezer dururlar... bu yüzden gezginler denilmiştir onlara. "Bu dünya ve ona ilişkin her şey bizden ırak olsun" görüşünü benimsemişlerdir. Polis onları tehlikeli görür, bu yüzden hep peşlerindedir...

Gerçi yoksulluk içinde yaşıyordum ama yine de insanın her şeyden yüz çevirebilmesini anlayamıyordum. O sıralarda yoksul yaşamımı bile kuşatan o kadar ilginç ve benim için değerli şey vardı ki, çok geçmeden Aleksandr Vasilyev belleğimden silinip gitti.

Ama zaman zaman, özellikle de zor anlarımda, hayalinin zihnimde canlandığı oldu: Hayalimdeki Aleksandr bozkırda, tozlu bir yoldan ormana doğru yürüyor ve çalışan insan ellerine benzemeyen bembeyaz ellerinin sıtmalı hareketleriyle şapkasını başına geçirirken şunları mırıldanıyor:

— Ben doğru yoldan gidiyorum... Ben her şeyden yüz çevirdim, hiçbir şeyim olsun istemiyorum. Sizler de koparın zincirlerinizi...

Onun hayalini babamın hayali izlerdi; ninemin düşündeki gibi görürdüm babamı: O, elinde ceviz dalından bir sopayla yürürken, hemen ardından dili bir karış dışarıda alaca bir köpek koşturuyor...

XIII

İkonografi atölyesi, yarı ahşap büyükçe bir yapının iki odasına yerleşmişti. Odalardan üç pencereli olanın bir penceresi avluya, iki penceresi bahçeye bakıyordu. Öbür odanınsa bir penceresi bahçeye, bir penceresi yola bakıyordu. Küçük ve dört köşe pencerelerin yıllar içinde saydamlığını yitirerek renklenen camları, yoksul, titrek kış ışığını isteksizce içeri geçiriyordu.

Her iki oda da tıkış tıkış masa doluydu. Her masada iki büklüm çalışan bir tasvir ustası vardı. Bazı masalarda iki kişi çalışıyordu. Tavandan sicimlerle masaların üzerine sarkıtılan içleri su dolu cam küreler, topladıkları lamba ışığını, dört köşe ahşap tasvirler üzerine soğuk beyaz bir ışık olarak serpiyordu.

Sıcak, boğucu bir havası vardı atölyenin. Burada ahşap üzerine kutsal resimler yapan yirmi dolayında adam çalışıyordu ve bunlar Paleh, Holuy, Mstyora gibi değişik kentlerden gelmişlerdi. Hepsinin üzerinde yakaları açık basma gömleklerle keten bezinden uzun paçalı donlar vardı. Kimi yalınayaktı, kimininse ayağında alabildiğine yıpranmış, ayakkabı ve çizmeler vardı. İçtikleri kötü cins tütünden yükselen duman tabakası tasvir ustalarının başları üzerinde mavi bir tül gibi dalgalanıyordu. Keskin bir beziryağı, cila ve kokmuş yumurta kokusu hâkimdi içeriye. İç karartıcı bir Vladimir ezgisi katran gibi ağır ağır akıyordu:

Artık kimsede utanma, arlanma da kalmadı
Oğlan herkesin içinde kızı baştan çıkardı.

Bunun gibi pek de neşeli sayılamayacak başka şarkılar da vardı söyledikleri, ama en çok bunu söylerlerdi. İnsanın içine sıkıntı veren, ağır ağır akıp giden, tekdüze bir şarkıydı bu. Belki de böyle olduğu için, kakım kılından fırçaları kutsal kişilerin giysilerindeki kıvrımlar üzerinde gezdirir ya da azizlerin kemikli yüzlerine acının ince çizgilerini kondururken insanların dalıp gitmesine engel olmuyordu. Yaşlı kakmacı, kocaman, kırmızı burunlu sarhoş Gogolev'in pencere altından gelen kuru çekiç tıkırtıları, bir ağaç kurdunun ağacı kemirme sesleri gibi, şarkının ağır, bıktırıcı ezgisine karışıyor ve onu bastırıyordu.

İkona ressamlığı, kimseye çekici gelmiyordu. Çünkü hangi sivri akıllı ve kötü yürekli yaratık nasıl becermişse, insanda ilgi uyandırmayan, sevgi yaratmayan, güzellikten yoksun bir dizi uzun ve bıktırıcı işlemlere bölmüştü bu işi. Kötü, sinsi bir adam olan şaşı gözlü marangoz Panfil, biçip rendelediği değişik boyutlarda servi ve ıhlamur tahtalarını getirir; veremli genç Davidov tahtaları astarlama işini yapar; onun arkadaşı Sorokin zemini hazırlanmış tahtalara "beyaz" çeker; Milyaşin, işlenecek asıl resmi kurşunkalemle beyaz üzerine çizer; ihtiyar Gogolev, yaldızlama, kakma ve savatlama işlerini yapar; azizlerin giysileriyle fondaki manzarayı yapacak ressamlar da kendi işlerini yaparlar ve sonunda bu kadar aşamadan geçen, ancak azizlerin hâlâ yüz ve ellerinin olmadığı kutsal resimler, yüz ressamlarını beklemek üzere duvar dibine dizilirdi.

Sunak kapısına ve burayı ayin bölümünden ayıran duvara konulacak büyük boy kutsal resimlerdeki azizleri, üzerlerinde papaz cüppeleri ya da meleklerinki gibi kolsuz gömleklerle, ama elleri ve yüzleri olmadan görmek doğrusu pek de iç açıcı bir manzara değildi. Onlara can verecek

şeyden yoksun oldukları için bu renk renk boyalı tahtalara ölüm havası egemendi. Bu can katacak şey az öncesine dek sanki oradaydı da, sırtından ağır cüppesini atıp mucizevi bir şekilde yok olup gitmişti. Yüzleri boş bırakılan "bedenler"in yüz ressamlarınca işlenmesinden sonra, kakma bezemeleri ve mine işlerini yapacak ustaya teslim edilen tasvirlerin üzerlerindeki yazıları da başka bir usta yazardı. Verniği, atölye şefi İvan Larioniç'in kendisi sürerdi.

Sessiz, sakin bir adamdı İvan Larioniç. Yüzü, gözleri kül rengiydi; ipeği andıran sakalları da. Gözlerinde anlatılmaz bir derinlik ve keder okunurdu. Pek hoş bir gülümsemesi vardı, ama siz ona gülümseyemezdiniz, garip bir çekingenlik sizi bundan alıkordu. Bir sütun üzerinde yaşadığı rivayet edilen ve kutsal resimlerde de öyle tasvir edilen Aziz Simeon'a benzerdi: Kuru dal gibi cılız bir beden ve insanlardan, nesnelerden ötelere yönelmiş bakışlar.

Atölyede işe başlayalı henüz birkaç gün olmuştu. Üzerlerinde aziz resimleri olan kilise bayraklarını boyayan bir ustamız vardı: Kapendyuhin adında güçlü kuvvetli, çok yakışıklı bir Don Kazağı'ydı bu. Atölyeye körkütük sarhoş bir halde gelen Kapendyuhin, tek kelime etmeden, dişlerini kenetleyip, kadınlarınki gibi tatlı gözlerini süzerek, bir anda önüne gelene demir gibi yumruklarını indirmeye başladı. Orta boylu, düzgün bedenli Kazak'ın fare dolu bir bodrumdaki kedi gibi bir oraya bir buraya atılmasından şaşkına dönen işçiler kendilerini ondan olabildiğince uzak bir köşeye atıp, gizlendikleri yerden birbirlerine:

— Vursana! Vursana! –diye bağırıyorlardı.

Yüz ressamı Yevgeniy Sitanov, kafasına indirdiği bir tabureyle kudurmuş Kazak'ı sersemletmeyi başardı. Kazak yere yığıldı; herkes bir anda üzerine üşüştü, hep birlikte elini ayağını bezlerle bağladılar. O ise sürekli dişleriyle arkadaşlarını ısırmaya, paralamaya çalışıyordu. Yevgeniy'i büsbütün çileden çıkardı onun bu taşkınlığı; masanın üzerine çıkıp dir-

seklerini iki yanına bastırdı ve oradan Kazak'ın üzerine atlamaya hazırlandı. Boyu bosu, gücü kuvveti yerinde bir adam olan Yevgeniy, bu atlayışıyla herhalde Kapendyuhin'in göğüs kafesini paramparça ederdi. Ama tam bu sırada başında şapkası, sırtında paltosuyla Larioniç göründü, parmağını Sitanov'a doğru ayıplarca salladıktan sonra atölyedeki herkese usulca, ama karşı konulmaz bir biçimde buyurdu:

— Onu sofaya götürüp bırakın, kendine gelsin!

Kazak'ı sürüye sürüye atölyeden çıkardılar; masaları, sandalyeleri yeniden yerlerine yerleştirip işlerinin başına oturdular. Bu sırada arkadaşlarının gücü üzerine düşüncelerini açıklıyor, kendisinin herhalde bir gün bir kavgada öldürüleceğine dair kehanetlerde bulunuyorlardı.

— Onu öldürmek hiç kolay değil, –dedi Sitanov sakin bir şekilde, çok iyi bildiği bir şeyden söz eden insanların edasıyla.

Bense Larioniç'e bakıyor ve hayretle, bütün bu güçlü kuvvetli, deli dolu insanların nasıl olup da ona bu kadar kolayca boyun eğdiklerini düşünüyordum.

Herkese nasıl çalışması gerektiğini açıklardı; en iyi ustalar bile onun öğütlerini can kulağıyla dinlerlerdi. Herkesten çok da Kapendyuhin'le konuşur, ona öğütler verirdi.

— Bak, Kapendyuhin, sen bir resim ustasısın, usta bir ressamın resimleri canlı olmalı, tıpkı İtalyan ressamlarınki gibi. Yağlıboya resim, sıcak renkler arasında uyum gerektirir. Oysa sen üstübeci fazla kaçırmışsın, bu yüzden de Meryem Ana'nın gözleri, bakışları soğuk olmuş. Oysa yanakları al al, elma gibi... Bu gözler, bu yanaklara yabancı. Bu da bir yana gözleri de yerlerine koduramamışsın: Biri buruna bakıyor, öbürü şakağa. Sonra yüzde de bir kutsallık, göksellik değil, dünyevi bir kurnazlık okunuyor. İş yaparken aklın başka yerde, Kapendyuhin!

Kazak bu sözleri dinlerken yüzünü buruşturur, sonra kadınsı gözlerinde utanmazca bir gülümseme belirir, sarhoş-

luğun verdiği kısık ama hoş bir sesle yanıt verirdi Larioniç ustaya:

— Ah, İvan Larioniç baba, bana göre iş değil bu. Ben müzisyen olarak doğmuşum, ama bana keşişliği reva gördüler!

— Sen yeter ki çaba göster, üstesinden gelinmeyecek iş yoktur!

— Yok canım! Ben kim, bu işlerin üstesinden gelmek kim! Aslında rüzgâr kanatlı atların koşulu olduğu bir troykanın sürücüsü olmalıymışım ben!

Ve başını geri atıp gırtlağını ileri çıkararak bir şarkı tuttururdu:

Rüzgâr kanatlı doru atları
Koştuğum gibi troykama
Kara gecenin ayazında,
Doğru sevgilimin yanına!

İvan Larionoviç yüzünde sessiz, boyun eğer bir gülümseme, solgun, kederli burnunun üzerindeki gözlüğünü düzelterek uzaklaşırken, aynı anda on sesin birden asıldığı şarkı güçlü bir sele dönüşerek bütün atölyeyi havaya kaldırır ve ritmik bir şekilde onu havada sallamaya başlar:

Bilir sevgilimin oturduğu yeri,
Atlarım, ah, gözü kapalı bilir...

Yumurtaların sarısını akından ayırmayı bırakan çırak Paşka Odintsov, her iki elinde birer yumarta kabuğu, inanılmaz bir yetkinlikle eşlik ettiği ana ezgiyi, tiz çocuk sesiyle alır götürür.

Seslerle sarhoş olan işçiler, kendilerinden geçer, göz ucuyla Kazak'a bakarak aynı göğüsle solur, aynı duyguyu yaşarlardı. O şarkıya başladığı anda, bütün atölye onun yönetimi

altında olduğunu kabul ederdi; herkes onun çekimine girer ve uçacakmış gibi genişçe açtığı kollarının hareketlerini izleyerek ona doğru uzanırdı. Hiç kuşkum yok, birden şarkıyı kesse ve "Her şeyi yıkın, devirin!" diye emretse, en ciddi, ağırbaşlı ustalar da içinde olmak üzere hep birlikte atölyeyi dümdüz ederlerdi.

Sık şarkı söylemezdi, ama coşkulu şarkıları her zaman aynı karşı konulmaz gücü taşırdı. Atölyedekiler keyifsiz de olsalar, Kazak'ın şarkı söylemeye başlamasıyla canlanır, coşar, bir keman teli gibi gerilirlerdi: Güçleri birleşip kaynaşır, cayır cayır yanan, olağanüstü güçlü tek bir organa dönüşürdü.

Bu şarkılar bende, onları söyleyen şarkıcıya ve onun insanlar üzerinde kurduğu güzel egemenliğe karşı şiddetli bir imrenme duygusu uyandırırdı. Yüreğime sıcak sıcak akan bir şeyler beni korkunç bir şekilde heyecanlandırır, yüreğimi acıtacak kadar genişletir ve ben şarkı söyleyenlere dönüp gözyaşları içinde:

— Sizleri seviyorum! –diye bağırmak isterdim.

Veremli, sarı benizli, saçları karmakarışık Davidov da ağzını açar ve bu haliyle yumurtadan yeni çıkmış bir alakarga yavrusuna benzerdi.

Neşeli, coşkulu şarkılar ancak Kazak böyle bir şarkıya başlarsa söylenirdi; daha çok söyledikleri "vicdansız halk" üzerine şarkılarla, "Ormanda" gibi insanı üzen, yürek burkucu şarkılardı. Çar I. Aleksandr'ın ölümü üzerine yakılmış "Bizim Aleksandr'ın Ordusunu Denetlemeye Gidişi" de, yine acılı şarkılardandı.

Atölyenin en iyi yüz ressamlarından Jiharev'in önerisiyle zaman zaman kilise şarkısı da söylemeye kalkışırlar, ama Jiharev'in, şarkıyı bir tek kendisinin bildiği özel bir tavırla okuması öbürlerini şaşırtır ve bu girişim pek başarılı olmazdı.

Kırk beş yaşlarında, kara kuru bir adamdı Jiharev. Açılmış tepesini, Çingenelerinki gibi kıvırcık, kara saçlar yarım taç biçiminde çevrelerdi. Posbıyığı andıran gür, kara kaşları

vardı. Sivri, gür sakalı, Rus yüzüne pek benzemeyen ince, esmer yüzüne çok yakışırdı; ama kemerli burnunun altındaki fırçayı andıran sert bıyıkları, gür kara kaşları da düşünüldüğünde fazlalık gibi dururdu. Mavi gözleri birbirinden farklı büyüklükteydi; sol gözü belirgin bir biçimde sağ gözünden daha iriydi.

Tenor sesiyle arkadaşım, çırak Paşka'ya seslenirdi:

— Paşka! Hadi! "Şükürler Olsun"a başla! Sizler de dinleyin!

Ellerini önlüğüne silen Paşka başlardı:

— "Şükürler olsun sana..."

Birkaç ses ona eşlik ederdi:

— "...eyy Yüce Tanrı!"

Jiharev, telaşla araya girerdi:

— Yevgeniy, daha aşağıdan al... sesin, ruhunun derinlerinden gelsin!

Boş bir fıçıya vuruluyormuş gibi Sitanov'un boğuk sesi duyulurdu:

— Ta-anrı'nın kulları...

— Ah, hayır! Böyle değil! Burası öyle bir tutkuyla söylenecek ki, yer yerinden oynayacak, kapılar pencereler kendiliğinden ardına kadar açılacak!

Tuhaf bir heyecanla kendinden geçen Jiharev'in posbıyığı andıran kaşları, alnında aşağı yukarı oynamaya başlar, sesi kopar, parmakları, görünmeyen bir sazın telleri üzerinde gezinirdi.

Anlamı pek belirgin olmayan bir şeyler söylerdi:

— Tanrı'nın kulları... deniliyor, anlıyor musun? Bunu derinlemesine kavramak gerek... yüzeysel olmaz! Ey, kullar... şükredin, hamdüsenalar edin Tanrı'ya! Sizin gibi kıvrak zekâlı insanlar... nasıl anlamaz bunu!

— Sizin de bildiğiniz gibi, –derdi Sitanov, büyük bir incelikle,– biz bu ilahiyi hiç beceremiyoruz.

— Pekâlâ, bırakalım!

Jiharev, alınmış gibi işinin başına geçerdi. Gerçekten işinin ehliydi: Bizans ve Fransız yöntemlerince yüzler çizebildiği gibi, İtalyan yöntemince de "şiirsel", pitoresk işler çıkarabilirdi. Larionoviç kiliselerden mihraplar için sipariş alırken ona danışırdı. Tasvirlerin orijinallerinden çok iyi anlardı. Başta Fyodorovskiy, Smolensk ve Kazan olmak üzere pek çok kiliseye ait aziz tasvirlerinin değerli kopyaları hep onun elinden geçerdi.

Tasvirlerin orijinallerini incelerken:

— Bu orijinaller elimizi kolumuzu bağlıyor, –diye söylenirdi.– Evet, resmen bağlıyor!

Atölyedeki önemine, ağırlığına karşın, öbür ustalar gibi burnu büyük değildi; çıraklara, bana, Pavel'e sevecen davranırdı. Bize ikonografi sanatını öğretmek isterdi, ondan başka kimsenin umurunda değildi bu.

Anlaşılması zor bir adamdı. Neşeli biri olduğu söylenemezdi; bazen bütün bir hafta dilini yutmuş gibi tek kelime etmeden çalışır, tanıdık tanımadık herkese, sanki onları ilk kez görüyormuş gibi şaşkın, yabancı gözlerle bakardı. Şarkı söylemeyi çok sevmesine karşın, bu dönemlerinde şarkı söylemediği gibi, söylenen şarkıları da sanki duymazdı. Herkes onu izler, kaş göz ederek birbirine onu gösterirken, o, önüne hafif verev koyduğu tasvir üzerine eğilirdi; bir ucu dizlerine dayanan tahtanın ortası da masanın kıyısına dayanırdı... Ve onun incecik fırçası, büyük bir özenle, iç dünyasına gömülmüş, kederli bir yüzü boyar durur. O anda kendisi de iç dünyasına gömülüp gitmiştir, kederlidir.

Birden, her sözcüğü tek tek vurgulayarak, biraz içerlemiş bir sesle konuşur:

— Takaddüm ne demek? Kıdemden gelir, takaddüm... zamanca ve mevkice ileride olma, önde bulunma demektir...

Atölye bir anda sessizleşir, herkes göz ucuyla Jiharev'den yana bakar, gülümser. Sessizlikte Jiharev'in tuhaf şeyler söylediği duyulur:

— O böyle koyun postu gocuk içinde değil, kanatlı tasvir edilmeliydi...

— Kiminle konuşuyorsun usta? –diye sorarlardı.

Susar; ya soruyu duymamıştır ya da karşılık vermek istememiştir. Sonra hâlâ süren sessizliğin içine yeniden onun sözleri dökülmeye başlar:

— Ermişlerin, din ululârının yaşamlarını bilmek gerek, ama bilen hani? Biz ne biliyoruz? Kupkuru, ruhsuz bir yaşamımız var... Ruh? Nerede ruh? Orijinaller... evet! Onlar, var. Ama yürek, yok...

Bu sözler, Sitanov dışında herkesi gülümsetir... ve gülümseyenlerden biri de her zaman zalimce bir sevinçle fısıldar:

— Görürsünüz, cumartesiye kafayı çeker...

Yirmi iki yaşlarında, uzun boylu, yuvarlak yüzlü, sakalsız, bıyıksız bir delikanlı olan Sitanov, kederli, ciddi bakışlarla bir köşeye bakar durur.

Yanılmıyorsam Kungur'daki Fyodorov Kilisesi bakiresinin kopyasını bitirdikten sonra Jiharev tasviri masanın üzerine bıraktı ve yüksek sesle, biraz da heyecanla:

— Anamızın tasviri bitti! –diye bağırdı.– Tüm insan dünyasının yüreğinden kopan acı gözyaşlarının içine akabileceği dipsiz bir kâsesin sen, ey Meryem Ana!

Ve atölyedekilerden rastgele birinin paltosunu omuzlarına atarak meyhanenin yolunu tuttu. Gençler gülüşüp ıslık çaldılar; yaşlıca olanlar, ardından imrenerek göğüs geçirdiler; Sitanov ise masaya yaklaşıp uzun uzun tasvire baktı, sonra:

— İçmeyip de ne yapsın? –dedi.– Çünkü yarattığı işten ayrılmaya, böylesi bir işi başkalarına vermeye yüreği dayanmıyor. Herkes anlayamaz bu acıyı...

Jiharev'in ayyaşlık nöbetleri hep cumartesiden başlardı. Onunkisi, hemen bütün ustalarda görülen ve adına usta ayyaşlığı diyebileceğimiz sıradan ayyaşlıklardan değildi. Jiharev'in ayyaşlık nöbetine girişi şöyle olurdu: Sabah bir pusula

yazıp onu Pavel'le bir yere gönderdikten sonra, öğleye doğru Larioniç'e:

— Ben bugün hamama gideceğim, –derdi.

— Uzun sürer mi?

— Hey Tanrım!

— Lütfen salıdan sonraya sarkmasın!

Jiharev, dazlak başını olur anlamında sallarken kaşları da hafifçe oynardı.

Hamamdan dönünce çok şık giyinirdi: Göğsüne beyaz yakalık takar, boynuna ince bir atkı atardı; atlas yeleği üzerine uzun gümüş kordonunu sallandırdıktan sonra atölyeden sessizce çıkıp giderken bana ve Pavel'e şu buyruğu verirdi:

— Akşama bütün atölye silinip süpürülsün... büyük masayı da kazıyıp tertemiz edin, sonra da güzelce yıkayın!

Bir anda herkesin ruh hali değişir, atölyede bayram havası esmeye başlardı: Herkes hamama koşar, temizlenir; yemekler çabucak yenirdi. Akşam yemeğinden sonra Jiharev görünürdü. Elinde çeşitli mezelerle, votka, bira ve şarap şişeleriyle dolu koca bir çuval; ardında, her türlü ölçüyü çirkinlik derecesinde aşan, akıl almaz irilikte bir kadın olurdu. Boyu belki iki metre vardı kadının. Atölyenin bütün sandalye ve tabureleri oyuncak gibi kalırdı onun yanında. Hatta yan yana durduklarında atölyenin en uzun boylusu Sitanov bile yeniyetme bir oğlan gibi görünürdü. Vücudu çok düzgündü kadının, ama göğüsleri, birer tepe gibi çenesine doğru yükselirdi. Hareketleri yavaş ve beceriksizceydi. Yaşı kırkın üzerindeyse de, kocaman at gözlerinin süslediği hareketsiz, tostoparlak yüzü kırışıksız ve diriydi. Küçücük ağzı, ucuz bebeklerinki gibi, yüzüne kalemle kondurulmuşa benzerdi. Yapmacık bir edayla gülümser, ikide bir geniş, sıcak avucunu uzatarak gereksiz şeyler söylerdi:

— Merhaba! Bugün hava soğuk. Sizin burada ağır bir koku var. Boya kokusu olsa gerek. Merhaba!

Gürül gürül sularıyla büyük bir ırmağı andıran bu sakin, güçlü kadına bakmak, doğrusu hoştu; ama hiç durmadan gereksiz ve bıktırıcı şeyler söyleyip durduğu için kadının konuşması insanın uykusunu getiriyordu. Bir şey söyleyecek oldu mu, önce hindi gibi kabarıyor, sonra da neredeyse kıpkırmızı denebilecek tombul yanaklarını iyice yuvarlaklaştırıyordu.

Gençler kıs kıs gülüyor, fısıldaşıyorlardı:

— Karı değil, lokomotif!

— Çan kulesi desene şuna!

Dudaklarını fiyonk gibi büzüp, kollarını göğsünün altında kavuşturarak masanın semaver bulunan köşesine oturur, temiz bakışlı at gözlerini herkesin üzerinde tek tek dolaştırmaya başlardı.

Herkes ona saygılı davranırdı, hatta gençler kendisinden biraz çekinirlerdi de. Bu kocaman bedene dalıp gitmiş bir gencin aç bakışları, kadının insanı sımsıkı saran bakışlarıyla karşılaşacak oldu mu, genç, hemen utanıp gözlerini yere indirirdi. Jiharev de konuğuna saygı gösterirdi: Onunla "siz" diye konuşur, "kumuşka"* diye seslenir ve bir şey ikram ederken yerlere dek eğilirdi.

— Rahatsız olmayın lütfen, –derdi kadın, tatlı tatlı.– Hep bir telaş, tedirginlik içindesiniz!

Kendisi alabildiğine sakindi. Dirseklerini iki yanına sımsıkı yapıştırdığı için, kollarının yalnızca dirsekten bileğe kadar olan bölümünü oynatır ve hareket ettikçe ispirto kokusuna çalan sıcak ekmek kokusu yayardı.

Papazların din büyüklerine övgüler sıralayan şiirler okumaları gibi, yaşlı Gogolev de heyecandan tıkanarak kadının güzelliğine övgüler düzerdi. Onu yüzünde tatlı bir gülümsemeyle dinleyen kadın, ihtiyar ne diyeceğini şaşıracak oldu mu, sözü ondan alıp başlardı kendi kendini anlatmaya:

— Açık konuşmak gerekirse genç kızlığımızda böyle güzel değildik. Kadın olduktan sonra kazandık bütün bunları.

---

* Vaftiz anne. (ç.n.)

Otuzumuza doğru o denli dikkat çekici, alımlı olmuştuk ki, soylular bile bize ilgi göstermeye başladı. Hatta il yöneticilerinin birinden çift atlı bir fayton sözü bile aldık.

Sarhoş, saçı başı dağınık Kapendyuhin, iğrentiyle baktığı konuk kadına, pek kaba bir soru yöneltiyor:

— Neye karşılık veriyor adam bu faytonu sana?

— Aşkımıza karşılık, elbette, –oluyor, konuğun yanıtı.

— Aşk... –diye mırıldanıyor, Kapendyuhin, şaşırmış.– Aşk neresinde bu işin be?

Kadın buna alabildiğine yalın bir karşılık veriyor:

— Bu kadar hoş bir delikanlı olarak aşkın ne olduğunu, nerede olduğunu siz elbette herkesten daha iyi bilirsiniz...

Atılan kahkahalardan atölye sarsılıyor.

— Daha beter bir şey değilse eğer, su katılmamış bir salak bu kadın! –diye homurdanıyor, Kapendyuhin'in kulağına eğilen Sitanov.– Bunun gibisini insan ancak can sıkıntısından patlayacak hale geldiğinde sevebilir...

İçkiden, Kapendyuhin'in yüzünde renk diye bir şey kalmamış... zeki gözlerinde kaygı dolu ışıklar çakıyor... şakaklarında boncuk boncuk ter taneleri... İhtiyar Gogolev, parmağıyla gözyaşlarını silerken, çirkin burnunu da oynatarak, soruyor:

— Senin kaç çocuğun vardı?

— Tek çocuğumuz vardı bizim...

Masanın üzerine bir lamba asılı. Sobanın olduğu köşede bir başka lamba daha var. Lambaların ışıkları cılız. Atölyenin koyu gölgeler altındaki köşelerinden, daha tamamlanmamış, bedenleri başsız tasvirler bakıyor. Ellerle başların çizileceği yerlerdeki kül rengi boşlukların görünüşü insanı ürpertiyor; ve bu durum, tasvirlerdeki kutsal bedenlerin, renkli giysilerinin içinden çıkıp bu mahzende gizemli bir şekilde yitip gittikleri izlenimini daha da güçlendiriyor. Cam küreler iyice yukarı kaldırılmış; tavanda, asılı oldukları çengellerde, mavimsi ışıklar saçarak duman katmanları arasında sallanıp duruyorlar.

Jiharev telaşla masanın çevresinde dönüp duruyor, herkese çeşitli ikramlarda bulunuyor. Dazlak kafası, bazen birine, bazen ötekine doğru eğiliyor; incecik parmakları sürekli oynuyor. Zayıflamış, yırtıcı kuş burnu daha da sivrileşmiş. Işığa yan durduğunda, burnunun kara gölgesi yanağına düşüyor.

Tüm atölyede yankılanan yüksek, temiz, tenor sesiyle:

— Dilediğinizce yiyin için, dostlarım! –diyor.

Kadınsa ev sahibesi havalarıyla:

— Niçin hep tedirgin, telaşlısınız, kumanyok*? Herkesin eli, iştahı, kendine göre; kimse yiyebileceğinden daha çoğunu yiyemez!

— Güzelce dinlenin, dostlar! –diye bağırıyor Jiharev, heyecanla.– Hepimiz Tanrı'nın kullarıyız dostlarım! Hadi hep birlikte "Şükürler Olsun"u söyleyelim...

Ancak, votkadan ve yenilen yemeklerden herkes iyice gevşediği ve sarhoş olduğu için "Şükürler Olsun"u söylemeyi başaramıyorlar. Kapendyuhin'in elinde çift tuş dizili bir armonika var; karga gibi kapkara ve ciddi bir delikanlı olan Viktor Salautin de tefi alıyor ve tefin gergin derisi üzerinde parmaklarını gezdirmeye başlıyor. Teften çıkan boğuk seslere, zillerin ateşli çınlamaları eşlik ediyor.

— R-rus dansı! –diye bağırıyor Jiharev.– Kumuşka, buyurun!

— Ah! –diye hafifçe inliyor kadın, yerinden kalkarken.– Hiç rahat değilsiniz... sürekli bir heyecan, telaş içindesiniz!

Sonra salonun açıklık yerine yürüyor ve bir saat kulesi gibi orada dikiliyor. Üzerinde genişçe bir kahverengi etekle, patiskadan sarı bir bluz var; başında da kırmızı bir başörtüsü.

Armonikadan coşkulu bir ezgi yükseliyor, tefin zilleri çınlarken, derisi, sanki ağır ağır iç geçiriyormuş gibi boğuk sesler çıkarıyor. Dinlemesi hiç hoş olmayan bir ses bu; ka-

---

* Vaftiz baba. (ç.n.)

fayı oynatmış birinin ağlayıp inleyerek kafasını duvara vurmasına benziyor.

Jiharev dans etmesini bilmiyor. Yapabildiği tek şey, ışıl ışıl boyalı çizmelerinin topuklarını yere vurarak ayak değiştirmek ve keçi gibi zıplamak. Üstelik bunları yaparken ezgiye, müziğin ritmine hiç uymuyor. Bacakları sanki kendisinin değil... bedenin kıvrılışları çok çirkin... örümcek ağına düşmüş bir arının ya da yakalanmış bir balığın çırpınışlarına benzeyen ve izlemesi insana hiç keyif vermeyen, sevimsiz hareketler... Ama herkes, hatta kafayı iyice bulanlar bile dikkatle onu izliyor: Onun kramp girmişçesine kasınçlı çırpınışlarını, el kol hareketlerini ve yüzündeki ifadeyi. Jiharev'in yüz ifadesi şaşılacak bir hızla değişiyor: Sevecen ve utangaçken, bir bakıyorsunuz gururlu bir yüz oluvermiş; sonra birden kaşlar çatılmış, ciddi, asık bir yüz! İşte, şu anda da, bir şeye çok şaşırmış bir yüz ifadesi... bir an gözlerini yumuyor... ve gözlerini yeniden açtığında, yüzü bu kez derin bir hüznü yansıtıyor... Derken, yumruklarını sıkıp kadına sokuluyor ve birden ayağını yere vurarak kadının önünde diz çöküyor; kolları genişçe iki yana açılmış, kaşları yukarıda, yüzünde candan bir gülümseme... Kadın sevecen bir gülümsemeyle onu yukarıdan aşağı süzüyor ve usulca uyarıyor:

— Yorulacaksınız, kumanyok!

Bu dokunaklı sahneden duygulanarak gözlerini yummak istiyor, ama üçlük mangır büyüklüğündeki gözleri bir türlü kapanmıyor. Bu sırada yüzü kırışıyor, çirkinleşiyor.

O da bilmiyor dans etmeyi. Tek yaptığı o kocaman bedenini usul usul sallamak ve o arada belli belirsiz birkaç adım atmak. Sol elinde, tembel tembel salladığı bir mendil var. Sağ eli, belinde; bu da onu dev boyutlu bir testiye benzetiyor.

Jiharev ise sürekli değişen çelişkin yüz ifadeleriyle bu taştan kadının çevresinde dönüyor; tek kişi değil de, on değişik adam dönüyor sanki kadının çevresinde: Biri sessiz,

mazlum; öbürü öfkeli, korkutucu; üçüncüsü, bunun tam tersi: Kendisi bir şeyden korkmuş gibi, hafifçe inliyor ve fark ettirmeden bu devanası kadından kaçıp kurtulmak istiyor. Ve işte bir başkası daha ortaya çıkıyor: Ağzını genişçe açıp dişlerini gösteriyor ve yaralı bir köpek gibi kasınçlı hareketlerle eğilip bükülüyor. Bu sıkıcı ve çirkin dans benim içimi karartıyor; askerlerle, çamaşırcı ve aşçı kadınlarla, köpekler gibi çiftleşmelerle ilgili son derece sevimsiz, kötü birtakım anılarımı canlandırıyor.

Sidorov'un usulca söylediği şu sözleri, örneğin:

— Bu işte herkes yalan söylüyor, çünkü bu böyle bir iş... kimse kimseyi sevmiyor, yalnızca eğleniyor... herkes için büyük bir utanç bu.

"Bu işte herkes yalan söylüyor"a inanmak istemiyorum. Bu doğruysa Kraliçe Margot'yu nasıl açıklayacağız? Jiharev de kuşkusuz yalan söylemiyor. Sonra, Sitanov... onun bir "sokak kadını"nı sevdiğini, kadının da ona utanılacak bir hastalık bulaştırdığını biliyorum... Ama Sitanov, arkadaşlarının kadını dövmesini tavsiye etmelerine karşın, onu hiç dövmediği gibi, tam tersine kadına bir oda kiraladı, onu tedavi ettiriyor ve ondan hep sevecen, sıkılgan söz ediyor.

Devanası kadın, yüzünde anlamsız bir gülümseme, elindeki mendili sallayarak sürekli olduğu yerde sallanıyor; Jiharev ise, kramp geçiriyormuşçasına, kasınçlı hareketlerle kadının çevresinde zıplayıp duruyor. Onlara bakıyor ve düşünüyorum: Tanrı'yı aldatan Havva Anamız da acaba şu kadanaya mı benziyordu? Devanasına karşı içimde karşı konulmaz bir tiksinti yükseliyor.

Karanlık duvarlardan, yüzleri olmayan tasvirler bakıyor. Gecenin karanlığı camlara abanmış. Atölyenin boğucu havasında lambalardan donuk bir ışık dökülüyor. Dikkatle kulak kabartınca, ağır ayak sesleri ve konuşmalar arasında, bakır lavabodan bulaşık teknesine damlayan suyun telaşlı tıpırtıları duyulabiliyor.

Kitaplarda okuduklarımdan ne kadar uzak bir hayat! Korkunç bir uçurum var aralarında. Sonunda herkesin canı sıkılmış gibi. Kapendyuhin armonikayı Salautin'in eline tutuşturup:

— Sıra sende! –diye bağırıyor.– Şöyle kıvrak bir şeyler çal!

Ve dans etmeye başlıyor, Kapendyuhin, Çingene Vanka gibi, uçarcasına... Sonra Pavel Odintsov'la Sorokin coşkulu danslarıyla ona katılıyorlar. Veremli Davidov bile ayaklarını döşemeye sürte sürte birtakım hareketler yapıyor ve atölyeyi dolduran toz, sigara dumanı, geniz yakan votka kokusu ve nedense hep kötü tabaklanmış deri gibi kokan isli sucuk kokusundan sürekli öksürüyor.

Dans ediyor, şarkı söylüyor, bağırıp çağırıyorlar, ama kimse eğlendiğini unutmuyor... sanki herkes birbirine sınav veriyor, birbirine ne kadar hünerli ve yorulmaz biri olduğunu göstermeye çalışıyor.

Kafayı bulan Sitanov yanındakilere dönüp dönüp hep aynı soruyu soruyor:

— Böyle bir kadın sevilebilir mi? Olacak şey mi bu?

Dokunsan ağlayacakmış gibi.

Larioniç sivri kemikli omuzlarını kaldırarak ona yanıt veriyor:

— Nesi var kadının? Bundan iyisi can sağlığı! Hem sana ne?

Herkesin üzerine konuştuğu iki kişi kimseye sezdirmeden ortadan kayboluveriyor. Jiharev iki üç gün sonra atölyeye dönecek, hamama gidecek ve iki hafta boyunca köşesine çekilip, ağzını açmadan, ağırbaşlı, azametli, oturup çalışacaktır.

Mavimsi gri gözleriyle atölyeyi tarayan Sitanov:

— Gitmişler galiba? –diyor kendi kendine.

İhtiyarların yüzüne benzediği için yüzü pek güzel değil Sitanov'un, ama gözleri ışıl ışıl, bakışları iyilik dolu.

Sitanov bana dostça davranıyor; bunu kalın şiir defterime borçluyum. Sonra, Sitanov, Tanrı'ya da inanmıyor. Ama atölyede Larioniç dışında kimlerin Tanrı'yı sevdiğini ve ona inandığını anlamak çok zor. Herkes Tanrı'dan hoppa, alaycı bir dille söz ediyor, tıpkı atölyenin sahibi kadından söz ettikleri gibi. Buna karşın hepsi öğle ya da akşam yemeğine oturduğunda haç çıkarıyor, yatmadan önce dua ediyor, yortularda da kiliseye gidiyor.

Sitanov bunların hiçbirini yapmıyor, bu yüzden de ona inançsız diyorlar.

— Tanrı diye bir şey yoktur, –diyor Sitanov da.

— Peki bütün bu varlıklar nereden gelmiş?

— Bilmiyorum...

Bir gün ona "Nasıl yani Tanrı yoktur?" diye soruyorum.

— Biliyor musun, Tanrı, yükseklik demektir, –diyor ve uzun kolunu başının iyice üzerine kaldırıyor; sonra kolunu aşağı, dizlerinin düzeyine kadar indirerek ekliyor:– İnsan, alçaklık demektir! Doğru mu? Oysa, senin de bildiğin gibi kitapta "İnsan, Tanrı'nın suretinde Tanrı'ya benzer yaratılmıştır" deniyor! Gogolev kimin suretinde, kime benziyor?

Bu beni altüst ediyor. Gogolev olacak iğrenç, sarhoş ihtiyar, yaşına başına bakmadan Onan'ın günahını işleyebiliyor... Sonra, Vyatka'lı küçük er Yermohin ve ninemin kız kardeşi aklıma geliyor... Tanrı'ya benzer en ufak bir yanları var mıydı bunların?

— Herkesin bildiği gibi, insanlar domuzdur, –diyor Sitanov, hemen ardından da beni avutuyor:–Üzülme Maksimiç, elbette iyi insanlar da var!

Arkadaşlığı sıkıntısız, kolay, rahat bir insan, Sitanov. Bilmediği bir şey oldu mu açıkça söylerdi:

— Bilmiyorum, hiç düşünmediğim bir şey bu.

Bu da benim için yepyeni bir durumdu, çünkü onu tanıyana dek karşılaştığım insanların hepsi her şeyi biliyor, her şey üzerine uzun uzun konuşabiliyordu.

Defterinde ruha dokunan, etkileyici, güzel şiirlerin yanında, insanı utandıran, edepsiz, pis şiirlerin de bulunması tuhafıma gidiyordu. Kendisine Puşkin'den söz ettiğimde, defterini açıp bana ozanın "Gavriliada" şiirini gösterdi.

— Puşkin'i ne yapacaksın! Yalnızca bir muzip o, Maksimiç. Ama bak Benediktov dedin mi, duracaksın!

Sonra gözlerini yumarak usulca okurdu:

İşte güzeller güzeli bir kadın
Ve büyüleyici göğüsleri onun...

Ve nedense şu üç dizeye özel bir önem verir, gurur dolu bir sevinçle okurdu:

Ama bir kartalın bile bakışları
Bu kızgın kapıları aşamaz
Aşıp, o kalbe bakamaz!

— Anlıyor musun?

Onu bu kadar mutlu eden bir şeyi anlamadığımı söyleyebilmem çok zordu!

XIV

Atölyedeki işim zor değildi. Sabah herkes uyurken, ustaların semaverini yakmak ilk görevimdi; onlar mutfakta çaylarını içerken, Pavel'le birlikte atölyeyi silip süpürür, boyalar için yumurtaların akını sarısından ayırırdık. Sonra ben dükkâna geçerdim. Akşamları ustalar beni boyaları toz haline getirmeye ve ustalıklarını "izlemeye" zorlarlardı. Bu ustalık "izleme" işi başlangıçta ilginç geldiyse de, çok geçmeden ustaların hemen hepsinin, pek çok parçaya bölünmüş işlerini hiç sevmediklerini, yaptıkları işten dehşetli sıkıldıklarını anladım.

Akşamları yapacak bir işim olmadığı için insanlara vapurlarda geçen hayatımı, kitaplarda okuduğum değişik şeyleri anlatıyordum; giderek, kendim de pek fark etmeden, hikâye anlatıcılığı ve okuyuculuk gibi özel bir yerim oldu atölyede.

Buradaki herkesin benden daha az şey gördüğünü ve bildiğini anlamam uzun sürmedi; ustaların her biri daha çocukluklarından yaptıkları işle ilgili daracık bir kafes içine oturtulmuşlar ve bir daha da oradan hiç ayrılmamışlardı. Atölyede Moskova'yı gören tek kişi vardı: Jiharev. Azametli bir edayla ve nedense yüzünü de hafif asarak şöyle derdi:

— Moskova'da kimsenin gözünün yaşına bakmazlar... Orada gözünü dört açacaksın!

Öbürleri ancak Şuya ve Vladimir'e kadar gitmişlerdi. Söz Kazan'a geldi mi, bana sorarlardı:

— Çok Rus var mı Kazan'da? Kilise var mı?

Perm, onlara göre Sibirya'daydı. Sibirya'nınsa Urallar'ın ötesinde olduğuna inanmıyorlardı.

— Levrek ve mersinbalığını Hazar Denizi'nden getirmiyorlar mı? Öyleyse Urallar, deniz kıyısında!

İngiltere'nin okyanusların ötesinde bir ülke, Bonaparte'ınsa Kaluga'lı bir soylu ailenin oğlu olduğunu iddia ettiklerinde, yoksa bunlar benimle alay mı ediyorlar diye geçerdi aklımdan. Onlara gözümle gördüğüm şeyleri anlattığımda sözlerimi kuşkuyla dinler, bana pek inanmazlardı. Ama hepsi de korkunç masallara, karmaşık olaylara düşkündü. Hatta yaşını başını almış olanları bile, açıkça, uydurma şeyleri, gerçeğe tercih ediyordu. Olaylar ne kadar inanılmazsa, öykü ne kadar hayal gücüne dayanıyorsa, beni o kadar dikkatle dinlediklerini fark etmiştim. Genel olarak gerçeklik onları ilgilendirmiyordu; içinde bulundukları yoksulluğu ve çirkinliği görmek istemiyor, geleceğe ilişkin hülyalara dalıyorlardı.

Hayatla kitap arasındaki çelişkiyi bütün keskinliğiyle hissettiğim için bu beni iyice şaşırtıyordu. İşte, önümde canlı birtakım insanlar vardı: Smuriy, ateşçi Yakov, gezgin Aleksandr Vasilyev, Jiharev, çamaşırcı Natalya... ve bunların hiçbiri kitaplarda yoktu.

Davidov'un sandığından bazı kitaplar bulduk: Golitsinskiy'in lime lime olmuş birtakım öykü kitaplarıyla, Bulgarin'in "İvan Vıjigin"i ve Baron Brambeus'un bir cildi de vardı bunlar arasında. Bu kitapları atölyedekilere yüksek sesle okudum, herkesin çok hoşuna gitti. Larioniç de:

— Bu okumalar kavga gürültüyü önlüyor, bu iyi bir şey, –dedi.

Sürekli yeni kitaplar arıyor, bulduğum kitapları akşam atölyedekilere okuyordum. Ne güzel akşamlardı! Sanki ge-

ceymişçesine atölyeye çöken sessizlik... Masaların üzerinde beyaz, soğuk yıldızları andıran cam küreler... ve masa çevresindekilerin bunların ışıklarıyla aydınlanan saçlı-saçsız kafaları, sakin ya da kaygılı yüzleri... Kitabın yazarına ya da kahramanına yönelik apansız yükseliveren bir övgü haykırışı... İnsanlar öyle dikkatli, uysal, hoşlar ki, bu halleriyle hiç kendilerine benzemiyorlar. Ve ben onları bu saatte çok seviyorum; onlar da bana karşı öyle iyiler ki, kendimi olmam gereken yerde hissediyorum.

— Kitaplarla birlikte buraya bahar geldi sanki, --dedi bir gün Sitanov.– Uzun süren bir kışın ardından pencerelerin ilk kez temizhavaya açılması gibi...

Kitap bulmak kolay değildi. Halk kütüphanesine üye olmak da aklımıza gelmemişti. Yine de ne yapıp ediyor kitap buluyordum: Her yere, herkese başvuruyor, dileniyor, yalvarıyordum. Bir gün kentimizin itfaiye komutanı bir Lermontov cildi verdi ve ben böylece şiirin gücüne, onun insanları nasıl derinden etkilediğine tanık oldum.

Hiç unutmuyorum, "İblis"in daha ilk dizelerini okuyordum ki, önce kitaba, sonra benim yüzüme bir göz atan Sitanov, fırçasını masanın üzerine bıraktı, uzun kollarını dizlerinin arasına sarkıtarak, yüzünde bir gülümseme, oturduğu yerde sallanmaya başladı. O sallandıkça altındaki sandalye gıcırdıyordu.

— Arkadaşlar, sessiz olun, --diye uyardı Larioniç; o da elindeki işi bırakmış, benim kitap okuduğum yere, Sitanov'un masasına doğru geliyordu.

Hem tatlı hem de içimi acıtan bir heyecan duyuyordum Lermontov'un bu epik şiirinden. Sık sık sesim kopuyor, gözlerime dolan yaşlardan satırları iyi göremiyordum. Ama beni asıl heyecanlandıran şey, atölyede hissettiğim boğuk, belli belirsiz kımıltıydı: Sanki bir mıknatıs insanları bana doğru çekiyormuş gibi bütün atölye usulca kımıldıyordu. İlk bölümü bitirdiğimde hemen herkes, kimi birbirine yaslan-

mış, kimi birbirini kucaklamış, kiminin yüzü gülüyor, kiminin kaşları çatık, masanın çevresinde toplanmıştı.

— Oku, oku! –dedi Jiharev, başımı kitaba doğru eğerek.

Okuma bitince kitabı aldı, kapağına baktı, sonra koltuğunun altına sokuşturdu:

— Bir kez daha okumak gerek bunu! –dedi.– Yarın bir daha okursun. Ben kitabı saklayacağım.

Masasına çekildi, Lermontov'u çekmecesine kilitleyip fırçasını aldı, işini yapmaya başladı. Atölyeden çıt çıkmıyordu. İnsanlar sessizce kendi masalarına doğru çekildiler. Sitanov pencereye gitti, alnını cama dayayıp kımıltısız öylece kaldı. Jiharev, fırçasını yeniden masaya bırakarak, sert bir sesle:

— Tanrı kulları! –dedi.– Azizlerin hayatı denilen şey, budur işte!

Omuzlarını kaldırıp boynunu içeri çekti ve:

— Hatta ben şu anda İblis'in resmini bile yapabilirim, –dedi:– Beden kara, kıllı; kanatlar sülüğen sürmüşsün gibi, ateş kırmızısı... yüz, eller ve ayaklar mavimsi beyaz, ay ışığı altındaki kar gibi...

Neredeyse akşam yemeğine kadar onda pek görülmeyen bir gerginlikle, sinirli, tedirgin, taburesinde dönüp durdu; parmaklarıyla oynadı, İblis, kadınlar, Havva Anamız, cennet ve azizlerin işledikleri günahlar üzerine anlaşılmaz bir şeyler mırıldandı.

— Bunların hepsi doğru! Azizler, günahkâr kadınlarla günaha girerlerse, temiz ruhlarla günah işlemek de İblis için bir onur olur...

Onu sessizce dinlediklerine bakılırsa, ötekiler de, benim gibi, konuşmak istemiyorlardı. Herkes ikide bir saate bakarak isteksizce çalışıyordu. Saat dokuzu çalınca hep birlikte işlerini bıraktılar.

Sitanov'la Jiharev avluya çıktı; ben de arkalarından gittim. Sitanov, yıldızlara bakarak mırıldandı:

Boşluktaki yıldızlar gibi,
Ordan oraya göçen kervanlar...

— Böyle bir şeyi uydurmak mümkün değildir!

Hava korkunç soğuktu; Jiharev, ürpererek:

— Ben tek kelime hatırlamıyorum, –dedi.– Hiçbir şey hatırlamıyorum, ama onu görüyorum! Şaşılacak şey doğrusu, adam bizi şeytana bile acımak zorunda bıraktı! Acıdık şeytana, değil mi?

— Acıdık, –diye onayladı onu, Sitanov.

— İnsanın nelere kadir olduğunu gör! –dedi Jiharev, hiç unutamayacağım bir tonlamayla.

Sofaya girdiğimizde beni uyardı:

— Maksimiç, dükkânda kimseye bu kitaptan söz etme. Kesin yasak kitaptır bu!

Sevinmiştim; günah çıkarırken papazın bana okuyup okumadığımı sorduğu kitaplar demek bunlardı?

Her zaman bağıra bağıra konuşularak, gürültü patırtı içinde yenen akşam yemeği, bu kez sanki herkesi düşünmeye zorlayan vahim bir şeyler olmuş gibi, sessiz, keyifsizce yenildi. Sonra, herkes yatmak için yerlerine çekilince Jiharev kitabı çıkararak:

— Şunu bir daha okusana! –dedi.– Acele etmeden ama... tane tane!

Yatağından sessizce kalkan birkaç kişi, yarı çıplak halde masanın başına büzüşüp oturdu.

Okumam bitince Jiharev yine parmaklarıyla masanın üzerinde trampet çalarak:

— İşte size azizlerin hayatı! –dedi.– Eh, İblis, İblis... Ne dersin, kardeş?

Omzumun üzerinden sarkıp kitaptan bir şeyler okuyan Sitanov, gülümseyerek:

— Bunu defterime yazacağım, –diye mırıldandı.

Jiharev kalktı, kitabı masasına götürürken birden durdu ve bir şeye içerlemiş gibi kırık, titrek bir sesle konuşmaya başladı:

— Daha gözleri bile açılmamış köpek yavrularından farkımız yok... hiçbir şeyin nedenini bilmiyoruz... Ne Tanrı için gerekliyiz ne şeytan için... Ne biçim kullarız biz? İbrahim, Tanrı'nın kuluydu, Tanrı onu karşısına alıp konuştu; Musa'yla da konuştu... Hatta Musa'ya adını Tanrı verdi, senin adın Musa olsun, dedi... demek ki bunlar Tanrı'nın adamlarıydı... Peki, biz? Biz neyiz... kimin nesiyiz?

Kitabı çekmeceye kilitledi; giyinmeye başladı:

— Meyhaneye geliyor musun? –diye sordu, Sitanov'a.

— Sevgilime gideceğim ben, –dedi, Sitanov, usulca.

Onlar gidince kapının hemen önüne, yere, Pavel Odintsov'un yanına uzandım. Pavel uzunca bir süre yattığı yerde dönüp durdu, burnunu çekti, sonra birden hıçkırmaya başladı.

— Neyin var? –diye sordum.

— Öyle acıyorum ki bu adamlara! –dedi.– Dört yıldır birlikteyiz... hepsini yakından tanıyorum...

Ben de acıyordum bu adamlara. İkimiz de uzunca bir süre uyuyamadık; atölyedekilerin her birinde, bizim çocuk yüreklerimizi burkan iyi özellikler bularak bunlar üzerine fısıldaştık durduk.

Pavel Odintsov'la aramız çok iyiydi. Kendisi sonraları çok iyi bir tasvir ustası olduysa da bu durum ne yazık ki uzun sürmedi. Otuzuna doğru felaket bir şekilde içmeye başladığını duyduğum Pavel Odintsov'a çok sonraları Moskova'da, Hitrov pazarında rastladım; artık yersiz yurtsuz bir serseriydi... bu yakınlarda da tifüsten öldüğünü öğrendim. O yıllarımda bile öyle çok iyi insanın yok yere ölüp gittiğine tanık oldum ki, bunları hatırlamak bile şimdi bana korkunç geliyor! Herkes yaşar, yıpranır ve ölür; bu doğal bir durumdur. Ama dünyanın hiçbir yerinde insanlar bizde, Rusya'da olduğu kadar çabuk ve anlamsız bir şekilde tükenip yok olmazlar.

Atölyede çalıştığımız sıra Pavel benden iki yaş büyüktü. Toparlak kafalı, yürekli, akıllı, dürüst bir çocuktu. Yetenekliydi de; çok güzel kuş, kedi, köpek resimleri yapardı. Ustaların karikatürlerini yapmakta da üstüne yoktu; onları nedense hep kanatlı olarak gösterirdi. Sitanov, tek bacağı üzerinde kara kara düşünen bir suçlulluğu; Jiharev, ibiği kopmuş, tüyleri yolunmuş, karanlıkta dikilen bir horoz; hasta Davidov ise ürkünç bir kızkuşuydu. Ama en başarılı olduğu tip, yaşlı kakmacı Gogolev'di; kocaman kulaklı, gülünç burunlu, kısacık bacaklarının her birinin ucunda altı tırnak bulunan bir baykuş olarak çizerdi onu. Yuvarlak, esmer yüzünde beyaz halkalar halinde ışıyan gözlerinin ortalarına mercimeği andıran gözbebekleri enine oturtulmuştu; bu da yüze hem müthiş canlılık veriyor, hem de iğrenç bir anlam katıyordu.

Çizdiği karikatürleri gösterdiğinde ustalar Pavel'e kızmazlardı. Ama yaşlı Gogolev'in karikatürü ustaların hepsinin üzerinde epey tatsız bir etki yarattığı için, sanatçıyı sertçe uyarmak zorunda kaldılar:

— Sen en iyisi yırt onu... ihtiyar görürse canına okur!

Her zaman sarhoş, pis pis kokan, adeta küf bağlamış bir adamdı ihtiyar. Aşırı derecede dindar ve inanılmaz kötü yürekliydi. Atölyedeki herkesi tezgâhtara gammazlardı; patron kadının, yeğeniyle evlendirmeyi planladığı tezgâhtarsa kendini şimdiden dükkânda ve atölyede çalışan herkesin patronu gibi görüyordu. Bütün atölye nefret ederdi tezgâhtardan; ama korkarlardı da, bu yüzden Gogolev'den de korkarlardı.

Kendine sanki Gogolev'e bir an bile huzur vermemek gibi bir amaç edinen Pavel, yapıp ettikleriyle adamı canından bezdiriyordu. Ben de elimden geldiğince bu işte ona yardım ediyordum. Atölyedekiler, Gogolev'i zor duruma düşüren acımasız, kaba oyunlarımız ve her türden zıpçıktılıklarımızla eğleniyor ama bizi uyarmayı da görev biliyorlardı:

— Bakın, çocuklar, Hamamböceği bir enselerse sizi kötü dayak yersiniz!

Atölyenin tezgâhtara taktığı addı "Hamamböceği".

Ama bizim bu uyarılara aldırdığımız yoktu. Kakmacı uyurken yüzünü boyuyorduk. Bir gün de sızmışken burnunu yaldız boyayla boyadık; tam üç gün süngeri andıran burnunun çukurlarındaki yaldız kalıntılarını çıkaramadı. Ama ihtiyarı çileden çıkarmayı başardığımızda ben vapuru ve Vyatka'lı küçük askeri hatırlar, müthiş üzülürdüm. Yaşı ileri olmasına karşın Gogolev güçlü bir adamdı; boş bulunduğumuz bir anda üzerimize atılıp bizi yakalar ve esaslı döverdi; sonra da gidip patron kadına şikâyet ederdi.

Patronumuz da her gün içerdi, bu yüzden de her zaman iyi yürekli, neşeliydi. Bizi korkutmak için şiş elleriyle masaya vurup bağırırdı:

— Sizi gidi küçük şeytanlar, gene mi yaramazlık! Yaşlı başlı bir ustaya nasıl saygısızlık edersiniz! Bardağına şarap diye madeni yağı siz mi koydunuz?

— Biz koyduk, ama...

Patron bu sözlerimize şaşırdı:

— Tanrım, bir de itiraf ediyorlar! Sizi lanet olasıcalar... Yaşlılara saygı göstermezsiniz ha!..

Bize, defolun gözüm görmesin sizi diye bağırır, akşam da olup bitenleri tezgâhtara anlatırdı. Tezgâhtar beni sertçe azarlardı:

— Bana baksana sen, senin gibi kitap okuyan, hatta kutsal kişilerle ilgili kitapları okuyan biri nasıl böyle yaramazlıklar yapabilir, ha? Bak, karışmam kardeş!

Patronumuz, yapayalnız bir kadındı; ona acımamak, haline bakıp duygulanmamak elde değildi. Bazen likör içip pencerenin önüne oturur, şarkı söylerdi:

Ne bana acıyan biri var,
Ne benim acıdığım biri,
Derdimi kimseler bilmiyor,
Kime dökeyim derdimi!

Ardından hıçkıra hıçkıra ağlar, yaşlılara özgü titrek bir sesle inlerdi:

— U-u-u...

Bir gün kendisini elinde bir çanak sıcak sütle, merdiven başında gördüm; birden bacakları çözülüvermiş gibi olduğu yere çöktü, sonra da süt dolu çanak kucağında, ağır bedeniyle basamaklardan kaya kaya merdivenden inmeye başladı. Çanakta çalkalanan süt üzerine sıçrıyor, yaşlı kadınsa elini uzatıp öfkeyle çanağa bağırıyordu:

— Ne oluyorsun iblis? Dursana durduğun yerde!

Aslında şişman değildi, ama pelte gibiydi; yumuşak, pörsümüş. Aşırı yemekten ağırlaşmış, artık fare avlayamayan, ama başarı ve zevk dolu geçmiş günlerini hatırlayarak yalnızca tatlı tatlı mırlayan yaşlı bir kediye benziyordu.

Sitanov, gözlerini kısıp, dalgın dalgın:

— Burası, –dedi,– bir zamanlar aklı başında, çalışkan bir adamın yönettiği büyük bir işletmeydi. Şimdiyse çalışıp ürettiğin her şey Hamamböceği'ne akıyor. Çalışan sensin, parsayı toplayan başkası! Bunları düşünürken birden kafada bir zemberek kopuyor sanki: İşine de, çalışmasına da tükürmek ve damda sırtüstü yatarak yaz boyu gökyüzünü seyretmek istiyor insan...

Sitanov'un düşüncelerini benimseyen Pavel Odintsov da tıpkı yetişkinler gibi sigara sarıp tüttürürken Tanrı, sarhoşluk, kadınlar ve birilerinin çalışıp çabalayarak var ettiği bir şeyin, onu anlamayan ve ona hak ettiği değeri vermeyen başkalarınca yok edilmesi üzerine felsefe yapıyordu. Böyle anlarda sivri, sevimli yüzü kırışır, yaşlanırdı; yerde, yatağının üzerinde dizlerini kucaklayarak otururken pencerelerin lacivert karelerine, ağır kar birikintisi altında ezilmiş samanlık damına ve kış göğünün yıldızlarına dalar giderdi.

Ustaların kimi horluyor, kimi kendi kendine homurdanıyor, kimi de tıkanırca sayıklıyor. Ocağın yanındaki ranzasında yatmakta olan Davidov, hayatının geri kalanını ök-

sürüyor. Köşede "Tanrı kulları" Kapendyuhin, Sorokin ve Perşin, uyku ve içki mahmurluğuyla, bedenleri zincirlenmiş gibi birbirine yapışık, yattıkları yerde yuvarlanıp duruyorlar. Yüzleri, elleri kolları olmayan tasvirler duvarlardan bize bakıyor. İçerinin havası dayanılır gibi değil; keskin bir bezir-yağı ve çürük yumurta kokusuyla, tahtaların aralıklarında birikerek zaman içinde ekşiyen çamurun kokusu, soluk almayı zorlaştırıyor.

— Ah Tanrım, bunlara nasıl acıyorum, nasıl! –diye fısıldıyor kulağıma Pavel.

Bu insanlara acıma, beni de giderek kaygılandıran bir duygu. Daha önce de söylediğim gibi, atölyedeki bütün ustaları ben de, Pavel de çok iyi insanlar olarak görüyorduk. Ne var ki hayat kötü ve inanılmaz sıkıcıydı; onlara layık bir hayat değildi. Evlerden ağaçlara, yeryüzünde her şeyin şiddetli kış fırtınasıyla sarsıldığı, her şeyin uluduğu, ağladığı, Büyük Perhiz'i haber veren çanların bile derin bir kederle uğuldadığı günlerde, atölyeye de kurşun gibi ağır bir bezginlik çöker, insanları ezip, onlardaki canlı her şeyi yok ederdi. Bu kahredici bezginlik insanları meyhanelere ve kadınlara yönlendirirdi; votka gibi kadınlar da onların kendilerinden geçmelerinin, her şeyi unutmalarının aracıydı.

Böyle gecelerde kitaplar da bir işe yaramadığı için Pavel ve ben insanları kendi yöntemlerimizle eğlendirmeye çalışıyorduk. Yüzümüze is karası ve çeşitli boyalar sürüp, tüyler, pamuklar yapıştırarak kendi yazdığımız birtakım güldürüleri oynuyor, insanları neşelendirmeye çalışarak bezginlik ve can sıkıntısına karşı yiğitçe savaşıyorduk. İki kişinin karşılıklı konuşmalarıyla aktarılan bir oyun metni haline getirdiğim "Büyük Petro'nun Hayatını Kurtaran Askerin Öyküsü"nü, oyunlarımız için sahne olarak kullandığımız Davidov'un ranzasına tırmanıp oynarken, hayali İsveçlilerin kellelerini büyük bir şamatayla uçurmamıza seyircilerimiz kahkahalarla gülüyorlardı.

Ama en beğendikleri, Çin Şeytanı Tsingi Yu-Tung söylencesiydi. Aklına iyilik yapmak esen bahtsız şeytanı, Paşka canlandırıyordu. Oyunun geri kalanı tümüyle benim üzerimdeydi: Oyundaki bütün kadın, erkek rollerini; eşyaları, iyilik meleğini, hatta Çin şeytanının her biri başarısızlıkla sonuçlanan iyilik girişimlerinden sonra bitmiş, tükenmiş bir halde üzerine oturup dinlendiği taşı bile ben oynuyordum.

Seyirciler kahkahalar atıyor, bense onları güldürmenin bu kadar kolay olmasına şaşıyordum. Bu işin böylesine kolay olması bana burukluk veriyordu.

— Sizi maskaralar... Sizi palyaçolar! --diye bağırıyorlardı bize.

Ama zaman içinde bu insanların hüzne sevinçten daha yatkın oldukları duygusu giderek zihnimi daha çok meşgul etmeye başladı.

Bizde neşe kendi başına var olamadığı gibi, ona salt neşe olarak değer de verilmez; derin Rus hüznünü bir parça olsun yatıştırabilmek için, neşeyi, gömülü bulunduğu derinliklerden özel çabalarla çekip çıkarmak gerekir. Kendi başına var olamayan neşede, neşeye özgü bir iç gücün olup olmadığı kuşkuludur ve bu kuşku, neşenin neşe olarak varoluşundan değil, hüznü bertaraf etmek amacıyla çağrılmış olmasından kaynaklanır.

Ve çoğu kez Rus neşesinin, hiç beklenmedik ve anlaşılmaz bir şekilde acımasız bir dövüşe dönüştüğü görülür. Adam, elini ayağını bağlayan zincirleri kırar gibi dans ediyordur; derken birdenbire içindeki canavarı salıverir ve... bir canavar kederiyle yanındaki, yöresindeki herkesin, her şeyin üzerine saldırır, ısırır, paralar, yıkar, yok eder...

Dışarının dürtüklemesiyle ve ıkına sıkına ortaya çıkan bu neşe, açıkçası benim sinirime dokunuyordu. Bunun yarattığı öfkeyle adeta kendimden geçerek hayal gücümün o anda yarattığı bir şeyler anlatmaya ve oynamaya başlıyordum: Tek istediğim, insanlarda gerçek, özgür ve zorlanmadan,

kolayca ortaya çıkıveren bir neşe yaratmaktı! Bu yolda bir şeyler başardığımda beni övüyorlardı; onlarda şaşkınlık yaratıyordum. Ama sarstığımı sandığım hüzün bir süre sonra ağır ağır koyulaşmaya ve yerine sağlamca yerleşerek yeniden insanları ezmeye başlıyordu.

Saçı-sakalı, yüzü-gözü kül rengi Larioniç olanca sevecenliğiyle:

— Seni şaklaban! Bizi ne çok güldürdün!.. Tanrı seni korusun! –diyordu.

— İnsanı teselli ediyor, –diye Jiharev de ona destek çıkıyordu.– Ya sirke ya da tiyatroya kır dümeni sen Maksimiç; harika bir palyaço çıkar senden!

Yortu günleri kentimize gelen tiyatroya bütün atölyeden yalnızca iki kişi giderdi: Kapendyuhin'le Sitanov. Yaşlı ustalar da onlara ciddi ciddi bu günahtan arınmak için kutsal suyla yıkanmalarını salık verirlerdi.

Özellikle de Sitanov aklımı çelmeye çalışırdı. İkide bir:

— Her şeyi boş ver, git oyunculuk öğren! –derdi.

Sonra da heyecanlanarak "Aktör Yakovlev'in Acıklı Yaşamı"nı anlatırdı.

— Görüyor musun neler oluyor hayatta!

"Bitirim" diye adlandırdığı Kraliçe Marie Stuart'ı da anlatmayı severdi. Ama asıl "İspanyol Soylusu"na hayrandı.

— Don César de Bazan'ın ne kadar soylu bir kişilik olduğunu anlatamam sana! Eşi benzeri olmayan bir insan!

Aslında kendisinde de "İspanyol Soylusu"ndan bir şeyler vardı. Bir gün yangın kulesi önündeki alanda üç itfaiyeci, bir köylüyü pataklayarak eğleniyorlardı. Dayak olayını izleyen kırk dolayında insan da itfaiyecileri alkışlıyor, daha atak olmaya kışkırtıyordu. Sitanov'un kavgaya dalmasıyla uzun kolları, sert yumruklarıyla itfaiyecileri perişan etmesi bir oldu; köylüyü yerden kaldırıp kalabalığa doğru itekleyerek:

— Götürün adamcağızı! –diye bağırdı.

Oysa üç itfaiye erine karşı tek başına kalmıştı o anda; itfaiye on adım ötedeydi, erler arkadaşlarını yardıma çağırarak Sitanov'u esaslı bir şekilde dövebilirlerdi. Ama Sitanov'un şansı varmış ki adamlar korkup itfaiye binasına sıvıştılar. Sitanov da arkalarından:

— Köpekler! –diye bağırdı.

Pazarları, kasabanın gençleri Petropavlovsk mezarlığının arkasındaki orman açıklığına gider, su ve kanalizasyon işçileri ve çevre köylerden gelen köylülerle yumruk dövüşü yaparlardı. İşçiler, kasaba gençlerine karşı pehlivan yapılı, tanınmış bir Mordova'lıyı çıkarırdı. Kafası küçücük, kendi dev gibi, hasta gözleri her zaman sulanmış bir adamdı bu. Arkadaşlarının biraz ilerisinde duran Mordova'lı pehlivan, üzerindeki kısacık kaftanın kirli yenleriyle gözlerindeki yaşları siler ve bacaklarını genişçe ayırarak sevecen bir sesle şöyle derdi:

— Hadi, kim çıkacaksa çıksın karşıma, ben donuyorum!

Bizim taraftan hep Kapendyuhin çıkıp dövüşürdü onunla ve her zaman Mordova'lıdan dayak yerdi. Yine de, yüzü gözü kanlar içinde, güçlükle soluk alıp verirken hep aynı şeyi yinelerdi:

— Bu Mordova'lıyı yere devirmezsem gözlerim açık gidecek!

Sonunda bu onun hayatının amacı oldu. Votkayı bile bıraktı; yatmadan önce bedenini karlarla ovmaya, bol bol et yemeye başladı. Kaslarını geliştirmek için her akşam iki pudluk güllelerle idman yapıyordu. Ancak bunların da bir yararı olmadı. Bunun üzerine boks eldivenlerinin içine kurşun parçaları dikti.

— Bu kez Mordova'lının sonu geldi! –diye Sitanov'a övündü.

Sitanov'sa onu sertçe uyardı:

— Sakın ha! Yoksa dövüş öncesi her şeyi açıklarım!

Kapendyuhin ona inanmadı, ama dövüşe çıktıklarında Sitanov birden Mordova'lıya dönüp:

— Vasiliy İvaniç, izin ver, önce ben dövüşeyim Kapendyuhin'le! –dedi.

Kıpkırmızı kesilen Kazak böğürür gibi bağırdı:

— Seninle dövüşmek istemiyorum... defol!

Sitanov:

— Dövüşürsün... –dedi.– Hem öyle bir dövüşürsün ki!

Ve bakışlarıyla onu adeta ezerek Kazak'ın üzerine doğru yürüdü. Kapendyuhin olduğu yerde bir an durup ayaklarını sertçe yere vurdu, sonra eldivenlerini çıkarıp koynuna sıkıştırarak dövüş alanını terk etti.

Hem bizimkiler hem de karşı taraf ne yapacağını bilemez haldeydi. Oturaklı bir adam, Sitanov'a biraz da çıkışarak:

— Kardeşim, –dedi,– bu dövüş işlerine, kendi aranızdaki özel işler karıştırılmaz! O işlerin çözüm yeri burası değildir!

Herkes usuldan sövüp sayarak Sitanov'un üzerine yürümeye başladı. Uzunca bir süre hiç sesini çıkarmayan Sitanov, sonunda oturaklı adama dönerek:

— Ya ben böylece bir cinayeti önlediysem? –dedi.

Saygıdeğer adam bir anda işi anladı, hatta kasketini çıkararak:

— Öyleyse sana gönül borcum var, bağışla beni! –dedi.

— Tamam, ama bu aramızda kalsın; âleme yayma!

— Hiç olur mu? Kapendyuhin'in iyi bir dövüşçü olduğunu bilmez değiliz! Başarısızlıklar insanı kışkırtır, bunun anlaşılmayacak bir yanı yok! Ama bundan böyle dövüş öncesi eldivenlerini gözden geçirmek zorundayız...

— Sizin bileceğiniz iş!

Oturaklı adamın gitmesiyle bizimkiler Sitanov'a yüklenmeye başladılar:

— Ne halt etmeye karışıyorsun?! Bırakaydın da Kazak ne yapacaksa yapaydı! Şimdi yine dövülmüş olarak dolaşacağız!

Uzun uzun, adeta haz duyarak küfrettiler Sitanov'a.

Sitanov göğüs geçirerek:

— Sizi serseriler! –dedi.

Ve hiç beklenmedik bir şekilde Mordova'lıyı dövüşe davet etti. Mordova'lı keyifle yumruklarını sallayarak dövüşe çıktı; bir yandan da söyleniyordu:

— İyi ya... dövüşür, ısınırız!..

Birkaç kişi el ele tutuşarak sırtlarıyla insanları geriye itip genişçe bir alan açtılar.

Dövüşçüler, gözlerini birbirine dikip dikkatle birbirlerini süzdüler, sonra sağ kollarını ileri uzatıp, sollarıyla göğüslerini kapattılar. Bu işte deneyim sahibi olanlar, Sitanov'un kollarının Mordova'lıdan uzun olduğuna mim koydular. Herkes soluğunu tuttu; iki dövüşçünün ayakları altında karın gıcırdadığı duyuluyordu. Bu gerilime daha fazla dayanamadığı anlaşılan biri, heyecan dolu bir istekle:

— Niye hâlâ başlamıyorlar?.. –diye yakındı.

Sitanov bir sağ çıktı, Mordova'lı kendini korumak için sol kolunu yukarı kaldırınca Sitanov fırsatı kaçırmadı ve onun böğrüne bir sol çıktı. Mordova'lı inledi, hafif geriledi, sonra keyifle:

— Aferin... genç ama aptal değil! –dedi.

Birbirlerine art arda saldırarak göğüs bölgelerine var güçleriyle yumruklar indirmeye başladılar. Az sonra iki tarafın destekçileri coşkuyla bağırmaya başlamıştı:

— Ressam, daha seri ol! Kakmacı, bitir işini!

Mordova'lı Sitanov'dan daha güçlü olmakla birlikte, hareketleri yavaştı; aldığı yumruklara aynı hızla karşılık veremiyor, attığı her yumruğa karşılık iki üç yumruk yiyordu. Yine de Mordova'lının görünüşünde dayak yemiş, ezilmiş bir insan hali yoktu; sürekli ah, oh diye sesler çıkarıyor, gülümsüyordu. Derken, birdenbire, Sitanov'un sağ koltukaltına şiddetli bir yumruk indirdi. Sitanov'un kolu yerinden çıkmıştı.

Birkaç kişinin aynı anda bağırdığı duyuldu:

— Ayırın! Berabere!

İzleyici halkasındakiler atılıp dövüşçüleri ayırdı.

— Ressam fazla kuvvetli sayılmaz, ama yiğidi öldür hakkını yeme, çevikliğine diyecek yok, –dedi Mordova'lı sevecen bir tavırla,– hepinizin önünde açıkça söylüyorum bunu!

Büyüklerin bu dövüşünden sonra yeniyetmeler kendi aralarında bir dövüşe başladılar. Ben Sitanov'u çıkıkçılık da yapan sağlık memuruna götürdüm. Bu dövüşüyle gözümde daha da büyümüştü Sitanov; ona olan sevgim, saygım daha da artmıştı.

Alabildiğine dürüst, tertemiz bir insandı Sitanov; dürüst, temiz olmayı bir tür görev gibi görürdü. Kaygısız, geniş yürekli Kapendyuhin, zekice benzetmeler yaparak onunla dalga geçerdi:

— Jenya, aslanım, şu dünyada salt gösteriş için yaşıyorsun! Ruhunu bayramlık semaver gibi temizleyip ışıl ışıl ettin; karşımıza geçmiş, bakın, nasıl da parlıyor diye övünüyorsun! Oysa senin ruhun bakırdan, üstelik de sıkıcı herifin tekisin...

Bu sırada kendini ya tasvir boyama işine ya da Lermontov'un şiirlerini defterine çekmeye vermiş olan Sitanov, Kapendyuhin'in alaylarına karşılık vermez, sabırla susardı. Hemen bütün boş zamanlarını Lermontov'un şiirlerini deftere geçirmeye harcıyordu.

— Ama sizin paranız var, kitabı satın alabilirsiniz, –dedim kendisine bir kez.

— Olur mu, –dedi,– kendi elinle yazmak gibisi yoktur!

İncecik, süslü, inci gibi bir yazıyla doldurduğu sayfayı çevirmeden önce mürekkebin kurumasını beklerken, usulca yazdığı dizeleri okurdu:

Toprağa bakışlarında
Ne ilgi olacak, ne acıma
Çünkü ne gerçek mutluluk
Ne kalıcı güzellik vardır toprakta

Sonra da gözlerini kısıp:

— Ne kadar doğru, –derdi.– Nasıl da iyi biliyor gerçeği!

Sitanov'la Kapendyuhin arasında tuhaf bir ilişki vardı; kafayı çeken Kazak sürekli arkadaşına bulaşır, kavga arardı. Sitanov'sa:

— Dalaşma! –diye onu ötelemeye çalışırdı.

Ama sonra acımasızca döverdi sarhoş Kazak'ı... hem öylesine ki, genelde bu tür kavgalara ilgisiz duran öteki işçiler iki dostu ayırmak zorunda kalır ve Sitanov için:

— Zamanında atılıp tutmazsan, ortalığı mezbahaya çevirir bu herif! –derlerdi.– Ne arkadaşından hayır kalır ne kendisinden!

Kapendyuhin içmediği, ayık olduğu zamanlarda da dur durak bilmeksizin Sitanov'la, onun şiir tutkusu ve mutsuz aşk macerasıyla alay ederdi. Sitanov, Kazak'ın epeyce çirkin sözler de kullandığı bu başarısız kıskandırma girişimlerini hiç tepki göstermeden dinler, hatta kızmak şurada dursun o da arkadaşıyla birlikte kendine gülerdi.

Komşu yataklarda yatarlar, geceleri fısır fısır bir şeyler konuşurlardı.

Onların bitip tükenmek bilmeyen bu fısıldaşmalarından rahatsız olur ve birbirine bu kadar ters iki insanın bu kadar dostça ne konuştuğunu merak ederdim. Yanlarına sokulacak oldum mu, Kazak hemen diklenirdi:

— Ne var? Ne istiyorsun?

Sitanov ise sanki beni hiç fark etmezdi.

Derken bir gün beni yanlarına çağırdılar.

— Zengin olsan ne yapardın, Maksimiç? –diye sordu, Kazak.

— Kitap satın alırdım.

— Başka?

— Bilmem...

— Eeh... –diye sıkıntıyla yüzünü öte yana çevirdi, Kapendyuhin.

— Gördün mü? –dedi, Sitanov, sakin bir şekilde.– Yaşlısı da bilmiyor, genci de! Dedim sana: Zenginlik kendi başına hiçbir şey değildir! Çalışıp çabalamadan olmaz...

— Neydi konuştuğunuz? –diye sordum.

— Uykumuz kaçtı, biz de ordan burdan konuşuyorduk, –diye açıkladı Kazak.

Sonraki günlerde söyleşilerine kulak kabarttığımda, iki dostun gece söyleşilerinin konularının, insanların gündüzleri de konuşmaktan hoşlandıkları şeyler olduğunu anladım. Bunlar Tanrı, doğruluk, mutluluk, kadınların aptallığı ve kurnazlığı, zenginlerin açgözlülüğü, hayatın ne kadar anlaşılmaz, içinden çıkılmaz bir karmaşa olduğu gibi şeylerdi.

Büyük bir heyecan duyarak, yutarcasına dinlerdim bu konuşmaları. Bütün insanların aynı şeyleri konuşmaları hoşuma giderdi. Hayat kötü, yaşadın mı, iyi yaşayacaksın! Herkesin söylediği buydu! Ne var ki, dillerinden düşürmedikleri bu iyi yaşama isteğinin kimseyi hiçbir şekilde bağlamadığını, atölyedeki gündelik hayatta, ustaların birbirleriyle ilişkilerinde hiçbir şeyi değiştirmediğini görüyordum. Dinlediğim bu konuşmalar bir yandan hayatıma ışık tutarken, bir yandan da bu hayatın gerisinde insana bezginlik veren kahredici bir boşluğu görünür kılıyor ve bu lafları eden insanlar da, ettikleri gevezeliklerin anlamsızlığından yakınarak bu boşlukta, tıpkı göl yüzeyindeki çerçöpün esintiyle ileri geri salınması gibi kızgın, öfkeli bir şekilde yüzüp duruyorlardı.

Çok değişik konularda büyük bir iştahla konuşur, sürekli birilerini yargılar, pişmanlık duyar, böbürlenir, beş paralık şeyler için birbirlerini acımasızca hırpalarlardı. Öldükten sonra neler olacağını merak ederlerdi, oysa atölyenin giriş kapısının dibinde, pis su kovasının durduğu yerdeki döşeme tahtası çürümüştü ve burada beliren ıslak delikten ekşi bir toprak kokusuyla birlikte elimizi ayağımızı donduran bir soğuk gelirdi. Pavel'le ben zaman zaman kuru ot ve paçavra

tıkarak deliği kapatırdık. Ustalarsa sürekli oradaki döşeme tahtasını değiştirmek gerektiğinden söz ederlerdi. Oysa delik her geçen gün biraz daha büyüyor, hele fırtınalı günlerde tıpkı bir baca gibi dışarının soğuğunu çekip içeri üflüyordu. Atölyede soğuk almayan, öksürmeyen kimse kalmamıştı. Küçük havalandırma penceresinde kulak tırmalayıcı bir cızırtıyla dönen teneke pervaneye işçiler küfürler yağdırırlardı. Bir gün pervaneyi yağladım, cızırtı kesildi. Sessizliğe kulak kabartan Jiharev:

— Havalandırmanın da sesi kesildi... her şey nasıl da sıkıcı oldu, –dedi.

Hamamdan döndüklerinde doğruca tozlu, pis yataklarına uzanırlardı. Pislik de, kötü koku da kimsenin umurunda değildi. Hayatımıza sıkıntı veren, önemsiz, ayrıntı sayılabilecek pek çok şeyle karşılaşırdık; bunların önlenmeleri çok kolaydı, ama bu güçlükleri ortadan kaldırmak için kimse parmağını oynatmazdı.

Sık sık şöyle dediklerini duyardım:

— İnsanoğluna acıyan yok... Tanrı da acımıyor, insanın kendisi de...

Ama bir gün Pavel'le birlikte, ölmesine günler kalmış Davidov'a acıyıp adamcağızın her türden haşerenin yiyip tükettiği inanılmaz pis bedenini yıkadığımızda bize kahkahalarla güldüler; gömleklerini çıkarıp kendilerinin de bitlerini ayıklamamazı istediler, sizi gidi hamamcılar diyerek sanki ayıp, gülünç bir şey yapmışız gibi bizimle alay ettiler.

Noel'den Büyük Perhiz'e dek ranzasından hiç inmedi Davidov; bitmez tükenmez öksürüklerin arasında yukarıdan aşağı kan pıhtıları tükürdü durdu; pis su kovasını tutturamadığında kanlar döşeme tahtaları üzerinde yayılırdı. Geceleriyse sayıklamaları ve uyku arasındaki haykırışlarıyla uyuyanları rahatsız ediyordu.

Hemen her gün:

— Hastaneye kaldırmak gerek onu... –diyorlardı.

Ama önce Davidov'un kimliğinde bir eksik olduğu ortaya çıktı, ardından da durumu biraz düzelir gibi oldu; en sonunda da:

— Canım, nasılsa yakında ölecek değil mi! –deyip çıktılar işin içinden.

Davidov da sanki söz verir gibi:

— Yakında... çok yakında, –diyordu.

Sessiz bir mizahçıydı aslında; atölyede kötü bir ruh gibi dolaşan can sıkıntısını uzaklaştırmak için değişik şakalar yapardı. Kemikli, karanlık yüzünü sarkıtıp ıslıksı bir sesle hepimize seslenirdi:

— Millet! Ranzanın üst katından yükselen sese kulak ver!

Ve sözcükleri düzgün telaffuz ederek, saçma sapan bir manzume okurdu:

Ben ranzada yaşarım
Sabah erken kalkarım
Uykuda olayım, uyanık olayım
Hamamböcekleri beni yer...

Dinleyicileri hayranlıklarını belirtirlerdi:

— Aşk olsun! Yılmak nedir bilmiyor!

Bazen Pavel'le birlikte ranzasına tırmanırdık. Kendini zorlayarak bize şaka yapmaya çalışırdı:

— Değerli konuklarıma ne ikram etsem? Küçük, körpe bir örümceğe ne dersiniz?..

Yavaş yavaş ölüyordu ve işin bu denli uzaması onu bıktırmış gibiydi; gerçek, içtenlikli bir can sıkıntısıyla:

— İşe bak... bir türlü ölemiyorum... gerçek bir felaket bu... –diye yakınırdı.

Onun ölüm karşısındaki korkusuzluğu Pavel'i korkuturdu. Beni geceleri uyandırıp fısıldardı:

— Sanırım o öldü... Gece ölüverirse biz de onun ölüsünün altında yatıyor olacağız... Ölülerden öyle korkuyorum ki!..

Ya da şöyle derdi:

— Yaşadı da ne oldu sanki? Yirmisini bile göremeden ölüp gidiyor işte...

Bir gece beni uyandırdı; aylı bir geceydi... Korkudan fincan gibi olmuş gözlerle:

— Dinle... –dedi.

Ranzanın üst katında Davidov bir yandan hırlıyor, bir yandan da çabuk çabuk, ama açık, anlaşılır bir şekilde söyleniyordu:

— Getir... buraya ver... buraya...

Sonra da hıçkırmaya başladı.

Pavel büyük bir heyecanla:

— Ölüyor... –dedi.– Yemin ederim ölüyor!

Gün boyu atölyenin avlusunda biriken karları temizlemiş ve dünya kadar karı sırtımda açık araziye taşımıştım; bitkin durumdaydım ve uyumak istiyordum. Ama yanı başımda Pavel susmak bilmiyordu:

— Yalvarırım uyuma! Tankı aşkına uyuma!

Sonra birden fırlayıp yerinden kalktı, yatağın üzerinde dizüstü oturarak korkunç bir çığlık attı:

— Kalkın, Davidov öldü!

Birkaç kişi uyandı, yatakların üzerinde hareket eden birkaç karartı görüldü, kızgın sorular duyuldu.

Kapendyuhin ranzanın üstüne tırmandı, sonra şaşkın şaşkın:

— Gerçekten de ölmüş bu... –dedi.– Gerçi daha sıcak gibi, ama...

Ortalığa kaskatı bir sessizlik çöktü.

Jiharev haç çıkardı, sonra yorganına sarınırken:

— Ne yapalım... mekânı cennet olsun! –diye mırıldandı.

— Onu antreye çıkaralım... –dedi biri.

Ranzanın üstünden inen Kapendyuhin, pencereye bir göz atarak:

— Varsın sabaha kadar yerinde yatsın, –dedi.– Canlıyken de kimseye bir zararı dokunmazdı ki...

Pavel başını yastığın altına sokmuş, hıçkırıyordu.

Sitanov ise hiç uyanmamıştı bile.

XV

Karlar kırlarda erirken, yağmur ve sulu kar olarak yere inen kış bulutları da gökte eriyordu. Güneş her günkü yolunu daha uzun sürede alıyor, havalar ısınıyordu. Bahar, olanca neşesiyle gelmiş de sanki şaka olsun diye kent dışında bir yerlerde gizleniyordu; yağmur boşanır gibi birdenbire bütün kenti etkisi altına alması an meselesiydi. Yollar kırmızı bir çamurla kaplıydı; kaldırım kıyılarından derecikler akıyordu. Cezaevi önündeki alanda, eriyen karların altından toprağın göründüğü yerlerde serçeler neşeyle sıçrıyordu. İnsanlarda da bir serçe telaşı gözleniyordu. İlkbahar şamatasının üzerinde sabahtan akşama durmaksızın uğuldayan Büyük Perhiz çanları insanın yüreğini hafif dokunuşlarla titretiyordu. Çan seslerinde, ihtiyarların konuşmalarında da duyumsandığı gibi insanın yüreğine dokunan bir şeyler vardı sanki; her şeyden soğuk bir bezginlikle söz eder gibiydiler: "So-on, so-on, bu-u so-on..."

İsim günümde atölyedeki arkadaşlar bana "Tanrı'nın Adamı Aleksey"in küçük ama gerçekten çok güzel işlenmiş bir tasvirini armağan ettiler. Jiharev de, hiç unutamadığım, uzun, etkileyici bir konuşma yaptı:

— Aslında sen kimsin? –diye söze başladı, parmaklarıyla oynayarak ve kaşlarını kaldırarak.– On üç yaşında, öksüz, yetim bir çocuk... Bense senin hemen hemen dört katı ya-

şındayım ve sana helal olsun diyorum; yanından yöresinden değil, dosdoğru, gözünün içine bakarak gördüğün için her şeyi! Bu çok iyi bir şey... Hep böyle kal!

Sonra, Tanrı'nın kullarından ve Tanrı'nın adamlarından söz etti, ama kullarla adamlar arasındaki ayrımı ben pek anlayamadım. Bu sanki onun da pek iyi anlamadığı bir konuydu. Konuşması sıkıcıydı, atölyedekiler gülüyor, onunla alay ediyorlardı. Bense elimde tasvir, duygulanmış, utanmış, ne yapacağımı bilemez halde öylece dikiliyordum. Sonunda Kapendyuhin sıkıntıyla konuşmacıya seslendi:

— Yeter be birader! –dedi.– Cenaze duası mı okuyorsun?! Baksana kulaklarının ucuna kadar kızardı çocuk!

Sonra omzuma şap şap vurarak o da beni övdü:

— En iyi yanın ne biliyor musun; insanlarla, onlar sanki senin akrabanmış gibi yakınlık kurman! Bu çok iyi bir şey. Cezalandırılmayı hak etmiş bile olsan, değil dövmek, azarlamak bile bu yüzden çok zor seni.

Bütün atölye çalışanları sıkılganlığımla tatlı tatlı alay eden, içtenlikli, tertemiz bakışlarla bana bakıyorlardı. Bu durum biraz daha sürse, herhalde kendimi bu insanlar için vazgeçilmez bir varlık gibi görmenin beklenmedik sevinciyle böğürürcesine ağlamaya başlayacaktım. Oysa tam da o gün, sabah, tezgâhtar başıyla beni göstererek Pyotr Vasilyev'e:

— Beş para etmez bu çocuk... hiçbir işe yaradığı yok... –demişti.

Her gün olduğu gibi o gün de sabah erkenden dükkâna gitmiştim; öğleden sonra tezgâhtar:

— Eve git, ambarın damındaki karları avluya indir, sonra da bodruma doldur, –dedi.

O günün isim günüm olduğunu bilmiyordu; hatta ben bunu atölyeden de kimsenin bilmediğini düşünüyordum. Atölyedeki kutlama bittikten sonra giysilerimi değiştirdim ve doğruca eve gidip ambarın damına çıktım, karları küremeye başladım. Kar bu yıl iyi yağmış ve ağır, kalın bir tabaka

halinde ambarın damını doldurmuştu. Zorlu bir çalışmayla damdaki karları aşağı attıktan sonra, heyecandan, avluda bodruma açılan kapağı açmayı unuttuğumu ve kapağın ağır bir kar tabakası altında kaldığını fark ettim. Damdan aşağı inip yaptığım yanlışın farkına varmamla birlikte, kapağı kaplayan karları temizlemeye koyuldum. Ancak ıslak kar birbirine yapışarak sımsıkı bir kütle oluşturmuştu. Tahta kürek karı zor kaldırıyordu; elimde metal bir kürek de yoktu. Ve tam tezgâhtar avlu kapısından içeri girdiğinde elimdeki tahta kürek, karın ağırlığına dayanamayıp kırılıverdi. Ve o Rus atasözü bir kez daha doğrulandı: "Mutluluğun ayak izlerine basarak gelir, felaket."

Tezgâhtar, yanıma yaklaşarak:

— Aferin sana! –dedi.– Eksik olsun senin gibi işçi! Şeytan diyor şu akılsız kafana bir tane...

Küreğin sapını alıp bana vurmak ister gibi kaldırdı. Geri çekildim. Sonra öfkeyle:

— Yanınıza kapıcı durmadım! –dedim.

Küreğin sapını ayaklarıma doğru attı, ben de yerden avuçladığım koca bir kar kütlesini yüzünün ortasına yapıştırdım. Ağzından burnundan havalar püskürterek kaçtı, ben de kar küreme işini bırakıp atölyeye döndüm. Birkaç dakika sonra başında kavak yelleri esen, anlamsız yüzü ergen sivilceleriyle dolu nişanlısı telaşla aşağı inip seslendi:

— Maksimiç, yukarı!

— Gelmiyorum! –dedim kıza.

Yanıtıma şaşıran Larioniç, usulca:

— Gelmiyorum da ne demek? –dedi.

Olup biteni kısaca anlattım. Kaygıyla kaşları çatıldı, sonra duyulur duyulmaz bir sesle:

— Kardeş... sen de hiç az değilsin... –diye fısıldayarak yukarı çıktı.

Atölyede her kafadan bir ses çıkıyor, herkes tezgâhtara küfürler yağdırıyordu.

Kapendyuhin:

— Bu kez seni kesin kovarlar... –dedi.

Bunu umursadığım yoktu. Tezgâhtarla ilişkim ne zamandır çekilir gibi değildi; adam benden nefret ediyordu ve bu duygusu her gün biraz daha keskinleşiyordu. Ben de ona katlanamıyordum, ama bir yandan da bana karşı böylesine olumsuz duygular içinde olmasının nedenini anlamak istiyordum.

Beni sınamak için dükkânda yerlere gümüş bozukluklar atıyordu; yerleri süpürürken bu paraları gördüm mü, alıp dilencelere verilecek paraların konulduğu çanağın içine atıyordum. İkide bir karşıma çıkan bu paraların anlamını fark ettiğimde, tezgâhtara:

— O paraları önüme serpmeniz boşuna... –dedim.

Korkunç bozuldu ve boş bulunup ağzından şunları kaçırdı:

— Ben ne yaptığımı biliyorum... bana akıl vermeye kalkışma!

Hemen ardından yanlışını düzeltmeye çalıştı:

— Niye önüne para serpeyim senin? İstemeden yere düşen paralar onlar...

Bunun ardından bana dükkânda kitap okumayı da yasakladı.

— Aklının ermediği şeylerle uğraşma! Din bilgini mi olacaksın? Asalak!

Beni yere attığı bozuklukları cebime atmakla suçlama çabası hiç sona ermedi; yerleri süpürürken paralardan biri istemeden tahtaların arasına kaçsa, parayı benim çaldığıma inanacağı kesindi. Bu yüzden kendisine bir kez daha bu oyuna bir son vermesini söylediysem de, aynı gün kaynar su almaya gittiğim lokantadan dükkâna dönüşümde, bitişik dükkânın işe yeni başlayan tezgâhtarına şunları dediğini duydum:

— Yakında bizim dükkâna üç sandık dolusu Zebur gelecek... Onun bunlardan birini çalmasını sağlayabilirsen...

Dükkâna girdiğimde ikisinin de çok şaşırmasından, benden söz ettiklerini anladım. Bana karşı aptalca bir komplo içinde olduklarını düşünmemi gerektirecek başka şeyler de vardı.

Komşu dükkânın tezgâhtarı, burada geçmişte de çalışmıştı. Çok içki içtiği için patronu kendisini kovmuş, ancak adam usta bir satıcı olduğu için sonra onu yeniden işe almıştı. Kurnaz bakışlı, cılız, çelimsiz bir adamdı. Uysal bir görünüşü vardı, patronu ne yapsa, ne dese boyun eğerdi. Bıyık altından, zeki bir gülüşü vardı; espri yapmayı severdi. Sağlam, bembeyaz dişleri olmasına karşın, ağzından çürük diş kokusuna benzer kötü bir koku yayılırdı.

Bir gün beni dehşetli şaşırtan bir şey yaptı. Tatlı bir gülümsemeyle yanıma yaklaştıktan sonra ansızın şapkamı yere atıp saçlarıma yapıştı. Dövüşmeye başladık; ani bir hamleyle beni galeriden dükkânın içine çekip, içlerinde çok değerli tasvirlerin bulunduğu cam dolaplara doğru sürüklemeye başladı. Bunu başarabilse herhalde dolaplar devrilip kırılacak, içlerindeki değerli tasvirler, oymalar da ağır zarar görecekti. Ama gerçekten çok cılız, güçsüz biriydi, onu etkisiz hale getirmem hiç zor olmadı; sonra da büyük bir şaşkınlıkla, bu sakallı adamın yerde kırılmış burnunu ovuşturarak ağladığını gördüm.

Ertesi sabah her iki dükkânın da patronları bir yere gittiler ve biz yalnız kaldık. Komşu dükkânın tezgâhtarı, burun köküyle gözlerinin altındaki şişlikleri parmaklarıyla yoklaya yoklaya yanıma gelerek:

— Sana saldırmak benim düşüncem miydi sanıyorsun? –dedi, yakın, sevecen bir tavırla.– Aptal değilim, senin beni kolayca alt edebileceğin apaçık ortada. Ben cılız, güçsüz, üstelik içki bağımlısı bir insanım. Patronum istedi bunu benden. Kavga çıkar onunla ve dükkânlarında olabildiğince çok şeyin kırılıp dökülmesini sağlamaya çalış... onlara ne kadar çok zarar verirsen, bu bizim o kadar kazancımıza olur, dedi.

Bana kalsa ben böyle bir şeye niye girişeyim? Baksana suratını ne hale getirdin!

Ona inandım. Hatta ona acıdım. Kendisini zaman zaman pataklayan bir kadınla yarı aç yarı tok yaşadığını biliyordum. Yine de kendisine sordum:

— Peki, senden birini zehirlemeni isteseler... bunu yapar mısın?

Tezgâhtar acınası bir gülümsemeyle:

— O bunu isteyebilir, –dedi.– O isteyebilir...

Hemen ardından:

— Baksana, –dedi,– meteliğe kurşun atıyorum, evde kemirecek kuru ekmek bile yok... karı dersen köpek gibi hırlayıp duruyor... Dostum, satmam için sizin dükkândan bir tasvir yürütüp versen... ya da bir Zebur? Yapar mısın bunu?

Ayakkabıcı dükkânı ve kilise bekçisi geldi aklıma. Kesin ele verecek bu adam beni diye düşündüm! Ama onu yüzgeri edebilmem de zordu ve ona bir tasvir verdim. Ederi birkaç ruble de olsa bir Zebur çalmak bana daha ağır bir suç gibi geliyordu. Ne yapayım? Ahlaki konularda hep gizliden bir hesap kitap yapılır; mülkiyetin büyük yalanının ardında gizlenen "Suçluları Cezalandırma Yönetmeliği"nin netliği, bu küçük hesabı apaçık ortaya çıkarıverir.

Bizim tezgâhtarı, bu zavallı adama ne yapıp edip benim bir Zebur çalmamı sağlamaya çalışmasını söylerken duyduğumda, korkmuştum. Çünkü, hem benim bu adamcağız konusunda zayıf olduğumu, onun iyiliğini istediğimi bildiği, hem de komşu dükkânın tezgâhtarının benim bir tasvir çalıp kendisine verdiğimi ona anlattığı gün gibi ortadaydı.

Başkasının sırtından yapılan iyilikteki iğrençlik ve bana kurulan tuzağın adiliği, kendime ve her şeye karşı anlatılmaz bir öfke ve nefretle doldurmuştu yüreğimi. Kitapların gelmesini beklediğim birkaç gün boyunca içim içimi yedi. Sonunda geldi kitaplar. Onları depoda ayırırken komşu

dükkânın tezgâhtarı yanıma geldi ve kendisine bir Zebur vermemi istedi.

— Sana tasvir verdiğimi benim tezgâhtara söyledin, değil mi?

— Söyledim, –dedi bıkkınca.– Ben, kardeş, hiçbir şeyi gizleyemem ki...

Allak bullak oldum onun bu yanıtı karşısında. Yere oturdum, gözlerimi belertip kendisine bakmaya başladım. Telaşla birtakım açıklamalar yapmaya başladı, alabildiğine utanmış, alabildiğine acınası:

— Biliyor musun, seninki kendiliğinden anladı... daha doğrusu benim patron anladı ve hemen koşup seninkine yetiştirdi...

Mahvolmuştum. Tuzağa düşürmüşlerdi beni. Çocuk hapishanesine kapatılacağım kesindi... Madem boğulacağım, diye düşündüm, o zaman derin yerde boğulurum ben de... Hiçbir şey umurumda değildi! Komşu tezgâhtarın eline bir Zebur tutuşturdum, kitabı paltosunun içine sokup hemen uzaklaştı. Ama gitmesiyle dönmesi bir oldu ve kitabı ayaklarımın dibine fırlatarak:

— Almıyorum! –dedi.– Sen adamı mahvedersin...

Sözlerinden hiçbir şey anlamamıştım. Adamı mahvedermişim. İyi ama niçin? Yine de kitabı almamasına sevinmiştim. Bu olaydan sonra bizim bücür tezgâhtar bana karşı daha bir öfkeli ve kuşkucu oldu.

Larioniç yukarı çıktığında bütün bunları anımsadım. Çok kalmadı yukarıda. Aşağı indiğinde her zamankinden daha sessiz, daha ezikti. Akşam yemeğinden hemen önce, baş başayken:

— Seni dükkândan alıp atölyeye vermeleri için çok çabaladım, ama olmadı... Kuzma karşı çıktı. Senden hiç hoşlanmıyor...

Dükkândaki düşmanım dışında, patronun evinde de bir düşmanım vardı: hafif, havai bir kız olan tezgâhtarın nişanlısı.

Atölyenin tüm gençleri antrede onun yolunu gözler, geldiğinde de kendisini sıkıştırırlardı. Bunlara kızmaz, yalnız küçük bir köpeğin ciyaklaması gibi hafif çığlıklar atardı kız. Ağzı hiç boş kalmazdı; entarisinin ceplerine çeşit çeşit şekerlemeler doldurur, bu yüzden de sabahtan akşama kadar çeneleri oynar dururdu. Anlamsız yüzü, gri gözleri, tedirgin bakışlarıyla beni sinir ediyordu. Bana ve Pavel'e açık saçık bilmeceler sorar, yüz kızartıcı çağrışımları olan yanıltmacalı tekerlemeler söyletirdi.

Bir gün yaşlı ustalardan biri kendisine:

— Kız sen ne utanmaz şeysin böyle! –dedi.

Kız geri adım atmak şurada dursun, gözünü bile kırpmadan, açık saçık bir maninin sözleriyle karşılık verdi ustaya:

Karı olamaz utanırsa bir kız
Kız kurusu olur ondan yalnız

Hayatımda ilk kez böyle bir kız görüyordum. Onu hem tiksinç buluyor hem de ondan korkuyordum; çünkü bana açık açık, hatta kabaca asılmasına karşın ona hiç yüz vermemem, hatta onun bu tavırlarından hoşlanmadığımı belli etmem üzerine kız bana iyiden iyiye sırnaşmaya başlamıştı.

Bir gün bodrumda kvas ve turşu fıçılarını kaynar suyla temizleme işinde kendisine yardım ettiğimiz sırada Pavel'le bana:

— Size nasıl öpüşüldüğünü öğreteyim mi, çocuklar? – dedi.

— Senden iyi bilirim ben o işi, –dedi Pavel, gülerek.

— Git, nişanlınla öpüş, –dedim, ben de, biraz kabaca.

— Kaba şey! –dedi kız, içerlemiş.– Bir genç kız kendisine tatlı diller döküyor, beyefendi nazlanıyor...

Sonra parmağını gözdağı verirce sallayarak:

— Sorarım ben sana bunun hesabını! –dedi.

— Nişanlın bu edepsizliklerini öğrenirse senin için iyi olmaz... –dedi Pavel de, bana arka çıkarak.

Kız, ergenlik sivilceleriyle kaplı yüzünü küçümserce buruşturdu:

— Aman ne korktum! Bende bu drahoma olduktan sonra ondan çok daha iyileri önümde sıraya girer! Bir genç kız biraz şımarıp oynaşacaksa, bunu ancak evlenene dek yapabilir.

Böylece Pavel'e oynaşmaya başladı; bense, o günden sonra her hareketimi izleyip gammazlayan amansız bir düşman kazandım.

Dükkândaki yaşam iyice çekilmez olmuştu. Bütün din kitaplarını okuyup bitirmiştim; din adamlarının tartıştıkları şeyler artık ilgimi çekmiyordu; döne döne hep aynı şeyleri konuşuyorlarmış gibi geliyordu. İnsan hayatının karanlık yanları üzerine bilgisi ve tutku dolu konuşma biçimiyle bir tek Pyotr Vasiliyev'i eskisi gibi ilginç buluyordum. Herhalde İlyas Peygamber de onun gibi tek başına, öç peşinde yeryüzünü dolaşıp durmuştur diye düşünürdüm bazen.

Ama Pyotr Vasiliyev'le ne zaman insanlar üzerine düşüncelerimi açık açık paylaşsam, beni alabildiğine sevecen, iyi niyetle dinler, sonra da gidip bütün söylediklerimi tezgâhtara aktarırdı. Tezgâhtarsa ya benimle dalga geçip kalbimi kırar ya da beni fena halde azarlardı.

Bir gün ihtiyara okuduğum kitaplardan beğendiğim sözleri, şiirleri yazdığım deftere onun da bazı sözlerini yazdığımı söyledim. Çok korktu; telaş içinde çıkışmaya başladı:

— Neden böyle bir şey yaptın be çocuk? Hiç doğru değil bu yaptığın... Hatıra olsun diye mi yazdın onları? Yok, bundan hemen vazgeçmelisin! Ne acayip çocuksun sen! O yazdıklarını bana ver, tamam mı?

Defterimi kendisine vermem ya da yakmam için uzunca bir süre dil döktü, ısrar etti. Sonra da tezgâhtarla fısır fısır bir şeyler konuştular; ikisi de öfkeliydi.

Eve giderken tezgâhtar bana sertçe:

— Defterine bir şeyler yazıyormuşsun... bundan sonra böyle bir şey istemiyorum, duydun mu beni! Hafiyeler yapar böyle şeyleri!

— Peki, Sitanov? –dedim, boş bulunup.– O da yazıyor?

— O da mı yazıyor? Ah, hem sırık hem salak!

Uzunca bir süre suskun kaldı, sonra hiç olmadığı kadar yumuşak, sevecen:

— Bak, –dedi,– bana kendi defterini ve Sitanov'un defterini göster, sana elli kopek vereyim! Yalnız Sitanov'un bundan haberi olmasın...

Herhalde isteğini yerine getireceğimden hiç kuşkusu yoktu. Başka bir şey söylemeden kısacık bacaklarıyla koşturarak önüme geçti, hızla uzaklaştı.

Evde Sitanov'a tezgâhtarın isteğini anlatınca yüzü asıldı.

— Gereksiz şeyler söylemişsin... Şimdi kesinlikle birilerini ayartıp benim defterimi de, senin defterini de çaldırmanın yoluna bakacaktır. Defterini bana ver, saklayayım... Ve dikkatli ol, yakında seni işten kovacaktır...

Beni işten kovacaklarından hiç kuşkum yoktu. Bu yüzden de ninem kente döner dönmez işten ayrılmaya karar verdim. Biri kızlarına dantel örmeyi öğretmesi için Balahno'ya çağırmıştı ninemi ve o da kış boyunca orada kalmıştı. Dedem yeniden Kunavino'da yaşamaya başlamıştı. Kendisine gidip gelmiyordum; onun da beni hiç arayıp sorduğu yoktu. Bir gün yolda burun buruna geldik. Sırtında ağır rakun kürkü, bir papaz gibi yavaş, azametli yürüyordu. Selamıma karşılık, elini gözlerine siper ederek:

— A, sen misin? –dedi.– Şimdi tasvir boyacılığı yapıyorsun... evet, evet... Hadi şimdi git...

Kendine yol açmak için beni eliyle yana iterek yine öyle ağır, azametli yürüyüp gitti.

Ninemi sık göremiyordum. Yaşlılıkla birlikte bunamaya başlayan dedemin dışında dayılarının çocuklarının da bakımlarını üstlendiği için durmaksızın çalışıyordu. Hele Mi-

hail dayımın oğlu Saşa'dan çok çekiyordu. Düş dünyasında yaşayan, kitap sever ve yakışıklı bir delikanlıydı Saşa; boyahanelerde çalışıyor, sık sık patron değiştiriyordu. İşsiz kaldığı zamanlarda ise tümüyle ninemin üzerine yıkılıyor, çalışacağı yeni boyahaneyi de umursamazca ninemin bulmasını bekliyordu. Saşa'nın kötü bir evlilik yapan kız kardeşinin yükü de ninemin omuzlarındaydı. Kocası içip içip kızı dövüyor, evden kovuyordu.

Ninemi her görüşümde ruhuna daha bir bilinçle hayran olmakla birlikte, bu olağanüstü ruhun masallarla körleştiğini, içinde bulunulan acı gerçekliği kavrayabilmekten uzak olduğunu görüyordum; benim kaygılarım, sıkıntılarım, tedirginliklerim ona o kadar uzak, yabancıydı ki!

— Katlanmalıyız Alyoşam!

Hayatın rezillikleri, insanların çektikleri acılar ve beni kahreden bütün öbür şeyler üzerine anlattıklarıma karşılık bana verdiği tek yanıt buydu: Katlanmalıyız Alyoşam!

Katlanmak, bana göre değildi; hayvanlara, ağaçlara, taşlara özgü bu fazileti arada bir benim de gösterdiğim oldu; ama ben bunu yalnızca kendimi denemek, gücümü ölçmek, şu dünyada neye ne kadar dayanacağımı anlamak için yaptım. Bazen yetişkinlerin gücünü kıskanan yeniyetme gençler aptalca bir duyguya kapılarak kendi kasları ve kemikleri için fazla ağır yükleri kaldırmaya çalışır, caka satmak için otuz otuz beş kiloluk güllelerle ancak güçlü kuvvetli yetişkinlerin yapabildikleri hareketleri yapmaya kalkarlar.

Bütün bunları hem gerçek hem mecazi anlamda, fiziksel ve ruhsal olarak ben de yaptım. Ölüp gitmekten ya da ömür boyu sakat kalmaktan hangi rastlantılarla kurtuldum, kim bilir? Çünkü insanoğlunu sabretmekten, dış koşulların gücüne boyun eğmekten daha korkunç bir şekilde sakatlayan başka hiçbir şey yoktur.

Her şeye karşın yine de toprağa sakatlanmış olarak girersem, son saatimde, biraz da gururla, iyi insanların ruhumu

çarpıtmak için kırk yıl uğraştıklarını, ama bu inatçı çabadan pek de başarılı bir sonuç alamadıklarını söyleyeceğim.

Gitgide daha sık ve karşı konulmaz bir biçimde deli dolu şeyler yapmak, insanları eğlendirmek, güldürmek istiyordum. Başarıyordum da bunu. Nijniy pazarında gördüğüm tüccarları, bizim dükkâna tasvir almaya ya da satmaya gelen kadın erkek köylüleri, tezgâhtarın onları acımasızca kazıklayışını, eski din bilgini ihtiyarların tartışmalarını canlandırıyordum.

Bütün atölye kahkahalarla gülüyor, beni izlemek için ustalar ellerindeki işleri bırakıyorlardı. Bunun üzerine Larioniç beni uyarıyordu:

— Gösterilerini akşam yemeğinden sonra yapsan daha iyi olur, insanların çalışmasına engel oluyorsun...

"Gösteri" bitti mi, üzerimden bir çuval yük kalkmış gibi kendimi rahatlamış, hafiflemiş hissederdim. Yarım saat, bir saat boyunca kafam adeta boşalır ve bu boşalmışlık duygusu çok hoşuma giderdi. Sonra kafamın içi yeniden küçük, sivri çivilerle dolmaya başlar, bu çiviler sürekli hareket edip ısınırdı.

Bir bataklıkla çevriliydim sanki ve usul usul bataklığın iğrenç sularına gömülüyordum.

"Ne yani, bütün hayat böyle mi geçecek?" diye düşünüyordum. "Daha iyi, daha güzel hiçbir şey göremeden, ben de bu insanlar gibi mi yaşayıp gideceğim?"

— İyice kızgın, öfkeli biri olup çıktın, Maksimiç, –dedi bir gün Jiharev, dikkatle yüzüme bakarak.

Sitanov da sık sık sorardı:

— Neyin var?

Verecek yanıtım yoktu.

Hayat, büyük bir inatla ve inanılmaz bir kabalıkla ruhumun en güzel harflerini silip onların yerine alay eder gibi son derece saçma, gereksiz, bayağı birtakım şeyler yerleştiriyordu. Onun bu baskısına inatla, öfkeyle karşı duru-

yordum. Ben de herkesle aynı ırmakta yüzüyordum. Ama hem ırmağın suyu bana daha soğuk geliyordu, hem de ben herkes kadar kolay duramıyordum suyun üstünde. Zaman zaman, hatta, suyun derinlerine gömülüyormuşum gibi geliyordu.

Herkes bana daha iyi davranmaya başlamıştı. Bana Pavel'e yaptıklarını yapmıyor, bağırıp aşağılamıyorlardı. Bana saygı duyduklarını göstermek için, adımın yanı sıra baba adımı da söylüyorlardı. Bu elbette hoştu. Ama insanların içip içip iğrenç bir şekilde sarhoş olmalarına ve kadınlarla yürüttükleri hastalıklı ilişkilere tanık olmak o kadar acıydı ki... Kadınların ve votkanın şu hayatta onların biricik eğlencesi olduğunu anlamama karşın bu böyleydi.

Akıllı, yürekli bir kadın olan Natalya Kozlovskaya'nın bile kadını bir eğlence gibi gördüğünü derin bir hüzünle hatırlıyordum.

Peki o zaman ninem ne oluyordu? Ve Kraliçe Margot?

Korkuya benzer bir duyguyla hatırlıyordum Kraliçe'yi; onu sanki düşümde görmüştüm; her şeye öylesine uzak, yabancıydı ki...

Kadınları biraz fazla düşünmeye başlamıştım. Önümüzdeki pazar herkesin gittiği şu yere ben de gitsem nasıl olurdu? Aslında, duyduğum, fiziksel bir istek değildi. Her şeyden kolayca tiksinen, sağlıklı biriydim, yine de zaman zaman tatlı, akıllı bir varlığı kucaklayarak onunla uzun uzun konuşmak ve sanki annemmiş gibi, hiçbir şey gizlemeden, ona tüm dertlerimi anlatmak isteğiyle kavruluyordu içim.

Karşımızdaki evin hizmetçisiyle ilişki kuran ve kızla yaşadıklarını geceleri bana anlatan Pavel'i kıskanıyordum.

— Şu işe bakar mısın, kardeş. Daha bir ay önce hiç beğenmediğim, hatta kartopuna tuttuğum bir kızdı; şimdiyse birlikte bir sıranın üzerine oturuyoruz ve ben ona sımsıkı sarılıyorum... dünyadaki en değerli varlık o benim için...

— Nelerden konuşursunuz?

— Her şeyden. O bana kendini anlatıyor, ben ona kendimi. Arada bir öpüşüyoruz... Yalnız o namuslu bir kız... Ah, kardeş, ne kadar güzel olduğunu nasıl anlatayım sana! Yahu bu nasıl sigara içme, ihtiyar erler gibi tüttürüyorsun!

Çok sigara içiyordum; tütün kafamı uyuşturuyor, beni kaygılarımdan kurtarıyordu. Şansım varmış ki votkayı kokusuyla da, tadıyla da tiksinç buluyordum. Oysa Pavel zevkle içiyor, kafayı bulunca da:

— Evimi istiyorum! Bırakın evime gideyim! –diye acı acı ağlıyordu.

Yanlış hatırlamıyorsam, kimsesi yoktu; annesiyle babası çoktan ölmüşlerdi. Kız ya da erkek, hiç kardeşi de yoktu. Sekiz yaşından bu yana başkalarının yanında yaşıyordu.

Kaygılarım, tedirginliklerim baharın gelişiyle daha da güçlenmişti; bu karamsarlık içinde yeniden gemilerde çalışmaya ve Astrahan'a kadar inip oradan İran'a kaçmaya karar verdim.

Kaçmak için İran'ı nasıl seçtiğimi hatırlamıyorum. Nijniy panayırında gördüğüm İranlı tüccarlar hoşuma gittiği için olabilir. Kınalı sakallarını güneşe vererek her şeyi bilen kocaman kara gözleriyle put gibi durur, sakin sessiz nargilelerini tüttürürlerdi.

İran ya da değil, bir yerlere kaçmayı kafaya koymuştum, ama ustalardan kiminin köylerine, evlerine gittiği, burada kalanların da Oka Irmağı kıyılarında gezinip sarhoşluk ettiği güneşli bir Paskalya günü ninemin yeğeni olan eski patronuma rastladım.

Sırtında kül rengi hafif bir palto, elleri pantolon ceplerinde, ağzında bir sigara, şapkası ensesine yıkılmış, yüzünde aydınlık, sevecen bir gülümsemeyle bana bakıyordu. Kimseye bağımlı olmayan, özgür, neşeli bir insanın çekici, sempatik havası okunuyordu yüzünde. Üstelik bulunduğumuz kırlık alanda ikimizden başka kimsecikler yoktu.

— Vay, Peşkov... Nice paskalyalara!

Ben de onun bayramını kutladım. Bana neler yaptığımı sordu. Ben de ona açık açık atölyeden, bu kentten, her şeyden bıktığımı, İran'a gitmeyi düşündüğümü anlattım.

— Geç onu bir kalem! –dedi, ciddi bir yüzle.– Hangi şeytanı arayıp bulacaksın İran'da? Biz bu halleri biliriz kardeş, senin yaşlarındayken benim de ardına düşmediğim şeytan yoktu!..

Onun bıçkınca yaptığı bu bol şeytanlı konuşma hoşuma gitmişti. Keyfi yerindeydi; külhanca devirdiği şapkası gibi kaygılardan uzak, ilkbahar gibi şen, sevinç doluydu.

— Tüttürür müsün bir tane? –dedi, içi kalın sigaralarla dolu gümüş bir tabaka uzatarak.

Bu ikramıyla beni hepten mest etti!

— Dinle, Peşkov, istersen yeniden benim yanımda çalış! Bu yıl, kardeş, fuarda kırk bin rublelik iş üstlendim. Sana kalman için fuar alanında bir yer sağlarım. Çavuşluk gibi bir şey olacak, yapacağın iş. Gelen malzemeleri teslim alıp zamanında yerlerine ulaştırılmasını sağlamak ve işçilerin bir şey yürütmemesi için malzemeye göz kulak olmak... Ne diyorsun? Sana ayda beş kâğıt veririm, beş kopek de öğle yemekleri için! Evdeki hatunlarla hiç işin olmayacak. Sabah çıkıp akşam geleceksin. Kadınlara kulak asma! Bu görüşmemizden de hiç söz etme. Pazar günü eve gel, gerisini düşünme!

İki yakın dost gibi ayrıldık; giderken elimi sıktı, hatta uzaklaştıktan sonra geri dönüp gülümseyerek şapkasını salladı.

Atölyede işten ayrılacağımı söyleyince, hemen hepsinin benim için üzüldüklerini görmek gururumu okşadı. Hele Pavel nasıl da heyecanlandı:

— Kardeş, ne yapıyorsun? –dedi, alabildiğine sitemli.– Burada bu kadar bizimle olduktan sonra gidip o köylülerin arasında ne yapacaksın? Marangozlar, sıvacılar... Yine sen bilirsin, ama attan inip eşeğe binmek derler buna...

Jiharev de ağzının içinden mırıldandı:

— Balıklar hep daha derinin, iyi yürekli gençlerse hep daha kötünün peşinden koşar!

Üzücü ve can sıkıcıydı, düzenledikleri ayrılık töreni.

— İnsan, elbette, her işi denemeli, –diye sürdürdü Jiharev, bir gece önce içtiği içkinin sarhoşluğunu üzerinden atamamıştı, yüzü sapsarıydı.– Yine de en iyisi, insanın işini bir an önce seçip ona sımsıkı sarılmasıdır.

— Hem de bütün yaşamı boyunca, –diye ekledi Larioniç de usulca.

Sanki kendilerini zorlayarak, bir görevi yerine getirir gibi konuşuyorlardı; beni onlara bağlayan ip çürümüş, kopuvermişti.

Ranzanın üstünden sarhoş Gogolev de hırıldar gibi bir şeyler söylüyordu:

— İstesem hepinizi içeri attırırım! Bildiğim öyle bir sır var ki! Kim burada Tanrı'ya inanıyor? Ah-ha...

Yüzleri boyanmamış tasvirler hep olduğu gibi duvar dibine dizilmişti. Cam küreler tavana yapışmıştı. Uzunca bir süredir lamba ışığında çalışılmadığı için kullanılmayan kürelerin üzerleri kalın bir toz ve is tabakasıyla kaplıydı. Buradaki her şey zihnime öylesine kazınmıştı ki, gözlerimi yumduğumda bile karanlıkta bütün bu bodrum zihnimde canlanıyordu: Masalar, pencere önlerinde duran boya çanakları, fırça demetleri, tasvirler, köşedeki itfaiyeci kaskına benzeyen bakır lavabo altındaki pis su teknesi ve nihayet Gogolev'in ranzadan sarkıttığı, boğulmuş bir adamınki gibi morarmış, çıplak bacağı...

Bir an önce çıkıp gitmek istiyordum, ama Rusya'da üzüntü verici anların uzatılmasından hoşlanılır; cenaze törenindeymiş gibi ayrılır insanlar birbirinden.

— Kitabını... "İblis"i geri veremeyeceğim sana, –dedi Jiharev, kaşlarını kaldırarak.– Yerine yirmi kopek verebilirim istersen.

Kitap, benimdi; yaşlı itfaiye komutanı armağan etmişti bana. Lermontov'umdan vazgeçmek içimi acıtıyordu. Epeyce içerlemiş olarak para falan istemediğimi söyleyince, Jiharev gayet sakin parayı cebine geri koydu ve kararlı bir tavırla:

— Sen bilirsin, –dedi.– Ama ben yine de kitabını sana geri vermeyeceğim! Hem sana göre değil bu; er geç günaha sokar insanı bu kitap...

— Ama o kitap dükkânlarda satılıyor; gözümle gördüm!

Jiharev pes edecek gibi değildi:

— Bunun hiç önemi yok, tabanca da dükkânlarda satılıyor...

Böylece Lermontov'umu bana geri vermedi.

Patronum kadınla vedalaşmak için yukarı çıkarken, sofada yeğeniyle burun buruna geldim.

— İşten ayrılıyormuşsun? –dedi kız.

— Ayrılıyorum.

— Ayrılmasan zaten kovulacaktın, –dedi, alabildiğine içten, ama pek dostça olmayan bir tavırla.

Patronum her zaman olduğu gibi sarhoştu:

— Güle güle, Tanrı yardımcın olsun! İyi bir çocuk değilsin... küstah, kibirli, edepsizsin! Gerçi ben senden hiç kötülük görmedim, ama herkes senin kötü bir çocuk olduğunu söylüyor!

Ve birden ağlamaya başladı. Gözyaşları arasında şunları söylediğini duydum:

— Rahmetli, benim dünya tatlısı biricik kocacığım yaşıyor olsaydı, ensene şöyle bir şaplak atar, ama asla seni işten çıkarmazdı! Ama günümüzde her şey değişti... Birazcık bile onların istediği gibi olmadın mı, kulağından tuttukları gibi kapının önüne koyuveriyorlar! Yavrucuğum benim, şimdi sen nereye gidecek, nerede kendine sığınacak bir yer bulacaksın?

XVI

Patronumla birlikte Fuar sokaklarında, ikinci katlarına dek suya gömülmüş taş dükkânlar arasında kayıkla dolaşıyoruz. Ben kürekteyim, patron kayığın kıçında oturmuş, boyana küreğini tutuyor. Patron bu işin acemisi; küreği fazla derine daldırdığı için kayığımız boz bulanık düşüncelere dalmış durgun sularda beceriksiz, sakar atılışlarla bir o sokağa, bir bu sokağa dalıyor.

— Lanet olsun, sular çok yüksek! –diye söyleniyor patronum, dumanı yanmış yün gibi kokan purosundan çekerek.– Bu, işimizi geciktirecek... –Sonra:– Yavaş! –diye bağırıyor, korkmuş.– Fenere çarpacaktık!

Kayığı kontrol etmeyi başarınca, sövüyor:

— Şunların verdikleri kayığa bak! Aşağılık herifler!

Sular çekildikten sonra dükkânların onarımına ilk nerelerden başlayacağını gösteriyor bana. Sinekkaydı tıraşı, kırpılmış bıyıkları ve ağzında purosuyla hiç üstenciye benzer bir hali yok. Üzerinde deri bir ceket, ayağında dizlerine dek uzanan çizmeler var; omzunda bir avcı çantası asılı. Yerde, ayaklarının dibinde de pahalı bir tüfek görülüyor, Lebel marka bir çifte bu. İkide bir deri kasketiyle oynuyor; telaşlı hareketlerle bir kaşlarının üzerine yıkıyor kasketi, suratını asıp kaygıyla çevresine bakınıyor, bir ensesine yıkıyor, gençleşiyor, aklından güzel bir şey geçiyormuş gibi yüzünde ince bir gülümseme geziniyor. Onun çok işi olduğuna, suların

yavaş çekilmesinin onu kaygılandırdığına inanası gelmiyor insanın. Besbelli işle hiç ilgisi olmayan, bambaşka düşünceler geçiyor aklından.

Bana gelince, dilim ağzım tutulmuş gibi. Bütün pencereleri kapalı ip gibi dümdüz uzanan binalarıyla bu ölü kenti izlemek öylesine şaşırtıcı ki!.. Kent, tümüyle sular altında ve sanki o da bizim kayığın yanında yüzüyor.

Gök, kurşuni... Güneş, gömüldüğü kalın bulut tabakaları arasından kışa özgü donuk, gümüşsü bir leke halinde nadiren kendini gösteriyor.

Su da kurşuni... ve soğuk. Akıyor mu akmıyor mu, belli değil; kımıltısız boş evler ve kirli sarı renkteki dükkân dizileriyle birlikte derin bir uykuda sanki. Güneş solgunca da olsa bulutların arasından kendini gösterdiğinde çevrede her şey bir parça aydınlanıyor; gök, adeta kurşuni bir kumaş gibi suyun üzerine serilmiş; kayığımız iki gök arasında asılı kalmış gibi. Oldukları yerde hafifçe yükselen taş yapılar da belli belirsiz Volga'ya ve Oka'ya doğru yüzer gibiler. Kayığımızın çevresinde fıçı, sandık, sepet parçaları, ot, çöp geziniyor. Bazen ölü bir yılanı andıran çatı tahtaları ya da odun parçaları süzülüyor yanımızdan.

Bazı binalarda açık pencereler görülüyor; kamu malı sıra dükkânların damına, aralarında keçe çizmelerin de olduğu çamaşırlar asılmış. Pencerelerin birinde bir kadın kül rengi suya bakıyor. Dükkânlardan birinin önündeki dökme demirden sütunun tepesine, geniş, dolgun titreşimler halinde suya yansıyan kırmızı bir kayık bağlanmış.

Bu yaşam izlerini bana başıyla gösteren patronum açıklıyor:

— Fuar bekçisi yaşıyor bu evde. Pencereden çatıya çıkıp kayığına biniyor ve etrafta hırsız olup olmadığına bakıyor. Çalıp çırpan kimse yoksa, kendisi çalıyor...

Kafasından bambaşka şeyler geçiyormuş gibi alabildiğine sakin, hatta tembelce bir konuşması var. Bütün çevreye

öylesine bir sessizlik ve ıssızlık egemen ki, Volga ve Oka bir düş dünyasında birleşerek sanki kocaman bir göl oluşturmuşlar. Uzaktaki yemyeşil dağın üzerine kurulu kentin alaca renkleri seçiliyor. Bahçelerin yeşili henüz siyaha yakın; yine de tomurcuklar iyice kabarmış... Çok sürmez, evler, kiliseler ılık, yeşil kürklerini kuşanırlar. Suyun üzerinde dalga dalga gezinen paskalya çanlarının gür sesine, kentin uzak uğultusu karışıyor. Ama burası terk edilmiş bir mezarlık gibi.

Kayığımız iki karaağaç dizisi arasından geçiyor. Eski katedrale giden anacadde üzerindeyiz. Puronun dumanından patronun gözleri yanıyor. Kayık bazen burnundan, bazen bordasından iki yanda uzanan ağaçlara çarpıyor.

Patron şaşkın, öfkeli:

— Ne aşağılık bir kayık bu böyle! –diye söyleniyor.

— Siz de o zaman dümeni bırakın!

— Olur mu? Kayıkta iki kişi varsa, her zaman biri kürektedir, öbürü dümende. Bak, bunlar Çin pavyonları!

Fuar, öteden beri avucumun içi gibi bildiğim bir yer; dolayısıyla bu tuhaf çatılı komik binaları da iyi biliyorum. Çatı uçlarında, bağdaş kurmuş oturan Çinli heykelcikleri var. Bir zamanlar arkadaşlarımla az taşlamamıştık bu küçük, alçı heykelleri. Bazı Çinlilerin başları, kolları benim attığım taşlarla kırılmıştı. Kuşkusuz şimdi övünmüyorum bu yaptığımla.

— Hepsi saçma! –diyor patronum, Çin pavyonlarını göstererek.– Bunların yapımı bana verilecekti ki...

Kasketini ensesine yıkıp ıslık çalıyor.

Bense nedense, bu taş kentin yapımı ona verilmiş olsaydı, yine bir şey değişmezdi, o da her yıl sular altında kalan bu çukurlukta böyle sıkıcı bir taş kent yapardı... Çin pavyonları bile aynen böyle olurdu, diye düşünüyorum.

Purosunu suya fırlatıp, puronun düştüğü yere doğru tiksintiyle tükürerek:

— Çok canım sıkılıyor, Peşkov! –diyor.– Çevremde oturup konuşulabileceğim okumuş tek kişi yok. İyi, güzel hiçbir şey yok. Varsa yoksa dülger, duvarcı takımı... köylüler, dalavereciler...

Sağda, bir tepenin üzerinde şiir gibi sudan yükselen ak mescide bakıyor. Unuttuğu bir şeyi hatırlamış gibi sürdürüyor sözlerini:

— Bira içmeye başladım, puro da içiyorum... Almanlar gibi yaşıyorum. Almanlar iş bilir millet, kardeş... orman tavukları! Bira içmek hoş, ama puroya alışamadım. Saraç dükkânı gibi kokuyorsun, diyor karım. Yaşamak böyle bir şey, kardeş... küçük kurnazlıklar yapmazsan olmaz... Hadi, kayığı biraz da sen yönet...

Dümen görevi gören küreği kayığın içine bıraktı. Tüfeğini alıp çatıdaki Çinlilerden birine ateş etti. Çinliye bir şey olmadı, çatıdan ve duvardan dumanla karışık bir toz bulutu yükseldi.

— Karavana! –dedi, aldırışsız ve çifteye yeni bir fişek sürdü, sonra:– Kızlarla aran nasıl? –diye sürdürdü.– Var mı bir şeyler? Yok mu? Ben on üçümde sırılsıklam âşıktım, kardeş...

Bir düş gibi ilk aşkını, yanında çıraklık yaptığı mimarın hizmetçisine sevdalanışını anlatıyor. Binaların köşelerini yalayan kurşuni su hafifçe şırıldıyor. Eski katedralin gerisinde, donuk ışıltılarla bir su çölü uzanıyor; yer yer kararan sorkun dalları seçiliyor suyun üzerinde.

Tasvir atölyesindeyken, papaz okullarında öğretilen bir şarkıyı sıkça söylerlerdi:

Ey mavi deniz
Azgın deniz...

Ölümcül can sıkıntısı denilen şey tam da bu mavi deniz olmalıydı.

— Geceleri hiç uyumazdım, –diye sürdürüyor patronum.– Yatağımdan kalkar, kızın kapısı önünde bir köpek gibi titrerdim. Ev buz gibiydi. Geceleri patron da kızı ziyaret ettiği için beni kapının önünde yakalayabilirdi, ama ben korkmazdım...

Eprimiş, eski bir giysiyi bir daha giyilebilir mi diye inceler gibi dalgın, düşünceli konuşuyordu.

— Bir gün kız benim orada, kapının önünde beklediğimi fark etti. Kapıyı ardına kadar açıp, "Gelsene aptal!" dedi.

Çok dinlediğim ve artık bıktığım öykülerdi bunlar. Gerçi naif, hoş bir yanları da vardı bunların; hemen herkes "ilk aşk"ın öyküsünü övünmeden, temiz, sevecen bir dille ve hüzünle anlatırdı ve ben bu olayın, anlatıcının hayatındaki en güzel an olduğunu anlardım. Çoğu anlatıcı için belki de tek güzel an.

Patronum gülerek ve başını sallayarak beni uyardı:

— Sakın bunları karıma anlatma! Sakın ha! Gerçi anlatsan ne olacak, ne var ki bunda? Ama sen yine de anlatma! Ya işte böyle, kardeş...

Bana değil, sanki kendine anlatır gibiydi. O sussa ben konuşacaktım; öylesine bir sessizlik, ıssızlık içindeydik ki, kesinlikle konuşmak, şarkı söylemek, armonika çalmak gibi bir şeyler yapmak gerekiyordu, yoksa soğuk, kurşuni sulara gömülmüş bu ölü kentin ortasında sonsuza dek sürecek ağır bir uykuya dalmak işten değildi.

Patronum bana öğüt veriyordu:

— Madde bir: Sakın erken evlenme! Evlilik çok, ama çok önemli bir şeydir, kardeş! Bekârsan istediğin yerde, istediğin gibi yaşarsın, keyif senin! Git, İran'da yaşa, Müslüman ol... Git Moskova'da bekçi ol, hırsızlık, arsızlık yap, bunların tümünden geriye dönüş vardır! Ama karı, hava gibidir, kardeş, asla geriye dönüşü yoktur! Hayır, çizme değildir karı, ayağından çıkarıp atamazsın!

Yüzü değişmişti, kaşlarını çatarak kurşuni sulara bakıyor, parmağıyla kemerli burnunu ovuşturuyordu:

— İşte böyle, kardeş... Gözünü dört aç! İstediğin her şeyin ardından koşabilir, sonra yine dimdik doğrulabilirsin... Tabii tuzaklara dikkat etmek koşuluyla... Herkes için tuzaklar vardır hayatta...

Meşçerskiy Gölü'ndeki çalılıklara doğru ilerliyoruz. Göl, Volga'yla birleşmiş.

Çiftesini çalılığa yönelten patronum:

— Kürekleri şıpırdatma! –diye uyarıyor.

Birkaç küçük, zayıf suçulluğu vurduktan sonra, emir veriyor:

— Kunavino'ya gidelim! Ben akşama kadar orada kalacağım; sen evdekilere üstencilerle görüştüğümü, onun için geç kaldığını söylersin...

Onu yine sular altındaki dış mahallenin bir sokağında bırakıp fuar yoluyla Strelka'ya dönüyorum. Kayığı bağlayıp içinde oturuyor ve birbiriyle birleşen iki ırmağı, kenti, vapurları, gökyüzünü izliyorum. Gök, devasa bir kuşun gösterişli kanatlarını andıran bembeyaz bulutlarla kaplı. Bulutlar arasındaki mavi uçurumlardan kendini gösteren altın güneşin bir bakışıyla yeryüzünde her şey değişiveriyor. Bütün çevre alabildiğine sağlıklı, diri bir devinim halinde. Hızlı akıntı, ırmakta bir zincir halinde seyreden sayısız salı kolayca sürüyüp götürüyor. Sallarda sımsıkı duran sakallı köylüler uzun kürekleriyle sallarını yönetmeye çalışıyor, birbirlerine ve gelip geçen vapurlara bağırıyorlar. Küçücük bir vapur, akıntıya karşı boş bir mavnayı çekiyor. Akıntının sürükleyerek oradan oraya döndürdüğü vapur, turnabalığı gibi burnunu oynatıyor ve karşıdan büyük bir hızla gelen suya çarklarıyla sağlamca tutunarak, derin derin soluyor. Mavnada bacaklarını suya sarkıtmış dört köylü omuz omuza oturuyor. Biri kırmızı gömlekli. Şarkı söylüyor köylüler. Sözlerini duyamıyorum, ama bildiğim bir şarkı bu.

Burada, bu bütünüyle canlı ırmakta her şeyi biliyormuşum gibi geliyor bana; her şey bana yakın, anlaşılır geliyor.

Arkamda suya gömülü kentse, korkulu bir düş sanki... Patronumun hayal ürünü... ve tıpkı onun gibi kolay anlaşılamayan bir şey.

Tüm bunları doyasıya seyrettikten sonra eve dönüyorum. Kendimi her işi yapabilecek yetkinlikte, yetişkin bir insan gibi duyumsuyorum. Yolda kalenin bulunduğu tepeden Volga'ya bakıyorum. Uzaktan bakınca yeryüzü kocaman ve insana istediği her şeyi vermeyi vaat eder gibi görünüyor.

Evde kitaplarım var. Kraliçe Margot'nun oturduğu dairede şimdi büyük bir aile oturuyor: birbirinden güzel beş genç kız, iki de liseli oğlan. Bana kitap veriyorlar ve ben yutarcasına Turgenyev okuyorum. Şaşkınlığım anlatılır gibi değil: Turgenyev'de her şey nasıl da açık, anlaşılır!.. Sonbahar gibi saydam, arı, duru... İnsanları nasıl da temiz! İnanılmaz bir sevecenlikle anlattığı her şey, ne kadar güzel!

Pomyalovskiy'in "Bursa"*sını okuyor ve yine şaşkınlıktan şaşkınlığa düşüyorum: Çalıştığım tasvir atölyesindeki hayata ne kadar da benziyor anlattıkları... Can sıkıntısının yarattığı umutsuzluğu öyle iyi anlayabiliyorum ki!.. İnsanda karşı konulmaz bir kırıp dökme arzusu uyandıran o kahredici sıkıntıyı...

Rus yazarlarını okumak hoşuma gidiyordu, çünkü bunlarda her zaman bildik, kederli bir şeyler duyumsuyordum; o kadar ki, sayfaların arasına sanki Büyük Perhiz çanları gizlenmişti ve sayfaları açmamla birlikte çanlar usuldan çalmaya başlıyordu.

"Ölü Canlar"dan pek keyif almadım; "Ölü Bir Evden Anılar" için de aynı şeyi söyleyeceğim. "Ölü Canlar", "Ölü Ev", "Ölüm" "Üç Ölüm", "Canlı Cenaze"... bu tekdüze kitap adları, elimde olmadan bu kitaplara karşı belirsiz bir soğukluk duymama neden oluyordu. "Çağın Eğilimi", "Adım Adım", "Ne Yapmalı?", "Smurino Köyünde Hayat"ı da bütün benzerleri gibi beğenmemiştim.

---

* Eskiden Rusya'da yatılı ruhban okuluna verilen ad. (ç.n.)

Buna karşılık Dickens ve Walter Scott'a bayılmıştım. Bu yazarlardan aynı kitabı üst üste iki üç kez büyük bir keyifle okuduğum oluyordu. Walter Scott okumak bana görkemli bir katedralde gösterişli bir pazar ayini izliyormuşum duygusu veriyordu... Biraz uzun ve sıkıcı olmakla birlikte, her zaman göz alıcı, etkileyici... Dickens, benim için hep önünde saygıyla eğildiğim bir yazar olarak kaldı. İnsan sevgisini betimlemek gibi sanatta erişilmesi en zor olan yüceliklere ulaşmış bir yazardı o.

Akşamları evin kapısı önünde büyükçe bir arkadaş grubu olarak toplanırdık: K... kardeşler, onların kız kardeşleri, yeniyetme birkaç çocuk; küçük, kalkık burunlu lise öğrencisi Vyaçeslav Semaşko... Sonra, arada bir, babası önemli bir devlet memuru olan Ptitsina adında bir küçük hanımın da aramıza katıldığı olurdu. Kitaplardan, şiirden söz ederdik; bunlar benim de kendime yakın, anlaşılır bulduğum konulardı. Ben onlardan daha çok okumuştum. Ama onlar kendi aralarında daha çok liseden söz ederler, öğretmenlerinden yakınırlardı. Anlattıklarını dinlerken kendimi onlardan daha özgür hisseder, onların bütün bu anlattıkları şeylere nasıl dayanabildiklerine şaşardım. Ama yine de okula gittikleri için onlara özenirdim.

Arkadaşlarım benden büyüktüler, ama ben kendimi onlardan daha büyük, daha olgun ve deneyimli buluyordum. Açıkçası bu biraz da canımı sıkıyordu; çünkü ben kendimi onlara daha yakın hissetmek istiyordum. Her akşam işten eve geç vakit, kir, toz içinde ve onların özünde bir örnek olan yaşamlarından çok farklı şeyler yaşamış, çok farklı izlenimler edinmiş olarak dönerdim. Durmadan kızlardan söz eder, bir o kıza, bir ötekine âşık olur, şiir denemeleri yaparlardı. Bu işte de sık sık benden yardım isterlerdi. İstekle girişirdim şiir yazmaya, uyak bulmakta da zorlandığım söylenemezdi, ama nedense şiirlerim hep gülmece havasında olurdu ve kızlar arasında kendisine en çok şiir yazılan Ptitsina'yı illa sebzelere, soğana falan benzetirdim.

— Sen buna şiir mi diyorsun? –diye çıkışırdı Semaşko.– Bu ayakkabı çivilerine?!

Hiçbir şeyde onlardan geri kalmak istemediğim için Ptitsina'ya ben de âşık oldum. Bu duygumu ona nasıl dile getirdiğimi şimdi hatırlayamıyorum, ama macera kötü bitti: Zvezdin Gölü'nün çürümüş, yeşil sularında yüzen bir kalas vardı ve ben de Ptitsina'ya bu kalas üzerinde bir göl gezisi teklif ettim. Kabul etti. Kalası kıyıya çekip üzerine bindim. Beni tek başımayken rahatça taşıyabiliyordu kalas, ama Ptitsina'nın danteller ve kurdeleler içindeki gösterişli giysisiyle ve son derece zarif hareketlerle kalasın öbür ucuna çıkması ve benim sopayla kıyıdan uzaklaştırmamla beraber, lanet kalas altımızda oynamaya başladı, hemen ardından da kız sulara gömüldü. Düşünmeden suya atlayarak onu hemen kıyıya çıkardım. Korku ve gölün yosunlu suları sevgilimin bütün güzelliğini yok etmişti!

Islak, küçücük yumruğuyla beni tehdit ederek:

— Beni bile bile batırdın suya! –diye bağırdı bana.

Bu işte bir suçumun olmadığını söylediysem de, yaptığım açıklamaların içtenliğine inanmayıp, sonraki günlerde bana hep düşmanca davrandı.

Kentteki hayatımın ilginç olduğunu söyleyebilmek zordu. Evin büyük hanımı bana yine düşmanca davranıyor, patronumun karısıysa bana kuşkuyla bakıyordu. Çillerinden dolayı yüzü bana daha bir sararmış gibi gelen Viktoruşka ise dinmek bilmeyen bir hınçla her şeye söyleniyordu.

Patronun proje çizim işleri çok yoğundu; kardeşiyle çalışmasına karşın işin altından kalkamadığından üvey babamı yardıma çağırdı.

Bir akşam fuardan eve erken döndüm; saat beş gibiydi; yemek odasına girdiğimde çoktan unuttuğum birini çay masasında patronumla otururken gördüm.

Bana elini uzatarak:

— Merhaba! –dedi.

Taş kesildim. Bütün bir geçmiş, yangın gibi parlayıp yeniden yüreğimi sardı.

— Resmen korktu! –diye bağırdı patronum.

Üvey babam, yüzünde uçuk bir gülümseme, bana bakıyordu. Yüzü korkunç zayıflamış, kara gözleri daha bir irileşmişti. Tümüyle ezilmiş, bitkin bir görünümü vardı. Elimi onun ince, ateş gibi yanan parmakları arasına bıraktım.

— Yeniden buluştuk, –dedi, öksürükler arasında.

Odadan nasıl çıktığımı bilmiyorum; dayak yemiş gibi ezik, bitkindim.

Aramızda sınırları çok belirgin olmayan, dikkatli bir ilişki kuruldu; ikimiz de birbirimize karşı çekingendik. Bana saygı gösterisi olarak baba adımla sesleniyor, benimle eşitiymişim gibi konuşuyordu.

— Bakkala gittiğinizde lütfen benim için de çeyrek funt Laferm tütünü, yüz adet Viktorson sigara kâğıdı, bir funt da sucuk alır mısınız?

Bana verdiği paralar hep ateş gibi yanan ellerinin sıcaklığını taşır ve bu beni irkiltirdi. Verem olduğu apaçık ortadaydı; gidici olduğu da. Kendisi de bunun farkındaydı. Sivri, siyah sakalıyla oynayarak, sakin bir sesle:

— Hastalığım iyileşeceğe pek benzemiyor, –derdi.– Yine de çokça et yemekle belki iyileşebilir? Kim bilir, belki de toparlanırım...

Yediği yemek inanılır gibi değildi. Sürekli yiyor, sürekli sigara içiyor ve ağzında yalnız yemek yerken sigara olmuyordu. Ona her gün sucuk, jambon, sardalye alıyordum. Ninemin kız kardeşi kendinden pek emin ve nedense onun kötü durumundan sevinç duyarcasına:

— Ölümü etlerle, sucuklarla doyuramazsın, –diyordu, hınçla.– Ölümü aldatamazsın... Hayır!

Patronlarım, üvey babama incitici bir ilgi gösteriyor, ona durmadan birtakım ilaçlar salık veriyorlar, ama arkasından onunla alay ediyorlardı.

Patronumun karısı şöyle diyordu:

— Sanırsın soylu kişi! Masadaki ekmek kırıntıları toplanmazsa sinekler çoğalırmış!..

Kocakarı da ona arka çıkıyordu:

— Onun gibi soyluyu sevsinler! Ceketi eprimiş, yağ içinde... ama o hâlâ tek bir toz kalmaması için fırçalayıp duruyor ceketini... Zor beğenir adamın hali başka oluyor tabii!

Patronum da onları teselli eder gibi:

— Sabredin be orman tavukları... yakında ölecek! –diyordu.

Bu orta sınıf insanların bir soylu kişiye gösterdikleri anlamsız düşmanlık beni ister istemez üvey babama yaklaştırıyordu. Sinekmantarı da zehirli bir mantardır, ama hiç değilse güzeldir!

Bu insanlar arasında soluksuz kalan üvey babam, olmayacak bir rastlantıyla kümese düşmüş bir balığı andırıyordu. Tüm bu hayat gibi saçma bir benzetme oldu bu da.

Üvey babamda, hayatımın en unutulmaz kişilerinden Horoşeye Delo'ya özgü çizgiler bulmaya başladım. Gerek Horoşeye Delo'ya, gerekse Kraliçe Margot'ya okuduğum kitapların bana kazandırdığı bütün iyi ve üstün nitelikleri yüklüyor, okumakla edindiğim en temiz hayallerle sarıp sarmalıyordum onları. Üvey babam da tıpkı Horoşeye Delo gibi sevilmeyen, herkese uzak, yabancı biriydi. Evde herkese davranışı aynıydı; hiçbir zaman söze ilk başlayan olmaz, sorulara büyük bir incelikle, kısa yanıtlar verirdi. Patrona bilmediklerini öğretmesi özellikle hoşuma gidiyordu; yarı beline kadar masaya eğilmiş, kâğıt tomarına kuru parmağıyla vurarak, alabildiğine sakin:

— Burada çatı kirişinin kilit taşıyla bağlanması gerek, – derdi.– Böylece duvarlar üzerine fazla yük binmesi önlenmiş olur; yoksa kirişin baskısına duvarlar dayanamaz...

— Hay Allah... Doğru yahu!

Üvey babam çıktıktan sonra, karısı, patronuma:

— Hayret doğrusu! –derdi.– Sana bir şeyler öğretir gibi konuşmasına nasıl izin verirsin?

Patronun karısını en sinirlendiren şey de, üvey babamın akşam yemeğinden sonra dişlerini fırçalaması ve gırtlağını iyice kabartacak şekilde başını geriye atarak gargara yapmasıydı.

— Yevgeniy Vasilyeviç, bence başınızı bu kadar geriye atmamalısınız... bu sizin için zararlı olabilir...

Üvey babam kibarca gülümseyerek sorardı:

— Niçin?

— Bilmem... öyle...

Üvey babamı kemikten, küçük bir tırnak temizleyicisiyle mavimsi tırnaklarını temizlerken görünce de, patronun karısı heyecanla bağırırdı:

— Aman Tanrım, ölecek, ama kalkmış tırnaklarını temizliyor!

Karısının bu heyecanlı çıkışı karşısında patron içini çeker:

— Eh be... ne ahmak yaratıklarsınız siz, orman tavukları... –diye söylenirdi.

Karısı da ona:

— Bu nasıl laf şimdi? –derdi, öfkeyle.

Kocakarıysa geceleri heyecanla Tanrı'ya yakınırdı:

— Ah, Tanrım! Şimdi de bu çürümüş adamı yüklediler omuzlarıma, Viktoruşkam yine bir yana itildi...

Bu arada Viktoruşka üvey babama öykünmeye başlamıştı; onun ağır, sakin yürüyüşüne; soylu ellerinin kendinden emin devinimlerine, kravatını gösterişli bir şekilde bağlayışına ve yemeğini ağzını şapırdatmadan yiyişine...

İkide bir üvey babama kabaca sorardı:

— Maksimov, dirseğin Fransızcası nedir?

Üvey babam, alabildiğine sakin, hatırlatırdı:

— Adım Yevgeniy Vasilyeviç'tir, efendim.

— Tamam, anladım! Peki, göğüs nasıldı?

Akşam yemeğinde de annesine:

— Ma mer donne muazankor tuzlama et*! –diye buyururdu.

Kocakarı da duygulanarak:

— Benim küçük Fransızım tuzlama mı istiyormuş! –diye mırıldanırdı, mutlulukla.

Üvey babam, sağır dilsiz gibi, hiç tepki göstermeden, kimseye bakmadan, ilgisizce etini çiğnerdi.

Bir gün ağabey, kardeşine şöyle dedi:

— E, Viktor, Fransızcayı da sular seller gibi öğrendiğine göre, kendine bir metres tutmanın zamanı geldi demektir...

Ve ben ilk kez üvey babamın sessizce gülümsediğini gördüm.

Karısı öfkeyle kaşığını masaya fırlatarak patrona bağırdı:

— Utanmıyor musun, benim yanımda böyle iğrenç şeyler söylemeye!

Üvey babam bazen karanlık sofaya, yanıma gelirdi. Ben orada, tavan arasına giden merdivenin altında yatar, camın karşısındaki merdiven basamağına oturup kitap okurdum.

— Okuyor musunuz? –diye sorardı, ağzından dumanlar savurarak ve göğsü hışır hışır.– Nedir okuduğunuz?

Kitabı gösterirdim.

Kitabın kapağına bir göz atıp:

— Ah, sanırım okudum bunu, –derdi.– Sigara ister misiniz?

Pencereden pis avluya bakarak sigara içerdik.

— Öğrenim görmemeniz kötü, –derdi.– Oysa okumaya eğiliminiz var gibi...

— İşte okuyor, öğreniyorum...

— Bu yetmez, okul gerek, sistem...

Ona şöyle demek isterdim:

— Siz okul, sistem gördünüz de ne oldu sanki, bayım?

---

* Fransızca cümle okunduğu gibi ve bozuk yazılmış. Doğrusu *Ma mère, donnez moi encore.* Anne, bana biraz daha tuzlama et verin! (ç.n.)

Ama o kafamdan geçenleri anlamış gibi, eklerdi:

— Karakter sahibi birine okul çok şeyler verir. Hayat, yalnızca çok iyi eğitim almış insanların ilerlemesine olanak tanır.

Bana pek çok kez öğüt vermişti:

— Keşke buradan çekip gidebilseniz... burada kalmanın sizin için ne yararı ne de anlamı var...

— İşçiler hoşuma gidiyor.

— A... Ne açıdan?

— Onlarla birlikte olmayı ilginç buluyorum.

— Haklı olabilirsiniz...

Bir gün de şöyle dedi:

— Şu bizim patronlar... çok rezil insanlar! Rezil!

Annemin bu sözcüğü nerede, ne zaman söylediğini hatırlayınca, elimde olmadan ona bir soğukluk duydum. Ama o gülümseyerek sürdürdü:

— Sizce de öyle değil mi?

— Öyle.

— Evet, bunu görüyorum.

— Yine de patron hoşuma gidiyor.

— Evet, doğrusu o iyi bir adam... Ama komik biri.

Onunla kitaplardan konuşmak istiyordum, ama o anlayabildiğim kadarıyla kitapları pek sevmiyordu. Bana birkaç kez şöyle şeyler söylediğini hatırlıyorum:

— Kendinizi kitaplara fazla kaptırmayın... Kitaplarda her şey abartılmış, çarpıtılmıştır. Çoğu kitap yazarı, bizim patron gibi küçük insandır.

Cesurca bulduğum, beni ayartan düşüncelerdi bunlar.

— Gonçarov'u okudunuz mu? –diye sordu bir gün.

— "Pallada Firkateyni"ni okudum.

— Sıkıcı bir kitaptır "Pallada". Gonçarov, aslında, Rusya'nın en akıllı yazarıdır. Onun "Oblomov" romanını okumanızı salık veririm. Onun en gerçekçi, en cesur yapıtıdır. Aslına bakarsanız Rus edebiyatının en harika kitabıdır...

Dickens üzerine de şunları söylüyordu:

— Saçma... inanın bana öyle... Öte yandan "Yeni Zaman" dergisi ek olarak ilginç bir kitap verdi: "Ermiş Antonius ve Şeytan". Bunu okumanızı salık veririm! Siz sanırım kiliseye ve dini şeylere ilgi duyuyorsunuz? "Ermiş Antonius" sizin için yararlı olacaktır...

Bana bir tomar "Yeni Zaman" eki getirdi. Flaubert'in bu gerçekten bilgece yazılmış yapıtını okudum. Bu kitap bana çok sayıda ermişin hayatını ve din büyüklerinden okuduğum öyküleri hatırlatmakla birlikte beni çok da etkilemedi. Buna karşılık aynı dergide yayımlanan "Vahşi Hayvan Terbiyecisi Upilio Faymali" çok daha hoşuma gitti.

Bunu üvey babama da söylediğim zaman, bana her zamanki sakinliğiyle şu karşılığı verdi:

— Demek ki bu tür kitapları okumanız için zaman henüz erken! Ama yine de bu kitap aklınızın bir köşesinde bulunsun...

Bazen gelir, uzun süre yanımda otururdu; bu sırada hiç konuşmaz, yalnızca öksürür ve durmamacasına sigara içerdi. Güzel gözlerinde korkunç ışıklar yanar sönerdi. Belli etmeden ona bakar ve bu kadar dürüstçe, hiç yakınmadan, yalın bir şekilde ölen bu insanın bir zamanlar anneme yakın olduğunu, onu incitip aşağıladığını unuturdum. Onun bir terzi kadınla birlikte olduğunu biliyor ve hayretle, biraz da acıyarak bu terzi kadını düşünmekten kendimi alamıyordum: Bu kemik torbası bedeni iğrenmeden nasıl kucaklayabiliyor, bu pis kokan ağzı nasıl öpebiliyordu? Tıpkı Horoşeye Delo gibi üvey babam da en beklenmedik zamanlarda, son derece kendine özgü şeyler söylüyordu:

— Tazıları severim, aptaldırlar; ama ben yine de severim onları. Güzeldirler. Güzel kadınlar çoğu kez aptal olurlar...

Biraz da gururla şöyle düşündüm:

— Kraliçe Margot'yu tanımadığın belli!

Bir gün de şöyle dedi:

— Uzunca bir süre aynı evde yaşayan insanların yüzleri birbirine benzemeye başlar...

Bunu not defterime yazdım.

Bu özlü sözleri bir sadaka gibi bekliyordum. Çok çiğnenmiş, alabildiğine tekdüze, renksiz bir dil konuşulan bu evde, böylesine sıra dışı bileşimde sözler duymak çok hoştu.

Üvey babam bana annemden hiç söz etmediği gibi, hatta sanırım onun adını bile hiç anmadı. Bu çok hoşuma gitti ve bende ona karşı saygıya benzer bir duygu uyandırdı.

Bir gün ona Tanrı'yı sordum. Sorum tam olarak nasıldı, şimdi hatırlayamıyorum. Yüzüme baktı ve alabildiğine sakin:

— Bilmiyorum, –dedi.– Ben Tanrı'ya inanmam.

Sitanov aklıma geldi ve üvey babama ondan söz ettim. Beni dikkatle dinledi, yine hep öyle sakin:

— O akıl yürütüyor, akıl yürüten kişi yine de bir şeye inanıyor demektir... Bense, bir şey yapmadan, düpedüz inanmıyorum.

— Böyle bir şey olabilir mi?

— Neden olmasın? Görüyorsunuz işte, inanmıyorum...

Benimse tek gördüğüm, onun ölmekte olduğuydu. Sanırım ona acımaktan çok, ilk kez ölümün gizemine ve ölmekte olan bir yakınıma ilişkin yakıcı, doğal bir ilgi duyuyordum.

İşte yanı başımda, dizleri dizlerime değerek, ateş gibi yanan, düşünen bir adam oturuyor; insanları, onlarla olan ilişkilerine göre kendinden emin bir şekilde gruplara ayırmış. Yargılama, karar verme gücü olan biri olarak her şeyden söz ediyor. Onda bana gerekli olan bazı şeyler var... ya da bana gerekli olmayanları gölgede bırakan bazı şeyler.. Bitmez tükenmez düşünce kasırgaları üretebilen, anlaşılmaz, çok karmaşık bir varlık... Ben ona nasıl davranırsam davranayım, o benim özümden bir parça, içimde bir yerlerde yaşıyor; ben onu düşünüyorum, ruhunun gölgesi ruhuma vuruyor.

Yarın büsbütün yok olacak... kafasının ve kalbinin içinde gizli olan –benim güzel, kara gözlerinden okuyabildiğimi sandığım– her şeyle birlikte yok olup gidecek... O kaybolduğunda, beni dünyaya bağlayan canlı bağlardan biri kopmuş olacak, geriye anısı kalacak... ve bu anı, sonsuza dek kayıt altına alınmış, değişmez bir bütün olarak içimde hep varlığını sürdürecek. Sürekli değişen, başkalaşan şeye, bedene gelince... o yok olup gidecek.

Ama bunlar, düşünceler. Bu düşüncelerin gerisinde ise onları doğurup besleyen, bizi hayatın olgularını incelemeye ve bunların her biri için "Niçin?" sorusuna yanıt vermeye zorlayan, sözle anlatılamayacak bir şey var.

Yağmurlu bir gündü.

— Yakında yatağa düşecek gibiyim, –dedi, üvey babam.– Saçma bir güçsüzlük... Canım bir şey istemiyor.

Ertesi gün akşam çayında önündeki ve dizindeki kırıntıları temizlerken, her zamankinden çok daha özenliydi. O arada görünmeyen bir şeyi kendinden uzaklaştırır gibi bir hareket yaptı. Belli etmeden onu izlemekte olan kocakarı, gelinine fısıldadı:

— Bak tüylerini yoluyor, temizleniyor, görüyor musun?

İki gün sonra çalışmaya gelmedi; derken, kocakarı elime büyük, beyaz bir zarf tutuşturarak:

— Dün öğlen bir kadın getirdi bunu, –dedi.– Unutmuşum sana vermeyi. Ufak tefek bir kadındı, neyin olur, bilmiyorum.

Zarfı açtım; üvey babamın yattığı hastanenin antetli kâğıdına iri harflerle şunlar yazılmıştı:

"Ben Martinov hastanesindeyim. Boş bir zamanınızda beni görmeye gelebilir misiniz? Y. M."

Ertesi sabah hastanede üvey babamın karyolası üzerinde oturuyordum; kendisi karyolasından daha uzundu. Ayağındaki gri çoraplar sıyrılmış, bacakları karyolanın demirleri arasından dışarı çıkmıştı. Odanın sarı duvarla-

rında rastgele dolaşan güzel gözleri, dalgınca bazen benim yüzüme, bazen de başucundaki taburede oturmakta olan genç kızın küçük ellerine takılıyordu. Zaman zaman ağzını açarak, yanağını kızın yastığın üzerine koyduğu ellerine sürtüyordu. Tombulca bir kızdı bu; üzerinde koyu renk, düz bir entari vardı. Gözleri yaşlıydı; damlalar değirmi yüzünden usulca yuvarlanıyordu. Islak mavi gözlerini üvey babamdan bir an olsun ayırmıyor, sürekli onun yüzüne, çıkık kemiklerine, daha da sivrileşmiş iri burnuna ve karanlık ağzına bakıyordu.

— Bir papaz getirebilseydik... –diye fısıldadı kız.– Ama o kesinlikle istemiyor... hiçbir şey anlamıyor...

Ellerini yastıktan kaldırıp dua eder gibi göğsünde kavuşturdu.

Bir an için kendine gelen üvey babam, bir şey hatırlamış gibi kaşlarını çatıp tavana baktı, sonra zayıf elini bana doğru uzattı:

— Siz misiniz? Teşekkür ederim. Halimi görüyorsunuz... Kendimi çok... sersemlemiş hissediyorum...

Bu kadarı bile yordu onu; gözlerini yumdu. Soğuk, uzun parmaklarını okşadım. Tırnakları mosmordu.

— Yevgeniy Vasilyeviç, kabul edin lütfen... –dedi kız usulca, yalvarır gibi.

Üvey babam bakışlarıyla kızı gösterdi:

— İşte, tanışın... Sevimli insan...

Sustu; ağzı büsbütün açıldı; karga sesini andırır hırıltılı bir ses koptu boğazından. Çevresinde bir şeyler aranır gibi çıplak kollarını havada salladı; bu çırpınışıyla üzerindeki yorgan yere düştü. Başını ezilmiş yastığa gömen kızdan da bir çığlık yükseldi.

Çok kısa sürdü üvey babamın ölümü. Ölmesiyle de yüzü hemen güzelleşti.

Hastaneden çıkarken kızın koluna girdim. Hasta gibi sallanıyor, ağlıyordu. Avucunda sıka sıka top haline getirdiği

mendili sırayla bir o gözüne, bir ötekine götürüyor, sonra daha da şiddetle sıkarak ona sanki sahip olduğu en değerli ve en sonuncu varlıkmış gibi bakıyordu.

Birden durdu, bana yaslanarak sitemle şöyle dedi:

— Kışa kadar bile yaşamadı... Ah, Tanrım... Tanrım... bu nedir böyle?

Sonra gözyaşlarıyla ıslanmış elini uzatarak:

— Hoşça kalın, –dedi.– Sizden hep övgüyle söz etti. Yarın toprağa veririz.

— Sizi evinize kadar geçireyim mi?

Şöyle bir çevresine bakındı.

— Neden? Daha akşam olmadı. Hava aydınlık.

Durup ardından baktım; hiçbir yere yetişmesi gerekmeyen biri gibi ağır ağır yürüyordu.

Ağustostaydık. Yapraklar dökülmeye başlamıştı.

Mezarlığa gitmeye zaman bulamadığım için üvey babamın toprağa verilmesinde hazır bulunamadım. O kızı da bir daha görmedim...

XVII

Her sabah saat altıda fuardaki işime gidiyordum. Çok ilginç ve akıllıca şeyler söyleyen, kır saçlarıyla Aziz Nikola'ya benzeyen dülger Osip; çatı ustası kambur Yefimuşka; yine bir azizi andıran, dalgın, düşünceli duvarcı Pyotr; mavi gözleri, kumral saçları, yüzünde sessiz iyilik ışıklarıyla sıvacı Grigoriy Şişlin gibi birbirinden ilginç insanlar karşılıyordu beni orada.

Mimarın yanındaki yaşamımın ikinci döneminde tanıdığım insanlardı bunlar. Dillerinde güzel, benim ilk kez duyduğum seçkin sözlerle, ölçülü, ağırbaşlı, her pazar mutfağa gelirlerdi. Sağlıklı, güçlülerdi ve o sıralar tümü de bana çok iyi insanlarmış gibi gelirdi. Her birinin kendince ilginç bir yanı vardı. Kunavino adını taşıyan bu dış mahallenin hırsız, sarhoş insanlarından çok farklıydılar.

Sıvacı Şişlin aralarında en hoşuma gideniydi. Hatta beni de sıvacılar loncasına almasını rica ettim kendisinden; alçıdan beyazlaşmış parmağıyla altınsı kaşını kaşıyan Şişlin, yumuşak bir dille bu isteğimi geri çevirdi:

— Bizim iş için daha küçüksün... Kolay değildir sıvacılık... bir iki yıl daha geçsin...

Sonra güzel başını sallayarak sordu:

— Yoksa yaşadığın hayat hoşuna gitmiyor mu? Sık biraz dişini, iyice kendine kapan, o zaman daha kolay katlanırsın!

Onun temiz yürekle verdiği bu güzel öğüdü bana ne kattı bilmiyorum, ama Şişlin'i minnetle hatırlıyorum.

Her pazar patronun evine gelip mutfak masasının çevresindeki sıralara oturur ve patronun gelişini beklerken aralarında ilginç şeylerden söz ederlerdi. Gürültülü bir neşeyle içeri giren patron güçlü ellerini sıkarak onlarla selamlaştıktan sonra geçip baş köşeye kurulurdu. Para desteleri, not defterleri, hesapların tutulduğu kâğıtlar ortaya çıkar, haftalık alacak verecek hesaplaşması başlardı.

Patron şakalaşarak, söz oyunları yaparak onların alacaklarını düşük göstermeye çalışır, onlar da aynı şekilde, bunun tam tersini yaparlardı. Zaman zaman sert tartışmalar geçse de aralarında, çoğu kez dostça gülüşürlerdi.

İşçiler patrona şöyle derlerdi:

— Sevimli adamsın, ama anadan doğma bir üçkâğıtçısın!

Utanmış gibi gülümseyen patron da onlara şöyle karşılık verirdi:

— Ah, orman tavukları, sizin de benden pek geri kalır yanınız yok!

Yefimuşka itirafta bulunur gibi:

— Başka türlü nasıl çıkarız işin içinden, dostum? –derdi.

Ciddi bir adam olan Pyotr ise şöyle derdi:

— Çaldığımızla yaşıyoruz... Kazandığımızsa Tanrı'ya ve Çar'a gidiyor.

Patron gülerek:

— Elimde değil, –derdi,– ben de size madik atmak istiyorum!

Olanca saflıklarıyla ona hak verirlerdi:

— Sövüşlemek istiyorsun yani?

— Mandepsiye bastırmak...

Grigoriy Şişlin, gür sakalını elleriyle göğsüne bastırarak, ezgili bir sesle:

— Kardeşlerim, –derdi, yalvarırcasına,– ne olursunuz birbirimizi aldatmadan görelim işlerimizi! Dürüst olursak,

içimiz rahat olur, huzur duyarız, öyle değil mi, kardeşlerim? Canım kardeşlerim, öyle değil mi?

Gözlerinin mavisi yaşlarla ıslandığı için koyulaşır, böylesi anlarda yüzü inanılmaz güzelleşirdi! Onun bu içten ricası herkesi biraz şaşırtır, hepsi utanarak başlarını öte yana çevirirdi.

Saygıdeğer bir görünüşü olan Osip, mujiğe acır gibi göğüs geçirerek:

— Bir kez mujik öyle çok aldatmaz! –diye mırıldanırdı.

Masaya çokça eğildiği için sırtı iyice kamburlaşan esmer duvarcı:

— Günah, –derdi, tok bir sesle,– bataklık gibidir, ilerledikçe daha çok içine çeker adamı.

Patron da tıpkı onların havasında bir şeyler söylerdi:

— Ben hep şöyle derim: Gelişine göre varışım... ya da şöyle: Gel bana bir adım, varayım sana iki adım...

Bir süre böyle felsefe yapar, sonra yeniden birbirlerini kazıklamaya girişirlerdi. Hesaplaşma bittiğinde, gerginlikten hepsi yorulmuş, terlemiş olurdu; sonra patronu da alarak hep birlikte lokantaya çay içmeye giderlerdi.

Ve ben fuarda bu adamların çivi, tuğla, kereste gibi şeyler çalmamalarına göz kulak olmak zorundaydım. Her birinin, patronun yanındaki işin dışında, bireysel olarak üstlenip yürüttükleri özel işleri de vardı. Dolayısıyla da bana sezdirmeden özel işlerinde kullanmak için bir şeyler yürütmeye çalışırlardı.

İlk gün beni sevecen karşıladılar. Hatta Şişlin:

— Benim sıvacılar loncasına girmek istediğini hatırlıyor musun? –dedi.– Oysa bak ne kadar yüksek bir görevin oldu! Benim de amirimsin artık, ha?

Osip, şakacı bir havada:

— İyi iyi, görevini yap, –dedi.– Her şeye göz kulak ol... Tanrı yardımcın olsun!

Pyotr ise neredeyse düşmanca:

— Yaşlı fareleri yönetmesi için genç bir turna görevlendirilmiş... –diye homurdandı.

Bana yüklenen sorumluluk tepemi attırıyordu; bu insanlardan utanıyordum. Kendilerinden başka kimselerin bilmediği çok iyi ve çok özel şeyler bilen kişiler olarak gördüğüm bu adamlara hırsız, sahtekâr gözüyle bakmak ağırıma gidiyordu. İlk günler dayanılmaz zor geçti. Osip durumumu hemen anladı ve baş başa kaldığımız bir gün:

— Bak delikanlı, –dedi,– yeter surat asıp gezdiğin, bunun kimseye bir yararı yok, anladın mı?

Bir şey anlamamakla birlikte yaşlı adamın benim sıkıntımı anladığını hissettim. Çok geçmeden, her şeyi açıkça konuşabildiğimiz bir yakınlık doğdu aramızda.

Bir iki kelime etmeye uygun bir yerlerde karşılaştık mı, bana hemen uyarılarda bulunurdu:

— Bilmende yarar var: Aramızdaki en büyük hırsız duvarcı Pyotr'dur. Herif açgözlü, üstelik büyük de bir ailesi var. Ona karşı gözünü dört aç. Hiçbir şeyi küçük görmez; bir funt çivi, on tane tuğla, bir çuval kireç... hiçbirini geri çevirmez. İyi adamdır, dinine düşkündür, aklı başındadır, okuryazardır, ancak çalıp çırpmayı sever! Yefimuşka'nın aklı fikri kadınlardadır. Sessiz, kendi halindedir, ondan yana için rahat olsun. O da akıllı bir adamdır, zaten kamburlardan hiç aptal çıkmaz! Grigoriy Şişlin'e gelince, o biraz böndür. Bırak başkasının bir şeyini almayı, kendi elindekini başkalarına verir. Bu yüzden boşa çalışır durur. İsteyen herkes onu aldatabilir, o ise kimseyi aldatamaz... Akıl fukarasıdır.

— Peki iyi bir insan mıdır?

Osip'in gözleri bana uzaktan bakıyormuş gibiydi. Sonra şu unutulmaz sözler döküldü dudaklarından:

— Evet, iyidir! Tembel için iyi olmaktan kolay ne var? İyiliğin, delikanlı, akla ihtiyacı yoktur...

— Peki ya sen? –dedim Osip'e.– Sen iyi misin?

Gülümsedi.

— Ben, masaldaki genç kızım; ancak nine olduğumda kendimden söz edeceğim... ister o zamana dek bekle... ister araştır, ne olduğumu, nereye gizlendiğimi kendi aklınla bul!

Kendisiyle ve arkadaşlarıyla ilgili kafamda oluşan bütün yargılarımı yerle bir ediyordu. Onun değerlendirmelerinin doğruluğundan kuşkulanabilmem çok zordu. Çünkü gerek Yefimuşka'nın, gerekse Pyotr ya da Grigoriy'in, bu saygın görünüşlü ihtiyarı gündelik işlerde kendilerinden çok daha akıllı, bilgili gördüklerini görüyordum. Her konuda ona danışıyor, verdiği öğütleri büyük bir dikkatle dinleyip kendisine büyük saygı gösteriyorlardı.

— Lütfen bize bir öğüt ver, –diye yalvarırlardı ona.

Bir gün yine böyle bir öğüt ricasından sonra Osip yanlarından uzaklaşınca, duvarcı onun arkasından:

— Din sapkını! –dedi usulca.

Grigoriy de gülümseyerek ekledi:

— Soytarı!

Sıvacı, dostça uyarırdı beni:

— Bak, Maksimiç, ihtiyara karşı çok dikkatli olmalısın... Bir saatte insanın aklını başından alır o! Onun gibi zındıklardan Tanrı herkesi korusun!

Hiçbir şey anlamıyordum.

Bence içlerinde en dürüst, en onurlu olan taş ustası Pyotr'du; her zaman kısa, etkileyici konuşurdu; en çok da Tanrı, cehennem ve ölüm düşüncesine takmış gibiydi.

— Çocuklar, dostlar! Ne yaparsanız yapın, kaçıp kurtulamayacağınız bir şey var: Bir gün bir tabut içinde mezarlığı boylayacaksınız! Bundan kurtuluş yok!

Sürekli karnı ağrırdı; bu yüzden de tek lokma bir şey yiyemediği günler olurdu. Ağzına bir lokma bir şey koyacak olsa midesi bulanır, kıvır kıvır kıvranmaya başlardı.

Kambur Yefimuşka da iyi, dürüst bir insan gibi görünürdü bana; ama her zaman gülünçtü. Bazen de meczup, hatta divane ya da saf, kendi halinde bir çılgın diyebilirdiniz ona.

Durmadan birtakım kadınlara âşık olur ve hepsi hakkında aynı şeyi söylerdi:

— Açık söylüyorum beyler: Karı değil, yaprakları kaymaktan bir çiçek! Şerefsizim!

Kunavino'nun ateşli, atak kadınları tahtaları silmek için geldiklerinde, Yefimuşka hemen çatıdan inerek bir köşede durur, kocaman ağzı kulaklarında, canlı, gri gözleri kısılmış, mırıl mırıl konuşmaya başlardı:

— Tanrım bana nasıl da sağlam yapılı bir kadın gönderdi! Böylesi bir mutluluk gelip ta nerelerde beni buldu! Ah, nasıl bir çiçek bu böyle, yaprakları kaymaktan? Talihin bana bu armağanı için duyduğum minneti nasıl dile getirsem? Böyle bir güzellik için kendimi diri diri ateşlere bile atmaz mıyım ben!

Kadınlar önce onunla alay ederlerdi:

— Şu kambura da bakın hele... adam eriyor sanki... tövbe tövbe!

Kadınların bu alayları bizim çatıcıya hiç dokunmazdı; kemikli yüzü uykulu bir hal alır, sayıklar gibi konuşmayı sürdürürdü; ağzından esrik bir sel gibi akan tatlı sözler kadınların başını döndürürdü. Sonunda öbürlerine göre daha yaşlı olan biri, arkadaşlarına dönüp hayretle şöyle derdi:

— Adamın sözlerine bir kulak verin millet, sanırsınız gencecik bir delikanlı döktürüyor!

— Şakıyan bir kuş gibi...

Pes etmediği anlaşılan bir kadının buna yanıtı şu olurdu:

— Ya da kilise önündeki bir dilenci gibi...

Ama Yefimuşka'nın dilenciye benzer bir hali yoktu; olduğu yerde kısa bir kütük gibi dimdik dururken, sesi giderek daha davetkâr, sözleri daha gönül çelici oluyor, kadınlarsa sessizce onu dinliyorlardı. Ağzından dökülen okşayıcı, baş döndürücü sözlerle gerçekten eriyor gibiydi, Yefimuşka.

Genellikle şöyle sona ererdi bu macera: Ya bir öğle tatilinde ya da bir hafta sonu tatilinde bizimki köşeli, ağır ka-

fasını sallaya sallaya çıkar gelir ve arkadaşlarına içten bir şaşkınlıkla şöyle derdi:

— Ah, nasıl tatlı, nasıl sevimli bir karıydı, anlatamam! Bunun gibisiyle hayatımda ilk kez ilişkim oldu!

Kadınlara karşı kazandığı zaferleri anlatırken başkalarının hemen hep yaptığı gibi övünmez, yenilenle alay etmez, onu gülünç göstermez, yalnızca içten bir duygulanmayla sevincini, minnet duygularını dile getirir, hayret ve hayranlıktan çelik mavisi gözleri genişlerdi.

— Ölmedin gitti be adam? Kaç yaşına geldin sen? –diye sorardı Osip, başını sallayarak.

— Kırk dördümdeyim. Ama umurumda bile değil! Neden dersen, bugün mesela beş yaş birden gençleştim; canlı, gürül gürül akan bir ırmakta yundum yıkandım sanki... öyle bir canlandım, kendime geldim, yüreğim dinginleşti! O değil de, şu dünyada ne kadınlar var, öyle değil mi?

Duvarcının yanıtı biraz sert olurdu:

— Dikkat et, ellili yaşlarını geride bırakırken bu pis alışkanlıkların sana pahalıya patlayabilir!

Grigoriy Şişlin de:

— Utanmazın tekisin sen, Yefimuşka! –diye mırıldanır, göğüs geçirirdi.

Yakışıklı Grigoriy, kamburun aşk başarılarını kıskanıyordu sanırım.

Şişlin, evliydi; ama karısı köyde kalmıştı, bu yüzden tahta silen kadınlardan o da gözlerini alamıyordu. Bunların tümü de "ek gelir" peşinde olan, kolay elde edilebilir kadınlardı ve kentin bu kesiminde bu tür gelirler de başka herhangi bir gelir gibi doğal görülür, yadırganmazdı. Ama yakışıklı sıvacı kadınlara ilişmez, onlara yalnızca uzaktan, acıma dolu gözlerle bakardı... onlara mı, kendine mi acırdı, bilinmez... Kadınlar onu baştan çıkarabilmek için kendiliklerinden cilveler yapmaya başladıklarında da:

— Aman siz de... –diyerek uzaklaşırdı.

Onun bu tepkisine şaşıran Yefimuşka:

— Sen de amma tuhaf adamsın! –derdi.– İnsan ayağına gelen fırsatı teper mi?

— Ben evliyim, –derdi Grigoriy.

— Sanki karının bundan haberi olacak?

— Yanlış bir şey yaptım mı kesinlikle anlar. Onu aldatamazsın, kardeş!

— Nasıl anlar?

— Orasını bilemem. Ne var ki, kendisi bir yanlış yapmadan, namusuyla yaşıyorsa, kesin anlar, anlaması gerek. Ben namusumla yaşarken karım bir günaha girmişse, ben de bunu anlarım...

— İyi de, nasıl? –diye bağırırdı Yefimuşka.

Ama Grigoriy sakin bir şekilde hep aynı şeyi yinelerdi:

— Orasını bilemem.

Kambur çatıcı ellerini öfkeyle iki yana açıp:

— Anlayan, ama nasıl anladığını bilmeyen bu kafayı anlayan beri gelsin! –diye söylenirdi.

Şişlin'e bağlı çalışan yedi işçi, onu patronları gibi görmez, saygısız davranışlarda bulunarak arkasından onun için "buzağı" derlerdi. İşyerine gelip de işçilerinin tembellik ettiğini gören Şişlin, malaya, küreğe sarılıp artistik bir şekilde işe kendisi girişir, bir yandan da sevecen bir edayla onları coşturmaya çalışırdı:

— Hadi, çocuklar, hadi, hep beraber!

Bir gün patronun ona yönelik öfkeli bir emrini iletirken:

— İşçilerinde iş yok... –dedim Şişlin'e.

— Sahi mi? –dedi, şaşırmış.

— Dün öğleye kadar bitmiş olması gerekirdi bu işin, oysa onlar bugün bile bitiremeyecekler...

Kabul etti:

— Doğru söylüyorsun, bugün de bitiremezler...

Bir süre sustuktan sonra, her sözünü tarta tarta:

— Ben elbette bunu görüyorum, –dedi.– Ama onlara fazla yüklenmek de içimi acıtıyor, çünkü aralarında hiç yabancı

yok, hepsi bizim köyden. Öte yandan, ekmeğimizi alnımızın teriyle kazanmamızı buyurmuş Tanrı... Ama bu buyruk herkes için geçerli: senin ve benim için de... Oysa sen ve ben onlar kadar çok çalışmıyoruz... Bu yüzden onları daha da fazla çalışmaya zorlamak, beni rahatsız ediyor...

Gündelik yaşamında dalgın, düşünceliydi. Fuarın boş sokaklarında yürürken, birden kanal köprülerinden birinin üstünde durur, korkuluklara dayanarak uzun uzun suyu, gökyüzünü, Oka Irmağı'nın gerisindeki ufku seyrederdi. Onu bu durumda gördüğümde sorardım:

— N'apıyorsun?

Uykudan uyandırılmış gibi şaşırarak:

— Efendim? –der, sonra utangaçça gülümseyerek eklerdi:– Hiç, öyle... Burada durmuş, etrafı seyrediyorum...

Şu sözleri sık sık yinelerdi:

— Tanrı her şeyi ne güzel, nasıl bilgece yaratmış, kardeşler! Yer, gök... gürül gürül akan ırmaklar, onların üzerinde giden vapurlar... Atla vapura, Ryazan'dan Rıbinsk'e, Perm'den ta Astrahan'a kadar canının çektiği yere git! Ben mesela Ryazan'a gittim, fena bir kent değil, ama bizim Nijniy'in yanında biraz sıkıcı. Nijniy gibisi var mı... eğlenceli bir kenttir her şeyden önce! Bak, Astrahan da sıkıcıdır. En önemlisi de Astrahan'da Kalmukların çok olması... Bu benim hiç hoşuma gitmiyor. Mordova'lı, Kalmuk, İranlı ya da Alman, başka halklardan insanları sevmiyorum ben...

Tane tane söylenen bu sözler, zihinlerde dikkatle tartılır, karşılığını da hemen hep duvarcı Pyotr'da bulurdu.

— Onlar halk değil... onlar, boş vermişler! –derdi Pyotr, kendinden emin, öfkeli.– İsa'ya boş vererek doğmuşlar, İsa'ya boş vererek yaşıyorlar...

— Onu bunu bilmem, –derdi Grigoriy, canlanmış.– Ben, kardeşler, temiz, saf halkı severim, Rusları severim. Bak, Yahudileri de sevmem, hatta Tanrı'nın böyle bir halkı niye yarattığını da anlamamışımdır. Her şey nasıl da bilgece yaratılmış...

Duvarcı Pyotr, somurtkan bir yüzle eklerdi:

— Bilgece, ama nice gereksiz şeyle birlikte!

Onların konuşmalarına kulak kabartan Osip söze girerek hem iğneler hem güldürürdü:

— Doğru, nice gereksiz şey var... örneğin şu sizin lakırdılarınız, bunlardan daha gereksiz şey olur mu? Aslında sizin gibi haylazlara basacaksın sopayı.. ki aklınız başınıza gelsin!

Her zaman kendine özgü bir çizgide dururdu Osip. Neyi kabul ettiğini, neye karşı çıktığını anlamak olanaksızdı. Bazen umursamazca herkesle aynı fikirdeymiş, herkesin her düşüncesini kabul ediyormuş gibi görünse de, ondaki baskın hal, herkesten ve her şeyden bıkıp usanmışlık haliydi. İnsanları aklı kıt yaratıklar gibi görürdü. Pyotr, Grigoriy ve Yefimuşka'ya:

— Sizi gidi domuz yavruları... –diye seslenirdi.

Onlar da gülümserlerdi; tamam, neşeyle ve istekle değil, ama yine de gülümserlerdi.

Patronum yemek parası olarak günde beş kopek veriyordu; bu para yetmediği için karnım biraz aç kalıyordu. Bunu fark eden işçiler beni kahvaltıya ve akşam yemeklerine çağırıyorlardı. Arada bir üstenciler de lokantaya çay içmeye çağırırlardı. Seve seve kabul ederdim bu davetleri. Aralarında oturup onların ağırdan konuşmalarını, anlattıkları tuhaf öyküleri dinlemek hoşuma giderdi. Benim din kitaplarını çok okumuş olmam ve bu konudaki bilgim de onların hoşuna gidiyordu.

— Yalayıp yutmadığın kitap kalmamış, kursağının hıncahınç kitapla dolu olduğu anlaşılıyor... –dedi Osip, bu ziyaretlerimden birinde ne dediklerini tam olarak anlayabilmenin hiç kolay olmadığı açık mavi gözlerini gözlerime dikerek; gözbebekleri sürekli erir, gezinir gibi olduğu için gözlerinin anlamını ayırt edebilmek zordu.– Bu biriktirdiklerini koru, işine yarayacaktır. Büyüyünce de papaz ol, sözlerinle insanları avut. Ya da milyoner ol...

— Misyoner, –diye düzeltti duvarcı, nedense biraz gücenik.

— Ne?

— Sen de bilirsin, misyoner derler ona. Hem sen sağır değilsin...

— İyi, dediğin gibi olsun... Evet, misyoner olur, din sapkınlarıyla tartışırsın. Ya da kendin din sapkını olursun. Bak, bu da karın doyurulabilecek bir meslektir. İnsanda kafa varsa, din sapkını olarak da karnını doyurabilir...

Grigoriy utangaçça gülümserken, Pyotr da ağzının içinden:

— Büyücülerin ve benzeri öteki dinsizlerin yaşamları da hiç fena sayılmaz, –diye mırıldandı.

Ama Osip buna hemen karşı çıkarak:

— O kadar da değil, –dedi.– Büyücü kim, okumuşluk kim!

Sonra bana dönerek:

— Dinle, –dedi– bizim oralarda Tuşka adında yersiz yurtsuz bir köylü vardı. Yoksul, çökkün, bakımsız bir adam... rüzgârın önünde oradan oraya savrulan kuru bir yaprak... Ne çalışkandı ne tembel. Bir gün, yapacak başka bir işi olmadığından, kalktı hacca gitti. İki yıl orada burada sürttükten sonra, bir gün apansız ortaya çıkıverdi. Görüntüsü bütünüyle değişmişti: Saçları omuzlarında, başında siyah bir kadife külah, sırtında şeytan derisinden sarı bir cüppe... bir kendini beğenmişlik... "Tövbe edin, melunlar! Nedamet getirin!" diyor, başka bir şey demiyor. Günahsız, tövbe etmesi gerekmeyen insan mı olur? Özellikle de kadınlar arasında? Neyse, bunun işleri öyle bir yoluna girdi ki, deme gitsin! Her zaman karnı tok, sırtı pek ve her zaman sarhoş... hele kadınlardan yana keyfine diyecek yok...

Duvarcı öfkeyle araya girdi:

— Karnın tok olması ve içki içmek midir önemli olan?

— Nedir peki?

— Sözdür, önemli olan!

— Ben Tuşka'nın sözlerini anlamaya falan çalışmadım... sözden yana ben de zengin biriyim...

— Biz Dmitriy Vasiliç Tuşnikov'u iyi biliriz, –dedi Pyotr, bayağı içerlemiş.

Grigoriy, başı önünde, sessizce bardağına bakıyordu.

— Amacım bir tartışma çıkarmak değil, –dedi Osip uzlaşıcı bir tavırla. –Ben bunları, ekmeğini kazanmanın ne kadar değişik yolları olduğunu Maksimiç görsün diye anlattım...

— O değişik yolların bazıları hapishaneden geçer...

— Hem de nasıl! –diye onayladı onu Osip.– Ama unutma ki, girdiği her yol insanı papaz olmaya da götürmez; yolda sapılacak yerleri iyi bilmek gerek...

Fazla dindar olan sıvacıyla duvarcıyı kızdırmayı severdi. Belki de onlardan hoşlanmıyordu, ama bu duygusunu ustaca gizleyebiliyordu. Onun insanlara karşı gerçek duygusunun ne olduğunu anlayabilmek çok zordu.

Yefimuşka'ya sanki biraz daha yumuşak, iyicil bir bakışı vardı. Çatıcı Yefimuşka Tanrı, hakikat, mezhepler, insanoğlunun şu dünyada çektiği acılar gibi arkadaşlarının tartışmayı çok sevdiği konularda hiçbir konuşmaya katılmazdı. Arkalığı kamburuna engel olmasın diye masaya yanlamasına koyduğu sandalyesine kurulup çay üstüne çay içer, sonra birden dikelip, duman altı olmuş odayı kolaçan eder, içerideki gürültülü konuşmalar arasından sesleri ayırt etmeye çalışır... derken yerinden fırladığı gibi bir anda gözden kaybolurdu. Bu, o anda lokantaya Yefimuşka'ya borç vermiş, ama parasını geri alamamış birinin girdiğini gösterirdi. Yefimuşka'nın borçlu olduğu insanların sayısı çok olduğu, üstelik bunlardan kimileri onu dövdükleri için, kimse günaha girmesin diye ortadan toz oluyordu.

— Ne acayip insanlar, bir de kızıyorlar! –diye söylenirdi, içten bir şaşkınlıkla.– Param olsa ödemez miyim borcumu!

— Ah ah, düşmez kalkmaz bir Allah, –derdi Osip, ona arka çıkarcasına.

Yefimuşka bazen uzunca bir süre dalıp giderdi; bu sırada bir şey görüp duymadığı gibi, iri kemikli yüzü yumuşar, iyicil gözleri hepten iyilik ışıkları saçmaya başlardı.

Sorarlardı:

— Ne düşünüyorsun öyle derin derin Yefimuşka?

— Zengin olsaydım, diye düşünüyorum, gerçek bir hanımefendiyle evlenirdim... soylu bir kadınla, örneğin bir albay kızıyla... Tanrım, nasıl severdim onu! Onun için kendimi ateşe bile atabilirdim... Çünkü, kardeşler, ben bir vakitler bir albayın daçasında çatı onarıyordum...

— Ve bu albayın dul bir kızı vardı, öyle değil mi? –diye sözünü keserdi onun Pyotr, hiç de dostça sayılmayacak bir tavırla.– Çok dinledik biz bu masalı be kardeş, çok!

Ama bir yandan elleriyle dizlerini ovalarken, bir yandan da olduğu yerde sallanan Yefimuşka, kamburuyla havayı yara yara konuşmasını sürdürürdü:

— Çatıda çalışırken bir bakarım, bahçeye çıkmış... üzerinde bembeyaz, göz alıcı bir giysi... Eh, bundan sonra neyleyim artık ben güneşi, neyleyim dünyayı? Buradan bir güvercin gibi havalanıp şu gök mavisi, kaymaklı çiçeğin ayaklarının dibine konabilsem! Yanında böyle bir hanımefendi olduktan sonra, hayatın boyunca güneşi görmesen ne olur!

Pyotr, sertçe:

— İyi de karnınızı neyle doyuracaksınız? –diye sorardı.

— Tanrım! –diye haykırırdı Yefimuşka.– Sanki karnımızı doyurmak için bize çok şey gerek! Hem unutmayın, kadın, zengin!

— Yefimuşka bütün bu işler için nasıl zaman buluyorsun? Amma savurgan adamsın sen yahu?

Kadınlardan başka hiçbir şeyden söz etmezdi Yefimuşka. İşinde de pek disiplinli olduğu söylenemezdi. Bazen çok iyi ve hızlı çalışır; bazen, tersine, elinde tahta çekiç, sarsak sarsak çalışır, tavan kirişlerini özensizce tutturarak, aralarında boşluklar bırakırdı. Her zaman yanmış yağ ve balık

kokardı; ama bir de kendi kokusu vardı: Yeni kesilmiş ağaç kokusunu andıran sağlıklı, hoş bir koku.

Dülgerle her konuda konuşabilirdiniz; ilginçti onunla konuşmak. İlginçti, ama pek keyif verici olduğu söylenemezdi. Sözleri her zaman insanı huzursuz ederdi ve ne zaman ciddi konuştuğunu, ne zaman şaka yaptığını anlamak çok zordu.

Grigoriy'e gelince, onunla en güzeli Tanrı'dan söz etmekti; en sevdiği konuydu bu; sarsılmaz bir Tanrı inancı vardı.

— Grişa, –derdim ona bazen,– Tanrı'ya inanmayan insanlar da var, biliyorsun, değil mi?

— Nasıl yani? –derdi, sakin bir gülümsemeyle.

— Yani, kimileri Tanrı yoktur diyor.

— Ha, o mu? Onu biliyorum!

Ve elini görünmez bir sineği kovalar gibi sallayarak sürdürürdü:

— Davud Peygamber'in sözlerini hatırlar mısın? "Kafasız adam, içinden, Tanrı yoktur der!" Demek ta ne zaman kafasızlar söylemişler bunu! Hiç kimse Tanrısız yapamaz...

Sanki onunla aynı düşüncedeymiş gibi, Osip de hemen şu eklemede bulunurdu:

— Petruha'nın içinden Tanrı inancını sök çıkar, sana dünyanın kaç bucak olduğunu göstersin!

Şişlin'in sevimli yüzü sertleşir, tırnak dipleri kurumuş kireç kalıntılı parmaklarıyla sakalını tararken:

— Her varlığın içinde Tanrı vardır, –derdi, gizemli bir edayla.– Vicdanımız ve tüm manevi dünyamız da Tanrı'dandır!

— Ya günahlarımız?

— Günahlarımız, bedenimizdendir... şeytandan! Günahlar dışarıdadır, tıpkı çiçek hastalığının bedendeki izleri gibi; başka da bir şey değildirler. Günahı en çok işleyenler, onu en çok düşünenlerdir. Aklından günah geçirmezsen, günah da işlemezsin! Bedenimizin sahibi olan şeytan aşılar insana günah düşüncesini...

Duvarcı, kuşkuyla:

— Pek de öyle değil gibi sanki... –derdi.

— Öyle öyle! Tanrı, günahsızdır... ve insanoğlu da O'nun suretinde, tıpatıp O'nun gibidir... Günahı işleyen, şekildir, yani beden; suret, günah işleyemez... suret, ruhtur...

O bu sözlerinden sonra zafer kazanmış bir edayla gülümserken, Pyotr:

— Bana pek öyle değil gibi geliyor... –diye homurdanırdı.

— Peki sana göre, –derdi Osip, duvarcıya,– günah işlemezsen, tövbe edip günah da çıkarmazsın, günah çıkarmazsan, selamete eremezsin? Öyle mi?

— Sanki bu biraz daha uygun gibi! Eskiler boşuna mı demişler, şeytanı unutan, Tanrı'dan da soğur diye?..

Şişlin içki içmezdi. İçmeye kalktığında iki kadehte sarhoş olur, yüzü pembeleşip gözleri çocuklaşırdı; sesi daha bir ezgili çıkar, konuşması şarkıya dönüşürdü.

— Kardeşlerim, her şey ne kadar güzel! İşte, yaşıyoruz; biraz çalışıyoruz, çok şükür karnımız tok. Ah, her şey nasıl da güzel!

Ağlamaya başlar, gözyaşları sakallarının ipeğinde cam boncuklar gibi ışırdı.

Onun sık sık dile getirdiği yaşama sevinci ve bu camdan gözyaşları benim pek hoşuma gitmezdi. Ninemin yaşama sevinci, hayata övgüleri çok daha inandırıcı ve yalındı; bu kadar takıntılı, sırnaşıkça değildi.

Tüm bu konuşmalar, içimde tam belirleyemediğim birtakım kaygılar yaratarak beni sürekli geriyordu. Mujikler üzerine nice şey okumuş ve kitaplarda anlatılan mujiğin gerçek hayattaki mujiğe hiç ama hiç benzemediğini görmüştüm. Kitaplarda anlatılan bütün mujikler, mutsuzdular; iyi ya da kötü olsunlar, tümü de gerek söz, gerek düşünce açısından gerçek hayattaki mujiklerden yoksuldular. Kitaplardaki mujiklerin Tanrı'dan, mezheplerden, kiliseden pek söz ettikleri yoktu; onlar daha çok kendilerini yönetenlerden, topraktan,

haktan hukuktan ve hayatın ağırlığından söz ederlerdi. Yine, kadınlardan da pek az söz ederlerdi; söz ettiklerinde de kaba bir dille değil, sevecen bir dille anarlardı onları. Oysa gerçek yaşamdaki mujik için kadın demek, eğlence demekti; ama tehlikeli bir eğlence, dolayısıyla kadına karşı hep tetikte, kurnaz olmalıydı mujik; yoksa kadın onun canına okur, hayatını karartırdı. Kitaptaki köylüler ya kötü ya da iyiydiler ve hepsi de tümüyle ve her şeyleriyle oracıkta, kitabın içindeydiler. Gerçek köylülerse iyi de, kötü de değillerdi, ama şaşırtıcı derecede ilginç kişilerdi. Gerçek hayattaki bir köylü sana ne çok şey anlatmış olursa olsun, yine de, her zaman, anlatmadığı, kendine sakladığı bir şeyler olduğu hissedilirdi. Belki de bu söylenmemiş, gizlenmiş şeydi asıl önemli olan.

Kitaplardaki mujikler içinde benim en hoşuma gideni, "Dülgerler Loncasından Pyotr"du. Bu öyküyü arkadaşlarıma da okumak istedim ve kitabı Fuar'a getirdim. Yağmur yüzünden, ama daha çok da yorgunluktan kente dönemez ve zaman zaman, geceyi değişik loncalarda geçirirdim.

Yanımda dülgerler üzerine bir kitap olduğunu söylediğimde hepsi çok ilgilendi, en çok da Osip. Kitabı elimden aldı, sayfalarını karıştırdı, güzel başını biraz kuşkuyla sallayarak:

— Gerçekten de bizden söz ediyor sanki bu kitap, – dedi.– Ne uyanıklar var! Kim yazmış acaba, bir beyzade mi? Eh, ben anlamıştım zaten. Beylerle memurların beceremeyecekleri iş yoktur! Tanrı'nın aklına gelmeyen şey, memurun aklına gelir...

— Tanrı hakkında ileri geri konuşma, Osip! –dedi Pyotr.

— Boş ver! Benim sözüm mü Tanrı'ya dokunacak? Bir kar taneciğinin kel kafamı etkilediği kadar bile etkileyemez benim sözlerim Tanrı'yı. İçin rahat olsun, ne sen ne ben Tanrı'ya erişebiliriz...

Ve birden, tedirgin bir havayla şarkı söylemeye başladı; ağzından çevreye çakmaktaşı kıvılcımlarını andırır sözler

savruluyor ve tıpkı bir makas gibi karşısına çıkan her şeyi kırpıyordu.

Gün boyunca bana üsteledi durdu:

— Okuyacağız kitabı, değil mi Maksimiç? Evet, güzel bir iş... güzel düşünülmüş bir iş!

O günkü çalışmamız sona erince, akşam yemeği için Osip'in loncasına gittik. Yemekten sonra Pyotr, kendi loncasından Ardalyon adında bir işçiyle, Şişlin de Foma adında bir delikanlıyla birlikte geldiler. İşçilerin yattıkları ambarda lambayı yaktık ve ben kitabı okumaya başladım. Beni çıt çıkarmadan dinliyorlardı. Ama az sonra Ardalyon, öfkeyle:

— Benden bu kadar! –diyerek çıkıp gitti.

İlk uyuyan Grigoriy Şişlin oldu. Oturduğu yerde ağzı tuhaf bir şekilde açılmıştı. Sonra da dülgerler uyudu. Ama Pyotr, Osip ve Foma iyice yanıma sokuldular, gergin bir dikkatle sonuna dek dinlediler beni.

Kitap bitince Osip hemen lambayı söndürdü. Yıldızlara bakılacak olursa vakit gece yarısı dolaylarıydı.

Pyotr karanlıkta sordu:

— Niye yazılmış bu kitap? Kime karşı yazılmış?

— Vakit çok geç oldu... artık uyuyalım, –dedi Osip, çizmelerini çıkarırken.

Foma sessizce bir kenara çekildi.

Pyotr ısrarını sürdürdü:

— Kime karşı yazılmış bu kitap, diyorum?

— Bunu kitabı yazanlara soracaksın, –dedi Osip, uyumak için tahta sıranın üstüne uzanırken.

— Eğer üvey analara karşı yazıldıysa, –diye inatla sürdürdü sözünü duvarcı,– bu düpedüz saçmalık! Burada öyle yazıyor diye üvey anaların daha iyi olacak halleri yok! Öykünün kahramanı olan Pyotr'a karşı yazılmışsa, bu da saçmalık! Cinayet işleyen, cezasını çeker... Ve cinayetin cezası, Sibirya'dır, o kadar! Dolayısıyla bu kitap gereksiz... yani gereksiz gibi, öyle değil mi?

Osip karşılık vermedi. Bunun üzerine duvarcı:

— Tabii, –dedi,– yapacak işleri yok, başkalarının işlerine burunlarını sokuyorlar! Toplanıp dedikodu yapan kadınlar gibi... hadi, iyi geceler, artık uyuyalım...

Açık kapının lacivert karesinde bir dakika kadar dikildikten sonra, sordu:

— Ne diyorsun bu düşüncelerime Osip?

Osip uykulu uykulu inledi:

— Hıı?..

— Peki, hadi uyu...

Şişlin, oturduğu yerde yana yıkıldı. Foma, ezilmiş samanların üzerine, benim yanıma uzandı. Dış mahalle uyuyordu. Uzak lokomotif düdükleri, demir tekerleklerden yükselen ağır uğultular ve tampon sesleri, ambarı dolduran farklı perdelerden uğultulara karışıyordu. İçimde bir tedirginlik vardı. Ben bir konuşma olur diye ummuştum, ama böyle bir şey olmamıştı...

Ama birden Osip'in sesi duyuldu; usulca, ama tane tane:

— Çocuklar, –dedi,– bunların hiçbirine inanmayın; sizler gençsiniz, önünüzde uzun bir hayat var... aklınıza sahip çıkın! İnsanın kendi aklı, başkasının iki aklından üstündür! Foma uyuyor musun?

— Hayır, –dedi, Foma istekle.

— İşte böyle! İkiniz de okumuş çocuklarsınız... tamam, okuyun, ama hiçbir şeye inanmayın. Onlar her şeyi yazar, yayımlarlar... bu onların elinde olan bir şey!

Yattığı tahta sıradan bacaklarını sarkıttı, elleriyle sıranın kenarına tutunarak sözlerini sürdürdü:

— Bir kitabı nasıl anlamak gerek? Kitap, bize insanları anlatır. Bakın, der, mesela bir dülger ya da bir başkası şöyle şöyle bir insandır... ama bir efendi, bir bey, başka türlü bir insandır. Kitapları boşa yazmazlar; birini savunmak, korumak için yazarlar...

— O üstenciyi öldürmekle doğru yaptı Pyotr, –dedi Foma, gür bir sesle.

— Boş laflar bunlar... birini öldürmek hiçbir zaman doğru değildir. Biliyorum, sen Grigoriy'i sevmiyorsun; yine de bu düşünceleri kafandan sil. Bizler zengin insanlar değiliz, ben bugün patronumdur, yarın yeniden işçi...

— Ben seni kast etmemiştim, Osip Amca...

— Hepsi bir...

— Sen hak bilir adamsın...

— Dur da kitabın niçin yazıldığını anlatayım sana, –dedi Osip, Foma'nın öfkeli sözlerini keserek.– Çok hinoğluhin bir kitap bu! Mujiksiz bey, beysiz mujik! Sonuç: Bey kötü durumda, mujiğin de hali hiç iyi sayılmaz. Derken bey iyiden kötüler, mujikse kendini içkiye çalar, sarhoşun, palavracının teki olur. Oysa toprak köleliği zamanında beylerin yanında hayat çok daha iyiydi: Beyle mujik sırt sırta verirlerdi, ikisi de karnı tok, sırtı pek, huzur içinde yaşarlardı... Ben tartışmıyorum... ama, doğrusu, toprak köleliği zamanında daha huzurlu yaşardık. Köylünün yoksul düşmesi beyin işine gelmezdi; köylüsünün durumu iyi olsun isterdi bey, ikisinin de işine gelirdi bu. Ben bunu biliyorum, nereden derseniz, kendim kırk yıl toprak kölesi olarak yaşadım, sırtım bu kırk yılın izleriyle doludur!

Boğazını keserek kendini öldüren arabacı Pyotr'un da toprak beyleri hakkında tıpkı böyle konuştuğunu hatırladım ve Osip'in de o kötü ihtiyarla aynı düşüncede olması hiç hoşuma gitmedi.

Osip ayağıyla ayağıma dokunarak sözlerini sürdürdü:

— Kitap denen şeyi anlamak gerek! Kimse boş yere bir şey yapmaz, sana boşunaymış gibi gelen şey, yalnızca görünüşte öyledir. Kitap da boşuna yazılmaz, kafaları karıştırmaktır kitabın amacı. Her şey ancak akıl çerçevesinde olur, akıl yoksa, koyver kuyruğunu gitsin, balta bile odunu kesmez olur!

Uzun uzun konuştu: Yerinde yatarken birden fırlayıp kalkıyor, sonra yeniden uzanıyor ve sessizlikte usul usul, esprili sözler dökülüyordu ağzından:

— Neymiş, beyle mujik farklı yaratıklarmış. Tümüyle yanlış! Biz beyle aynıyız. Şu farkla ki, biz ondan çok aşağılardayız. Elbette, bey öğrenir kitaplardan, ben öğrenirim sırtıma inen sopalardan... Bir de, beylerin kıçı daha beyazdır... aramızdaki bütün fark da bu kadardır! Yok, gençler, yeni bir hayat gerek bize, kitap diye ne varsa hepsini kaldırıp bir yana atmak gerek! Herkes kendine şunu sormalı: Ben kimim? İnsan!.. Peki, karşımdaki kim? O da insan! Tanrı ondan farklı bir şey mi istiyor? Asla! İkimizin de Tanrı önünde eşit yükümlülüklerimiz var...

Ağaran tanyeri gecenin yıldızlarını bir bir söndürürken, Osip bana dönerek:

— Görüyorsun, –dedi,– ben de kitap gibi konuşabiliyor, kitaplarda yazıldığı gibi uydurabiliyormuşum! Hiç düşünmediğim, bugüne dek bir kez bile aklımdan geçmemiş ne cevherler yumurtladım! Siz, çocuklar, sakın bana inanmayın, sözlerimi ciddiye almayın... Ben bunları yalnızca uykum kaçtığı için söyledim. İnsan yatağına girer ama gözüne bir türlü uyku girmezse, başlar benim gibi dam üstünde saksağan vur beline kazmayı hikâyelerine... Siz bana aldırmayın... Hadi uyuyalım, az sonra kalkma zamanı...

XVIII

Bir zamanlar ateşçi Yakov gözümde nasıl büyüdüyse, Osip de gözümde öyle büyüdü ve ben ondan başka kimseyi görmez oldum. Ateşçiye çok benzer bir şeyler vardı Osip'te, ama aynı zamanda dedemi, yaşlı din bilgini Pyotr Vasilyev'i ve aşçı Smuriy'i de hatırlatıyordu. Tüm bu insanları hatırlatırken de, tıpkı asitin bakırı yemesi ve onun üzerinde silinmez izler bırakması gibi, belleğime derin çentikler atarak orada kendine sımsıkı bir yer ediniyordu. Gece düşünceleri, gündüz düşünceleri diye iki farklı düşünce akışı vardı sanki: İşyerinde, başkalarıyla birlikte olduğu saatlerde dile getirdiği atılganca, ama bir o kadar da yalın gündüz düşünceleri, dinlenme saatlerinde, ikimiz birlikte akşamları kentte gözleme satan vaftiz annesine gittiğimizde ya da uykusunun kaçtığı gecelerde öne sürdüğü gece düşüncelerine göre çok daha pratik, çok daha anlaşılabilirdi. Lambadaki alev gibi çok özel, çok değişkendi gece düşünceleri. Aydınlık, ışıl ışıl düşüncelerdi bunlar; ama özleri, gerçek yüzleri neydi ve Osip'in hangisini, hangi bakımdan kendine daha yakın, daha değerli bulduğu belirsizdi.

Bugüne dek tanıdığım insanların en akıllısıymış gibi geliyordu bana. Ateşçi Yakov'un peşini nasıl bir an bile bırakmadıysam, Osip'in de çevresinde aynı gerginlik içinde dolanıp duruyordum. Onu tanımak, anlamak istiyordum, ama ele geçmiyordu, yılan gibi kıvrılıp bükülüyor, elimden

kayıyordu. Onun gerçeği neydi, nerede gizleniyordu? Hangi Osip'e inanmalıydım?

Bir gün şöyle demişti bana:

— Nerede gizli olduğumu kendin bul!

Bu açıkçası onuruma dokunmuştu; ama içimi daha da acıtanı, onu anlayamamaktı. Benim için yaşamsal bir zorunluluğa dönüşmüştü ihtiyarı anlamak.

Bütün belirsizliğine karşın, sağlam, berk biriydi. Sanki yüzyıl daha yaşasa, onca kararsız, sebatsız insan arasında yine böyle hiç sarsılmamış, kendini korumuş kalacaktı. Eski din bilgini de bende aynı izlenimi bırakmış, bana böyle dayanıklı, berk görünmüştü; ama onun dayanıklılığının beni tedirgin eden bir yanı vardı; Osip'te gözlemlediğim sağlamlıksa daha değişik, daha cana yakındı.

İnsanların kararsız, tutarsız halleri şiddetle dikkatimi çekiyor, onların hokkabaz gibi bir durumdan başka bir duruma geçiverişlerinden dehşetli etkileniyordum. İnsanlara duyduğum canlı ilgiyi, sevgiyi yavaş yavaş yok eden bu anlaşılmaz geçişler beni artık bıktırmış, şaşırtmaz olmuştu.

Temmuz başlarında bir gün çalışmakta olduğumuz yere ok gibi bir fayton daldı. Ahı gitmiş vahı kalmış faytonun sürücü yerinde bir dudağı yarık, sakallı, sarhoş bir mujik oturuyordu. Faytonun yolcusu Grigoriy Şişlin'di; felaket sarhoş bir halde koltuğa yığılıp kalmıştı. Al yanaklı, topluca bir kız da onun koluna girmişti. Kızın başında cam vişnelerle süslü, kırmızı bantlı hasır bir şapka, çıplak ayaklarında lastik galoşlar, elinde bir şemsiye vardı.

Bir yandan oturduğu yerdesallanırken, bir yandan da elindeki şemsiyeyi sallayan kız, kahkahalar atarak bağırıyordu:

— Ah, şeytanlar! Fuar açık değil... ortada fuar yok... yine de beni fuara getiriyorlar!

Grigoriy, üst baş perişan, sürünerek arabadan indi, yere oturdu ve biz seyircilere dönerek, gözyaşları içinde:

— Önünüzde diz çöküyorum, –dedi.– Günaha girdim! Bilerek büyük günah işledim! Yefimuşka bana, "Grişa! Gri-

şa!" dedi... Hakkı var Yefimuşka'nın. Bağışlayın beni! Hepinize ikram edebilirim. Yefimuşka'nın hakkı var: Dünyaya bir kez geliyoruz... bir kezden fazla gelebilmemiz olanaksız...

Kız katılırcasına gülüyor, gülerken tepindiği için, galoşları ayağından fırlıyordu. Arabacı ise asık yüzle:

— Zaman yitirmeden yolumuza devam edelim, –diyordu.– Neşeli insanlar, size söylüyorum, at huysuzlanıyor!

At dediği, yaşlı, tiridi çıkmış bir beygirdi; tüm bedeni köpük içindeki hayvan çakılmış gibi yerinde kımıltısız duruyordu ve bütün olarak bakıldığında manzara inanılmaz derecede gülünçtü. Grigoriy'in işçileri de patronlarına, yanındaki süslü kadına ve tuhaf arabacıya bakıp gülmekten yerlere yatıyorlardı.

Bir tek Foma gülmüyordu; dükkân kapısında benim yanımda dikiliyor ve homurdanıp duruyordu:

"Kafası kopasıca! Evde kendisini bekleyen ne güzel bir karısı var oysa!"

Arabacı, gecikmeden yola çıkılmasında ısrar ediyordu. Kız, faytondan indi, Grigoriy'i kaldırıp, faytonda ayaklarının dibine yerleştirdi, sonra şemsiyesini sallayarak:

— Sür! –diye bağırdı.

Patronlarıyla sevecenlikle alay eden, ona imrenen işçiler, Foma'nın uyarmasıyla işlerinin başına döndüler. Grigoriy'i böyle gülünç durumda görmekten pek hoşlanmadığı anlaşılan Foma, homurdanıp duruyordu:

— Güya, patron! Bir aylık bile işimiz kalmadı, yakında köyümüze döneceğiz... Tutamadı kendini...

Grigoriy'in haline canım sıkılmıştı. Şapkası vişnelerle süslü kız onun yanında nasıl da anlamsız, yakışıksız duruyordu.

Zihnimi ikide bir kurcalayan bir soru vardı: Niye Grigoriy Şişlin patron, Foma Tuçkov'sa onun yanında bir işçiydi?

Foma kıvırcık saçlı, şahin burunlu, güçlü kuvvetli bir delikanlıydı; açık tenliydi; yuvarlak yüzünde çelik grisi gözleri

zekice ışıldardı. Köylüye benzer bir yanı yoktu. Güzel bir üst başla, hali vakti yerinde bir tüccar ailesinin oğlu sanılabilirdi. Ciddi, az konuşan bir adamdı; yalnızca iş üzerine konuşurdu. Okuma yazma bilir ve üstencinin gelir gider hesaplarını o tutardı. Arkadaşlarının verimli bir şekilde çalışmaları da onun sayesindeydi, ama kendisi isteksizce çalışırdı.

— Sonsuza kadar da çalışsan bütün işleri bitiremezsin, –derdi sakin sakin.

Kitapları küçümserdi:

— Her uydurduklarını basıyorlar! Ben de sana istediğin kadar uydurabilirim... Boş şeyler bunlar!

Ama her söyleneni dikkatle dinler, ilgisini çeken bir şey oldu mu ısrarlı sorularla ayrıntıya girerdi; yine de bu anda kafası dışarıya belli etmediği bir düşünceye takılı olur, her şeyi kendi ölçütlerine vururdu.

Bir gün ona, kendisinin de üstenci olabileceğini söylediğimde:

— Ha deyince binlerce ruble kazanabilmek söz konusu olsaydı, –dedi, tembel tembel,– gene neyse, düşünebilirdim... ama üç on para için milletin ağız kokusunu çekmek, bana göre değil... dipsiz kovayla su taşımaktan farkı yok bunun. Ben... sanırım... eninde sonunda Oranka'ya gidip manastıra kapanacağım. Yakışıklı, sağlıklı bir adamım, bakarsın bir tüccarın dul karısı hoşlanıverir benden... Oluyor böyle şeyler... Sergaç kentinden bir delikanlı vardı, iki yıl içinde, üstelik de buradan, şehirli bir kızla evlenip muradına ermişti. Oğlanı, evden eve Meryem Ana tasviri dolaştırırken görüp beğenmiş kız...

Manastır konusunu enine boyuna düşündüğü anlaşılıyordu. Bir manastırda keşiş çömezliği yapmanın insanı kolay yoldan başarıya ulaştırdığı üzerine çok öykü biliyordu. Foma'nın bu öyküleri hoşuma gitmiyordu; aklını kullanma biçimi de hoşuma gitmiyordu. Ama manastıra kapanacağından hiç kuşkum yoktu.

Fuar açıldı ve Foma herkes için beklenmedik bir şey yaparak lokantaya garson olarak girdi. Doğrusu arkadaşları hiç şaşırmadılar buna, ama hepsi delikanlıya karşı alaycı bir tutum takındılar. Pazarları çay içmek için toplandıklarında:

— Haydi arkadaşlar, bizim buyruk kulunun oraya gidelim, –derlerdi, gülüşerek.

Lokantaya vardıklarında da abartıyla emrederlerdi:

— Hey, garson! Kıvırcık saçlı... buraya gel!

Foma masalarına gelir, başını kaldırarak sorardı:

— Buyurun efendim!

— Arkadaşlarını tanımadın mı?

— Buna zamanım yok efendim...

Arkadaşlarının kendisini küçük gördüklerini, onunla eğlenmek istediklerini hisseder, onlara sıkıntılı, bekleyen gözlerle bakardı. Bu sırada yüzü duyarsızlaşır, adeta odunsu bir ifadeye bürünür, ama yine de bakışlarında şu okunurdu: "Niyetiniz benimle dalga geçmekse, geçin, ama çabuk olun..."

Hesap öderken:

— Bahşiş de ister misin? –diye sorarlar, uzun uzun para keselerini karıştırdıktan sonra tek kopek vermeden kalkar giderlerdi.

Bir gün Foma'ya bu işin nasıl olduğunu sordum; keşiş olmaya niyetlenirken, birden garsonluk?

— Keşiş olmak kafamda yoktu, –dedi,– garsonluğu da uzun süreli düşünmüyorum...

Dört yıl sonra kendisine Tsaritsino'da rastladım; yine garsondu. Sonra da bir gün gazetede Foma Tuçkov'un hırsızlık amacıyla bir kapıyı zorlarken yakalandığını okudum.

Ama beni en şaşırtanı, duvarcı Pyotr'un loncasının kıdemli ve başarılı işçilerinden Ardalyon'un başına gelenler oldu. Bu kırk yaşlarında, kara sakallı, neşeli köylü ne zaman aklıma gelse, ister istemez içimde şu soru yükseliyordu: Neden o değildi bu loncanın ustası da, Pyotr'du? Çok az içki

içer ve hemen hiç sarhoş olana kadar içmezdi. İşini çok iyi bilir, sevgiyle çalışır, tuğlalar elinde kırmızı güvercinler gibi uçuşurdu. Onun yanında hastalıklı ve her zaman oruçlu Pyotr, loncada tümüyle gereksiz biri gibi dururdu.

İşi hakkında şöyle derdi Ardalyon:

— Kendime tahta bir tabut yapabilmek için insanlara tuğladan evler yapıyorum...

Coşkuyla çalışırken neşe tınıları duyumsanan bir öfkeyle bağırırdı:

— Ha gayret çocuklar! Tanrı aşkına asılın şu işe!

Hepimize gelecek bahar Tomsk'a gideceğini söylüyordu. Dediğine göre orada büyük bir kilisenin yapım işini üstlenen eniştesi onun da yanına ekip başı olarak gelmesini istiyormuş.

— Gitme konusunda kararım kesin. Kilise yapmayı seviyorum... –dedikten sonra bana da kendisiyle birlikte gelmemi önerdi:– Haydi kalk sen de benimle gel! Sibirya'da kardeş, okuryazar adamın sırtı yere gelmez... Büyük değerdir orada okuryazarlık!

Ben kabul edince de zafer kazanmış gibi bağırdı:

— Bu kadar! İş bu, şaka değil!

Pyotr ve Grigoriy'e, kendisi büyük de onlar çocukmuş gibi sevecen bir alaycılıkla yaklaşırdı:

— İşleri güçleri böbürlenmek, zekâ yarışı yapmak, –derdi Osip'e.– Sanırsın iskambil oynuyorlar! Biri, bende renk var derse, öbürü bende de koz var, diye atılıyor!

Osip, ortadan bir yanıt verirdi:

— Ne yapsınlar, insanca bir şeydir böbürlenmek! Kızlar da hep göğüslerini öne çıkarıp yürümezler mi?

Bu sözler yatıştırmazdı Ardalyon'u:

— Sürekli oflar puflar, Allah'ın adını dillerinden düşürmezler, ama işleri güçleri para biriktirmek!

— Şişlin'in para biriktirdiği yok...

— Benim patrondan söz ediyorum ben. Tanrı'nın izniyle ormanlara, ıssız yerlere bir gidebilsem. Bıktım buralardan! İlkbaharda Tanrı'nın izniyle Sibirya'dayım...

İşçiler de kıskançlıkla şöyle söylenirlerdi:

— Güvenebileceğimiz bir enişte mi olsa, biz de Sibirya'dan korkmazdık...

Bir gün Ardalyon ansızın ortadan kayboldu. Bir pazar günü loncadan ayrıldı ve tam üç gün kendisinden hiç ses çıkmadı.

Birbirinden ürkünç tahminler yürütülüyordu:

— Bir köşede vurup öldürmüş olmasınlar kendisini?

— Yıkanmak için girdiği ırmakta boğulmuş da olabilir?

Derken Yefimuşka geldi ve biraz sıkılarak:

— Ardalyon kendini içkiye çaldı, –dedi.

— Yalan söyleme! –diye bağırdı ona, Osip.

— Size kendini içkiye, kadınlara çaldı diyorum! Kolayca bırakıverdi kendini sefahat âlemine. Güya biricik karısını kaybetmiş de...

— Yahu o adam dul! Nerede şimdi kendisi?

Pyotr öfkeyle Ardalyon'u kurtarmaya gitti, ama Ardalyon'dan dayak yiyip döndü.

Dudaklarını sımsıkı kilitleyip, ellerini ceplerinin dibine kadar sokan Osip:

— Gidip bir bakacağım, niye böyle yapmış... –dedi.– İyi bir çocuktu...

Ben de peşine takıldım.

Osip yolda bana:

— Görüyorsun, –dedi,– ne güzel yaşayıp gidiyordu, değil mi? Baktığında her şey yolundaydı... ama ne olduysa oldu ve birden zincirlerinden boşanmış gibi ne yapacağını şaşırdı... Bu sana ders olsun, Maksimiç...

Kunavino'nun en pespaye genelevlerinden birine girdik; mendebur suratlı bir kocakarı karşıladı bizi. Osip kadının kulağına bir şeyler söyledi; kadın da önümüze düşüp bizi

küçük, karanlık, ahır bölmesi gibi bir odaya götürdü. Karyolada şişman, iriyarı bir kadın uyuyordu. Kocakarı uyuyan kadını yumruğuyla böğründen dürterek, seslendi:

— Çık dışarı, suratsız! Dışarı, diyorum!

Kadın, ürkmüş, yerinden fırladı, elleriyle yüzünü sıvazlayarak:

— Tanrım! –diye mırıldandı.– Bunlar da kim? Neler oluyor?

Osip, sertçe:

— Sivil polis! –dedi.

Bir ah! çekerek ortadan kaybolan kadının arkasından tüküren Osip, bana dönerek:

— Şeytandan bile çok korkarlar sivil polislerden, –dedi.

Duvarda asılı aynayı indirip arkasındaki duvar kâğıdını ucundan kaldıran kocakarı:

— Bir bakın, o mu? –dedi.

Delikten içeri bakan Osip:

— Ta kendisi! –dedi.– Kızı sepetle!

Uzanıp ben de baktım delikten: İçinde bulunduğumuz oda gibi daracık bir yerdi; panjuru sıkı sıkıya kapalı pencerenin küpeştesinde teneke bir gaz lambası yanıyor, lambanın önünde de çırılçıplak, şaşı bir Tatar kadın oturmuş, gömleğini dikiyordu. Kadının arkasındaki çifte yastıklı karyolada da, Ardalyon'un şişmiş yüzü ve havaya dikilmiş karmakarışık, kara sakalı göze çarpıyordu. Belli belirsiz ürperen Tatar kadın gömleğini sırtına geçirdi, karyolayı dolandı ve birden bizim bulunduğumuz odada ortaya çıktı.

Kadına şöyle bir bakan Osip yine yere tükürerek:

— Seni utanmaz! –dedi.

— Utanmaz sensin, moruk! –diye karşılık verdi kadın, gülerek.

Parmağını kadına doğru gözdağı verirce sallarken Osip de gülüyordu.

İçeri odaya geçtik. Karyolaya, Ardalyon'un ayakucuna oturan ihtiyar epeyce bir süre onu uyandırmaya çalıştı, ama boşuna. Yattığı yerde homurdanıp duruyordu Ardalyon:

— Tamam, anladık... şimdi kalkarım, gideriz...

Sonunda uyandı, gözlerinde yabanıl ışıklar bir Osip'e, bir bana baktı; sonra kızarmış gözlerini yumarak:

— Peki, tamam... –gibi bir şeyler mırıldandı.

— Bu ne hal? –dedi Osip, sakin, sitemsiz, ama aynı zamanda da keyifsizce.

— İçki miçki... –dedi Ardalyon, hırıltılı bir sesle ve öksürerek.

— Nasıl yani?

— Öyle.

— Bu... pek iyi bir şey değil gibi sanki...

— İyi olan ne var ki?

Masadan yarılanmış votka şişesini alıp başına dikti, sonra Osip'e uzattı:

— Çeker misin? Meze gibi bir şey de olacaktı burada...

İhtiyar da ağzına biraz votka aldı, içkiyi yutarken yüzünü buruşturdu. O ağzına attığı bir parça ekmeği dikkatle çiğnerken, Ardalyon, bakışları bulanık, konuşması cansız:

— Tatar bir kadınla yaşıyorum, –dedi.– Yefimuşka'nın başının altından çıktı bunlar! Kadın genç, Kasımov'lu ve kimi kimsesi yok, dedi bana... Fuar için gelmiş kadın buraya...

Duvarın öte yanından birinin çat pat bir Rusçayla söylediği neşeli sözler duyuldu:

— Tatar kadın birinci! Tatar kadın piliç! O senin baba değil... sen onu kovmak!

— İşte bu konuşan! –dedi Ardalyon, boş boş duvara bakarak.

— Gördüm, –dedi Osip.

Ardalyon bana dönerek:

— İşte haller gördüğün gibi, kardeş... –dedi.

Osip'in Ardalyon'a çıkışmasını, nasihat etmesini, Ardalyon'un da utanıp pişman olduğunu söylemesini bekliyordum. Ama bunların hiçbiri olmadı, karyolada yan yana, omuz omuza oturup kısa sözcüklerle, sakince konuştular. Onları köpek kulübesini andıran bu karanlık, pis odada bu halde görmek üzücüydü. Tatar kadın iki oda arasındaki delikten gülünç birtakım sözler söylemeyi sürdürüyordu, ama Osip'le Ardalyon'un artık onu dinledikleri yoktu.

Osip masadan aldığı bir tuzlama balığı çizmesine vurup dikkatle derisini soyarken:

— Paralar da suyunu çekmiştir... –dedi.

— Pyotr'dan biraz alacağım var..

— Ne dersin, ayağa kalkabilecek misin? Tomsk'a gidebilsen...

— Ne yapacağım Tomsk'ta?..

— Gitmekten vazgeçtin, öyle mi?

— Çağıranlar yabancı olsaydı...

— Anlamadım?

— Anlamayacak ne var? Kız kardeşimle enişte beni oraya çağıranlar...

— Ne var bunda?

— Yakınlarının emri altında çalışmak tatsız iş...

— Amir her yerde amirdir...

— Öyle, ama yine de...

Öylesine dostça ve ciddi konuşuyorlardı ki Tatar kadın öbür odadan sürdürdüğü gevezeliklerini kesti, içeri girdi, sessizce duvarda asılı giysisini alıp kayboldu.

— Bayağı gençmiş, –dedi Osip.

Ardalyon, Osip'e şöyle bir baktı, sonra hiç gücenik olmayan bir sesle:

— Hep Yefimuşka yüzünden, –dedi.– Fesat herif! İşi gücü karı kız... Tatar'a gelince, şen şakrak bir kadın, güldürüyor beni...

— Dikkatli ol, sonra bağlanır kalırsın, –diye uyardı onu Osip; çiğnemekte olduğu tuzlu balığı yuttu; vedalaştılar.

Dönüş yolunda Osip'e sordum:

— Niye geldin buraya?

— Bir bakayım dedim. Bildiğimiz, tanıdığımız adam ne de olsa. Ben bu türden öyle çok örnekle karşılaştım ki!.. Güzel güzel yaşayıp giderken birden zincirlerinden boşanmış gibi ne yapacağını şaşırıverir, –diye daha önce söylediklerini tekrarladı.– Votkadan uzak durmak gerek!

Bir dakika kadar sonra, ekledi:

— Ama onsuz da insanı sıkıntı basar!..

— Votkasız mı?

— Evet! İçtin mi, dünyan değişir...

Ardalyon toparlayamadı. Birkaç gün sonra işe geldi, ama çok geçmeden yine kayboldu. İlkbaharda serseriler arasında rastladım ona; elinde bir sopa, koyda bir mavnanın çevresini bağlamış buzları kırıyordu. Beni iyi karşıladı. Lokantaya çay içmeye gittik. Çay içerken sürekli övünüyordu:

— Benim nasıl bir işçi olduğumu hatırlıyor musun? Ben söyleyeyim: Duvarcılık, benden sorulurdu! İstesem paraya para demezdim!

— Ama beş para kazanamadın!

— Kazanmadım! –dedi, övünür gibi.– Tükürmüşüm duvarına da, parasına da!

Yüksek sesle ve elini kolunu geniş geniş sallayarak konuşuyor, lokantadaki insanlar onun coşkulu konuşmasını dikkatle izliyorlardı.

— Pyotr olacak hırsız herifin, işiyle ilgili söylediklerini hatırlıyor musun? İnsanlara taş ev, kendime tahta tabut! Böyle bir şeydir iş!

— Pyotr, hasta, –dedim,– ve ölmekten korkuyor.

— Ben de hastayım! –diye bağırdı Ardalyon.– Ve canım da, belki, yerinde değil!

Pazarları kentin serseri yatağı Milyon Sokağı'na indiğimde, Ardalyon'un da kısa sürede bu "altın takım"dan biri olup çıktığını görüyordum. Daha bir yıl önce neşeli, ciddi bir adam olan Ardalyon, şimdi gürültücü biri olup çıkmıştı.

Özel bir de yürüyüş edinmişti kendine: Kostaklanarak, yandan yandan yürüyor, insanların gözlerine, onları kavgaya çağırır gibi bakıyordu.

— Milletin bana nasıl davrandığına dikkatini çekerim! –diye övünüyordu sürekli.– Ben burada ataman gibi bir şeyim!

Çalışırken kazandığı paraları acımadan serserilere harcıyor, kavgada zayıf ve güçsüzlerden yana oluyor ve ikide birde:

— Çocuklar, bu yaptığınız doğru değil! –diye bağırıyordu, arkadaşlarına.– Her ne yapıyorsanız, doğru yapacaksınız!

Bu yüzden kendisine "Doğrucu" adını takmışlardı; çok hoşuna gidiyordu bu.

Bu köhne, pis sokağın taştan çuvalını tıka basa dolduran insanlardan gözlerimi alamıyordum. Hayattan kopmuş insanlardı bunların tümü de; ama kimseden emir almadıkları, patronsuz, bağımsız bir neşeli hayat yaratmış gibiydiler kendilerine. Her tür kaygıdan uzak, gözü pek halleriyle de bana, dedemin anlattığı, kolayca haydut olabildikleri gibi, dünya nimetlerinden yüz çevirmiş birer çile adamına da dönüşebilen Volga yedekçilerini hatırlatıyorlardı. İşsiz kaldıklarında yedekçiler mavnalardan ya da gemilerden küçük birtakım hırsızlıklar yapabiliyorlardı, ama ben bunu hiç garipsemiyordum; çünkü hırsızlığın, eski bir kaftanın kül rengi iplikleri gibi, hayatımızın dokusunda yer aldığını görüyordum. Sonra, zaman zaman, buzların çözülmesi, yangınlar ya da ırmak suları azaldığı için büyük bir mavnadaki yükün küçüğüne aktarılması gibi acil durumlarda bu insanların kendilerine acımadan, canla başla çalıştıklarına da tanık oluyordum. Bir başka nokta da, sürdükleri hayatın, herkesinkinden çok daha keyifli, neşeli olmasıydı.

Ardalyon'la yakınlaşmamı fark eden Osip, beni babaca uyarıyordu:

— Bak, cancağzım, Milyon Sokağı'ndan hiç ayrılmadığını görüyorum... Dikkat et de başına ters bir iş gelmesin!

Kendisine dilim döndüğünce, "Milyon Sokağı"ndaki insanların ve sürdükleri avare, şen hayatın hoşuma gittiğini anlattım.

— Çünkü onlar, cennet kuşları! –diye gülerek sözümü kesti.– Onlar için ekmek elden su gölden! Tembelliklerinden böyle yaşıyorlar... Çalışmak sıkıntı verir onlara...

— İyi de, çalışmak ne demek? Neden "Dürüst çalışanın kâgir evi olmaz" demişler?

Bunu kolayca söyleyivermiştim, çünkü sıkça duyduğum bu atasözü bana doğruymuş gibi geliyordu.

Ama Osip bana kızdı, bağırarak:

— Bunu söyleyenlerin kim olduğunu biliyor musun, çocuk? Ahmaklar ve tembeller! Niye dinliyorsun böyle sözleri? Bir baltaya sap olamamışların kıskançlıktan söyledikleri sözlerdir bunlar! Dünkü çocuğun ağzından çıkanlara bak! Senin Ardalyon'la düşüp kalktığını patronuna da söyleyeceğim, haberin olsun!

Söyledi de. Patron, onun yanında bana:

— Milyon Sokağı ziyaretlerini kes, Peşkov! –dedi.– Hırsızlarla orospuların fink attığı o sokağın seni götüreceği yer ya hapishane ya da hastanedir... Bırak o sokağı!

Bir süre daha, gizlice, Milyon'a gidip gelmeyi sürdürdüysem de, çok geçmeden oradan ayağımı bütünüyle kesmek zorunda kaldım.

Bir gün Ardalyon ve arkadaşı Robenok'la, bir hanın avlusundaki samanlığın damında oturuyorduk. Robenok, bize ta Rostov'dan, Don kıyılarından, Moskova'ya dek nasıl yürüdüğünü neşeli bir öykü halinde anlatıyordu. Georgiy nişanı sahibi bir istihkâm eri olan Robenok, Türk-Rus savaşında dizinden yaralanmıştı ve bir bacağı aksaktı. Kısa boylu, tıknazdı. Elleri inanılmaz güçlüydü, ancak bu gücün ona hiçbir yararı yoktu; bacağı aksadığı için bir işte çalışamıyordu. Bir

hastalıktan dolayı başındaki ve yüzündeki bütün kıllar döküldüğü için, başı, gerçekten de yeni doğmuş bir bebek* başı gibiydi.

Sarı gözleri ışıl ışıl, anlatıyordu:

— Serpuhov'da, baktım, bir papaz bahçede oturuyor; dedim ki, peder, dedim, Türk savaşının malul gazisine bir sadaka...

— Yalana bak, yalana! –dedi Ardalyon, başını sallayarak.

— Niye yalan olsun ki? –dedi, Robenok, hiç alınmamış.

Dostum Ardalyon ise konuşmaya üşenir gibi:

— Doğru biri değilsin sen, –dedi, öğüt verir gibi.– Bir yerde kendine bekçilik işi bulmaya çalış; topallar hep bekçilik yaparlar. Sense ağzını ayırıp geziyor ve boyuna yalan söylüyorsun...

— Ben, hani, neşe olsun... gülelim diye yalan söylüyorum...

— Haline bak ve kendine gül önce sen...

Güneşli ve kuru havaya karşın, çamur içindeki, loş avluda bir kadın göründü, elindeki bir kumaşı silkeleyerek, bağırdı:

— Hey, millet... Kadınlar... eteklik isteyen var mı?

Avludaki kovuğu andıran küçük evlerden çıkan birtakım kadınlar satıcının çevresinde dar bir halka oluşturdular. Satıcı kadını hemen tanıdım, çamaşırcı Natalya'ydı! Hemen damdan aşağı atladım, ama çamaşırcı, elindeki eteği ilk istekliye satmış, usulca avlu kapısından çıkmak üzereydi.

Ona kapının dışında yetişerek, büyük bir sevinçle:

— Merhaba! –dedim.

Bana göz ucuyla bakarak:

— Ee, ardından ne gelecek? –dedi; bir an durdu, sonra:– Aman Tanrım, sen ne arıyorsun burada? –diye bağırdı; korku dolu sesi kızgındı.

Onun bu korku dolu bağırışı beni şaşırttığı kadar duygulandırdı da; benim için endişelendiğini anlamıştım. Zeki

---

* Robenok Rusçada bebek anlamına gelir. (ç.n)

yüzünde korku ve şaşkınlık apaçık okunuyordu. Kendisine hemen bu sokakta oturmadığımı, zaman zaman şöyle bir göz atmak için buraya geldiğimi açıkladım.

— Göz atmak mı?! –diye bağırdı alaycı, öfkeli.– Kime, neye göz atacaksın? Gelip geçenlerin ceplerine, kadınların göğüslerine mi?

Yüzü perişandı; gözlerinin altında koyu gölgeler vardı, dudakları gevşekçe aşağı sarkmıştı.

Bir lokantanın önüne gelmiştik.

— Gel de sana çay ısmarlayayım, –dedi.– Üstün başın tertemiz, buralılara pek benzemiyorsun. Yine de... sana inanamıyorum...

Ama lokantada sanki inandı bana. Fincanıma çay doldururken sıkıcı bir şekilde, uyanalı daha bir saat bile olmadığını ve henüz ağzına bir şey koymadığını anlattı.

— Dün gece yattığımda felaket sarhoştum... nerede, kiminle içtiğimi bile hatırlamıyorum...

Ona acıyordum... ve yanında kendimi hiç rahat hissetmiyordum. Kızının nerede olduğunu sormak istiyor, soramıyordum. Biraz votka ve sıcak çay içince, geçmişten bildiğim atak konuşmasına döndü; bu sokağın kadınlarına özgü bir kabalık da vardı konuşmasında. Sonunda kendisine kızını sorduğumda birden ayıldı ve:

— Sana ne kızımdan? –diye bağırdı, sonra ekledi:– Yok, cancağızım, onu elde edemeyeceksin!

Biraz daha içti, sözlerini sürdürdü:

— Kızım ne yapsın beni... Kimim ki ben? Bir çamaşırcı. Benden ona ana mı olur? O okumuş, eğitim almış bir kız. İşte böyle, kardeş. Ve beni bırakıp varsıl bir kız arkadaşının yanına gitti... öğretmen olacakmış sözde...

Bir süre sustuktan sonra alçak sesle:

— İşte böyle, –dedi.– Çamaşırcıyı uygun bulmadıysanız, bir sokak kadınına ne buyrulur?

Onun bir "sokak kadını" olduğunu, kuşkusuz, hemen anlamıştım. Bu sokakta başka kadın olmazdı zaten. Yine de

bunu onun ağzından duyunca utançtan ve ona acımaktan gözüme yaşlar doldu; düne kadar müthiş atak, zeki, bağımsız olarak bildiğim bir kadının bugünkü durumu dayanılır gibi değildi.

Yüzüme baktı, göğüs geçirdi:

— Ah, sen! Hemen çek git buradan! Bu hem bir rica hem de öğüttür... Bir daha da buraya adımını atma! Telef olursun burada!

Sonra masaya eğildi, parmağıyla tepsiye bir şeyler çizerek, kendi kendine konuşur gibi, alçak sesle, kesik kesik konuşmasını sürdürdü:

— Aslında... benim ricamı, öğüdümü niye önemseyesin ki? Öz kızım bile beni dinlemedikten sonra! Bağırdım, ne yapıyorsun, dedim, anneni böyle silkip atamazsın! Canıma kıyarım, diye karşılık verdi bana. Kazan'a gitti, orada ebe okulunda okuyacakmış... iyi, güzel, okusun... Okusun da... ben ne olacağım? Kime yaslanacağım? Şu sokaktan geçen adamlara...

Sustu, dudakları kımıl kımıl, uzun süre bir şeyler düşündü. Beni bütünüyle unutmuş gibiydi. Dudaklarının birleştiği noktalar aşağı sarkmış, ağzı çarpılarak orak biçimini almıştı. Dudaklarının üzerindeki derinin ürperişini, seğiren kırışıkların sessizce bir şeyler anlatışını görmek dayanılır gibi değildi. Yüzü, üzgün bir çocuğun yüzüydü. Başörtüsünün altından fırlayıp yanağına düşen bir tutam saç, ufacık kulağına doğru kıvrılmıştı. Soğumuş fincanına bir damla gözyaşı düştü; bunu fark edince fincanı az öteye itti ve gözlerini sımsıkı yumdu; bu baskıyla iki damla daha yuvarlandı gözlerinden, bunun üzerine başörtüsüyle yüzünü sildi.

Dayanacak halim kalmamıştı. Usulca yerimden kalktım.

— Hoşça kalın!

Bana bakmadan elini salladı:

— Ha? Git, defol! Cehenneme kadar yolun var! –dedi; yanındakinin kim olduğunu unutmuş gibiydi.

Avluya döndüm. Ardalyon benimle birlikte yengeç avına gelecekti. Ben de ona Natalya'yı anlatmak istiyordum.

Ama Ardalyon da Robenok da yoktu. Karmakarışık avluda onları ararken, sokaktan, burası için olağan kavga sesleri geldi.

Avlu kapısından dışarı adım attığım anda Natalya'yla burun buruna geldim. Hıçkırarak kaldırımda kör gibi yürüyor, başörtüsüyle yüzünün kanlarını silerken, bir eliyle de karmakarışık olmuş saçlarını düzeltiyordu. Ardalyon'la Robenok da arkasından yürüyorlardı.

— Patlatsana şuna bir tane daha, –diyordu Robenok.

Ardalyon, önündeki kadına yetişti, yumruğunu kaldırdı. Korkunç yüzünde gözleri nefretten kor gibi yanan Natalya göğsünü ona çevirerek:

— Vur hadi, vur! –diye bağırdı.

Fırlayıp Ardalyon'un elini tuttum. Şaşkın şaşkın yüzüme bakarak:

— Ne oluyorsun? –dedi.

— Ona dokunma, –diyebildim ancak, büyük güçlükle.

Ardalyon bir kahkaha attı:

— Kapatman mı yoksa? Ah, Nataşa, bu çocuğa sataşma!

Robenok, ellerini kalçalarına vura vura kahkahalar atıyordu. Sonra ikisi birden beni yere yatırıp sıcak çamurların içinde yuvarlamaya başladılar. Dayanılmaz bir işkenceydi bu! Onlar benimle uğraşırken Natalya uzaklaşmıştı. Sonunda dayanamayıp Robenok'un göğsüne bir kafa attım; yere yıkıldı; koşarak oradan uzaklaştım.

O günden sonra uzunca bir süre Milyon Sokağı'na uğramadım, ama Ardalyon'u bir kez daha gördüm. Bir salda karşılaştık.

— Nerelerdeydin? –dedi; beni gördüğü için sevinçliydi.

Natalya'yı dövüşünü ve bana yaptıklarını tiksintiyle hatırladığımı söyleyince, sevecenlikle güldü:

— O olayı ciddiye mi aldın? Biraz eğlenelim diye çamura buladık seni! O kadını dövmemize gelince... bir sürtük o...

sokak kadınını dövmeyip ne yapacaktık? Kadınlar dövülür; onun gibileri haydi haydi dövülür! Bunların hepsi olsa olsa küçük bir yaramazlık, yoksa dayakla kimsenin yola getirilmeyeceğini bilmez değilim.

— Onu yola getirmek sana mı kalmış? Sanki ondan daha iyiymişsin gibi...

Beni omuzlarımdan kucaklayıp hafifçe silkeledi, sonra alaycı:

— Bizim pis yanımız da bu işte! –dedi.– Kimse kimseden daha iyi değildir! Ben, kardeş her şeyin içini, dışını bilirim... her şeyin! Odun değiliz, anlayacağın...

Biraz içmiş gibiydi, neşesi yerindeydi. Kalın kafalı öğrencisine bakan iyi yürekli bir öğretmen gibi, sevecenlik ve acımayla bakıyordu bana.

...Zaman zaman Pavel Odintsov'a da rastlıyordum. Eskiye göre daha bir ataktı, daha şık giyiniyordu. Hoşgörürce konuşuyordu benimle ve sürekli serzenişlerde bulunuyordu:

— Öyle bir işe girdin ki... sonunu hiç iyi görmüyorum! O mujikler yok mu...

Sonra hüzünlü bir havada, tasvir atölyesindeki gelişmeleri anlattı:

— Jiharev hâlâ o inek karıyla sürtüyor; Sitanov'unsa bir derdi var gibi, kendini içkiye çaldı. Gogolev'i kurtlar yedi. Büyük Yortu'da köyüne gitmişti, orada sarhoşken kurtlar bir güzel yemişler bunu.

Neşeyle gülerek gülünç uydurmalar ekliyordu öyküsüne:

— Yiyince kurtlar da sarhoş olmuşlar! Eğitimli köpekler gibi art ayakları üzerinde dikilerek neşeli bir şekilde uluya uluya ormanda dolaşmaya başlamışlar. Bir gün sonra da hepsi gebermiş!

Onu dinlerken gerçi ben de gülüyordum, ama bir yandan da tasvir atölyesinin, orada yaşadığım her şeyle birlikte benim için artık çok gerilerde kaldığını hissediyordum. Biraz hüzün vericiydi bu.

XIX

Kışın fuarda hemen hiç iş yoktu. Evde ise, eskiden olduğu gibi işim çoktu; ufak tefek, ama bütün günümü alan işlerdi bunlar. İşlerin bittiği ve özgür kaldığım akşam saatlerinde de patronlarıma yine tatsız tuzsuz birtakım romanlar okuyordum. "Niva" ve "Moskova Bülteni"nde tefrika edilen romanlardı bunlar. Ama geceleri iyi kitaplar okuyor, şiir denemeleri yapıyordum.

Bir pazar günü kadınlar akşam ayinine gitmişlerdi; rahatsız olduğu için o gün işe gitmeyip evde kalan patron:

— Peşkov, --dedi,– Viktor'un bıyık altından gülerek söylediğine göre sen şiir yazıyormuşsun... doğru mu bu? Hadi bana bir şiirini oku!

Geri çevirmek hoş olmayacaktı; birkaç şiir okudum kendisine. Beğenmemiş gibiydi, ama yine de şöyle dedi:

— Devam et, devam et! Bakarsın Puşkin olursun? Puşkin'i okudun mu?

Cini mi toprağa veriyorlar,
Cadıyı mı everiyorlar yoksa?

Puşkin'den okuduğu iki dizeden sonra:

— Puşkin zamanında, –dedi,– insanlar cinlere falan inanırlardı; ama ben Puşkin'in inandığını sanmam; o yalnızca işin şakasındaydı. Eve-et, kardeş, --diye sözcükleri sündüre-

rek sözlerine dalgınca devam etti.– Okula gitmen gerekirdi senin, ama geç kaldın! Şu hayatta hangi baltaya sap olacaksın, şeytan bilir... Defterini iyi sakla da, kadınların eline geçmesin... yoksa çekeceğin var, alay eder dururlar... Kalp kırmakta kadınların üstüne yoktur, kardeş.

Patrona bir süredir bir haller olmuştu. Sessiz, düşünceliydi; çevresine endişeyle bakınıyor, kapı çaldı mı, korkuyordu. Beş paralık şeylere aşırı tepki gösteriyor, önüne gelene bağırıp çağırıyordu, sonra da kapıyı çarpıp gidiyor ve eve gecenin bir vakti, sarhoş dönüyordu. Hayatında, kendinden başka kimsenin bilmediği, yüreğini paramparça eden önemli bir yarılma olmuş gibiydi. Kendine güvenini yitirmiş, isteksiz, sanki alışkanlıktan yaşar gibiydi.

Pazarları, öğle yemeğinden akşam dokuza dek gezmeye gidiyor, akşamlarımı Yamskaya Caddesi'ndeki bir meyhanede geçiriyordum. Meyhane sahibi şişman, hep terleyen bir adamdı. İlahilere hayrandı; bütün kiliselerin koro üyeleri de bu tutkusunu bildikleri için onun meyhanesinde toplanırlardı. Koro üyelerinin söylediği ilahilere karşılık o da onlara votka, bira, çay verirdi. Korocu milleti ilginç bir yanları olmayan, sarhoş, sıradan insanlardı. İsteksizce, –ikram hatırına– ve hemen sadece dinsel ezgiler okurlardı. Bu sofu sarhoşlara göre, meyhane dinsel ezgiler okumaya uygun bir yer olmadığı için meyhaneci onları kendi odasında toplar, ben de ilahileri ancak kapı ardından dinleyebilirdim. Ama çoğu kez mujikler ya da işçiler de bu ilahilere katılırdı. Meyhaneci bütün kenti dolaşıp şarkıcıları kendi bulurdu; kentte pazar kurulan günlerde, civar köylerden gelenlere sorar soruşturur, saptadığı şarkıcıları meyhanesine çağırırdı.

Şarkıcı her zaman tezgâhtaki votka fıçısının önünde bir iskemleye oturur, fıçının değirmi fonunda başı yuvarlak bir çerçeve içine alınmış gibi görünürdü.

Okuyucuların en iyisi, saraç Kleşçov'du. Bu ufak tefek, zayıf, kızıl saçları yumak yumak olmuş ezik adam, okumak

için her zaman en güzel ilahileri seçerdi. Kocaman burnu bir ölününki gibi ışıldar; küçük, uykulu gözleri hemen hiç kımıldamazdı.

Gözlerini yumup ensesini fıçıya dayar, göğsünü şişirerek tenor bir sesle usuldan başladığı şarkı, çok geçmeden bütün sesleri bastırırdı.

Sis altında kalınca tertemiz kırlar,
Kaybolur, ah, siste o uzak yollar...

Burada yerinden kalkar, belini tezgâha dayayıp başını geriye atarak gözlerini tavana çevirir ve içten bir sesle ezgiyi sürdürürdü:

Ah, ben artık nereye, nasıl giderim?
Anayolu, nerede, nasıl bulurum?

Sesi aslında pek geniş değildi, ama meyhanenin boğuk uğultusunu gümüş ipliklerle diken bitmez tükenmez bir sesti bu. Hüzünlü sözler, inlemeler, feryatlar herkesi derinden etkiler, iyiden iyiye sarhoş olanlar bile inanılmaz derecede ciddileşerek sessizce önlerindeki masaya dalıp giderlerdi. Benimse, ruhumun derinlerine işleyen bu güzel müziğin yarattığı güçlü duygularla, yüreğim sıkışır gibi olurdu.

Meyhane, kilise gibi sessizleşiyor; şarkıcıysa, sanki iyi yürekli bir rahip. Vaaz vermiyor, ama gerçekten tüm insan soyu için tüm varlığıyla, dürüstçe dua ediyor; zavallı insanoğlunun çektiği tüm acılar üzerine dürüstçe, yüksek sesle düşünüyor. Meyhanenin her köşesinde sakallı adamlar, yabanıl yüzlerinde çocuksu gözlerini dalgınca kırpıştırarak ona bakıyorlar. Bazen birinin, şarkının ne denli etkileyici bir gücü olduğunu doğrularcasına sesli sesli göğüs geçirdiği duyuluyor. Böyle anlarda bana herkes sahte, uydurulmuş bir hayatı yaşıyor, gerçek hayatsa işte şurada, şu anda tanık olduğumuz hayatmış gibi geliyor.

Bir köşede kocaman suratıyla tüccar kadın Lisuha oturuyor. Utanmazın teki bu şişko kadın; yemediği halt yok. Başını yağlı omuzlarının arasına çekip, ağlıyor, küstah, edepsiz gözlerini sessiz sessiz gözyaşlarıyla yıkıyor. Sarhoş yüzünde kocaman gözleriyle bariton Mitropolskiy, onun hemen berisindeki bir masaya yığılmış, önündeki votka kadehine bakıyor, arada bir ağzına götürdüğü kadehini sonra yeniden, ses çıkarmamaya özen göstererek, dikkatle masasına bırakıyor; nedense bir türlü içemiyor içkisini. Uzun saçlı, asık suratlı, çam yarması gibi bir delikanlı bu ve ruhban sınıfındaki görevine son verildiği için artık papaz çömezi bile olmayan eski bir din görevlisi hali var kendisinde.

Meyhanedekiler, çok yakın buldukları, onlar için değerli ama nicedir unuttukları bir şeyle karşı karşıya kalmışçasına, taş kesilmiş.

Sonunda şarkısını bitirerek alçakgönüllülükle sandalyesine oturan Kleşçov'a bir bardak votka veren meyhaneci, gülümseyerek hoşnutluğunu dile getiriyor:

— Doğrusu diyecek yok, güzeldi! Gerçi şarkı söylemekten çok, bir öykü anlatır gibisin, ama işin ustası olduğun, kesin! Kimse bunun tersini savunamaz...

Kleşçov sakince votkasını yudumluyor, birkaç kez boğazını temizler gibi öksürüyor, sonra usulca:

— Sesi olan herkes şarkı söyleyebilir, –diyor,– ama benim yaptığım gibi şarkının ruhunu yansıtmak... her babayiğidin harcı değildir.

— Bir de böyle övünmesen!

— Övünecek şeyi olmayan, övünmez, –diyor şarkıcı, hep öyle usulca, ama daha da bir inatla.

— İn biraz aşağı yahu, amma yüksekten atıyorsun! –diyor, meyhaneci, canı sıkılmış.

— Kimse ruhundan daha yükseğe çıkamaz!

Köşede oturan asık suratlı bariton:

— Şu cinli herifin gevelediği şeylerden ne anlıyorsunuz bilmem ki?.. –diye homurdanıyor.– Küflü kafalar, solucanlar!

Kimseyle anlaşamayan, herkesle tartışan, beğenmediği yanını insanın hemen yüzüne vuran bir adamdı; bu yüzden de hemen her pazar, şarkıcılardan ya da meyhanedeki başka insanlardan sıkı bir dayak yerdi; gücü yeten, canı isteyen üstüne yürürdü.

Meyhaneci, Kleşçov'un şarkılarını beğenir, ama kendisine katlanamazdı. Herkese ondan yakınır, saracı açıktan açığa aşağılamaya, gülünç duruma düşürmeye çalışırdı; meyhanenin devamlı müşterileri de, Kleşçov'un kendisi de bilirdi bunu.

— Şarkıcılığına diyeceğim yok, ama çok kendini beğenmiş... bir dersi hak ediyor, –derdi meyhaneci.

Kimi müşteriler de ona katılırdı:

— Doğru söylüyorsun, biraz fazla böbürleniyor!

Meyhaneci görüşünü inatla sürdürürdü:

— Oysa böbürlenecek ne var? Ses, Tanrı vergisi, kendin edinmedin onu! Öte yandan, sesinin o kadar da geniş olduğu da söylenemez!

Müşterilerden kimileri onu hemen onaylardı:

— Doğru söylüyorsun, sesten çok, yetenek söz konusu!

Bir gün saraç, programını bitirip gittikten sonra, meyhaneci edepsiz Lisuha'ya şöyle dedi:

— Marya Yevdokimovna, şu Kleşçov'u ufaktan bir parmağına dolasan da az biraz umut versen ona?.. Senin için çocuk oyuncağı!

— Biraz daha genç olsaydım, belki... –dedi, gülümseyerek, tüccar kadın.

Meyhaneci coşarak:

— Genç mi? –diye bağırdı.– Gençler ne bilir ki? Sen bir parmağını oynat, bak nasıl pervane oluyor çevrende! Derde düşerse kim bilir ne güzel okuyacaktır, ha? Hadi be Yevdokimovna, kırk yıl duacın olurum, bir el at şu işe...

Ama kadın "iş"e el atmadı. Kocaman gövdesiyle çöktüğü iskemlesinde başını önüne eğip, göğsüne düşen başörtüsünün püsküllerini parmaklarıyla tarayarak:

— Bu iş için genç biri olmalı, –dedi, tekdüze bir sesle ve konuşmaya üşenirce.– Biraz genç olsam, hiç düşünmezdim!

Meyhaneci sürekli içki vererek Kleşçov'u sarhoş etmeye çalışırdı; ama beriki iki üç şarkı söyledikten sonra her şarkı için bir bardak votka içer, el örmesi atkısını boynuna özenle dolayarak perçem perçem yukarı kalkmış saçlarının üzerine koyduğu kasketini kulaklarına kadar indirip meyhaneden ayrılırdı.

Meyhaneci sık sık Kleşçov'un karşısına rakipler çıkarırdı. Saraç şarkısını bitirince meyhaneci onu över, hemen ardından da heyecanla:

— Aklıma gelmişken, –derdi,– aramızda bir şarkıcı daha bulunduğunu belirteyim... Lütfen kendinizi gösterir misiniz?

"Rakip" şarkıcılardan kiminin sesi gerçekten güzel olurdu, ama bunlardan hiçbirinin, ufak tefek ve gösterişsiz bir adam olan saraç kadar yalın ve içten okuduğunu hatırlamıyorum.

Meyhaneci, biraz üzgün:

— Yani, tabii, bu da fena sayılmaz, –diye mırıldanırdı.– Haliyle burada önemli olan, ses... ruha gelince...

Müşteriler alay ederdi:

— Saraç nere, bu nere!..

Tüm bu olup bitenlere, çalıyı andıran kızıl kaşlarının altından bakan saraç, alabildiğine sakin, kibar bir dille meyhaneciye şöyle derdi:

— Şaka yapıyorsunuz sanırım? Bana rakip olacak şarkıcı bulamazsınız; benim yeteneğim Tanrı vergisi!

— Hepimiz Tanrı vergisiyiz!

— İstediğiniz kadar bedava votka dağıtın... Sonuçta iflas edersiniz, ama benim gibisini bulamazsınız...

Mosmor olan meyhaneci:

— Orası hiç belli olmaz... –diye homurdandı.

Kleşçov, ona görüşünü kanıtlamak istercesine, sürdürdü:

— Size şunu da belirteyim: Bu iş, örneğin horoz dövüşüne benzemez...

— Herhalde o kadarını biliyoruz! Niye taktın sen böyle?

— Takmış falan değilim, yalnızca şunu kanıtlamaya çalışıyorum: Şarkı yalnızca bir eğlence değildir, öyle olsaydı, şeytan işi olurdu...

— Uzattın ama! Sen en iyisi bir şarkı daha söyle!

— Ben her zaman şarkı söyleyebilirim, hatta rüyamda bile... –diyerek öneriyi kabul eden Kleşçov, hafif hafif birkaç kez öksürdü ve şarkısına başladı.

O şarkı söylemeye başladı mı, bütün kötü sözler, kötü niyetler, meyhaneye özgü bütün bayağılıklar, her şey... bir duman gibi dağılıp gidiyor, insanı bambaşka âlemlere götüren, aşk ve hüzün dolu, temiz, bambaşka bir hayatın esintisi duyumsanıyordu.

Bu adama nasıl imrenir, onun yeteneğine, insanları etkileme gücüne nasıl özenirdim! Bu gücünden harika bir biçimde yararlanırdı da! Saraçla tanışmak, oturup kendisiyle uzun uzun konuşmak istesem de, ona yaklaşmaya çekiniyordum. Donuk gözleri, karşısındakileri görmüyormuş gibi biraz tuhaf bakardı. Bir de kendisinde, hiç hoşuma gitmeyen ve onu sevmeme engel olan bir şeyler vardı sanki. Oysa onu şarkı söylemediği zamanlarda da sevmeyi ne çok isterdim! Kasketini başına ihtiyarlar gibi geçirişi, sonra, el işi kırmızı atkısını herkesin gözüne sokarcasına boynuna dolarken, "Bunu bana dünya tatlısı sevgilim ördü... daha gencecik bir kız..." deyişi hiç hoşuma gitmiyordu.

Şarkı söylemediğinde, ölü burnunu andıran burnunu ovuşturarak azametli bir edayla otururur, kendisine yöneltilen sorulara da isteksizce, tek kelimelik karşılıklar verirdi.

Bir gün yanına oturup kendisine bir şey üzerine soru sordum; bana yüzüme bile bakmadan:

— Git başımdan, çocuk! –dedi.

Bariton Mitropolskiy daha hoşuma giderdi. Meyhaneye geldi mi, ağır yük taşıyan birinin yürüyüşüyle köşesine gidip, ayağıyla çektiği sandalyeye çöker, dirseklerini masaya

dayayarak, sakallı kocaman başını avuçlarının arasına alırdı. Sessizce iki üç kadeh yuvarladıktan sonra tuhaf bir ses çıkararak gırtlağını temizler, insanlar merakla dönüp kendisine bakınca da çenesini avucuna dayayarak o da kendisine dönen yüzleri meydan okurca süzmeye başlardı. Bakırsı yüzüne dökülen tarak görmemiş saçları, ona yabanıl bir görünüm verirdi.

— Ne var? Ne bakıyorsunuz? –diye gürlerdi birden.

— Cehennem zebanisine bakıyoruz, –diye karşılık verirlerdi ona.

Bazı akşamlar sessizce içer, sessiz, ağır adımlarla, ayaklarını sürüye sürüye çıkar giderdi. Birkaç kez peygamberce bir edayla insanları kınadığına tanık olmuştum:

— Tanrı'nın dürüst bir hizmetkârı olarak, Yeşaya gibi sizleri şiddetle kınıyorum. Dünyada ne kadar fitneci, aşağılık, iğrenç yaratık varsa, tümünün her türden şehvet ve hırs çamuruna bulanmış olarak barındığı o Ariel* şehrine lanet olsun! Lanet olsun, bütün o yelkenlere ki, şu dünyada sizler gibi ne kadar iğrenç yaratık, sarhoş, obur insancık varsa dünyanın dört bir yanına taşıyıp duruyor! Toprağın bile bağrına kabul edemeyeceği kadar çoksunuz siz, ey melunlar!

Sesinin uğultusundan camlar titreşir, bu da meyhanedekilerin çok hoşuna gittiği için ona övgüler düzerlerdi:

— Tüylü ite bakın yahu, amma sıkı vuruyor!

Onunla tanışmak kolaydı; ikramda bulunacaktınız kendisine. Bunun için de, yarım litre votkayla, yanında en sevdiği meze olan kırmızıbiberli sığır ciğeri yeterdi. Ağzını, midesini yakar, kavururdu bol biberli ciğer. Hangi kitapları okumam gerektiğini sormuştum bir kez kendisine. Ters bir şekilde, soruma soruyla karşılık verdi:

— Okuyup ne yapacaksın?

Yüzümdeki şaşkınlığı görünce yumuşadı:

— Tevrat'ı okudun mu?

---

* "Tanrı'nın aslanı" anlamında, Kudüs kentinin alegorik adı. (ç.n.)

— Okudum.

— Tevrat oku. Başka da bir şey okuma! Dünyanın tüm bilgeliğini bulursun onda. Yalnız mankafalar anlamaz onu... belki de kimsenin anladığı yok... Hem... sen de kimsin? Şarkıcı mı?

— Hayır.

— Niçin? Şarkı söylemek gerek. Dünyanın en saçma uğraşıdır bu.

Komşu masadan biri laf attı ona:

— İyi ama sen de şarkı söylüyorsun?

— Evet. İşsiz güçsüzün tekiyim ben! N'olmuş, niye sordun?

— Yok bir şey.

— Yakışır sana. Herkes senin kafacığında hiçbir şey olmadığını bilir. Hiçbir zaman da olmayacak. Amin!

Herkesle bu havada konuşurdu; tabii, benimle de. Gerçi iki üç ikramdan sonra bana karşı yumuşadı, hatta bir kez, sesinde bir şaşkınlık tonlamasıyla:

— Sana bakıyorum ve bir türlü anlayamıyorum: Nesin, kimsin, necisin?.. Aman, bana ne! Cehenneme kadar yolun var!

Kleşçov'a karşı da anlaşılmaz bir tavrı vardı: Büyük bir hazla, hatta bazen yüzünde tatlı bir gülümsemeyle dinlerdi onu; ama kendisiyle tanışmamıştı bile ve onun hakkında kaba, aşağılayıcı bir dille konuşurdu:

— Ahmağın teki! Nefesi iyi, şarkılarını anlayarak okuyor, yine de, eşek!

— Niçin?

— Öyle doğduğu için.

Onunla ayık olduğu zamanlarda konuşmak isterdim, ama ayıkken bulanık, kederli bakışlarla çevresini süzerek yalnızca böğürür gibi sesler çıkarırdı. Birilerinden onun Kazan Akademisi'nde okuduğunu duymuştum. İstese piskopos bile olabilirmiş. İnanamıyordum buna. Ama bir gün ona

kendimden söz ederken piskopos Hrisanf'tan söz edince, bariton başını silkeleyerek:

— Hrisanf? –dedi.– Tanırım. Öğretmenimdi. İyi insandır. Kazan Akademisi'nde öğrenciydim tanıdığımda. Pamva Berinda*, çok yerinde olarak, Hrisanf'ın altın çiçek anlamına geldiğini söylemiştir. Gerçekten de, altın bir çiçekti, Hrisanf.

— Pamva Berinda da kim? –diye sordum.

Ama Mitropolskiy, kestirip attı:

— Üstüne vazife değil!

Eve dönünce defterime not düştüm: "Pamva Berinda... kesinlikle okunacak!" Beni kaygılandıran pek çok sorunun yanıtını Berinda'da bulacağıma inanıyordum nedense.

Ondan sürekli bilmediğim birtakım adlar, tuhaf söz bileşimleri duyuyordum ve bu durum canımı sıkıyordu.

— Hayat, Anisya değildir! –gibi bir şey deyiveriyordu, örneğin.

— Anisya kim?

— Yararlı bir şey!

Şaşkınlığım onu eğlendiriyordu.

Ağzından dökülen anlaşılmaz sözler ve Akademi'de öğrendikleri, bende onun çok şey bildiği izlenimi yaratırdı. Bunlar üzerinde konuşmak istememesine, konuştuğunda da anlaşılmaz şeyler söylemesine çok bozulurdum. Ama, belki de ben nasıl soracağımı bilmiyordum?

Yine de ruhumda bir iz bıraktığını fark ediyordum. Onun Peygamber Yeşaya'yı taklit ederek kusurlarını insanların yüzlerine haykırışındaki sarhoş gözü pekliği hoşuma gidiyordu.

— Siz ey, yeryüzünün sefil yaratıkları! Süprüntüler! Kötüleri şan-şeref halesiyle taçlandırır, iyileri kapı dışarı edersiniz. O korkunç gün geldiğinde son pişmanlık kâr etmeyecek! Geç kalmış olacaksınız!

---

* On altıncı yüzyıl ortalarında Galiçya'da doğmuş, 1632'de Kiev'de ölmüş ünlü bir sözlükbilimci, ozan, çevirmen, yayıncı, oyma sanatçısı ve din adamı. Rusya topraklarındaki ilk basımevlerinden birini kuran kişidir. (ç.n.)

Onun bu kükreyişini dinlerken, Horoşeye Delo, insanı kahreden bir kolaylıkla batağa saplanarak mahvolup giden çamaşırcı Natalya, iğrenç dedikoduların ortasında çaresiz kalan Kraliçe Margot gelirdi aklıma. Demek artık benim de hatıralarım, hatırlayabileceğim şeyler vardı!

Baritonla kısa süren ilişkimiz, biraz tuhaf, hatta gülünç bir şekilde sona erdi.

Bir ilkbahar günü ona kırlarda rastladım; askeri birliğin oralarda, başını deve gibi sallaya sallaya tek başına yürüyordu. Yüzü şişmişti.

— Geziyor muydun? –dedi, hırıltılı bir sesle.– Gel beraber yürüyelim. Ben de geziyorum. Ben, kardeş, hastayım...

Konuşmadan biraz yürüdük, birden sökülmüş bir çadırın çukurluğunda bir adam gördük. Çukurun dibinde oturuyordu ve hafif yana doğru eğilmişti; paltosu, sanki çıkarmak istemiş de becerememiş gibi, başının bir yanında kulağının üzerine kadar yükseliyordu.

Duraklayan bariton:

— Sarhoş! –dedi.

Ama adamın elinin altında, tazecik çimenlerin üzerinde kocaman bir toplu tabanca, az ötede bir kasket, kasketin yanında da çok az içilmiş bir votka şişesi görülüyordu; tıpası olmayan şişenin ağzı, yemyeşil otlar arasında zor seçiliyordu. Adamın yüzü, utanıyormuş gibi paltosunun ardına gizlenmişti.

Birkaç saniye sessizce adama baktık. Sonra Mitropolskiy, bacaklarını genişçe ayırıp:

— Kendini vurmuş! –dedi.

Ben adamın sarhoş değil, ölü olduğunu ilk gördüğümde anlamıştım; ama bu öyle beklenmedik bir şeydi ki, gördüğüme inanmak istemiyordum. Adamın, paltonun içinden çıkan kocaman, perdahlanmış gibi dümdüz kafasına ve morarmış kulağına bakarken korku da, acıma da duymadığımı çok iyi hatırlıyorum; yalnızca böyle güzel bir bahar gününde insanın kendini öldürebilmesini aklım almıyordu.

Bariton sanki üşüyormuş gibi avuçlarıyla sakallı yüzünü sertçe sıvazladı, sonra:

— Yaşlı bir adam, –dedi.– Ya karısı kendisini bırakıp kaçmış... ya da bu, kendine ait olmayan bir parayı yemiş...

Beni polis çağırmam için kente yolladı, kendisi de eprimiş paltosuna sıkıca sarınarak çukurun kıyısına oturdu, bacaklarını aşağı sarkıttı. İlk rastladığım polise olayı haber verip, koşarak geri döndüm. Bu arada bariton ölünün votkasını bitirmişti. Boş şişeyi sallayarak karşıladı beni.

— Onu işte bu öldürdü! –diye homurdanarak şişeyi öfkeyle yere çaldı; şişe paramparça oldu.

Benden hemen sonra bir polis geldi, çukura bir göz attı, şapkasını eline alıp kararsızca haç çıkardı. Sonra da şarkıcıya dönerek:

— Sen kimsin? –dedi.

— Bu seni hiç ilgilendirmez...

Polis bir an durup düşündü, sonra daha kibarca:

— İyi ama, –dedi,– burada bir ölü var... ve siz, sarhoşsunuz?

— Ben yirmi yıldır sarhoşum! –dedi, bariton, övünür gibi yumruğuyla göğsüne vurarak.

Oradaki votkayı içtiği için kendisini tutuklayacaklarından emindim. Şehirden pek çok kişi koşup gelmişti. Sert görünümlü bir komiser de arabayla geldi; çukura indi, paltosunu kaldırıp ölünün yüzüne baktı.

— İlk kim gördü?

— Ben, –dedi, Mitropolskiy.

Komiser ona baktı, sonra uzata uzata:

— O-o, muhterem, merhabalar! –dedi; sesinde uğursuz bir şeyler vardı.

On beş-yirmi kadar seyirci toplanmıştı çukurun çevresinde. Heyecanla çukurun bir orasına bir burasına koşturarak ölüyü daha iyi görmeye çalışıyorlardı. Derken, içlerinden birinin bağırdığı duyuldu:

— Bizim sokakta oturur bu adam, bir memur... tanıyorum onu!

Bariton iki yana sallanarak komiserin karşısında duruyordu; kasketini çıkarmıştı; anlaşılmaz bir şeyler mırıldanarak komiserle tartışıyordu. Derken komiser onu göğsünden itti, bariton dengesini kaybetti, yere çöktü. Polis ağır ağır cebinden bir sicim çıkarıp baritonun alışkın hareketlerle, uslu uslu arkasına götürdüğü ellerini bağladı.

Komiser öfkeyle seyircilere bağırdı:

— Çekilin! Sizi süprüntüler!

Yaşlıca bir polis daha geldi, gözleri kızarmış, sulanmıştı; ağzı yorgunluktan açıktı. Baritonun ellerini bağlayan sicimin ucundan tutup onu ağır ağır kente doğru götürdü.

Ben de üzgün bir şekilde ayrıldım oradan. Kulaklarımda onun lanet okuyan uğultulu sesi yankılanıyordu: "O Ariel şehrine lanet olsun!"

Gözlerimin önündeyse hep o iç karartıcı görüntü vardı: Polis ağır ağır cebinden bir sicim çıkarıyor, bizim korkunç peygamber de kıllı, kırmızı ellerini uysal, alışkın hareketlerle sırtında kavuşturuyor.

Bir süre sonra peygamberin şehirden sürüldüğünü öğrendim. Onun ardından Kleşçov da kayboldu; iyi bir evlilik yaparak, eyalette başka bir kente göçmüş ve orada bir saraç atölyesi açmıştı.

...Saracın şarkı söylemesini bizim patrona öyle bir övgüyle anlatmıştım ki, bir gün bana:

— Madem öyle, gidip bir dinleyelim şunu, –dedi.

İşte küçük bir masada oturuyoruz; patronun gözleri fincan gibi, kaşları hayretle yukarı kalkmış.

Meyhane yolunda benimle alay edip durdu; meyhaneye oturduğumuz ilk dakikalarda da müşteriler ve içerdeki kötü koku dolayısıyla bu alaylarını sürdürdü. Saraç şarkısına başlayınca, patron alayla gülümseyerek bardağına bira doldurmaya başladı; ama bardağın daha yarısı dolmadan, durdu.

— O-o... bak sen! –diye mırıldandı.

Eli titriyordu, usulca şişeyi bıraktı, gergin bir dikkatle şarkıyı dinlemeye başladı.

Kleşçov şarkısını bitirince:

— Eve-et, kardeş, –diye mırıldandı, derin derin göğüs geçirerek.– Adam gerçekten işi biliyor! Hay Allah! Ateş bastı birden!

Saraç başını geriye atıp, gözlerini tavana dikerek yeni bir şarkıya başladı:

Gencecik bir kız yürüyordu
Tertemiz kırlarda, zengin köyüne doğru

— Aşk olsun herife! –dedi patron, başını sallayıp, gülümseyerek.

Kleşçov'sa bir kaval gibi inliyordu:

Oğlana, kimsesizim ben, diyor, kız
Kim, ne yapsın öksüz bir kızı...

— Güzel, –diye mırıldanıyor patronum, kızarmış gözlerini kırpıştırarak.– Tuh, şeytan herif! Bu kadar mı güzel okunur!

Onun sevindiğini görünce ben de seviniyorum; acıklı ezgiler, meyhanenin gürültüsünü bastırıyor, daha güçlü, daha güzel, daha bir içten çınlıyor.

Bizim uzaktır yaşamımız köyde insanlardan
Ben akşam eğlentilerine bile çağrılmam
Güzel bir giysim bile yok, yoksulum
Yiğit delikanlılara uygun bir kız değilim
Hizmetçi gibi almak istedi beni dul bir adam
Olmaz olsun böyle kader dedim, boyun eğmedim.

Patron, utanmayı falan bırakmış, hüngür hüngür ağlıyordu. Başını önüne eğmiş, kemerli burnunu çeke çeke ağlıyor, gözyaşları dizine damlıyordu.

Üçüncü şarkıdan sonra, heyecanlı, ezilmiş, bitmiş bir halde:

— Daha fazla kalamam burada, –dedi.– Şu koku, soluğumu kesiyor... Hay, şeytan! Hadi, eve gidelim!

Ama sokağa çıkınca fikrini değiştirdi:

— Var mısın, Peşkov, seninle bir restorana gidelim, oturup bir şeyler atıştıralım... Canım hiç eve gitmek istemiyor!

Pazarlık etmeden bir kızağa atladık, restorana kadar yol boyunca hiç konuşmadık, ama köşedeki masamıza oturmamızla birlikte, arada bir çevresine göz gezdirerek patron hemen konuşmaya başladı; iç sıkıntısı, öfke duyumsanıyordu usul sesinde:

— Yüreğimi ezdi bitirdi senin şu keçi! Bu nasıl bir hüzün böyle! Hayır, şimdi sen okuyan, düşünen bir insansın, öyleyse söyle bana, bu şeytanlık neyin nesidir? Yaşıyorsun, yaşıyorsun, tam kırk yıl yaşadım, karım var, çocuklarım var, ama konuşabileceğim tek kişi yok! Zaman oluyor, içim dışıma çıkıyor, birileriyle iki çift laf etmek istiyorum, ama ara ki tek kişi bulasın! Karımla konuşayım desem, sözlerimi anlamaz... Hem, onun çocukları var... ev işleri, kendi işleri var! Ruhu, ruhuma yabancı. Malum, ilk çocuk doğana kadar karın, dostundur. Öte yandan, benim karım, genel olarak da... canım sen kendin de görüp duruyorsun işte... Ondan bir şey çıkmaz... cansız bir et yığını diyeyim, sen anla! Kahretsin! Sıkılıyorum, kardeş, dehşetli sıkılıyorum...

Sıtmalı hareketlerle buz gibi acı birayı başına dikti, konuşmadan bir süre durdu, uzun saçlarını karıştırdı, sonra yeniden başladı:

— Aslına bakarsan, kardeş, insanoğlu, rezilin önde gidenidir! Mesela sen orada köylülerle şundan bundan konuşuyorsun... Biliyorum, pek çok şey düzgün gitmiyor, alçakça

işler oluyor, kardeş... Adamların hepsi hırsız! Sen söylediklerini anlıyorlar mı sanıyorsun? Şuncacık bile anlamıyorlar! Evet. Onlar, Pyotr, Osip... hepsi sıfır numara üçkâğıtçı! Bana her şeyi anlatıyorlar, senin benim için neler dediğini, her şeyi... Buna ne dersin, kardeş?

Şaşkınlıktan susuyordum.

— Ya ya! –dedi patron, gülümseyerek.– İran'a gitmeye niyetlenmen bence çok yerindeydi. Hiç değilse orada hiçbir şey anlamazsın, yabancı bir dil ne de olsa! Oysa kendi dilin oldu mu, duyacağın tek şey pislik, alçaklıktır...

— Osip benden mi söz ediyor?

— Evet! Sen ne sanıyordun? Herkesten çok o konuşur, gevezenin tekidir. Osip, kardeş, anasının gözüdür... Yok, Peşkov, insanlar söyleneni anlamıyor. Doğru mu söylüyorum? Hem neye yarar ki şu söz dediğin şey? Sonbaharda yağan kar, kar mıdır? Çamurun üstüne yağar ve erir... böylece daha çok çamur olur. Onun için sen en iyisi, sus...

Art arda biraları deviriyor ve sarhoş olmuyordu. Yalnızca daha bir hızla ve öfkeyle konuşuyordu.

— Nasıldı o atasözü: Söz bilmem neyse, sükût altındır ... Ah, kardeş, ne bitmez tükenmez bir can sıkıntısıdır bu böyle... Adamın şarkısındaki söz çok doğruydu: "Uzaktır bizim yaşamımız köyde insanlardan..." İnsanoğlu öksüzdür demeye getiriyor...

Çevresine bakındı, sonra sesini alçaltarak:

— Bir ara bir kadınla gönül ilişkim oldu... dul bir kadındı... Kocasını sahte para işinden Sibirya'ya sürmüşler, orada hapis yatıyor. Neyse, biz bununla tanıştık, kadın meteliğe kurşun atıyor. Anlarsın işte, o yolun yolcusu... Muhabbet tellalı tanıştırdı bizi. Baktım, bayağı hoş bir kadın! Güzel, genç, bilirsin işte... Harika bir kadın! Bir, iki derken ben buna dedim ki: Bu nasıl iş, dedim, kocan bir sahtekâr, sen bu yolların yolcusu olmuşsun, ne demeye kalkıp kocanın ardından Sibirya yollarına düşmek istiyorsun? Düşünsene,

kadın kocasının Sibirya'da tutulduğu köye gitmek istiyor? Bana ne dese beğenirsin? Kocam ne olursa olsun, ben onu seviyorum, o iyi bir insandır ve benim için hep öyle kalacak! Belki o sahteciliği de benim için yaptı, neden olmasın? Benim seninle böyle günahkâr bir ilişki kurmam da, onun için! Çünkü ona para gerek. Kendisi bir soylu, rahat yaşamaya alışmış. Ben bir başıma olsaydım, hiç böyle kirli işlerin içinde olmaz, günaha girmezdim. Siz de iyi bir insansınız, hoşuma da gidiyorsunuz, ama Tanrı aşkına bana bunlardan söz etmeyin... Kahretsin! Üzerimde seksen küsur ruble vardı, tuttum hepsini ona verdim. Ve dedim ki, kusura bakmayın, dedim... bir daha sizinle görüşemem! Ve çıktım gittim... Ya, işte böyle...

Sustu, birden sarhoş olmuştu; olduğu yere yığılarak, homurdanırcasına:

— Altı kez buluştuk kendisiyle... Nasıl bir varlık olduğunu imkânı yok anlayamazsın! Belki altı kez daha ayrıca gittim evine, ama içeri girmeye cesaret edemedim... Yapamadım... Gitti o artık...

Elini masanın üzerine koydu, parmaklarını oynatarak fısıltıyla:

— Dilerim Tanrı onu bir daha karşıma çıkarmaz... – dedi.– Dilerim, çıkarmaz! Yoksa her şey mahvolur! Hadi eve gidelim... Hadi!

Ayakta duramıyor, yalpalıyordu.

— İşte böyle, kardeş...

Anlattığı öykü beni hiç şaşırtmamıştı. Nicedir hep başına böyle sıra dışı bir şeyin gelmesini bekleyip duruyordum.

Ama hayata dair sözleri, özellikle de Osip üzerine söyledikleri beni dehşetli şaşırtmıştı.

XX

Üç yılım, ölü bir kentte, boş yapılar arasında, "posta başı" olarak, işçilerin güzün yıktıkları biçimsiz taş dükkânları, ilkbaharda yeniden yapmalarını izlemekle geçti.

Patron, bana verdiği aylık beş rubleyi hak etmemi istiyor ve bu konuda bayağı titizleniyordu. Yer döşemesi yenilenecek bir dükkânda, döşemenin altındaki toprağı bir arşın derinliğinde kazmak zorundaydım. Baldırı çıplak takımı bu iş için bir ruble alıyordu, bense karşılıksız yapıyordum. Öte yandan bu işle uğraşırken kapı tokmaklarını, menteşeleri, kilitleri söküp götüren, her türden ufak tefeği ceplerine atan dülgerleri izlemeye de fırsat bulamıyordum.

Gerek işçiler, gerekse üstenciler hepsi beni aldatmaya çalışıyor, hatta gizlemeye bile gerek duymadan, neredeyse sıkıcı bir görevi yerine getirir gibi açıkça yapıyorlardı hırsızlıklarını. Kendilerini suçüstü yakaladığımda da kızmıyor, yalnızca şaşırıyorlardı:

— Gören de aylık beş rubleye değil, yirmi rubleye çalıştığını sanır! Gülünçsün!

Yaptığım işe karşılık benden bir rubleyi esirgerken, bunun belki on katını hırsızlıktan kaybettiğini patrona hatırlatacak oldum mu, göz kırparak bana şöyle diyordu:

— Tamam... sen de görmezden gel!

Benim hırsızlarla işbirliği içinde olduğumdan kuşkulandığını anlıyordum; bu yüzden ona kırgın değildim, ama onu

küçük görmeme yol açan bir durumdu bu. Düzen, böyleydi: Herkes bir şeyler çalıyordu, patron da kendine ait olmayan şeylere el koymayı seviyordu.

Fuar kapandıktan sonra onarım işlerini aldığı dükkânları dolaşmaya gittiğinde unutulmuş bir semaver, kap kacak, halı, makas, hatta bazen bir sandık ya da dükkân sahiplerinden kalan ufak tefek şeyler bulunca, gülümseyerek:

— Eşyaların bir listesini çıkar ve depoya götür, –derdi.

Sonra da kendisi bunları depodan eve götürdüğü için bana depodaki eşyaların listesini yeniden yaptırırdı.

Ben eşya sevmiyordum, hiçbir şeyim olsun istemiyordum, hatta kitaplar bile sıkıyordu beni. Küçücük Beranger cildiyle Heine'nin şiirlerinden başka kitabım yoktu; bir de Puşkin'im olsun istemiştim, ama kentteki tek ikinci el kitapçı olan kötü yürekli ihtiyar, Puşkin'e çok para istiyordu. Patronun evini sıkış tepiş dolduran mobilyalar, halılar, aynalar ve bütün öteki eşyalar hiç hoşuma gitmiyordu; azmanca büyüklükleriyle, hantallıklarıyla, yaydıkları cila kokularıyla sinirimi bozuyorlardı hatta. Ağzına kadar gereksiz eşyayla dolu sandıkları andırıyordu odaları. Öte yandan patronun depodan başkalarına ait eşyaları da evine taşıyarak, çevresini gereksiz eşyayla doldurmasını da iğrenç buluyordum. Kraliçe Margot'nun odaları da sıkış tepiş eşya doluydu, ama onun eşyaları zarifti.

Genel olarak hayat bana saçma geliyordu; açıkçası, aptalca şeylerle dolu olduğunu düşünüyordum hayatın. Şu anda fuardaki dükkânları onarıyor, önümüzdeki fuara hazırlıyorduk; ama ilkbaharda yeniden su altında kalacaktı bunların hepsi, döşemeler kabarıp kalkacak, kapılar eğrilecekti; sonra sular çekilecek, kirişler çürüyecekti. On yıldır Fuar her yıl sular altında kalıyor, binalar, kaldırımlar büyük zarar görüyordu. Her yıl yinelenen bu baskınlarda insanlar muazzam zarara uğruyor, üstelik bu durumun kendi kendine düzelmeyeceğini de herkes biliyordu.

Her yıl ilkbaharda çözülen buzlar mavnaları, onlarca küçük tekneyi parçalardı. İnsanlar yanar yakınır, sonra kendilerine yeni tekneler yaparlardı; ama bir sonraki ilkbahar, buzların çözülmesiyle her şey yinelenir, mavnalar, tekneler yeniden parçalanırdı. Bu ne saçmalıktı böyle, nasıl bir anlamsızlıktı!

Bunu Osip'e sorduğumda, çok şaşırdı, güldü.

— Seni balıkçıl! Gaganı şimdi de buna mı taktın? Sana ne bütün bunlardan? Sana ne, diyorum, bütün bunlardan, ha?

Biraz sonra daha ciddi bir havada, ama bir ihtiyarınkine hiç benzemeyen duru, mavi gözlerindeki alaycı ışıltılar kaybolmadan, şunları ekledi:

— Aslında yerinde bir saptama! Bunun sana şimdi bir yararı olmasa da, bakarsın ileride olur! Bak sana dikkat etmen gereken bir şey daha söyleyeyim...

Ve beklenmedik karşılaştırmalar, bulmacalar, tekerlemelerle süslediği bir söz sağanağı halinde anlatmaya başladı:

— Şimdi bak, insanlar yakınır dururlar: Toprağımız zaten az, bir de üstüne Volga ilkbaharda kıyıları açıyor, sürüyüp götürdüğü toprağı kendi yatağında biriktiriyor. Buna karşılık başka bir grup da, Volga sığlaşıyor, diye sızlanır durur. İlkbahar selleri, yaz yağmurları dere yataklarını oyuyor, yine toprak nehir sularına karışıyor!

Sözlerinde ne acıma ne öfke duyumsanırdı; hayattan yakınma bilgisinden haz duyarca konuşurdu. Sözlerinde benim düşüncelerimin yinelendiğini görsem de, bunları ondan duymak hoşuma gitmiyordu.

— Dikkat etmen gereken bir başka şey daha var: yangınlar...

Tek bir yaz yoktu ki, Volga'nın gerilerindeki ormanlarda bir yangın çıkmış olmasın! Her yıl temmuzda gökyüzünü kirli-sarı bir duman kaplar, ışıksız, bakırsı bir güneş, dünyaya hasta bir göz gibi dikilirdi.

— Orman önemli değildir, –derdi Osip.– Ya soyluların özel mülküdür ya da devletindir ormanlar. Köylünün ormanı falan yoktur. Kentlerdeki yangınların da fazla önemi yoktur. Kentlerde varsıllar yaşar, nesine acıyacaksın varsılın! Sen köylere bak... bir yaz mevsiminde kaç köy yanar, bilir misin? En az yüz! Zarar dediğin işte budur!

İnce ince gülerdi.

— Mülk var, fikir yok! Bu durumda da adam kendi için çalışmıyor, toprağı için de çalışmıyor; su ve ateş için bütün çalışıp didinmesi!

— Peki niye gülüyorsun?

— Niye gülmeyeyim? Yangını gözyaşlarıyla söndüremezsin; ama su taşkınlarına karışan gözyaşları, taşkını daha da güçlendirebilir...

Bu saygın ihtiyarın, bugüne dek gördüğüm en akıllı insan olduğundan emindim; ama neleri sever, nelerden nefret ederdi, hiç anlayamıyordum.

Ben bunları düşünürken o içimdeki ateşe kuru sözcükler atmayı sürdürüyordu.

— İnsanların güçlerini nasıl da bilinçsizce tükettiklerine dikkat ediyor musun? Kendi güçlerini de, başkalarının güçlerini de... Patron, örneğin, senin gücünü tam bir mirasyedi gibi harcıyor! Ya şu votkanın dünyaya maliyeti nedir bilir misin? En yüce bilim insanları bile bu hesabın altından kalkamazlar! Bir köylünün kulübeciği yandı mı, yerine yenisi yapılır; ama aklı başında bir insan yok yere telef olup gitti mi, bunu yerine nasıl koyacaksın? Örneğin Ardalyon... ya da Grigoriy... perişan oldu ikisi de! Biraz aptaldır Grişa, ama içten bir adamdır. Ormanda bir leşe üşüşen kurtçuklar gibi kadınlar üzerine çullanıverdiler, dal gibi kuruyup kaldı adamcağız!

İçimde en ufak bir kızgınlık olmadan, salt merakımdan sordum kendisine:

— Sana açtığım düşüncelerimi neden patrona anlatıyorsun?

Sakince, hatta sevecenlikle açıklıyor:

— Senin nasıl zararlı düşüncelerin olduğunu öğrensin... sana nasihat etsin, doğru yolu göstersin diye... patronun dışında kim sana doğru yolu gösterebilir? Senin kötülüğünü istediğimden değil, sana acıdığımdan yaptım bunu. Bak, sen aptal bir genç değilsin, ama kafana kaçan bir cin, zihnini bulandırıp duruyor. Hırsızlık yap, kadına kıza takıl, içki iç, ağzımı açmam! Ama küstahça şeyler geçti mi kafandan, kesinlikle patrona haber veririm, bilmiş ol!

— Bir daha seninle konuşmayacağım!

Karşılık vermedi, tırnağıyla avucuna bulaşmış bir zift parçasını kazıyarak bir süre sustu. Sonra bana sevgiyle bakarak:

— Atma! –dedi.– Konuşacaksın! Benden başka konuşabileceğin kimse yok!

Bu temiz, düzenli ihtiyarı birden hayatta her şeye boş vermiş ateşçi Yakov'a benzettim.

Osip gözüme bazen eski din bilgini Pyotr Vasilyev, bazen de arabacı Pyotr gibi görünürdü. Dedemle arasında ortak yanlar bulduğum da olurdu. Öyle ya da böyle, bugüne dek gördüğüm bütün ihtiyarlarla ortak bir yanı var gibiydi. Bunların tümü de alabildiğine ilginç insanlardı; ama bir yandan da onlarla birlikte yaşamak olanaksızmış gibi gelirdi bana. Bu son derece zor, katlanılmaz bir şeydi. Bu ihtiyarların tümü de sanki insanın ruhunu kemirir, ettikleri akıllıca sözler insanın yüreğinde sarı-kızıl bir pas tabakası bırakırdı. Osip iyi biri miydi? Hayır. Kötü biri miydi? Yine hayır. Ama akıllıydı ve ona ilişkin benim için açık, kuşkusuz olan tek şey de buydu. Şunu da eklemeliyim: Osip'in kıvraklığıyla beni hayretlere düşüren zekâsı, beni boğuyordu da... her biçimiyle, her alanda bana düşmandı bu zekâ; böyle hissetmeye başlamıştım.

Ruhumda kara birtakım düşünceler kaynaşıp duruyordu:

"Bütün o tatlı sözlerine, tatlı gülümsemelerine karşın insanlar birbirine yabancıdır; aslında dünyada her şey, herkes

birbirine yabancıdır; kimse dünyaya güçlü bir sevgi bağıyla bağlı değildir. Bir tek ninem vardı, yaşamayı ve her şeyi seven. Ninem ve... muhteşem Kraliçe Margot."

Kimileyin bu ve benzeri düşünceler içimde ağır bir tortu halinde yoğunlaşırdı, karardıkça kararırdım ve yaşamak ağır, boğucu bir yük haline dönüşürdü. İyi ama başka türlü nasıl yaşayabilir, nereye gidebilirdim? Konuşabilmek için bile, Osip'ten başka kimim vardı? Böylece, onunla daha sık görüşüp konuşmaya başladım.

Benim ateşli sözlerimi canlı bir ilgiyle dinlerdi, bir yerlere varmaya çalışarak bana üst üste sorular sorar, sonra sakin bir şekilde konuşmaya başlardı:

— Ağaçkakan inatçıdır, korkulacak bir hayvan değildir, kimse ondan korkmaz! Sana içtenlikle bir tavsiyede bulunmak isterim: Git bir manastıra gir ve reşit olana kadar orada kal; güzel sohbetlerinle hacıları avutacağın gibi, kendin de huzura kavuşursun; manastırdaki rahipler de bundan bir gelir sağlamış olur! Sana bunu bütün kalbimle tavsiye ederim. Senin dünya işlerine uygun biri olmadığın anlaşılıyor...

Manastıra kapanmaya hiç niyetim yoktu, ama yolumu şaşırdığımı ve anlaşılmaz, büyülü bir çember içinde dönüp durduğumu da fark ediyordum. Can sıkıcı bir durumdu bu. Güz ormanına dönmüştü hayatım; mantar mevsimi geçmişti, bomboş ormanda yapacak bir şey yoktu ve zaten ben bu ormanı avucumun içi gibi biliyordum...

İçki içmiyor, kızlara takılmıyordum; ruha teselli veren bu iki şeyin yerini bende kitaplar tutuyordu. Ama okudukça, insanların çoğunun kendini kolayca bırakıverdiği bu boş ve gereksiz hayat bana iyice çekilmez geliyordu.

On beşimi yeni bitirmiştim, ama bazen kendimi yaşlı biri gibi görüyordum; yaşadığım, okuduğum, binbir tedirginlikle üzerinde düşündüğüm her şey beni içten içe şişirmiş, ağırlaştırmıştı sanki. İçimi yokladığımda, hayata ilişkin edindiğim izlenimler birikimi bana, çeşitli eşyaların rastgele ve sıkış tepiş

doldurulduğu karanlık bir bodrum gibi geliyordu. Bunları ayrıştırıp tanımak için gücüm de, bilgim de yeterli değildi.

Çok şey öğrenmiştim hayattan, ama bunlar sağlam bir şekilde yerine oturmadığı için bu ağır yük, eğri bir kabın içindeki su gibi sallanarak beni tedirgin ediyordu.

Felaketleri, mutsuzlukları, hastalıkları, sızlanmaları sevmez, tümünü küçük görürdüm. Kanlı bir kavga, hatta birinin sözle aşağılanması gibi bir acımasızlıkla karşılaşmak midemi bulandırır ve bu bulantı hemen soğuk bir öfkeye dönüşerek zincirinden boşanmış bir hayvan gibi kavgaya atılmama neden olurdu. Sonra da bu yaptığımdan acı duyacak kadar derin bir utançla ezilirdi içim.

Bazen öylesine gözüm kararırdı ki, birine işkence eden ya da dayak atan birini dövmek için düşünmeksizin kavgaya tutuşurdum. Güçsüzlükten kaynaklanan bu türden umutsuzluk nöbetlerimi, bugün bile utançla ve derin bir kederle hatırlıyorum.

İçimde farklı iki kişi yaşıyor gibiydi: Bunlardan ilki, hayatın iğrençliklerini fazlasıyla tanımış, gündelik hayatın korkunçluğunun bilgisine ererek bunun altında ezilmişti; bu yüzden de hayata, insanlara güvensiz, kuşkulu, biraz çekingen, ürkekti; başkalarına ve o arada kendine karşı da yetersiz bir merhamet içindeydi. İnsanlardan uzak, kitaplarıyla baş başa, sessiz bir yaşam, ıssız manastırlar, orman bekçileri, bozkırda tek başına duran demiryolu bekçi kulübeleri, İran, kentin uzak, ıssız bir mahallesinde gece bekçiliği hayalleri kurar dururdu. İnsanlardan olabildiğince uzak, olabildiğince az insanlı, ıssız bir yaşam...

İçimdeki öteki kişiyse, bilge kitapların ruhuyla kutsanmış, inanılmaz korkunçluklarla dolu gündelik hayatın muzaffer gücünü gözlemleyen ve bu gücün nasıl kolayca kendisinin de kellesini koparıp alabileceğini, yüreğini çamurlu topuklarıyla ezebileceğini hisseden, bu yüzden hep gergin, ama dişlerini sıkıp hayata karşı mevzisini de almış, her an,

her kavgaya girmeye hazır biriydi. Yufka yürekliydi, ama yüreği her an eyleme geçmeye hazır, canlı, aktif bir sevgiyle doluydu ve Fransız romanlarının yiğit kahramanları gibi, üçüncü işaretin verilmesiyle birlikte kılıcını kınından çekip dövüş durumu almaya hazırdı.

O günlerde Küçük Pokrovskaya Caddesi'ndeki genelevlerden birinin kapıcısıyla kanlı bıçaklı olmuştum. Bir sabah fuara giderken görüp tanımıştım kendisini. Genelevin kapısı önünde, felaket sarhoş bir kızı faytondan indiriyordu. Kızı ayaklarından tutmuş, çekiştirip duruyordu. Kızın çorapları sıyrılmış, eteği beline kadar açılmıştı ve adam bağırış çağırış arasında gülerek kızı hem çekiştiriyor, hem bedenine tükürüp duruyordu. Kızın gözleri kapalı, ağzı açıktı; üstü başı perişandı; gevşek, adeta çıkmış gibi duran kolları başının arkasındaydı. Sırtı, boynu, morarmış yüzü faytonun koltuklarına, ayak basma yerine çarpıp duruyordu. Sonunda kız başını taşa çarparak kaldırıma serildi kaldı.

Arabacı atını kamçılayıp hareket etti; kapıcıysa yeniden kızın ayaklarından tutup, geri geri giderek onu kaldırımda ölü gibi sürümeye başladı. Çılgına döndüm ve adama doğru atıldım. Bereket versin, elimdeki suterazisini farkında olmadan ya atmıştım ya da düşürmüştüm; böylece hem kapıcı, hem ben büyük bir beladan kurtulmuştuk. Üzerine doğru koşarak adama şiddetli bir yumruk attım; boylu boyunca yere serildi. Hemen merdivenlere atıldım ve deli gibi kapı çıngırağını çaldım. Suratsız birtakım adamlar göründü, onlara bir şey anlatamadım. Geri dönüp suterazisini aldım ve koşarak oradan uzaklaştım.

Yolda faytona yetiştiğimde, arabacı, oturduğu yükseltiden bana bir aferin çekti:

— Aferin sana! Bir vuruşta yıktın adamı!

Burnumdan soluyarak, kapıcının kıza böyle aşağılayıcı davranmasına nasıl izin verdiğini sordum.

Yanıtı sakin, ama hor görürceydi:

— Öyle karıların Allah belasını versin! Onu arabaya bindiren beyler bana paramı ödediler... Kimin kimi dövdüğü ya da aşağıladığı beni ilgilendirmez...

— Ya kızı öldürselerdi?..

Arabacı pek çok kez sarhoş kız öldürme deneyimi yaşamış gibi:

— Gözünü kırpmadan öldürürsün böylesini!.. –dedi.

Bu olaydan sonra hemen her gün gördüm o kapıcıyı; ben oradan geçerken o da ya kaldırımları süpürür ya da beni bekler gibi kapı önündeki eşikte otururdu. Ona doğru yaklaştım mı yerinden kalkar, kollarını sıvar ve:

— Kemiklerini paramparça edeceğim senin! –derdi.

Bu, kırkının üzerinde, ufak tefek, çarpık bacaklı, gebe kadınlar gibi şiş karınlı adamın, iyilik dolu, neşe dolu gözlerle, ışıl ışıl gülümseyerek baktığını görmek beni müthiş şaşırtırdı. Dövüşmesinde iş yoktu; kolları da benimkinden kısaydı. Böyle birkaç kapışmadan sonra alttan almaya başladı, sırtını kapıya dayayarak şaşırmış gibi:

— E, yeter artık, dur, tamam... –diyordu.

— Aslında ben de bıkıp usanmıştım bu kapışmalardan.

— Bana bak, salak herif, –dedim bir gün kendisine.– Lütfen yakamdan düş, anlıyor musun, düş yakamdan!

— E, sen benimle dövüşüyorsun? –dedi, sitemle.

Kıza nasıl öyle adice davranabildiğini sordum.

— Sana ne? –dedi.–Acıdın mı yoksa kıza?

— Acıdım tabii, acınmaz mı?

— Kedilere de acır mısın?

— Elbette, kedilere de acırım...

Bunun üzerine bana şöyle dedi:

— Seni salak... düzenbaz seni! Bak ben sana ne yapıyorum!

Fuara giden en kısa yol olduğu için ille de buradan geçmek zorundaydım; ama adamla karşılaşmamak için erken kalkıp, yola erken çıkmaya başladım; yine de birkaç gün

sonra onunla karşılaştım: Yine eşikte oturuyor ve kucağında duman rengi bir kediyi okşuyordu. Kendisine üç adım kadar yaklaştığımda, fırlayıp yerinden kalktı, kediyi bacağından tutup var gücüyle başını kaldırım taşına çarptı. Ona öylesine yakındım ki, yüzüme kedinin sıcak kanları sıçradı. Kediyi ayaklarımın dibine fırlatan kapıcı:

— Buna ne dersin? –dedi.

Buna ne mi derdim? Avluda iki köpek gibi yuvarlanmaya başladık. Sonra anlatılmaz bir kederle yol ağzındaki otların üzerine oturup, böğüre böğüre ağlamamak, haykırmamak için dudaklarımı ısırdım. Her hatırladığımda derin bir tiksintiyle ürperirim bu olayı, nasıl olup da çıldırmadığıma, elimi kana bulamadığıma şaşarım.

Bu iğrençlikleri niçin anlatıyorum? Bütün bunların geçip gitmediğini, henüz hiçbir şeyin bitmediğini bilesiniz diye, saygıdeğer baylar. İyi anlatılmış korku öykülerini sevdiğinizi, dehşet verici, fantastik birtakım kurgu öykülerin sizi tatlı tatlı heyecanlandırdığını biliyorum. Ama ben, gündelik hayatımıza ilişkin gerçekten korkunç, tüyler ürpertici olaylar biliyorum ve bunları anlatarak, nasıl yaşadığınızı hiç unutmayasınız diye sizi tatsız bir biçimde de olsa heyecanlandırma hakkını kendimde görüyorum. Kimsenin yadsıyamayacağı bir hak olarak görüyorum bunu kendimde.

Alabildiğine aşağılık, iğrenç bir yaşam sürüyoruz. Olay, budur!

Ben insanları çok severim, kimseye acı çektirmek istemem; ama duygusal olmamalı, kahrolası gerçeği cicili sözler, albenili yalanlar arasına gizlememeliyiz.

Hayata doğru... hayata doğru! Yüreğimizde ve beynimizde iyi, insanca ne varsa hepsini hayata katıp hayatın içinde eritmeye doğru!

...Beni deli eden şeylerden biri de, kadınlara karşı davranışımızdı. Okuduğum romanların etkisiyle kadınları hayatın

en anlamlı, en değerli varlığı olarak görüyordum. Ninemden, onun Meryem Ana ve Bilge Vasilisa üzerine anlattığı masallardan, zavallı çamaşırcı Natalya'dan ve bütün öbür kadınların, hayatın analarının, sevinçten, sevgiden yana yoksul hayatımızı güzelleştiren yüzlerce, binlerce bakış ve gülümsemesinden alıyordu bu yargım gücünü.

Turgenyev'in kitaplarını, kadınların yüceliklerini şakıyan, kadını ululayan bir şarkı gibi görüyor, kadınlar üzerine bildiğim bütün iyi şeyleri, unutulmaz Kraliçe'min imgesiyle süslüyordum. Özellikle de Heine ve Turgenyev bu alanda dağarcığıma değerli katkılarda bulunmuşlardı.

Akşamları Fuar dönüşü, tepede, kale duvarlarının önünde durup, Volga'nın ötelerinde güneşin batışını izlerdim. Gökyüzünde ateşten ırmaklar akarken, aşağıda da sevgili Volga önce bakır kırmızısı, sonra lacivert bir renk alırdı. Böyle anlarda tüm yeryüzü muazzam bir tutsak mavnası gibi görünürdü gözüme; bu mavna daha sonra görünmez bir römorkörün bilinmeyen bir yerlere doğru tembelce çektiği bir domuza dönüşürdü.

Ama daha çok, dünyanın büyüklüğünü, kitaplardan bildiğim kentleri, yaşamları bizdekinden bambaşka olan yabancı ülkeleri düşünürdüm. Yabancı yazarların kitaplarında anlatılan hayat daha temiz, daha sevimli ve benim çevremde ağır ağır ve tekdüze biçimde fokurdayıp duran hayattan çok daha kolaydı. Bir başka hayatın mümkün olduğuna dair içimde inatçı hayaller yaratan, kaygılarımı yatıştıran bir şeydi bu.

Bir gün sıradan, bilge bir insana rastlayacaktım ve bu insan beni geniş, aydınlık yola çıkaracaktı. Nedense hep böyle bir duygu içindeydim.

Kale duvarlarının önündeki tahta sırada oturduğum bir akşam, yanı başımda birden Yakov dayımı gördüm. Dibime kadar nasıl sokulduğunu hiç fark etmemiştim. Onu hemen tanıyamadım da zaten. Birkaç yıldır ikimiz de aynı kenttey-

dik, ama pek seyrek karşılaşıyor, birbirimizi uzaktan şöyle bir görüyorduk.

— Amma boy atmışsın! –dedi omzumdan dürterek, şakacı.

Tanışıklıkları çok eskiye giden, ama yıllardır görüşmemiş iki yabancı gibi konuşmaya başladık.

Ninemin anlattıklarından Yakov dayımın son yıllarda her şeyini kaybettiğini, elinde avucunda ne varsa içkiye, eğlenceye harcadığını biliyordum. Sibirya'ya sürgüne yollanan mahkûmların geçici olarak alıkonuldukları bir cezaevinde müdür yardımcılığı da yapmış, ama memuriyeti kötü bitmişti: Cezaevi müdürü hastalanınca, Yakov dayım evinde mahkûmlarla içkili eğlentiler düzenlemeye başlamıştı. Olay haber alınınca, işine son verildiği gibi, mahkûmları geceleri "kafalarına göre takılsınlar" diye kente yollamaktan kendisini mahkemeye de vermişlerdi. Gerçi mahkûmlardan hiç firar eden olmamıştı, ama biri tam da bir papazın gırtlağına çökmüşken suçüstü yakalanmıştı. Soruşturma-kovuşturma uzun sürse de iş daha ötesine götürülmemiş, hem mahkûmlar hem de gardiyanlar iyi yürekli dayımı canla başla savunarak onun bu işten ceza almadan kurtulmasını sağlamışlardı. Şimdi işsizdi ve o aralar pek ünlü olan Rukavişnikov kilise korosunda şarkı söyleyen oğlu bakıyordu kendisine.

Oğlu hakkında söyledikleri de bir tuhaftı:

— Bilsen nasıl ciddi, nasıl heybetli! Koroda söylüyor. Semaveri tam vaktinde yetiştirmezsem ya da giysilerini fırçalamazsam, kızıyor! Çok düzenli bir genç. Üstü başı tertemiz!

Dayım, çok yaşlanmıştı, üstü başı pisti; saçları dökülmüş, derisi gevşeyip sarkmıştı. Sevimli bukleleri seyrelmiş, kulakları sivri sivri ortaya çıkmıştı. Gözlerinin akında ve sahtiyanı andıran tıraşlı yüzünde kırmızı, sık damar yumakları görülüyordu. Hep şakalar yapmaya çalışıyordu, ama dişleri eksiksiz olmasına karşın, ağzında dilinin dönmesine engel olan bir şey varmış gibiydi konuşması.

Hayatı neşe içinde yaşayan, çok şey görüp geçirmiş, dolayısıyla da çok şey bilmesi gereken biriyle konuşabildiğim için seviniyordum. Onun canlı, eğlenceli şarkıları belleğimde dedemin onun hakkında söyledikleriyle birlikte yer etmişti:

"Şarkılarına bak: Davud Peygamber; çalışmasına bak: Absalon yılanı!"

Önümüzdeki yoldan tertemiz giyimli insanlar geçiyordu: Şık giyimli hanımlar, memurlar, subaylar... Dayımın üzerinde eprimiş, hafif bir palto, buruşuk bir kasket ve rengi atmış, sarımsı çizmeler vardı. Giysilerinden utandığı için olsa gerek sürekli büzülüyor, kendi içine yumaklanıyordu. Poçayinskiy dolayında bir meyhaneye gidip, pazaryerine bakan bir pencere önüne oturduk.

— Şöyle bir şarkınız vardı:

Kurusun diye asınca bir yoksul dolaklarını,
Bir başka yoksul, çaldı yoksulun dolaklarını.

Sözlerini söylerken birden şarkıdaki gülünç anlamın farkına vardım ve neşeli dayım bana basbayağı kötü yürekli, hinoğluhin biri gibi göründü.

Ama o kadehine votka doldurarak dalgın dalgın şöyle dedi:

— Evet, yaşamasına yaşadık, az zirzopluk da yapmadık, ama yetmedi be! Aslında o şarkı benim değil; papaz okulu öğretmenlerinden birinin şarkısıdır... neydi, rahmetlinin adı? Aklıma gelmiyor. İyi dosttuk. Bekârdı. Ayyaştı. Bir gün yine çekti kafayı ve donarak öldü. Tanıdığım ayyaşları sayayım desem, sayamam. Sen içiyor musun? Hemen başlama, biraz daha bekle. Dedeni sık görüyor musun? Aksi herif! Hafiften oynatmış gibi!

İçince canlanmış, kendine gelmişti; gençleşmiş gibiydi, duruşu dikleşmiş, konuşması daha atılganca olmuştu.

Mahkûmlar olayını sordum.

— Sen de mi duydun? –dedi, çevresine bakındı, sonra sesini alçaltarak, sürdürdü:– Mahkûmsalar ne olmuş? Ben onların yargıcı değilim. Baktım, adam gibi adam hepsi de. Dedim, kardeşler, gelin hep birlikte, neşe içinde, dostça yaşayalım... Bir şarkı vardır, dedim:

Kader engel değildir gülüp oynamaya
Bizi iki büklüm edermiş, etsin varsın!
Gülüp oynayacağız biz yine de
Başka türlü yaşamak aptallıktır dünyada!

Güldü, pencereden, pazar tezgâhlarının gerisinde kararmakta olan dere yatağına doğru baktı, bıyıklarını burarak sözlerini sürdürdü:

— Onların, elbette, keyfine diyecek yoktu, ne de olsa hapisteydiler... ve hapishane sıkıcı bir yerdir. Akşam yoklaması bitince, doğruca bana gelirlerdi. Votka, meze... bazen benden, bazen onlardan... Sonra gelsin şarkılar, danslar! Ben şarkıyı, dansı çok severim... Ve adamların arasında öyle usta şarkıcılar, dansçılar vardı ki, şaşarsın!.. Mahkûmların kimi prangalıydı... adamlar bacakları zincirliyken nasıl dans etsinler! Eh, ne yalan söyleyeyim, ben de prangaların çözülmesine izin verdim! Zaten adamlar demirci yardımı olmadan bunları kendi başlarına çıkarmayı da öğrenmişlerdi. Ne kadar becerikli olduklarını anlatamam! Onları hırsızlık yapmaları için kente gönderdiğim de yalanın daniskasıdır. Zaten kanıtlanamadı bu iddia...

Sustu, pencereden dere yatağının orada dükkânlarını kapatan eskicilere baktı: Paslı menteşelerin gıcırtısına, demir sürgülerden yükselen şakırtılar karışıyor, ağır tahtalar boğuk seslerle düşüyordu.

Dayım neşeyle bir göz kırptı bana, sonra sesini alçaltarak şunları söyledi:

— İşin doğrusu, adamlardan biri gerçekten de akşamları dışarı çıkıyordu. Ama bu ayağı prangalı mahkûmlardan biri

değil, bizim buralı, Nijniy'li bir hırsızdı. Adamın sevgilisi, hapishaneye yakın bir yerde, Peşçorka'da oturuyordu. Papazla ilgili olay da bir yanlışlık sonucu. Papazı, tüccar sanmışlar. Haliyle ortalık kış kıyamet, gece, tipi, herkesin üzerinde kalın kürk paltolar var, o telaş içinde kim tüccar, kim papaz, nasıl ayırt edeceksin?

Bu bana gülünç geldi. Dayım da gülerek:

— Gerçekten, –dedi,– şeytan zor ayırt edebilir onları!

Birden, tuhaf bir öfkeye kapıldı, önündeki meze tabağını itekledi, yüzünü tiksintiyle buruşturdu, bir sigara yakıp boğuk bir sesle:

— İnsanlar birbirlerinin bir şeylerini çalıyor, sonra birbirlerini yakalayıp hapse tıkıyorlar... sonra gelsin Sibirya, gelsin kürek mahkûmiyetleri... iyi de ben bu işin neresindeyim? Ne ilgim var bütün bunlarla? Tükürmüşüm hepsinin içine! Umurumda değil hiçbiri... Benim kendimden yana içim rahat!

Yüzü gözü kıllarla kaplı ateşçiyi hatırladım birden; o da sık sık "Tükürmüşüm!" derdi. Ve onun da adı Yakov'du.

— Ne düşünüyorsun? –diye sordu dayım, yavaşça.

— Mahkûmlara acır mıydınız?

— Kolay acınır mahkûm kısmına. Öyleleri vardır ki aralarında, aklın durur! Bazen onlara bakar, "Ben onların amirleriyim, ama kesip attıkları tırnak olamam" diye düşünürdüm. Müthiş zeki, becerikli, cin gibi adamlardı...

İçki ve eski anılar yeniden canlandırmış gibiydi onu. Pencere küpeştesine dirseğini dayadı, parmaklarının arasında cigarası ufacık kalmıştı; sararmış elini sallayarak canlı bir konuşmayla anlatıyordu:

— Topal bir adam vardı, aynı zamanda saatçi ve gravür ustasıydı, sahte para basmaktan mahkûm olmuş ve kaçmıştı; nasıl konuştuğunu, neler anlattığını dinlemeni isterdim! Ateş gibiydi! Sanırsın, solist... şarkı söylüyor. Hepinize soruyorum, derdi, açıklayın bana: Niçin hazine para basabiliyor da, ben basamıyorum? Açıklayın! Kimse açıklayamazdı

bunu ona. Hiç kimse! Ben bile! Oysa ben onun amiriydim! Alalım bir başkasını... ünlü bir Moskovalı hırsız... sessiz, temiz, güzel giyinen, şık bir adamdı; öyle kibar konuşurdu ki!.. Millet, size söylüyorum, derdi, insanlar ahmaklaşana kadar çalışıyorlar... Ben böyle yaşamak istemiyorum! Vaktiyle denediğim için biliyorum: Çalışırsın, çalışırsın, beynin durur, hödükleşirsin çalışmaktan; sonra bir bakarsın, kazandığın paranın bir kopeği içkiye gitmiş, üç kopeğiyle kâğıt oynamışsın, beş kopek de kadına kıza gitmiş, sonra yine karnın aç, yine yoksulsun! Hayır, kardeşler, ben bu oyunda yokum artık...

Yakov dayım masaya eğildi; heyecandan kafasının tepesi bile kızarmıştı, küçücük kulakları titriyordu; konuşmasını sürdürdü:

—Bu adamların, kardeş, hiçbiri aptal değildi! Öyle akıllar fikirler yürütürlerdi ki! Neyse, hepsinin canı cehenneme! En iyisi kendimden söz edeyim... Nasıl yaşadım ben? Hatırlaması bile utanç verici... Hep ucundan kıyısından, sakına çekine yaşadım hayatı... acı benim acım, neşemse çalıntıydı! Bazen babam bağırır: "Sakın ha!" Bazen, karım çemkirir: "O paraya el sürme!" Bazen bir rublelik banknota bakıp bakıp yutkunduğum olurdu... Bütün ömrüm böyle geçti: Uysal, boynu bükük. Yaşlılık günlerimdeyse oğlumun uşağı oldum. Niye gizleyeyim ki? Uşaklık ediyorum, kardeş, her işini sessizce görüyorum, o ise soylu bir beyzade gibi bağırıp duruyor. Bana "Baba!" diye seslendiği zaman ben bunu "Uşak!" diye anlıyorum. Ne yani ben oğluma uşaklık etmek için mi doğdum, bunca yıl uşaklık etmek için mi yırtınıp durdum? Hoş, uşaklık yapmasam, çok mu keyifli bir hayatım vardı sanki?

Onu pek dikkatli dinleyememiştim. İsteksizce ve bir yanıt almayı ummadan, şöyle dedim:

— Ben de bilmiyorum nasıl yaşayacağımı...

Gülümsedi.

— Kim biliyor ki? Ben bugüne dek bilen birini görmedim! Herkes nasıl alıştıysa öyle yaşayıp gidiyor işte...

Ve yeniden bir şeye içerlemiş gibi, öfkeyle konuşmaya başladı:

— Aryol kentinden biri vardı... bir soylu... zorla ırza geçmekten mahkûm olmuştu. Öyle harika dans ederdi ki... Bazen Vanka'nın şarkısını okuyup herkesi güldürürdü:

Vanka mezarlıktan geçiyor
Mezarlık kolay, Vanka!
Hele bir burnunu göster bize
Sen oradan çıkıp da...

— Bana sorarsan gülünç bir şarkı değildi bu, –diye sözlerini sürdürdü, dayım– bir gerçeği dile getiriyordu! Ne yaparsan yap, eninde sonunda gideceğin yer mezarlıktır. Madem öyle, ha mahpus olmuşsun, ha mahpusların tepesinde müdür, ne fark eder?

Konuşmaktan yorulmuştu; votkasını bitirdi, kuşlar gibi tek gözle boşalmış şişeye baktı, sessizce bir sigara daha yakarak dumanını bıyıklarının arasından savurdu.

Yakov dayıma hiç mi hiç benzemeyen duvarcı Pyotr da sık sık, "Ne yapsan, ne etsen, tahtalı köyden kurtuluş yok!" derdi.

Duyduğum ne çok atasözü vardı buna benzer!

Dayıma başka bir şey daha sormak içimden gelmiyordu. Onunla birlikte olmak keder veriyordu bana; ona acıyordum. Onun canlı şarkılarını, gitarının tellerinden dökülen, hafif bir hüzünle karışık sevinç dolu ezgilerini hatırlıyordum sürekli. Yaşama sevinciyle dolu Çingene'yi de unutmamıştım... Unutmamıştım ve Yakov dayımın yıpranmış yüzüne bakarken, elimde olmadan, "Çingene'yi o ağır haçın altında nasıl ezdiklerini hatırlıyor mu acaba?" sorusu aklıma geliyordu.

Ama ona bunu sormak istemiyordum.

Üst çizgilerine dek nemli ağustos loşluğu çökmüş dere yatağına doğru çevirdim bakışlarımı. Elma ve kavun kokuları geliyordu o yandan. Kente uzanan dar yolda sokak lambaları yanmaya başlamıştı; her şey nasıl da tanıdıktı... Şimdi Rıbinsk gemisinin düdüğü çalar, ondan az sonra da Perm gemisinin...

— Artık gitmeliyim, –dedi dayım.

Meyhanenin kapısında el sıkışırken şakayla karışık bir de öğüt verdi:

— Kararıp durma! Sanki içine kapanmış gibisin? Tükür gitsin! Daha gençsin. En önemlisi, şunu unutma: "Kader ayrı, neşe içinde yaşamak ayrı... Kader, neşeye engel değildir!" Hoşça kal! Uspeniye'ye gitmem gerek.

Sözleriyle kafamı büsbütün karıştıran neşeli dayımla böylece ayrıldık.

Kentin yukarılarına tırmanıp, kırlara çıktım. Dolunay vardı; yere vuran koyu, kara gölgeleriyle benim gölgemi yok eden kocaman bulutlar yüzüyordu gökte. Kentin çevresini açıktan dolanarak Volga'ya, Otkos'a indim; tozlu otlara uzanıp uzun uzun nehrin ötelerini, çayırları, kımıltısızmış gibi görünen bütün bu çevreyi izledim. Volga üzerinde ağır ağır süzülen bulut gölgeleri, çayırlara ulaştığında, nehrin sularıyla yıkanmışçasına daha aydınlık, daha ışıltılı bir görünüm alıyordu. Çevrede her şey soluğunu tutmuş, yarı uykulu, söndü sönecek bir hal almıştı; sanki harekete, hayata doğru canlı, tutkulu bir aşkla değil, ağır bir zorunlulukla, isteksizce kımıldar gibiydi her şey.

Bütün dünyaya ve tabii kendime de, öyle bir tekme atmak istiyordum ki her şey, bu arada ben de, güzel, canlı, namuslu bir hayat başlatmak üzere, birbirini seven insanların neşe dolu, coşku dolu danslarıyla, çılgınca dönmeye başlayalım...

"Böyle giderse mahvolacağını, bir şeyler yapmalıyım..." diye düşünüyordum.

Güneşi görmek şurada dursun, varlığının bile duyumsanmaz olduğu, hatta güneşin bütünüyle unutulduğu kasvetli güz günlerinde kim bilir kaç kez ormanda yolumu yitirdim! Bir keçiyolu olsun bulamadan ormanda dönüp durmuşsundur ve artık adım atacak halin kalmamıştır; sonunda dişlerini sıkıp ormanın en sık yerine dalarsın; çürümüş dallar, ayağının altında oynayan, gevşek bataklık tümsekleri arasından yürür gider ve... sonunda yolu bulursun!

Ben de böyle yapmaya karar verdim.

O yılın güzünde, içimde gizli bir umut, Kazan'a gittim; belki orada okuyabilirdim.

Modern Klasikler Dizisi - 60

Gorki'nin Rus tarihinin 19. yüzyıl sonundan 20. yüzyıl başlarına uzanan çok önemli bir dönemine ışık tutan otobiyografik üçlemesi, aslında kendini ve içinde yaşadığı dünyayı anlama ve anlamlandırma çabasının hikâyesidir. Bu çaba, *Ekmeğimi Kazanırken*'de artık hayata atılan yeniyetmelik çağındaki Gorki'yi 19. yüzyıl Rusya'sının katı gerçekliğiyle yüz yüze getirir.

Üçlemenin ilk kitabı *Çocukluğum*'un sonunda dedesi tarafından "Var git insanların arasına karış..." sözleriyle dünyaya salındıktan sonra, ayakçılıktan bulaşıkçılığa, kuş yakalamaktan bir ikonografi atölyesinde çıraklığa kadar birçok farklı işte çalışır. Biz de garip ve hüzünlü hayat yolculuğunun farklı duraklarında bu halk çocuğuna eşlik eder, daha sonra yapıtlarına esin verecek olağanüstü canlı çok sayıda karakterle tanışırız. Kitaplar aracılığıyla gerçeklikten kaçıp sığındığı, ama görev çağırdığında terk etmeye hazır olduğu düş dünyasında onunla birlikte geziniriz.

MAKSİM GORKİ (1868-1936): Asıl adı Aleksey Maksimoviç Peşkov olan yazar, Nijni Novgorod'da doğdu. Edebiyatta sosyalist gerçekçi yaklaşımın öncüsü kabul edilir. Küçüklüğü Astrahan'da geçti. Beş yaşındayken babası ölüp, annesi yeniden evlenince Nijni Novgorod'a dönerek, orada anneanne ve dedesi tarafından büyütüldü. Dedesinin zoruyla sekiz yaşında çalışmaya başladı ve çok sayıda işte çalıştı. İlk romanı *Foma Gordeyev* 1899'da, Rus devrimci hareketine adadığı *Ana* adlı romanı ise 1906'da yayımlandı. 1906'da Rusya'dan ayrılarak, yedi yıl boyunca siyasi sürgün yaşamı sürdü. 1921-28 yılları arasında İtalya'da yaşayan Gorki, 1929'da kesin olarak SSCB'ye döndü ve ölümüne dek orada yaşadı.
Yazarın diğer önemli yapıtları, 1913-23 yılları arasında yayımladığı *Çocukluğum*, *Ekmeğimi Kazanırken* ve *Benim Üniversitelerim*'den oluşan üçlemesiyle, *Küçük Burjuvalar* (1901), *Tolstoy'dan Anılar* (1919) ve *Artamonovlar*'dır (1925).

9 786053 325482

KDV dahil fiyatı
18 TL

